ڕاڤەی
سێ بنچینەکان
(ثلاثة الأصول)
نووسینی
شیخ محمد بن صالح العثيمين
وەرگێڕانی
لقمان أمین شارباژێڕی
ناریـن

بسم الله الرحمن الرحيم

ناونیشان

ڕاڤەی
سێ بنچینەکان
(ثلاثة الأصول)

ڕاڤـەی
سێ بنچینەکان
(ثلاثة الأصول)

نووسینی

شیخ محمد بن صالح العثیمین

وەرگێڕانی

لقمان أمین شارباژێڕی

کورتەی ژیاننامەی دانەری (مەتن)ی (ثلاثة الأصول)
زانای پایە بەرز و نوێخواز(المُجَدِّد) محمدی کوڕی عبدالوهاب
(ڕەحمەتی خوای لێ بێت)

ناوی پێشەوا شێخ (محمد کوڕی عبدالوهاب کوڕی سلیمان کوڕی عەلی کوڕی محمد کوڕی ئەحمەد کوڕی ڕاشد کوڕی برید کوڕی محمد کوڕی مشرف کوڕی عومەر)ە و لە وەچەی(بنی تمیم)ە.

ئەم زانایە ساڵی(١١١٥)ی کۆچی لە شارۆچکەی (العيينة) لە بنەماڵەیەکی زانستخواز و شەرەفمەند و ئایین پەروەر لە دایك بووە، باوکیشی زانایەکی گەورە بووە، هەروەها باپیری- سلیمان – لە کاتی خۆیدا زانای (نەجد) بووە. پێش ئەوەی تەمەنی بگاتە (١٠) دە ساڵی قورئانی لەبەرکردووە، لە(فيقه)دا خوێندوویەتی هەتا ئاستێکی باشی بڕیوە و بەهێزی توانای لەبەرکردنی سەرنجی باوکی ڕاکێشاوە و دڵخۆشی کردووە.

لە کتێبەکانی تەفسیر و فەرموودەدا خوێندنەوەی زۆربووە. شەو و ڕۆژ هەوڵی بەدەستهێنانی زانستی داوە و مەتنی زانستە جۆربەجۆرەکانی لەبەرکردووە و لە دەوروبەری (نەجد) و(مەککە) بە دوای زانستدا گەڕاوە و لای زانایانی ئەوێش خوێندوویەتی، لەوانە زانای ناودار(عبدالله بن إبراهيم الشمري)، هەروەها لای کوڕەکەی- میراتناسی بە ناوبانگ-(ابراهيم الشمري) دانەری کتێبی(العذب الفائض في شرح ألفية الفرائض) خوێندوویەتی، ئەمانیش ناساندوویانە بە زانای فەرموودەناسی بە ناوبانگ (محمد حياة السندي) و زانستی فەرمووده و (علم الرجال)ی لەلا خوێندووە و لە زانستە بنچینەییەکان(الأمهات)دا مۆڵەتی پێداوە.

شێخ(محمد کوڕی عبد الوهاب)- ڕەحمەتی خوای لێ بێت – خوای گەورە تێگەیشتنێکی ساغ و زیرەکییەکی لەڕادەبەدەری پێ بەخشیبوو، زۆر بە خوێندنەوە و

لێکۆڵینەوە و کتێب دانانەوە خەریك دەبوو و لەکاتی خوێندنەوە و لێکۆڵینـەوەدا هـەر شتێکی گرنگی بەرچاوکەوتایە یاداشتی دەکرد و لە نووسـین بێـزار نـەدەبوو، چـەندین کتێـی لەسـەر دانراوەکـانی (ابن تیمیة) و(ابن القیم)- ڕەحمـەتی خوایـان لـێ بێـت- نووسـیوە، ئێـستاش هەنـدێ دەستنوسـی بـەنرخ - بەخامـە بـە بڕشـتەکەی - لـە کتێبخانەکاندا ماوەتەوە.

کاتێـك بـاوکی کۆچـی دوایـی کـرد ئـیتر بـە ئاشـکرا بانگەشـەی بـۆ بانگـەوازی پێشین(السلفیة) دەست پێکرد، بانگەشـەی بـۆ یەکتاپەرسـتی و نکـۆڵیکردن لـە خراپـە دەکرد و هێرشی دەکردە سـەر بیدعەچـی و گۆڕپەرسـتەکان، میرنـشینەکانی بنەماڵـەی (سعود)یش بۆ ئەم مەبەستە پشتگیریـیان لێکرد، بۆیە دەسەڵاتی پەرەی سـەند و هـەواڵی بڵاو بووەوە.

شێخ - ڕەحمەتی خوای لێ بێـت - چـەندان دانـراوی بـەنرخی هەیـە، کـە لێـرەدا هەندێکیان باس دەکەین، لەوانە: کتێـی بەنرخی (کتاب التوحید) کە زۆرجار لە چـاپ دراوە و هـەرکات چـاپێکیان تـەواو بوو‌بێـت، سـەرلەنوێ چـاپکراوەتەوە، هـەروەها کتێبـــەکانی (کـشف الـشبهات) و(الکبـائر) و(مختـصر الانـصاف) و(شـرح الکبیـر) و(مختصر زاد المعاد) و چەندەها فەتوا و پەیامی تـریش کـە بـە ناونیـشانی (سـەرجەمی دانراوەکانی پێشەوا - محمد کوڕی عبدالوهاب) لـەژێر چـاودێری زانکـۆی پێـشەوا (محمد بن سعود)دا کۆکراونەتەوە.

ساڵی (١٢٠٦) ی کۆچی ماڵئاوایی لە دنیا کـردوە، خـوای گـەورە بـەر ڕەحمـەتی فراوانی خۆی بخات و لەسەر ئیسلام و موسوڵمانان بە چاکترین شێوە پاداشتی بداتـەوە، کە هەر خۆی بیسەرە و وەڵامی نزاکـان دەداتـەوە ... والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحبه أجمعین.

بە پێنووسی (فهد بن ناصر السلیمان)

کورتەیەك لە ژیاننامەی زانای پایەبەرز
(مُحمّد بن صالـح العثیمین) ڕەحمەتی خوای لێ بێت

ڕەچەڵەکی: ناوی (أبو عبدالله، محمـد کـوڕی صـالح کـوڕی العثیمین)ی وەهیبـی تەمیمیە.

لەدایك بوونی: لە (٢٧)ی ڕەمەزانی پیرۆزی ساڵی (١٣٤٧)ی کۆچـی، لـە شـاری (عنیزة) لە دایك بووە.

پێگەیشتنی:

قورئانی پیرۆزی لای باپیری – باوکی دایکی – خوێندووە، کە ناوی (عبدالرحمن بن سلیمان) و لە بنەماڵەی (دامغ) بووە، قورئانی لەبـەرکردووە، پاشـان ڕووی کردووەتـە کۆشش و زانست و فێری خۆشنووسی و بیرکـاری و هەنـدێك لـە هونـەرەکانی وێـژە بووە، شێخ (عبدالرحمن السعدي) – ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت – دووان لـە قوتابیـە بەتواناکانی لای خۆی هێشتبووەوە بۆئەوەی بە قوتابیە بچوکەکان بـــخوێنن، یـەکێکیان شێخ (محمد ابن عبدالعزیز المطوع) بوو، کـە شـێخ کتێبـی (مختصر العقیدة الواسطیة) و(منهاج السالکین في الفقه)ی شێخ عبدالرحمن السعدی و(الآجرومیة) و(ألفیة)ی لـەلا خوێندووە.

وە لای شێخ (عبدالرحمن بن علي بن عودان)لە میراتناسی و فقیهدا خوێندوویەتی.

هەروەها لای شێخ (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) خوێندوویەتی کـە بـە مامۆسـتای یەکەمی دادەنرێت چونکە زۆر پەیوەستی بووە و عەقیدە و تەفسیر و فەرموودە و فیقـه و (اصول الفقه) و میراتناسی و زاراوەی فەرموودە و (نحو) و(صرف)ی لەلا خوێنـدووە، وە شێخ – ڕەحمەتی خوای لـێ بێـت – لای مامۆسـتاکەی ڕێزێکـی تایبـەتی هـەبووە، چونکە کاتێك باوکی لە سەرەتای پێگەیـشتنیدا مـاڵی گواسـتەوە بـۆ (ریاض)، حـەزی دەکرد کوڕەکەی – واتە: شێخ – لەگەڵیدا بچێت، بەڵام شێخ (عبدالرحمن السعدي)–

ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بۆی نووسی (بەڕاستی ئەم کـارە گونجـاو نیـە، دەمانـەوێ – محمد – لێرە بـمێنێتەوە تاکو سوودمەند ببێت).

شێخی بـەڕێز(العثيمين) دەڵێـت: (شـێخ عبـدالرحمن بـە شـێوازی وانـە ووتنـەوە و گەیاندنی زانست و ئاسانکردنی بۆ قوتابیان بە نـموونە و واتای جۆراوجۆر زۆر سەرنجی ڕاکێشام و کاری تێکردم، هەروەها لـە ڕووی ڕەووشتیـشەوە پێـوەی کاریگـەر بـووم، چونکە شێخ عبدالرحمن – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – لە ئاستێکی بـەرزدا بـوو، وە لـە پلەیەکی باڵای زانست و خوا پەرستیدا بوو، گاڵتە و گەپی لەگەڵ منداڵانـدا دەکـرد و بەڕووی گەورەوە پێ دەکەنی و باشترین کەسێك کە لە لایەنی ڕەووشتەوە بینیبێـتم ئـەو بووە).

وە لـەلای شێخی پایە بەرز (عبدالعزيز بن باز) خوێندوویەتی کە بە مامۆستای دووەمی دادەنرێت، وە بە خوێندنی (صحيح البخاري) و هەندێك لـە پەیامـەکانی شـێخ الإسـلام (إبن تيمية) و هەندێك کتێبی فیقهی لەلای دەستی بە خوێندن کـردووە، شـێخ دەڵێـت: (لەڕووی گرنگیدان بە فەرموودەوە، هەروەها لەڕووی ڕەووشت جوانی و کراوەییـەوە لەگەڵ خەڵکیدا بە شێخ – عبدالعزيز بن باز – ەوە کاریگەر بووم).

لە ساڵی (١٣٧١)ی کۆچیـیەوە بەردەوام لەمزگەوت وانەی دەووتـەوە، کـاتێکیش لە ساڵی (١٣٧٢)دا پەیـمانگە زانستیەکان لـە(رياض)کرایـەوە پەیوەنـدی پێـوەکردن، شێخ دەڵێت: (لە ساڵی دووەمەوە چوومە پەیـمانگەی زانستی، وە بە ڕاوێـژی شـێخ – علي الصالحي – و پاش ئـەوەی مۆڵـەتم لـە شـێخ – عبدالرحمن السعدي– وەرگـرت پەیوەندیم پێوەکرد، پەیـمانگەی زانستی لەو کاتەدا دەکرا بـە دوو بەشـەوە، تایبـەتی و گشتی، من لە بەشە تایبەتیەکەی بووم، هەروەها لەوکاتـەدا هەرکـەس بیویـستایە– وەك پێی دەڵێن: (قفز) – دەیتوانی خوێندن بەخێرایی ببڕێت، واتە ئەو کەسە لەکاتی پـشوودا دەخوێنێت بۆ ساڵی داهاتووی، پاشان لە سەرەتای ساڵی دووەمەوە تاقیکردنەوەی تێـدا دەکات، ئەگەر دەرچوو ئەوا دەچێتە ئەو قۆناغەی بەدوایدا دێت، ئا بەم شێوەیە کاتم بـۆ کورت بووەوە).

دوای دوو ساڵ خوێندنی پەیمانگەی تەواوکرد و بە ناونیشانی مامۆستا لە پەیمانگەی (عنیزة)ی زانستی دامەزرا، لەگەڵ ئەوەشدا بە (انتساب) لەکۆلیژی شەریعە هەر درێژەی بە خوێندندا و لەسەر دەستی شێخ (عبدالرحمن السعدي) لە هەوڵدان بۆ زانست بەردەوام بوو، کاتێکیش ڕێزدار (شیخ عبدالرحمن السعدي) – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – کۆچی دوایی کرد ئەرکی پێش نوێژی مزگەوتی گەورەی (عنیزة) و وانە بێژی لە کتێبخانەی (عنیزة)ی نیشتمانی گرتەدەست، لەگەڵ ئەوەشدا لە پەیمانگای زانستیش دەرسی دەووتەوە، پاشان بۆ وانە ووتنەوە لە هەردوو کۆلیژی (شریعة) و(أصول الدین) لە لقی زانکۆی پێشەوا (محمد بن سعود)ی ئیسلامی لە (قصیم) دامەزرا، سەرەڕای ئەندامیەتی ڕێکخراوی گەورە زانایانی شانشینی عەرەبی سعودی (هیئة کبار علماء المملکة العربیة السعودیة)، وە مامۆستای بەڕێز چالاکی گەورەی لە بانگەوازکردن بۆ ڕێبازی خوای گەورە و ڕێنیشاندانی بانگخوازان لە هەموو جێگەیەك هەبووە.

شایانی باسە کە پایەبەرز (محمد بن إبراهیم)– ڕەحمەتی خوای لێ بێت – پێشنیاری کرد، بەڵکو زۆریشی لە مامۆستای بەڕێز کرد کە دادپرسی بکرێتە دەست، هەتا لە لایەن خۆیەوە بڕیاریشی بە دامەزراندنی بە سەرۆکی دادگای شەرعی (إحساء)دەرکرد بەڵام شێخ داوای لێکرد کە دەستبەرداری بێت، دوای چەند سەردان و پەیوەندی دۆستانە لەلایەن مامۆستای بەڕێزەوە ئنجا– ڕەحمەتی خوای لێ بێت – لێی گەڕا کە لەپایەی دادپرسی واز بهێنێت.

دانراوەکانی:

گەلێك دانراوی بە نرخی هەیە کە دەگەنە (٤٠)کتێب و نامیلکە، خوا یار بێت لە داهاتوودا بەناوی (مجموع الفتاوی والرسائل)ەوە کۆدەکرێنەوە[١].

---

١) سەرجەمیان بەو ناونیشانە کۆکراونەتەوە و لەبەر دیدی خوێنەراندایە.

بِسْمِ (١) اللهِ(٢) الرَّحْمنِ(٣) الرَّحِيْمِ(٤)

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

(١) دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بە ناوی خوا (البسملة) کتێبەکـەی دەسـت پێکردووە، بەمەش پەیڕەوی و ئیقتیدای بە قورئـان کـردوە کـە بـە نـاوی خـوا دەسـت پێدەکات، هەروەها گوێڕایـەڵی فـەرموودەی: « كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللهِ فَهُوَ أَبْتَرٌ »(٢)ی کردووە، واتە (هەرکارێکی بەهادار بە – بسم الله – دەست پێنـەکرێت ئەوە دوابڕاوە). هەروەها شوێن سوونەتی پێغەمبـەر ﷺ کـەوتووە و نووسـراوەکەی بـە ناوی خوا دەستپێکردوە.

وشەی (بِسْمِ) کە (جار و مَجرور)ە پەیوەستە بـە فرمـان (فعـل)ێکـی دواکـەوتووی لابراو(مَحذوف)ـەوە کە بۆ ئـەو جێگەیـە لـەبار و گونجـاوە و بـە (بـسم الله أكتـب أو أصنف) تەقدیر دەکرێت. واتە: (بە ناوی خواوە دەنووسم یاخود کتێبەکەم دادەنێم).

❁ بۆیە بە (فعل)مان دانا، چونکە بناغە و ڕیشەی کردار (فعل)ـە.

❁ وە بۆیە بە (دواکەوتوو)مان دانا، لەبەر دوو سوود(فائدة):

یەکەمیان: پیرۆزی دەست پێکردن بە ناوی خوای گەورەوە.

دوومیـان: مانـای (حصر) دەبەخـشێت، چـونکە پێـشکەوتنی (متعلق) مانـای تێدا(حصر)بوون دەبەخشێت.

❁ بە گونـجاو(مناسب)یشمان دانا، چـونکە زیـاتر مەبەسـتەکە دەپێکـێ، بـەڵام بـۆ نـموونە ئەگەر بـمانووتایە (بسم الله أبتدئ) واتە: (بە ناوی خواوە دەسـت پێدەکـەم) لەکاتێکدا دەمانویست کتێبێك بـخوێنینەوە نەدەزانرا دەست بەچی دەکەین.

---

٢) أخرجه الخطيب في(الجامع) وعزاه السيوطي في(الجامع الصغير) للرهاوي، وهو ضعيف.

(٢) الله: ناوی خوای بەدیهێنەرە، ئەو ناوەیە کە هەموو ناوەکـانی تـر دەبنـە (تـابع) بۆی، هەتا لـەو ئایەتەشدا کە خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيكَ لِتُخرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ ﴾(إبراهيم: ١-٢)، واتــە: (قورئــان کتێبێکــە بۆمــان دابەزاندوویت هەتا خەڵکی – بە خواستی پـەروەردگاریان– لــە تاریکیـەکانی نـەفامی دەربهێنیت بۆ ڕوناکی باوەڕ، بۆ ڕێبازی – خوای شکۆمەندی زاڵ و خاوەن دەسـەڵاتو سوپاسکراو، ئەو خوایەی کەهەرچی لـە ئاسمانەکان و زەویدایە موڵکی خۆیەتی).

ناڵێین وشەی پیرۆزی (الله) (صفة) یە، بـەڵکو دەڵـێین (عطف بیان)ــە، بـۆ ئـەوەی وشەی پیرۆزی (الله) نەبێتە شوێنکەوتە (تابع) وەك شوێنکەوتەیی سیفەت بۆ وەسفکراو.

(٣) بەخــشندە (الـرَّحْمَن): ناوێکــە تایبەتــە بــە خــوای گــەورەوە و بەکەســی تــر ناووترێت، واتە: بەزەیی فراوان.

(٤) میهرەبان (الـرَّحِيْم): ناوێکە بۆ خوای گەورە، بۆ بێجگە لەخواش بەکاردێت، بە واتای: (بەزەیی بەردەوام).

بەم پێیە (الرَّحْمَن) خاوەنی بەزەیی فرانە و(الرَّحِيْم)یش خاوەنی بـەزەیی بەردەوامـە، ئەگەر لـێکیش بدرێن ئەوە مەبەست پێی زاتێکە میهرەبانــە و ڕەحمــەتی خـۆی دەگەیەنێتـە هەر بەندەیەك لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێت، هەروەك دەفەرموێت: ﴿ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴾ (العنكبوت: ٢١)، واتە: (سـزای هـەر کەسـێك دەدات خۆی ویستی بێت و ڕەحمیش بەهەرکەس دەکات کە خۆی بیەوێ سەرئەنجام هەر بـۆلای خۆشی دەگەڕێنەوە).

إعْلَمْ(٥) رَحِمَكَ اللهُ(٦) أنه يَجِبُ عَلَيْنَا تَعَلُّمُ أَرْبَعِ مَسَائِلَ (٧)

ڕەحمەتی خوات لێ بێ: بزانە فێربوونی چوار مەسەلە لەسەرمان واجب و پێویستە:

---

(٥) زانین پەیبردنە بەشت بە شێوەی ڕاستەقینەی خۆی، پەیبردنێکی یەکالآ (جازم).
پلەکانی پەیبردنیش شەشن:

یەکەم: **زانین**: پەیبردنە بە شت بە شێوەی ڕاستەقینەی خۆی، پەیبردنێکی یەکالآو تەواو.

دووەم: **نەزانینی سادە** (الجهلُ البَسِيط): ئەوەیە بەهیچ جۆری پەی بەشتەکە نەبەیت.

سێهەم: **نەزانی چڕوپڕ** (الجهل الْمُرَكّب): پەی بردنە بەشت بە پێچەوانەی شێوەی ڕاستەقینەی خۆیەوە.

چوارەم: **خایلە**(الوَهْمُ): پەی بردنە بەشت لەگەڵ بوونی ئەگەر(إحتمال)ێکی دژەپەسەند (ضد الراجح)دا.

پێنجەم: **شك کردن** (الشَّكُ): پەی بردنە بەشت لەگەڵ ئەگەرێکی یەکسان بۆ دروستی و نادروستی.

شەشەم: **گومان بردن** (الظّن): پەی بردنە بەشت لەگەڵ ئەگەرێکی دژەناپەسەند (ضد المرجوح).

زانینیش دەکرێت بە دوو بەشەوە: بەڵگە نەویست(ضروري) وتیۆری (نظري).

١- زانینی بەڵگە نەویست(العلم ضروري): ئەو زانستەیە کە پەی پێبردنی پێویستی بە بەڵگە نیە، چونکە مرۆڤ بەبێ تێڕامان و ووردبوونەوە دەیزانێت، وەك زانینی ئەوەی ئاگر گەرمە.

٢- زانینی تیۆری(العلم النظري): ئەو زانستەیە لەڕێگەی بەڵگەهێنانەوە و سەرنجەوە دەزانرێت، وەك زانینی پێویستیەتی نیەتهێنان لە دەستنوێژدا.

(٦) رَحِمَكَ اللهُ: واتە خوا ڕەحمت پێ بکات، ڕەحمێك کە خواستەکانت بێنێتـەدی و لـەو شتانە دەربازت بکات کە خۆیان لێدەپارێزیت، بەو واتایەی خوا لـە گوناهەکانی ڕابـوردووت خۆش بێ و لـە بەرامبەر ئەو گوناهانەشدا سەرفراز و پارێزراوت بکات کە تووشـیان دێـت، ئەمە ئەگەر لە پاڕانەوەکەدا ڕەحمەتت لە لێخۆشبوون جیاکردەوە.

بەڵام ئەگەر لـەگەڵ لێخۆشبووندا دەرت بڕی، ئەوا: لێخۆشبوونەکە بۆ گوناهـەکانی ڕابوردووە و ڕەحمەتەکەش سەقامگیریـــیە لـەســەر چـاکەکردن و ســەلامەت بوونـە لــەو گوناهانەی لـەداهاتوودا دێنەڕێت.

ئەم کارەی دانەر- ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بەڵگەیە لـەسەر گرنگی دان و بـەزەیی هاتنەوە و خواستنی چاکە بۆ دوێنراو(المخاطب).

(٧) ئەم مەسەلانەی کە دانەر (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) باسی کردوون هەموو ئایینی ئیسلام دەگرنەوە و لـەبەر سوودی زۆریان شایانی گرنگی پێدانن.

* * *

الأولى: العِلْمُ: وهو معرفة الله [٨] ومعرفة نبيه[٩]

یەکەمیان: زانینە، کە بریتیە لە ناسینی خوا و ناسینی پێغەمبەرەکەی ﷺ

(٨) واتە ناسینی خوای گەورە بە دڵ، ناسینێك کە داخوازی قبوڵکردن و ملکەچیو پابەندبوون بەو بەرنامەیەوە بێت کە بەشەرعی داناوە و حوکمکردن بەو شەریعەتەی پێغەمبەری خوا ﷺ هێناویەتی پێویست بکات.

بەندەکان بە سەرنجگرتن لەو ئایەتە شەرعیانەی کە لەکتێبەکەی خوای گەورە و سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ باسکراون و بە وردبوونەوە لە ئایەت و نیشانە بوونەوەرییەکان - کە دروستکراوەکانن - پەروەردگاریان دەناسن، وە هەر کاتێك مرۆڤ سەرنج لەو ئایەتانە بگرێت ئەوا زانستی دەربارەی کردگار و پەرستراوەکەی پتر دەبێت، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَفِي الأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ * وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلاَ تُبْصِرُونَ ﴾ (الذاريات: ٢٠-٢١)، واتە: (لە زەویدا بەڵگەی زۆر لەسەر دەسەڵاتی خوا بۆ ئەوانە هەیە کە دڵنیان، وە لە خودی خۆشتاندا، ئایا نابینن؟).

(٩) واتە ناسینی پێغەمبەرەکەی (محمد) ﷺ، ناسینێك کە داخوازی قایلبوون بەو ڕێنمایی و ئایینە ڕاستە بێت کە پێی هاتووە و باوەڕکردن بەوەی کە هەواڵی پێداوە و گوێڕایەڵیکردنی فەرمانی لەو شتەدا کە فەرمانی پێکردووە و دوورکەوتنەوە لەو کارەی ڕێگری و جڵەوگیری لێکردووە و فەرمان ڕەوایی کردن بە شەریعەتەکەی و ڕازیبوون بە دادوەریەکەی پێویست بکات، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (النساء: ٦٥)، واتە: (نەخێر سوێند بە پەروەردگارت باوەڕیان نابێ تاکو لەو

گرفتانەدا کە کەوتووەتە نێوانیان دەتکەن بـە دادوەر، پاشـان سـەبارەت بـەوەی بـۆت یەکلا کردوونەتەوە لـە دەروونیاندا هەست بە هیچ تەنگاوی و لـەڕوو دامانێك نەکـەن و بە ملکەچکردن ملکەچی بن).

هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾(النور: ٥١)، واتە: (باوەڕداران – ئەگەر بانگکران بۆئەوەی خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ دادوەری نێوانیـان بکـات – هـەر ئەوەیان بۆهەیە کە بڵێن: بیستمان و گوێڕایەڵین، ئا ئەوانە سەرفراز و بەختەوەرن).

یاخود دەفەرموێت: ﴿ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً﴾(النساء: ٥٩)، واتـە: (ئەگـەر لـە شـتێکدا کێشەو دەمـەقاڵێتان کـرد، ئـەوا بیگێڕنـەوە بـۆلای خـوا و پێغەمبـەر ﷺ ئەگـەر ئێـوە باوەڕدارن بە خوا و بە ڕۆژی دوایی، ئەوە چاکترین و باشترین چارەسەرە).

وە دەفەرموێت: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾(النور: ٦٣)، واتە: (با ئەوانەی سەرپێچی فەرمانی خوا دەکەن لـەوە بترسـن کـە تووشی نەگبەتیـیەك بێن، یان تووشی سزایەکی بەسوێ بێن).

پێشەوا ئەحمەد – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – دەیفەرموو: (ئایـا دەزانیـت نەگبـەتی – فتنە – چیە؟ نەگبەتی هاوبەشدانانە، چونکە ڕەنگە ئەگەر ووتەیەکی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ڕەت بکاتەوە، شتێك لە گومان بکەوێتە دڵیەوە و تیا بچێت).

* * *

ومعرفة دين الإسلام (١٠) بالأدلة (١١)

هەروەها ناسینی ئایینی ئیسلام بە پێی بەڵگە شەرعییەکان

(١٠) کە دەڵێت ناسینی ئایینی ئیسلام: ئیسلام بەواتا گـشتییەکەی، کـە بریتییـە لـە بەندایەتیکردن بۆ خوا بـە پێـی ئـەو بەرنامەیـەی دایـناوە، لەوکاتـەوە کـە نێرراوەکـانی ڕەوانەکردووە تا ئەوکاتەی ڕۆژی دوایی دێت، هەروەك خوای گـەورە لـە زۆر ئایەتـدا باسی لێوەکردووە و هەموویان ئەوە دەگەیەنن کە پەیامە پێشووەکان بـە تێکـڕا تەسـلیم بوونن بە خوای گەورە.

پەروەردگار دەربارەی ئیبراهیم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: ﴿ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ﴾(البقرة: ١٢٨). واتـە: (ئـەی پـەروەردگارمان – مـن و کوڕەکەم – بگێڕە بە دوو موسوڵمان و ملکەچی خۆت و لە نەوەکانیشماندا کۆمەڵێك بکە بە موسوڵمان و ملکەچی خۆت).

بەڵام ئیسلام بە واتا تایبەتیەکەی لە دوای ناردنی پێغەمبەرەوەﷺ تایبەت دەبێت بەو پەیامەوە کە موحەممەدی ﷺ پێ ڕەوانەکراوە. چـونکە ئـەو پەیامـەی پێغەمبـەری ﷺ پـێ ڕەوانەکراوە هەموو ئایینە پێـشووەکانی سـڕیوەتەوە، ئنجـا هەرکـەس شـوێنی بکـەوێت موسوڵمانە و هەرکەسیش سەرپێچی بکات موسوڵمان نیە.

بەم پێـیە شوێنکەوتوانی پێغەمبەران لەسەردەمی پێغەمبەرەکانیاندا موسـوڵمان بـوون، جولەکە لەسەردەمی موسـادا موسـوڵمان بـوون ﷺ و دیانـەکان لەسـەردەمی عیـسادا موسوڵمان بوون، بەڵام کاتێك پێغەمبەر ﷺ ڕەوانەکراو بێباوەڕبوون پێی ئیتر دوای ئەوە موسوڵمان نین.

وە ئەم ئایینی ئیسلامە ئەو ئایینەیە کە لـەلای خـوا وەرگـیراوە و بـۆ خاوەنەکـەی بـە سوودە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الإِسْلامُ ﴾(آل عمران: ١٩)، واتە:(بە ڕاستی ئایین و بەرنامە لـە لای خوا هەر ئیسلامە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾ (آل عمران: ٨٥)، واتە: (هەرکەس بێجگە لـەئیسلام ئایینێکی تر هەڵبژێرێ ئەوە لـێی وەرناگیرێت و ئەوکەسە لـە ڕۆژی دواییدا لـە زیان لـێکەوتووانە).

وە ئەم ئیسلامە ئەو ئیسلامەیە کە خوای گەورە بەهۆیەوە منەتی بەسـەر پێغەمبەر ﷺ و ئوممەتەکەیدا کردووە، وەك دەفـەرموێت: ﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا ﴾(المائدة:٣)، واتە: (ئەمڕۆکە ئایینەکەتانم بۆ کاملّ و تەواوکردن و بەهرەو نیعمەتی تەواوی خۆمم بەسـەردا ڕشـتن و ڕازیبـووم کـە ئیـسلام ئایینو بەرنامەتان بێت).

(١١) کە دەڵێت: (بالأدلـة) کـۆی (دلیل)ــە، واتـە: بەڵگـە. کـە بریتیـە لــەوەی ڕێنیشاندەرە بۆ گەیشتن بە مەبەست.

بەڵگەکانی ناسینی ئیسلام یان لـەڕێگەی شەرعەوەیە، یان لـەڕێگەی عەقڵەوەیە:

بەڵگەی شەرعی ئەوەیە بە سروش – کە قورئانو سوننەتە – ساغ بووبێتەوە.

بەڵگەی عەقڵیش ئەوەیە بە سەرنجدان و تێڕامان ساغ بووبێتەوە.

خوای گەورە لـە قورئاندا زۆر باسی ئەم جۆرەی کردوە، لە چەندەها ئایەتـدا خـوای گەورە دەفەرموێت: (ومن آياته كذا وكذا)، واتە: (لـە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا ئـەوە و ئەوەیە). (سیاق)ی بەڵـگە ژێرییەکان لـەسەر دەسەڵاتی خوای گەورە بەم جۆرەیە.

ناسـینی پێغەمبــەر ﷺ لــەڕێی بەڵـگـەی شــەرعەوەیە، وەك ئـەوەی خـوای گـەورە دەفــەرموێت: ﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ...﴾ (الفتح: ٢٩)، واتــە: (محمــد ﷺ نێــرراوی خوایە...).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾(آل عمران:١٤٤)، واتە: (محمد ﷺ تەنها نێرراوی خوایە و چەندەها نێرراویش لــە پێــشیەوە ڕەوانە کراون).

هەروەها لـەڕێی بەڵگە عەقڵیەکانەوەیە کە بریتین لە :

سەرنــجدان و ڕامان لـەو ئایەتە دیارو ئاشکرایانەی هێنــاونی، مەزنترینیــشیان قورئانــە کە هەواڵی ڕاست و بەکەڵك و حوکمی چاکساز و دادگەری لـەخۆگرتووە.

وە ئەو بەڵگە نائاسایی(خوارق العادات)ـانەیە کە لـەسەر دەستی ڕوویان داوە.

هەروەها ئەو فەرمانە نادیارانەیە کە لـە وەحیــیەوە نەبێ سەرچاوەناگرن و ئــەوەی کـە ڕاستی و دروستیــیان دەسەلمێنێت ئەوانەن کە هاتوونەتەدی.

*   *   *

الثانية: العمل به (١٢). الثالثة: الدعوة إليه (١٣)

دووەم: کردەوە پێکردنی. سێهەم: بانگەواز بۆ کردنی .

---

(١٢) کە دەڵێـت: کـردەوە پێکردنـی، واتـە کـارکردن بـەو پێـیەی ئـەم ناسـینە دەیـخوازێت، لە باوەڕهێنان بە خوا و هەستان بە گوێڕایەڵیکردنی، بە جێبـەجێ کردنـی فەرمانەکانی و دوورکەوتنەوە لەو شتانەی ڕێگری لێکردوون، لە پەرسـتنە تایبەتـەکانو پەرستنە تێپەڕەکان (الْمُتَعَدِّية). پەرستنە تایبەتەکان، وەك: نوێژ و ڕۆژو و حەج و پەرستنە تێپەڕەکانیش، وەك: فەرمان بەچاکە و ڕێگری لەخراپە و جیهادکردن لەپێناوی خوادا و نـموونەی ئەوانە.

لەڕاستیدا کردەوە بەرهەمی زانینە، ئنجا هەرکەس بەبێ زانیاری کردەوە ئەنجام بدات ئـەوە لـە دیانـەکان دەچـێت و هەرکەسـیش بزانـێ و کـردەوەی پێنـەکات ئـەوە لـە جولەکەکان دەچێت.

(١٣) واتە: بانگەوازکردن بۆ ئەو شەریعەتە خواییەی پێغەمبەر ﷺ پێی هاتووە بە پێی ئەو سێ پلەیە یان ئەو چوار پلەیەی کە خوای گەورە لە ئایەتی: ﴿ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾(النحل: ١٢٥)دا باسی کردوون، واتە: (بەدانایی و ئامۆژگاری جوان بانگەواز بۆ ڕێبازی پەروەردگارت بکەو بەجوانترین و چاکترین شێوە وتووێژیان لەگەڵدا بکە).

چوارەمیش ئەوەیە کە دەفـەرموێت: ﴿ وَلاَ تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ﴾(العنکبوت: ٤٦)، واتە: (بە جوانترین و چاکترین شێواز نـەبێت وتووێژ لەگەڵ خاوەن پەیامەکاندا مەکەن بێجگە لەوانەی کە ستەمیان کردووە).

حەتمەن ئەم بانگەوازەش پێویستی بـەزانیاری دەربـارەی شـەریعەتی خـوا هەیـە تـاکو بانگەوازکردنەکە بە پێی زانیاری و چاوڕوونی بێت ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾(يوسف: ١٠٨)، واتە: (ئەی محمد ﷺ بڵێ ئەمەیە ڕێبازەکەم، بە پێی چاوڕوونی بانگەواز بۆ ڕێبازی خوا دەکەم من و ئەوانەی شوێنم کەوتوون، پاك و بێگەردی بۆ خوای گەورە، وە من لە هاوبەشدانەران نیم).

چاو ڕوونیش لەو فرمانەدا دەبێت کە بانگەوازی بۆ دەکرێت، بەوەی بانگخواز شارەزای حوکمی شەرعی و چۆنیەتی بانگەوازکردن و حاڵی بانگکراوەکە بێت. بوارەکانی بانگەوازیش زۆرن، لەوانە:

◉ بانگەوازکردن بۆلای خوای گەورە بەووتاردان و وانە ووتنەوە، هەروەها بە بابەت نوسین ، یاخود بەگرتنی کۆڕی زانستی، وە بانگەوازکردن بۆ ڕێبازی خوا بەکتێب دانان و بڵاوکردنەوەی ئایین لە ڕێی کتێب دانانەوە !

هەروەها بانگەوازکردن بۆ ڕێبازی خوا لە دانیشتنە تایبەتیەکاندا، بۆ نموونە ئەگەر کەسێك لە مەجلیسێکدا دانیشت و بانگهێشت کرابوو، ئەوە بواری بانگەوازکردنە بۆ ڕێبازی خوای گەورە.

بەڵام پێویستە بەجۆرێك بێت کە هیچ بێ تاقەتکردن و زۆر کاریەکی تێدا نەبێ، ئەمەش بەوە دەستەبەر دەبێت کە بانگخواز مەسەلەیەکی زانستی بۆ دانیشتوان بهێنێتە پێشەوە، پاشان گفتوگۆی لەسەر بکات، ئاشکرایە کە گفتوگۆ و پرسیار و وەڵام ڕۆڵێکی گەورەی هەیە لە تێگەیاندن و گەیاندنی ئەو پەیامەدا کەخوا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ، ئاشکرایە جاری وا هەیە زۆر کاریگەرترە لە ووتاردانێ یان وانە ووتنەوەیەك کە بەرەمەکی بێت.

بانگەوازکردن بۆ ڕێبازی خوای گەورە ئەرکی پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) هەروەها ڕێبازی ئەوانەیە کە بە چاکی شوێنیان کەوتوون، ئنجا ئەگەر مرۆڤ پەرستراوی خۆی و پێغەمبەری خۆی ﷺ و ئایینی خۆی ناسی و خوا بە یارمەتیدانی بۆسەر ئەو ڕێیە

منەتباری کرد، ئنجا ئەمیش لەسـەریەتی بـۆ ڕزگـارکردنی براکـانی هـەوڵ بـدات، بـە بانگکردنیان بۆلای خوای گەورە، ئەوکەسە مژدەی لێ بێت، چـونکە پێغەمبـەر ﷺ لـە ڕۆژی غەزای (خیبر) بـە (علي کـوڕی ابي طالـب)ی ﷺ فـەرموو: « انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ »(متفق علی صحته)، واته: (لەسەرخۆ لێیـان بـڕۆرە پـێش تـاکو دەچـیتە گۆڕەپـانی ڕوبـەڕوو بوونەوەیان، پاشان بانگیان بکە بۆ ئیسلامو دەربارەی ئەو مافەی لـە ئیـسلامدا پێویـستە لەسەریان بۆ خوای گەورە هەواڵیان پێبدە، سوێند بە خوا ئەگەر خوا یـەك کەسـت پـێ ڕێنمایی بکات لەووشتری سوور چاکترە بۆت)[٣].

وە لەو فەرموودەیەشدا کە (مسلم) گێڕاویەتەوە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: « مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلاَلَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا» واتـە: (هەرکەس بانگەواز بۆ ڕێگەی ڕاست بکـات خێـری وەك خێـری ئەوانەیـە کـە شـوێنی دەکەون ئەوەش هیچ لـە خێری ئەوان کەم ناکاتەوە، وە هەرکەس بانگەواز بۆ گـومڕایی بکات تاوانبار دەبێت و گوناهی دەگات وەك گوناهی ئەوانەی شوێنی دەکەون، ئـەوەش هیچ لـە گوناهی ئەوان کەم ناکاتەوە).

هەروەها لـە فەرموودەیەکـدا کـە هـەر پێـشەوا (مـسلم) گێڕاویەتـەوە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێت: « مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ» واتە: (هەرکەس چاکەیەك نیـشان خەڵکی بدات ئەوە وەك ئەو کەسەی ئەنجامی دەدات خێری پێ دەبڕێت).

* * *

---

٣) کە لەوکاتەدا بەنرخترین سامان بوو (وەرگێڕ).

الرابعة: الصبر على الأذى فيه[١٤]

چوارەم: ئارامگرتن لەسەر ئازار لە پێناویدا

(١٤) ئارامگرتن بەندکردنی نەفسە لەسەر گوێڕایەڵیکردنی خوا و گێڕانەوەیەتی لە بێفەرمانی خوا و لە بێزاری دەربڕین لەدەست قەدەرەکانی خوا.

هەروەها نەفس لە بێزاری دەربڕین و سەغڵەتبوون و بێتاقەتبوون بەند بکرێ و هەمیشە لە بانگەوازکردن بۆ ئایینی خوادا چوست و چالاك بێ ئەگەرچی ئازاریش بدرێت، چونکە ئازاردانی ئەوانەی بانگەواز بۆ چاکە دەکەن لە سروشتی مرۆڤەکانە، مەگەر کەسێك کە خوا ڕێنمایی بکات. خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی ﷺ دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا﴾(الأنعام: ٣٤)، واتە: (بێگومان چەندین پێغەمبەر لە پێش تۆدا بەدرۆ خراونەتەوە و ئەوانیش لەسەر ئەو بەدرۆ خرانەوەیان ئارامیان گرتووە و ئازاریش دراون تاکو سەرکەوتنی ئێمەیان بۆ هاتووە).

هەرکاتێك ئازار توندوتیژ بێت سەرکەوتن نزیکتر دەبێتەوە، سەرکەوتنیش تایبەت نیە بەوەوە کە مرۆڤ لە ژیانیدا سەرکەوێ و ببینێت ئەنجامی بانگەوازەکەی هاتووەتەدی، بەڵکو گەرچی دوای مردنیشی بێ سەرکەوتن بەدەست دێنێت بەوەی خوا دڵی خەڵکی والێدەکات ئەو پەیامە قبوڵ بکەن کە بانگەوازی بۆکردووە و ئیشی پێبکەن و پەیوەست بن پێیەوە، چونکە ئەوەش بە سەرکەوتن دادەنرێت بۆ ئەم بانگخوازە گەرچی مردبێتیش، کەوابوو پێویستە لەسەر بانگخواز ئارامگر بێت لەسەر ئەو پەیامەی بانگەوازی بۆدەکات، کە ئایینی خوای گەورەیە، ئارامگربێت لەسەر ئەوەی دێتەڕێی بانگەوازەکەی، ئارامگربێت لەسەر ئەو ئازارەی دێتەڕێی خۆی، ئەوەتا پێغەمبەرانیش (درودو سڵاوی خوایان لێ بێت) بە قسە و بەکردار ئازاردراون، خوای گەورە

دەفــــەرموێت: ﴿كَـذَلِكَ مَـا أَتَـى الَّـذِينَ مِـنْ قَـبْلِهِمْ مِـنْ رَسُـولٍ إِلاَّ قَـالُوا سَـاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ﴾(الذاريات: ٥٢)، واتە: (هەروەها هیچ کام لەپێغەمبەران بـۆلای ئەوانـەی پـێش ئەمان نەهاتووە کە پێیان نەووتبێت جادوگەر - ساحر- ە یان شێتە).

وە خــــوای گـــــەورە دەفــــەرموێت: ﴿ وَكَـذَلِكَ جَعَلْنَـا لِكُـلِّ نَبِـيٍّ عَـدُوًّا مِـنَ الْمُجْرِمِينَ﴾(الفرقان: ٣١)، واتە: (هـەروەها بـۆ هـەموو پێغەمبـەرێك دوژمنێكمـان لـە تاوانباران بەرێکردووە، بەڵام پێویستە لەسەر بانگخواز کە بەئارامگری ڕوبەڕووی ئەوانە ببێتەوە، بڕوانە بۆ ئەو فەرمایشتەی کە خوای گەورە بە پێغەمبەرەکـەی ﷺ دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً﴾ (الإنسان: ٢٣)، واتە: (ئێمە خۆمان قورئانمان بـۆ ڕەوانە کردوویت بەڕەوانەکردن).

ئەوەی چـاوەڕوان دەکـرا ئەوەبووکـە بووترایـە: سوپاسـگوزاری بـەهرە و نیعمـەتی پەروەردگارت بکە، بەڵام خوای گەورە پێـی فـەرموو: ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾(الإنسان: ٢٤)، واتە: (ئارام بگرە بۆحوکمی پەروەردگارت).

ئەمە ئاماژەی تێدایە بۆ ئەوەی هەر کەسێك پیادەی ئەم قورئانە بکـات حەتمـەن دەبـێ ئەو ناخۆشیـیەی تووش بێت کە دێتەڕێی و پێویستی بە ئارامگرتنە.

هەروەها بڕوانە بۆ حاڵی پێغەمبەر ﷺ کاتێك گەلەکەی لێیاندا و خوێناویـیان کـرد، ئەویش خوێنەکەی لە ڕووی خۆی دەسڕی و دەیفەرموو: « اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ » (رواه البخاري ومسلم) واتە: (ئەی خوایـە لـە گەلەکـەم خـۆش ببـە چـونکە نازانن). کەوابوو پێویستە لەسەر بانگخوازیش کە ئـارامگر بـێ و چـاوەڕوانی پاداشـتی پەروەردگاری بکات. ئارامگریش سێ بەشە:

١ـ ئارامگرییەکیان لەسەر گوێڕایەڵی خوایە .

٢ـ ئارامگرییەکیش لەسەر نەکردنی حەرامکراوەکانی خوایە.

٣ـ وە ئارامگرییەك لەسەر ئەو قەدەرانەیە کە خوا بەڕێیان دەکات، ئنجا لەوانەبێ کە دەستی بەندەکانی تێدا نیە، یاخود لەوانە بێت کە خوا لەسەر دەسـتی هەنـدێك بەنـدەدا بەڕێیان دەکات لە ئازاردان و دەستدرێژی کردن.

والدليل قوله تعالى: ﴿ وَالْعَصْرِ * إِنَّ الإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴾(١٥).

بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَالْعَصْرِ * إِنَّ الإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴾ **واتە :(سوێند بە سەردەم ـ واتە كات ـ بە ڕاستی مرۆڤ لە زیانمەندیدایە بێجگە لەوانەی باوەڕیان هێناوە و كردەوەی چاكیان كردووە و لە نێوانیاندا ئامۆژگاری یەكتریان كردووە دەربارەي ئاییني ڕاست و ئامۆژگاری یەكتریان كردووە بەوەی ئارامگر بن).**

---

(١٥) كە دەڵێت (والدليل) واتە: بەڵگە لەسەر ئەو چوار پلەیە، ئەوەیە كە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَالْعَصْرِ ﴾ واتە: (سوێند بە سەردەم).

خوای گەورە لەم سورەتەدا سوێندی بەسەردەم خواردووە كە ڕۆژگارە و جێگەی ڕووداوەكانە بەچاك و خراپەوە.

پەروەردگاری مەزن سوێندی پێخواردووە لەسەر ئەوەی مرۆڤ، هەموو مرۆڤ، لە زیانمەندیدان، بێجگە لەو كەسەی كە بەم چوار سیفەتە وەسف كرابێت: باوەڕ وكردەوەی چاك و ئامۆژگاریكردن بە ئاییني ڕاست و ئامۆژ گاریكردن بە ئارامگرتن.

(إبن القيم)– ڕەحمەتی خوای لێ بێت – دەفەرموێت: جیهادی نەفس چوار پلەیە:

یەكەمیان: ئەوەیە مرۆڤ بۆ فێربوني ڕێگەی حەق و ئاییني ڕاست كۆششی لەگەڵدا بكات كە بەوهۆیەوە نەبێ سەرفرازی و بەختەوەری دنیا و دوارۆژ بەدەست ناهێنێت.

دووەم: بۆ ئەوە كۆشش لەگەڵ نەفسیدا بكات كە دوای فێربوون كردەوەی پێ بكات.

سێهەم: بۆئەوە کۆششی لەگەڵدا بکات کـە بانگـەوازی بـۆ بکـات و ئـەو کەسـانە فێربکات کە نایزانن.

چوارەم: لەسەر ئارامگرتن لە بەرامبەر نارەحەتییەکانی بانگەوازکردن بۆ لای خـوا و ئازاری خەڵکی کۆششی لەگەڵدا بکـات تـاکو لەبـەر خـوا خـۆی بـۆ هـەموو ئەوانـە ڕابگرێت. ئنجا ئەگەر ئەم چوار پلەیەی بە تەواوی ئەنجامدا ئـەوە دەبێـت بەیـەکێك لــە خواویستان.

خوای گەورە لەم سورەتەدا سوێندی بەسـەردەم خـواردووە لەسـەر ئـەوەی هـەموو مرۆڤـێك لە زیانـمەدی و مەینەتیدایە هەرچەندە دارایی و وەچەی زۆر بێ و ڕێزو پایەی مەزن بێت، بێجگە لە کەسێك کە ئەم چوار سیفەتەی لەخۆیدا کۆکردبێتەوە.

یەکەمیان: **باوەڕهێنان** :

هەموو شتێك دەگرێتەوە کە مرۆڤـ لەخوای گەورە نزیـك بخاتـەوە، لـە بیروبـاوەڕی ڕاست و زانیاری بەسوود.

دووەم: **کردەوەی چاك**:

بریتییە لە هەموو ووتەیەك یان کردەوەیەك کە مرۆڤـ لـەخوا نزیـك بخاتـەوە، بـەوەی ئەنجامدەرەکەی نیازپاك بێت بۆ خوا، وە شوێنکەوتووی محمد ﷺ بێت.

سێهەم: **ئامۆژگاری یەکترکردن دەربارەی ئایینی ڕاست**:

کە ئامۆژگاری کردنە لەسەر کردنی چاکە و هاندان و هەڵنان بۆ ئەنجامدانی.

چوارەم: **ئامۆژگاریکردن بە ئارامگرتن**:

بەوەی هەندێکیان ئامۆژگاری هەندێکی تریان بکەن، کەوا لەسـەر جێبـەجێ کردنـی فەرمانەکانی خوای گەورە و وازهێنان لە حـەرامکراوەکانی و خـۆڕاگرتن لـە بەرامبـەر قەدەرەکانی خوادا ئارامگر بن.

ئامۆژگاریکردن بەئایینی ڕاســت و ئامۆژگـاریکردن بـەئارامگرتن فـەرمان بەچـاکەو ڕێگری لـە خراپەش دەگریتەوە، ئەو دوانەی کە سەردەستەیی و چاکیەتی و سەرکەوتن و دەستکەوتنی پایەی ئوممەتی ئیسلامیان پێ فەراهـەم دێـت، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾(آل عمران: ١١٠)، واتە: (ئێوە چاکترین ئوممەتێکن کە بۆ خەڵکی هێنراونەتەکایەوە، فەرمان بەچاکە دەکەن و ڕێگری لـەخراپە دەکەن و باوەڕ بەخوا دەهێنن).

* * *

قال الشافعي رحمه الله تعالى[١٦]: « لَوْ مَا أَنْزَلَ اللهُ حُجَّةً عَلَـى خَلْقِـهِ إلاَّ هَـذِهِ السُّوْرَةَ لَكَفَتْهُم »[١٧].

(شـافعي) ـ ڕەحمـەتی خـوای لێ بێـت ـ دەفـەرموێت: (ئەگـەر خـوا هـیچ بەڵگەیەکی بێجگە لەم سورەتە نەناردایە بۆ بەندەکانی ئەوا بەسیان بوو).

---

(١٦) شافیعی: باوکی عەبدوڵلاّ، موحەممەد کوڕی ئیـدریس کـوڕی عـەباس کـوڕی عوسمان کوڕی (شافیع)ی هـاشمی قوڕەیـشییە، سـاڵی (١٥٠)ی کۆچـی لـە (غـەززە) لەدایك بووە و ساڵی (٢٠٤ کۆچی) لە (میسر)کۆچی دوایی کـردووە و یەکێکـە لـە چوار پێشەواکان ڕەحمەتی خوای گەورە لەسەر هەموویان بێت.

(١٧) (شافیعی) –ڕەحمەتی خوای لیّ بێت – مەبەستی ئەوەیە کە ئەم سـورەتە بەسـە بۆئەوەی خەڵکی هانبدات بۆ پابەندبوون بە ئـایینی خـواوە، بـەباوەڕهێنان و کـردەوەی چاك و بانگەوازکردن بۆلای خوا و ئارامگرتن لەسەر ئەوانە، مەبەستی ئەوە نیە کە ئـەم سورەتە بەسە بۆ خەڵکی لە هەموو شەریعەتدا.

کـە دەفـەرموێت: (ئەگـەر خـوا هـیچ بەڵگەیـەکی بێجگـە لـەم سـورەتە نەناردایـە بۆبەندەکانی ئەوا بەسیان بوو) چونکە مرۆڤی ژیـری چـاوکراوە ئەگـەر ئـەم سـورەتەی بیست یان خوێندیەوە حەتـمەن دەبیّ هەوڵی خۆقوتارکردن بدات لـەوەی زیانـمەند و سەرگەردان بێت، ئەویش بەوەی ئەم چوار سیفەتە لەخۆیدا بهێنێتەدی:

باوەڕهێنان، کردەوەی چاك، ئامۆژگاری کردن دەربارەی ئایینی ڕاست، ئامۆژگاری کردن بە ئارامگرتن.

وقال البخاري رحمـه الله [١٨]: « بَابٌ العِلْمُ قَبْلَ الْقَـوْلِ وَالْعَمَـلِ »، والدليل قولـه تعـالى: ﴿ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ ﴾(سورة محمد: ١٩). فبدأ بالعلم قبل القول والعمل [١٩].

بوخاریش ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ دەفەرموێت: « بَابٌ العِلْمُ قَبْـلَ الْقَـوْلِ وَالْعَمَلِ » واتە : (باسی زانین پێش ووتە و کـردەوە). بەڵگـەش ئەوەیـە خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ ﴾ واتە: (بزانە کە هیچ پەرستراوێك نیە بێجگە لە خوا، وە داوای لێخۆشبوون بـۆ گوناهـەکانت بکـە). بە زانین دەستی پێکردووە پێش ووتە و کردەوە.

---

(١٨) بوخاری: باوکی عەبـدوڵڵا، موحەممـەد کـوڕی ئیـسماعیل کـوڕی ئیـبراهیم کوڕی موغەیرەی بوخاریـیە، لە شەوالی ساڵی سەد و نەوەد و چوار لە بوخارا لـەدایك بووە و بەهەتیوی لەباوەشی دایکیدا پێگەیشتووە.

لە (خەرتەنك) کە شارۆچـکەیەکە دوو فەرسـەخ لـە سـەمەرقەندەوە دوورە شـەوی جەژنی قوربانی ساڵی دوو سەد و پەنـجا و شەش (ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت) کۆچـی دوایی کردووە.

(١٩) بوخاری (ڕەحمەتی خـوای لـێ بێـت) بـەم ئایەتـە بەڵگـەی لەسـەر پێویـستی دەسـتپێکردن بەزانـست پـێش ووتـە و کـردەوە هێناوەتـەوە، ئەمـەش بەڵگەیـەکی فەرموودەیـیە، ئەوە دەگەیەنێت کەمرۆڤـ یەکەمجار دەبێ بزانێ ئنجـا دووەمجـار ئـەنجامی بدات.

هەروەها بەڵگەیەکی ژیری تیۆری (عقلي نظري)یش هەیە ئەوە دەگەیەنێت کـە زانـین پێش ووتە و کردەوەیە ، چونکە ووتە یاخود کردەوە ڕاست و وەرگیراو نابێ تـاکو بـە

پێی شەریعەت نەبێت، مرۆڤیش ناتوانێ بزانێت کردەوەکەی بە پێی شەریعەتە بەزانیاری نەبێت، بەڵام چەند شتێك هەیە کە مرۆڤ بە (فطرة)ی خۆی دەیزانێت وەك زانینی ئەوەی کە خوا هەر یەك خواوەندە، چونکە ئەمە بەندەی لەسەر ڕسکاوە، لەبەر ئەوە پێویستی بە ماندوو بوونێکی زۆر نیە بۆ فێربوونی، بەڵام مەسەلە هەندەکی(جزئیە)یە بڵاوەکان پێویستیان بە فێربوون و بەخەرجدانی هەوڵەکان هەیە.

* * *

اعلم رحمك الله أنه يَجب على كل مسلم ومسلمة تعلم ثلاث هذه المسائل والعمل بهن، الاولى: أنّ الله خلقنا[٢٠].

ڕەحمەتی خوات لێ بێ بزانە کەوا فێربوونی ئەم سێ مەسەلەیە و کردەوە پێکردنیان لەسەر هەموو پیاو و ئافرەتێکی موسڵمان پێویستە. یەکەم: بزانە کە خوا دروستی کردووین.

---

(٢٠) بەڵگەی ئەوەش کە خوا دروستی کردوین شەرع و عەقڵە:

◉ بەڵگەی شەرعیش زۆرن، لەوانە:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَى أَجَلاً وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ﴾(الانعام: ٢). واتە: (ئەو خوایەیە کە لەقوڕ دروستی کردوون و پاشان ساتێکی بڕیار داوە - بۆ مردن - وە ساتێکی ناوبراویش لای خۆیەتی - بۆ زیندوبوونەوە - پاشان ئێوە هەر گومانتان هەیە لەزیندوکرانەوە).

وە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾(الاعراف: ١١)، واتە: (بەڕاستی ئێمە دروستمان کردون پاشان شێوەمان کێشاون).

هەروەها دەفەرموێت ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴾(الحجر: ١٥)، واتە: (بێگومان ئێمە مرۆڤمان لە قوڕێکی ووشکەوەبووی زرنگاوە دروست کردووە، لە قوڕێکی ڕەشی گۆڕاو).

وە دەفەرموێت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ (الروم: ٢٦)، واتە: (لە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا ئەوەیە کە لەخۆڵ دروستی کردون، پاشان ئێوە پەرەتان سەندووە و بوونەتە ئادەمیزاد و بڵاوبوونەتەوە).

یان دەفەرموێت: ﴿خَلَقَ الإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾(الرحمن: ١٤)، واته:(مرۆڤی لەقوڕی ووشکەوەبووی زرنگاوەی وەك قوڕی سوورەوەکراو دروست کردووە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾(الزمر: ٦٢)، واته: (خوا کردگاری هەموو شتێکە).

وە دەفەرموێت: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ (الصافات: ٩٦)، واته: (خوا ئێوەش و ئەوکردەوانەشی دروست کردووە کە دەیکەن).

وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ﴾(الذاريات: ٥٦)، واته: (من جنۆکە و ئادەمیزادم بۆ هیچ سەرئەنجامێك دروست نەکردوە، تەنها ئەوە نەبێت بەندایەتیم بۆ بکەن). ئەمانە و چەندەها ئایەتی تریش.

◉ هەروەها بەڵگەی عەقڵی لەسەر ئەوەی خوا دروستی کردوین، لەو ئایەتەدا ئاماژەی بۆکراوە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾(الطور: ٣٥)، واتە: (ئایا لە هیچەوە دروستکراون؟ یان خۆیان دروستکەرن؟).

مرۆڤ خۆی دروست نەکردووە چونکە لەپێش بوونیدا نەبوونە و نەبوونیش شت نیە، وە ئەوەی شت نەبێ هیچیش بەدی ناهێنێت، هەروەها نەباوکی دروستی کردووەو نەدایکی و نەکەسی تر لە خەڵکی، و نە لەخۆیەوە بەڕێکەوت، بەبێ بەدیهێنەر بەدی هاتووە، لەبەرئەوەی هەموو بەدیهێنراوێك حەتمەن دەبێ بەدیهێنەرێکی هەبێت، وە لەبەرئەوەی بوونی ئەم دروستکراوانە لەسەر ئەم ڕژێمە جوانکاریيە و ئەم تەرزە تێکهەڵکێشە، بە تەواوی ڕێ لەوە دەگرێت کە بەڕێکەوت بەدیهاتبن، چونکە ئەو شتەی بەڕێکەوت بەدیهاتبێ، وە لەبنەڕەتی بوونیدا لەسەر ڕژێمێك نەبووبێ ئیتر چۆن لەحاڵەتی مانەوە و پەرەسەندنیدا ڕێکوپێك دەبێت؟ لەمەوە دەردەکەوێت کە کردگار بەتەنها هەر ئەو خوایەیەو هیچ کردگار و فەرمانڕەوایەك نیە بێجگە لە خوا، خوای گەورە

دەفـەرموێت: ﴿ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ ﴾(الأعراف: ٥٤)، واتـە: (ئایـا دروسـتکردن و فەرمانکردن بۆ خوا ناگەڕێتەوە؟).

نەشزانراوە کە هیچ کەسێك لە خەڵکی نکوڵی پەروەردگاریەتی خـوای بـەرز و بـێ هاوتای کردبێت مەگەر لە ڕووی خۆبەزل زانینەوە، هەروەك لەفیرعەون ڕوویداوە.

کاتێك (جُبَیری کوڕی مُطْعِم)گوێی لێـوو پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـورەتی (الطور)ی دەخوێندەوە و گەیشتە ئەو ئایەتەی خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ * أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ بَلْ لاَ يُوقِنُونَ * أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ﴾(الطور: ٣٥–٣٧)، واتە: (ئایا لەهیچەوە دروسـتکراون؟ یـان خۆیـان دروستکەرن؟ یان ئاسمانـەکان و زەویـیان دروسـت کـردووە؟ بـەڵکو خـوا ناناسـن و بێبـاوەڕن !! یـان گەنـجینەی پـەروەردگاریان لەلایـە؟ یـان هـەر ئـەوان زاڵ و دەسەڵاتدارن؟).

(جُبَیْر) لەو ڕۆژەدا بتپەرست بوو، دەفەرموێت: « كَادَ قَلْبِي أَنْ يَطِيرَ، وَذَلِكَ أَوَّلَ مَا وَقَرَ الإِيمَانُ فِي قَلْبِي »(رواه البخاري)، واتە: (خـەریك بـوو دڵـم دەفـڕی – مەبەسـتی ئەوەیە دەستی بەلێدان کرد – و ئەوە یەکەم جار بوو باوەڕ لەدڵمدا جێگیر بوو).

* * *

و رزقنا[٢١]

ڕۆزیشی داوین

(٢١) بەڵگەکانی ئەم مەسەلەیە لە قورئان و سوننەت و عەقڵدا زۆرن:

◉ بەڵگەی قورئان ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾(الذاريات: ٥٨)، واتە: (ئـەو خوایـە هـەر خـۆی ڕۆزیـدەرە و خـاوەنی هێـزی پتەوە).

یان دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ قُلِ اللَّهُ﴾(سبأ: ٣٤)، واتە: (ئەی محمد ﷺ بڵێ: کێ لە ئاسمانەکان و زەویـیەوە ڕۆزیتان دەدات؟ بڵێ: خوا).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ﴾(يونس: ٣١)، واتە: بڵێ: کێ لەئاسمان و زەوییەوە ڕۆزیتـان دەدات؟ یـان کێـیە بیستن و بینینەکانی بەدەستە و خاوەنیانـە؟ یـاخود کێـیە زینـدو لـەمردو دەخاتـەوە و مردوش لەزیندو دەخاتەوە؟ وە کێیە کاروبـار هەڵدەسـووڕێنێ؟ ئـەوا دەڵـێن: خوایـە).
ئایەتی تریش لەم بارەیەوە زۆرن.

◉ هەروەها بەڵگە لە سـوننەتدا زۆرن، لەوانـە: پێغەمبـەر ﷺ دەربـارەی کۆرپەڵـە دەفەرموێت: « يُبْعَثُ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيُؤْمَرُ بِكَتْبِ أَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: عَمَلِهِ وَرِزْقِهِ وَأَجَلِهِ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ »(رواه البخاري و مسلم)، واتە: (فریشتەیەك بـۆلای ڕەوانـە دەکرێـت و فـەرمانی پێدەکرێت: بەنووسـینی ڕۆزی و سـاتی مردنـی و کـردەوەی و سەرگەردانە یان بەختەوەرە).

◉ هەروەها بەڵگەی عەقڵی لەسەر ئەوەی خوا ڕۆزی داوین ئەمەیە: چونکە لەسەر خواردن و خواردنەوە نەبێت ناژین و خواردن و خواردنەوەش خـوای گـەورە دروستی کردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ * لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ * إِنَّا لَمُغْرَمُونَ * بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ * أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ * أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ * لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلاَ تَشْكُرُونَ﴾(الواقعة: ٦٣-٧٠)، واتـە: (ئایـا سەرنـجتان داوەتـە ئـەوەی دەیکـێڵن و تەماشاتان کردوە؟ ئایا ئێوە دەیڕوێنن یان ئێمە دەیـانڕوێنین و دروسـتیان دەکـەین؟ گـەر بـمانویستایە دەمانکردە گەرد و تۆز و بە دیاریەوە واقتان وڕدەما و دەتانووت: ئێمە ماڵ وێرانین ! بەڵکو ئێمە لـە کـشتوکاڵەکەمان نائومێـدین!! ئایـا ئـەو ئاوەتـان بینیـوە کـە دەیـخۆنەوە؟ ئایا ئێوە لە گەواڵە هەورەکانەوە باراندووتانە یـان ئێمـە دەیبـارێنین؟ گـەر بـمانویستایە دەمانکردە سوێراوی تاڵ، ئەوە بۆ سوپاس گوزاری خوا ناکەن؟).

لەم ئایەتانەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە کـە ڕۆزیـمان - بـەخواردن و خواردنـەوەوە لـە لایەن خوای گەورەوەیە.

* * *

ولم يتركنا هملاً(٢٢) بل أرسل إلينا رسولاً(٢٣)

بەفەرامۆشـکراوی وازی لێنــەهێناوین، بــەڵکو پێغەمبــەرێکی بــۆ ڕەوانــە کردووین

---

(٢٢) ئەمە ئەو واقیعەیە کە بەڵگەی شەرعی و عەقڵی دەیسەلمێنن:

❁ بەڵگەی شـەرعیش وەك ئـەوەی خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَـاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُـمْ إِلَيْنَـا لاَ تُرْجَعُـونَ * فَتَعَـالَى اللَّـهُ الْمَلِـكُ الْحَـقُّ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُـوَ ﴾ (المؤمنين: ١١٥-١١٦)، واتە: (ئایا واتان زانیوە کە بـە بێهـوودە و بێهـۆ دروسـتمان کردون و ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لامان؟ بەرز و پیرۆزی بۆ خوای پادشای حەق کـە بێجگـە لەو خوایە هیچ پەرستراوێکی تر نیە).

هەروەها دەفـەرموێت: ﴿ أَيَحْسَبُ الإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى * أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى * ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى * فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالأُنْثَى * أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾(القيامة: ٣٦-٤٠)، واتــە: (ئایــا مرۆڤــــ وا دەزانــێ بەهەوانتە و بێ لێپرسینەوە وازی لـێ دەهێنرێت؟ ئایا تنۆکێك تۆو – مـەنی – نـەبووە و تکاوەتە ناو ڕەحەمەوە؟ پاشان بووە بەپارچەیەك خوێن و خوا دروستی کردووە و ڕێك و پێکی کردووە و جووتەی نێر و مێی لێوە بەدی هێناوە؟ ئایا ئەو خوایـە توانـای نیـە کـە مردووەکان زیندو بکاتەوە؟).

❁ هەروەها بەڵگەی عەقڵیش ئەوەیە: لـەبەرئەوەی بوونی ئەم ئادەمیزادە بـۆ ئـەوەی بژی، ئنجا وەك چۆن ئاژەڵ ڕادەبوێرێ ئەمیش ڕابوێرێت، پاشان بـمرێت – بەبێ ئەوەی زیندو بکرێتەوە بۆ لـێپرسینەوە و پاداشت–، فرمانێکە شایستەی حیکمەتی خوای گەورە نیە، بەڵکو گاڵتەیەکی ڕووتە و لـە خوای گەورە ناوەشێتەوە ئەم دروسـتکراوە دروسـت

بکات و پێغەمبەری بۆ ڕەوانە بکات و خوێنی نەیاران و سەرپێچیکەرانی پێغەمبەرانـــمان (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) بـۆ ڕەوا بکـات، پاشـان ئەنجامەکـەی هـیچ دەربـچێت، ئەمـە سەبارەت بەحیکمەتی خوای کاربەجێ مەحاڵە.

(٢٣) واتە: خوای گەورە پێغەمبەرێکی بۆ ئێمەی ئاپۆڕەی ئەم ئوممەتە ڕەوانەکردووە، ئوممـەتی محمـد ﷺ، ئایەتـەکانی پـەروەردگارمان بەسـەردا دەخوێنێتـەوە و خاوێنمـان دەکاتەوەو فێری قورئان و سوننەتـمان دەکات، هەروەك پێغەمبـەر بـۆ ئەوانـەی پێـشوو ڕەوانـەکراوە، پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ (فاطر: ٢٤)، واتە:(هیچ ئوممەتێك نیە کە پێغەمبەرێکی ترسێنەری تێدا هەڵ نەبژێررا بێت).

وە حەتمەن دەبێ خوا پێغەمبەران بۆ خەڵکی ڕەوانە بکات هەتا بەڵگەیان لەسەر سـاغ ببێتەوەو بەو جۆرەی پەروەردگار پێی خۆشە و پێی ڕازیـیە خواپەرستن، خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا * وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا * رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾(النساء: ١٦٣-١٦٥)، واتە: (ئێمە سروش و نیگامان بۆ تۆ کردووە هەروەك سروشمان بۆ نوح و پێغەمبـەرانی پـاش ئـەو کـردووە، هـەروەها سـروشمان بـۆ ئیبراهیمو ئیسماعیلو ئیسحاقو یەعقوبو وەچەکانی یەعقوب و عیساو ئەیوبو یونسو هارون و سولەیمان کردووە و زەبوریشمان بۆ داود ناردووە، وە پێغەمبەرانێك لەپێـشدا بەسـەرهاتیانمان بـۆ گێڕاویتـەوە و پێغەمبـەرانێکیش هـەبوون کـە بەسەرهاتیانـــمانن بـۆ نەگێڕاویتەوە و خوا بەقسەکردن قسەی لەگـەڵ موسـادا کـردوە، ئەوانـە پێغەمبـەرانێك بوون کە مژدەدەر و ترسێنەر بوون، بۆ ئەوەی خەڵکی پاش هاتنی پێغەمبـەران بیانوویـان لەلای خوا نەبێت، هەر خوایە کە بە دەسەڵات و کاربەجێـیە).

نـاتوانین بـەوجۆرەی خـوای گـەورە پێـی ڕازیـیە خـوا پەرسـتی بکـەین لـە ڕێـی پێغەمبەرانـەوە نـەبێ (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) لەبەرئـەوەی ئـەوانن کـەبۆیان ڕوونکردووینەتەوە خوا چی پێخۆشە و بەچی ڕازییە و چی لـەخوای گـەورەمان نزیـك دەخاتەوە.

بـەم پێـیە لەکاربەجێـیی خواوەیـە کەپێغەمبـەرانی بـۆلای خـەڵکی ڕەوانـەکردوە، مژدەدەر و ترسێنەرن.

بەڵگەش ئەوەیە کەخوای گەورە دەفەرمویت: ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولاً * فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً ﴾(المزمل: ١٥-١٦)، واتە: (ئێمە پێغەمبـەرێکمان بـۆ ڕەوانـەکردوون کەچـاودێرە بەسـەرتانەوە، هەروەك پێغەمبەرمان بۆلای فیرعەون ڕەوانەکرد، ئنجا فیرعەون سەرپێچی پێغەمبەرەکەی کرد، ئێمەش تووشی تیاچوونـمان کرد، تیاچوونێکی سەخت).

* * *

فمن أطاعه دخل الجنة [٢٤] ومن عصاه دخل النار[٢٥] والدليل قوله تعالى: ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولاً * فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً ﴾(المزمل: ١٥-١٦).

ئنجا هەرکەس گوێڕایەڵی بکات دەچێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەس سەرپێچی بکات دەچێتە ئاگرەوە، بەڵگەش ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولاً * فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً ﴾، **واتە:(ئێمە پێغەمبەرێکمان بۆ ڕەوانەکردون کەچاودێرە بەسەرتانەوە، هەروەك پێغەمبەرمان بۆ لای فیرعەون ڕەوانەکرد، ئنجا فیرعەون سەرپێچی پێغەمبەرەکەی کرد، ئێمەش تووشی تیاچوونمان کرد، بەتیاچوونێکی سەخت).**

---

(٢٤) ئەمە مافێکە لەو ئایەتە دەفامرێتەوە کەخوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ، وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴾(آل عمران: ١٣٢-١٣٣)، واتە: (گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی بکەن بەڵکو – لە لایەن خواوە – ڕەحمتان پێبکرێت و پەلەبکەن بۆ لێخۆشبوون لەپەروەردگارتانەوە و بۆ بەهەشتێك کە پانتاییەکەی بەقەد ئاسمانەکان و زەویە، ئامادەکراوە بۆ ئەوانەی پارێزکارن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾(النساء: ١٣)، واتە: (هەرکەس گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ بکات خوا دەیخاتە بەهەشتانێکەوە کەچەندین ڕوبار بەژێریاندا دەڕۆن و بەنەمری و هەتا هەتایی تیاندا دەمێننەوە، ئا ئەوە سەرکەوتنی مەزنە).

هەروەها لەوئاتەوە کە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾(النور: ٥٢)، واتــە: (هەرکــەس گوێڕایــەڵی خــوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ بکات و لەخوای مەزن بترسێ و خۆی لەسزادانی بپارێزێ، ئەوا ئەو جۆرە کەسانە سەرفراز و براوەن).

وە لەئایەتی: ﴿ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾(النساء: ٦٩)، واتـە: (هەرکـەس گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەر ﷺ بکات، ئا ئەوانە لەگەڵ ئـەو کەسـانەن کـەخوا بـەهرەی بەسـەردا ڕشـتوون، لەپێغەمبـەران و ڕاسـتگۆیان و شـەهیدان و پیاوچـاکان، ئەوانـەش چاکترین هاوەڵن).

یـان دەفـەرموێت ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: ٧١)، واتــە: (هەرکــەس گوێڕایــەڵی خــوا و پێغەمبەرەکــەی ﷺ بکــات ئــەوە براوەیــە و سـەرکەوتنێکی مەزنی بەدەستهێناوە). ئایەتی تریش لەم بارەیەوە زۆرە.

بەڵگەیەکی تریش ئەو فەرموودەیە کە پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێت: « كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ أَبَى » قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: « مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى»(رواه البخاري)، واتە: (هەموو ئوممەتی مـن دەچـنە بەهەشـتەوە بێجگـە لەوەی نایەوێ، ووتیان کێ نایەوێ ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی:(ئەوەی گوێڕایـەڵیم بکات دەچێتە بەهەشتەوە و ئەوەی سەرپێچیم بکات دەچێتە ئاگرەوە).

(٢٥) هــەروەها ئەمــەش مافێکــە لــەو ئایەتــەوە دەفامرێتــەوە کــە خــوای گــەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾(النساء: ١٤)، واتە: (هەرکەس سەرپێچی خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ بکـات و سنوورەکانی خوا بشکێنێت دەیـخاتە ئاگرێکـەوە کـە بەهەمیـشەیی تێـدا دەمێنێتـەوە و سزای ڕسواکەری پێدەبڕێت).

یان دەفەرموێت ﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً مُبِينًا ﴾(الأحزاب: ٣٦)، واتە: (هەرکەس سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ بکات ئەوە بەگومڕاییـەکی ئاشـکرا گومڕا بووە).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾(الجن: ٢٣)، واتە: (هەرکەس سەرپێچی خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ بکـات ئـەوە ئاگری دۆزەخی پێدەبڕێت و بەنەمری و هەتا هەتایی دەمێنێتەوە.

وە لـەو فەرموودەی پێشووەوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرمووی: « وَمَنْ عَصَانِي دَخَلَ النَّارَ»، واتە: (ئەوەی سەرپێچیم بکات دەچێتە ئاگرەوە).

* * *

والثانية:(٢٦) أن الله لا يرضى أن يشرك معه أحد في عبادته لا ملك مقرب، ولا نبـي مرسـل، والـدليل قولـه تعـالى: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾(الجن: ١٨).

مەسەلەی دووەم: ئەوەیە خوا ڕازی نابێت هیچ کەس بکرێتە هاوبەشـی لەپەرستنیدا، نەفریشتەی نزیك و نەپێغەمبەری ڕەوانەکراو، بەڵگەش ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾، واتە: مزگەوتەکان خانەی پەرستنی خودان، لەگەڵ خوادا کەسی تر مەپەرستن و لێی مەپاڕێنەوە).

---

(٢٦) واتە: مەسەلەی دووەم لەو مەسەلانەی پێویستە لەسەرمان بیانزانین ئەوەیە کـە خوای بەرز و بێهاوتا ڕازی نابێ کەس لەگەڵیدا بکرێتـە هاوبـەش لەپەرسـتنیدا. بـەڵکو هەر تەنها خۆی شایستەی پەرستنە، بەڵگەکەشی ئەو ئایەتەیە دانەر (ڕەحمەتی خـوای لـێ بێت) باسی کردووە کە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾(الجن: ١٨). خوای گەورە ڕێگری لەوە کردووە کە مرۆڤ لەگـەڵ خـوادا کەسی تر بپاڕێتەوە.

خوا ڕێ لەهیچ شتێك ناگرێت بێجگـە لـەوەی خـۆی ﷻ پێـی ڕازی نـەبێت. وەك دەفەرموێت: ﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلاَ يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ﴾(الزمر: ٧)، واتە: (ئەگەر ئێوە بێ بڕوا بن ئەوا خوا هـیچ پێویـستی بـەئێوە نیـە و لێتان بێنیـیازە، وە بە بێ بڕوایی بەندەکانی ڕازی نابێت و ئەگەر سوپاسـگوزاری بکـەن لێتان ڕازی دەبێت).

وە پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لاَ يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴾(التوبة: ٩)، واتە: (ئەگەر لێشیان ڕازی بـن ئـەوا خـوا لەکۆمـەڵی لاڕێ و سەرکەش ڕازی نابێت).

خوا ﷻ بەبێباوەڕی و هاوەڵدانان ڕازی نابێت، بەڵکو پێغەمبەرانی ڕەوانـەکردووە و کتێبـەکانی بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی بێبـاوەڕی و هاوبەشـدانان و زاڵبـوون بەسـەریاندا ناردووە.

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ﴾ (الأنفال: ٣٩)، واتـە: (جـەنگیان لـەگەڵـدا بکـەن تـاکو فیتنـە - واتـە بـێ بـاوەڕی و هاوبەشدانان - نەمێنێ و بڵاو نەبێ و دینداری و ملکەچی تەواو بۆ خوا بێت).

ئەگەر خوا بەبێباوەڕی و هاوبەشدانان ڕازی نەبێ، ئەوا پێویستە لـەسـەر بـاوەڕداریش پێیان ڕازی نەبێت، لـەبەرئەوەی باوەڕدار ڕەزامەندی و تووڕە بوونی بەپێی ڕەزامەنـدی و تووڕە بوونی خوایە، بەشتێك تووڕە دەبێ کەخوا پێی تووڕە دەبێـت، وە بەشـتێك ڕازی دەبێ کە خوا پێی ڕازی دەبێت، هەروەها ئەگەر خوا بـەبێباوەڕی و هاوبەشـدانان ڕازی نەبێ، ئەوا شایستەی باوەڕداریش نیە کە پێـیان ڕازی بێت.

هاوبەشدانان سەرئەنجامی ترسناکە، چونکە خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾(النساء: ٤٨)، واتە: (خوا لـەوە خۆش نابێ کە هاوبەشی بۆ دابنرێت، بەڵام بێجگە لـەوە لـە هەر شتێکی تر خۆش دەبێ بۆ هـەر کەسێك خۆی بیەوێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴾ (المائدة: ٧٢)، واتە: (ئەوکەسەی هاوبەش بۆ خوا دابنێـت ئـەوە خوا بەهەشتی لـێ حـەرامکردووە و جێگـەی حەوانـەوەی ئـاگرە و سـتەمکاران هـیچ پشتیوانێکیان نیە سەریان بـخات).

پێغەمبەریش ﷺ دەفـەرموێت: « مَنْ لَقِيَ اللَّهَ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَقِيَهُ يُشْرِكُ بِهِ دَخَلَ النَّارِ »(رواه البخاري و مسلم) واتـە: (هەرکـەس بگەڕێتـەوە لای خـوا و هیچ شتێکی نەکردبێتە هاوبەشی دەچێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەسیش بگەڕێتەوە لای خوا و هەر شتێکی کردبێتە هاوبەشی دەچێتە ئاگرەوە).

* * *

والثالثة:(٢٧) أن من أطاع الرسول و وحّد الله لا يجوز لـه موالاة من حـاد الله ورسوله ولو كان أقرب قريب، والدليل قوله تعالى: ﴿ لاَ تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلاَ إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾(المجادلة: ٢٢).

سێهەم: هەرکەس گوێڕایەڵی پێغەمبەر بکات و خوا بەتەنها بناسێت، بۆی دروست نیە دۆستایەتی کەسێك بکات کەدوژمنایەتی خوا و پێغەمبەرەکەی بکات، گەرچی نزیکترین خزمیشی بێت، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لاَ تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلاَ إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾، **واتە: (خەڵکانێکت دەست ناکەوێ کەباوەڕیان بەخوا و بەڕۆژی دوایی هەبێت لەگەڵ ئەو باوەڕداریەدا دۆستایەتی ئەوانە بکەن کە دوژمنایەتی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکەن، ئەگەرچی ئەوانە باوکیشیان بن، یان کوڕ و برا و خزم و هۆزیشیان بن، ئەوانە خوا بڕوای لەدڵیاندا نووسیوە و بەپشتیوانییەك لەلایەن خۆیەوە پشتیوانی لێکردوون و دەیانخاتە بەهەشتانێکەوە کەچەندین ڕووبار بەژێریاندا دەڕوات، بەنەمری تێیاندا دەمێننەوە، خوا لێیان ڕازی بووە و ئەوانیش بەبەشی ئەو ڕازی بوون، ئەوانە دەستەی خوان، بزانن کە هەر دەستەی خوا سەرفراز و براوەن).**

(٢٧) واتە: مەسەلەی سێهەم لەوانـەی پێویـستە لەسـەرمان بیـانزانین دۆسـتایەتی و خۆبەریکردنە، واتە:(الولاء والبراء)ە.

دۆستایەتی و خۆبەریکردن بنچینەیەکی مەزنەو دەقـی زۆری لـەبارەوە هـاتووە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لاَ يَأْلُونَكُمْ خَبَالاً ﴾(آل عمران: ١١٨)، واتە: (ئـەی ئەوانـەی باوەڕتـان هێنـاوە دەسـتەیەکی جیـا لەخۆتان مەکەن بەدۆست کەدرێغی لە دەست لێوەشاندنتان ناکەن).

یـان دەفـەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾(المائدة: ٥١)، واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە جولەکە و دیانەکان مەکەن بەدۆستی خۆتان، ئەوانە هەندێکیان دۆستی هەندێکی تریانن، وە هەرکەس لەئێوە بیانکاتـە دۆسـتی خـۆی ئەوا ئەویش لەوانە، بەڕاستی خوا ڕێنمایی گەلێك ناکات کە ستەمکارن).

هەروەها خوای کاربەجێ دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾(المائدة: ٥٧) واتە:(ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێنـاوە، ئەوانـە مەکـەن بەدۆسـتی خۆتان کە ئایینەکەتانیان بەگاڵتەو یاری گرتـووە، لەوانـەی پـێش ئێـوە کەپـەیامیان بـۆ هاتووە و ئەوانەش کەبێباوەڕن، خۆتان لە سزای خوا بپارێزن ئەگەر ئێوە باوەڕدارن).

یان دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ * قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾(التوبة:٢٣-٢٤)، واتـە: (ئـەی ئەوانـەی باوەڕتـان هێنـاوە باوانو برایانتان مەکەن بەدۆست و پشتیوان ئەگەر بێباوەڕیـان بەسەر باوەڕدا هەڵبژارد،

هەرکەسیش لەئێوە بیانکاتە دۆست ئەوە لەوانەیە کەستەمکارن، ئـەی محمـد ﷺ بڵـێ: ئەگـەر باوانتـان و ڕۆڵـەکانتان و براکانتـان و هاوسـەرەکانتان و هۆزەکانتـان و ئـەو دارایـیانەی بەدەسـتتان هێنـاون و بازرگانیـیەك کەدەترسـن ڕمێنـی نـەمێنێت و ئـەو مەنزڵگانەتان کە پێیان دڵخۆشن، خۆشەویست ترن لاتان لەخوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ و جیهادکردن لەپێناویدا چاوەڕێ بن تاکو خوا فرمان و سزای خۆیتان بۆ دێنێت، خـواش ڕێنمایی ئەو خەڵکانە ناکات کەسەرکەش و لاڕێن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ...﴾ (الممتحنة: ٤)، واتە: (بەڕاسـتی سەرمەشـقی چاك بۆ ئێوە لەئیبراهیم و ئەوانەدا دەبینرێتەوە کە لەگەڵیدا بوون، کاتێك بەگەلەکـەیان ووت: ئێمە بەرین لەئێوە و لەوانەی کەبێجگە لەخوا دەیانپەرستن، بێبـڕوا بووین پێتـان، وە لەنێوانی ئێمە و ئێـوەدا دوژمنایـەتی و ڕقەبەرایـەتی بـۆ هـەتا هەتایـە دەرکـەوتووە و دەستی پێکردووە ، تاکو بڕوا بەخوای تاکو تەنها دێنن).

وە لەبەرئەوەی دۆستایەتیکردنی کەسێ کەدژایـەتی خـوا دەکـات و خۆگونـجاندن لەگەڵیدا بەڵگەیە لەسەر ئـەوەی هەرچـی لـەدڵی مرۆڤــدایە لـەباوەڕبوون بـە خـوا و پێغەمبەرەکـەی لاوازە، چـونکە ژیرانـە نیـە مرۆڤـ شـتێکی خۆشـبوێ کـەدوژمنی خۆشەویستەکەی بێت.

دۆستایەتیکردنی بێباوەڕان بەوە دەبێ سـەریان بــخەیت و لەسـەر ئـەو بێبـاوەڕی و گومڕاییەی گرتوویانەتـە بـەر یارمەتیــیان بـدەیت، خۆشویستنیـشیان بـەوە دەبـێ ئـەو هۆکارانە ئەنـجام بدەیت کە دەبێتە مایەی بەدەستهێنانی خۆشەویـستیـیان، هەرکەسـێك وابـێ دەبـینی هـەوڵ دەدات خۆشەویـستیـیان بـۆ دەربڕێـت، واتـە دەیـەوێ لەهـەموو ڕێگەیەکەوە خۆشەویستیـیان مسۆگەر بکات، بێگومان ئەوە پێـچەوانەی هـەموو بـاوەڕ

یاخود تەواویەتی باوەڕە، ئنجا ئەوەی پێویست بێت لەسەر باوەڕدار ئەوەیـە دوژمنایـەتی کەسێك بکات کەدوژمنایەتی خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ دەکـات ئەگەرچـی نـزیکترین خزمیش بێت لـێیەوە و ڕقەبەرایەتی بکات و لێی دوور بکەوێتەوە، بەڵام ئەمەش ڕێگە لـە ئامۆژگاریکردن و بانگکردنی بۆ ئایینی ڕاستی خوا ناگرێت.

* * *

إعلم (٢٨) أرشدك الله (٢٩) لطاعته (٣٠) أن الحنيفية (٣١) ملـة (٣٢) ابراهيم(٣٣) أن تعبد الله وحده (٣٤) مخلصا له الدين (٣٥)

بزانە ـ خوا ڕێنیشاندەرت بێ بۆ گوێڕایەڵیکردنی خۆی ـ کەوا ئایینی پاك و بێگەرد، واتە ڕێبازی ئیبراهیم، ئەوەیە کە بەتەنها خواپەرستی و بەنیازپاکی ملکەچی بۆ دەربڕی و سەری بۆ دانەوێنیت.

---

(٢٨) پێشتر قسە لەسەر زانین کرا، لێرەدا پێویست بە دووبارە بوونەوە ناکات.

(٢٩) (**الرشد**) واتە: دامەزراوی لەسەر ڕێگەی ڕاست.

(٣٠) (**الطاعة**) واتـە: خۆگونـجاندن لەگـەڵ ویـستی خـوا و پێغەمبـەردا ﷺ، لەئەنجامدانی فەرمانپـێکراو و وازهێنان لە قەدەغەکراوەکانیاندا.

(٣١) **حەنیفیەت**: ئەو ڕێبازەی کە لـە هاوبەشـدانان لایـداوە و لەسـەر نیـاز پـاکی بۆخوای گەورە دامەزراوە.

(٣٢)واتە ئەو ڕێباز و ئایینەی لەسەری دەڕۆیشت عليه السلام.

(٣٣) ئیبراهیم خۆشەویـستی خـوای بەخـشندەیە، وەك دەفـەرموێت: ﴿ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً ﴾(النساء: ١٢٥) واتـە: (خـوا ئیبراهیمـی بەدۆسـت و خۆشەویـستی هەڵبژارد) کە باوکی پێغەمبەرانە و لەزۆر شوێندا باسـی بەرنامەکـەی کـراوە بۆئـەوەی چاوی لێبکرێت.

(٣٤) دەسـتەواژەی (أن تعبد الله) گـوزارە(خبر)ی (أنَّ)یـە لـە دەسـتەواژەی (أن الحنفية)دا. پەرستنیش بە چەمکە گشتییەکەی بریتییە لە: (ملکەچکردن بۆ خوا لەڕووی خۆشویـستن و بەگـەورە زانینـەوە، بەئەنجامـدانی فەرمانـەکانی و دوورکەوتنـەوە لەحەرامکراوەکانی بەو جۆرەی لە شەریعەتەکەیدا هاتووە).

بەڵام چەمکی تایبەتی پەرستن ئەوەیە کە شێخ الاسلام (ابن تیمیة) -ڕەحمـەتی خـوای لێ بێت - دەربارەی فەرموویەتی: « پەرسـتن: نـاوێکی کۆیـە بـۆ هەمووئەوانـەی خـوا خۆشی دەوێن و پێیان ڕازییـە لـە ووتە و کردەوە ئاشـکراو پەنهانـەکان، وەك ترسـان و خەشیە و پشتبەستن و نوێژ و ڕۆژو و بێجگە لەمانەش لـە فەرمانەکانی ئیسلام».

(٣٥) نیازپاکی(إخلاص): بریتییە لــە پاڵفتـەکردن، لێرەشـدا مەبەسـت لەوەیـە کـە (بەندە) لەپەرستنەکەیدا مەبەستی ڕەزامەندی خوای گەورە و گەیشتن بە بەهەشت بێـت، بەشـێوەیەك لـەگەڵێـدا کەسـی تـر نەپەرسـتێت، نەفریـشتەی نزیـك و نەپێغەمبـەری ڕەوانەکراو، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾(النحل: ١٢٣)، واتـە: (پاشـان وەحیـمان بـۆکردی و پێمـان ڕاگەیاندی کەوا بەخاوێنی و دوور لـە هاوبەشـدانان شـوێن ڕێـازی ئیـبراهیم بکـەوە، ئەویش لـە هاوبەشدانەران نەبوو).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ * إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ * وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾(البقرة: ١٣٠-١٣٢)، واتـە: (کـێ لــەڕێبازی ئیبراهیم لادەدات کەسێك نەبێ کەخۆی گـەوج بکـات، بـە ڕاسـتی لـەدنیادا هـەڵمان بژاردووە و لەڕۆژی دواییشدا لەوانەیە کە پیاوچاکن، چونکە کاتێك پەروەردگاری پێی فەرموو ملکەچ بـە، وتـی: ملکەچـم بـۆ پـەروەردگاری جیهانیـان، ئیـبراهیم بەهـەمان بیروباوەڕ وەسیەتی بۆ کوڕەکانی کرد، هەروەها یەعقوبیش وەسیەتی بۆکوڕەکـانی کـرد و پێی وتن: ڕۆڵەکانم بەڕاستی خوا ئەم ئاینـەی بـۆ هەڵبـژاردوون، دەئێـوەش پـەیڕەوی بکەن بۆ ئەوەی بەموسوڵمانیەتی نەبێ نەمرن).

وبذلك [٣٦] أمر الله جميع الناس وخلقهم لَها كما قال الله تعالى: ﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ ﴾(الذاريات: ٥٦)، ومعنى يعبدون: يوحدون [٣٧]

خـوا فـەرمانی بەهـەمـوو خـەڵکی کـردووە هـەمان ڕێبـاز بگرنـە بـەر و بـۆ ئەوەشـی دروسـت کـردوون، وەك خـوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ ﴾، واتـە: (جنۆکـە و مرۆڤـم تـەنها بۆئـەوە دروسـتکردوە کەفەرمانیان پێبکەم بمپەرستن)، بە واتای بە تەنها بمپەرستن دێت.

(٣٦) واتە: (بە حەنیفیەت)کەبریتییە لەپەرستنی خوا بەجۆرێك بەنیازپاکیـیەوە مـل کەچی بۆ دەربڕێت، خوای گەورە فەرمانی بەتێکڕای خەڵکی کردوە کەبیپەرستن و بـۆ ئەوەشی دروست کردون، هـەروەك دەفـەرموێت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾(الأنبياء: ٢٥)، واتە: (هەر پێغەمبـەرێکمان لـەپێش تۆوە ناردبێت سروشمان بۆکردووە کەهیچ پەرستراوێك نیە شیاوی پەرستن بێـت بێجگـە لەمن، دەئێوەش بـمپەرستن). هەروەها خوای گەورە لەقورئانەکەیدا ڕوونی کردوەتـەوە کەخەڵکی تەنها بۆ ئـەوە دروسـتکراون و دەفـەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ﴾(الذاريات: ٥٦).

(٣٧) واتە یەکتاپەرستی لەمانای پەرستنە ئەگـەر نـا لەپێـشدا مانـای پەرسـتنمان بـۆ باسکردی کە بەچی دەووترێت، وە گشتی تریشە لەیەکتاپەرستی ڕووت.

هەروەها بزانە کەپەرستن دوو جۆرە:

یەکـەم: پەرسـتنێکی قـەدەری(کَوْنِي) : کـە بریتییـە لـە ملکەچـکردن بـۆ فـەرمانی قەدەری(کَوْنِي) خوای گەورە، ئەمەش هەموو دروستکراوان دەگرێتەوە و هیـچیانی لـێ دەرناچێت، چونکە دەفـەرموێت: ﴿ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ إِلاَّ آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا﴾(مريم: ٩٣)، واتە: (هیچ کەس نیە لەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان بەملکەچـی

بەرە و خوای بەخشندە نەیەت و بەندەی نەبێ) ئەوەش باوەڕدار و بێباوەڕ و چـاکەکارو تاوانبار دەگرێتەوە.

دووەمیش: پەرستنێکی شەرعیـە : کە بریتییە لـە ملکەچکردن بـۆ فـەرمانی شـەرعی خوا ﷻ، ئەمەیان تایبەتە بەکەسێکەوە کەگوێڕایەڵی پەروەردگار بێ و شوێن ئەو پەیامانـە بکەوێت کەپێغەمبەران هێناویانە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ هَوْنًا...﴾(الفرقان: ٦٣)، واتە: (بەندەکانی خوای بەخشندە ئەوانەن کە لـەسەرخۆ بەسەر زەویدا دەڕۆن).

جۆری یەکەمیان مرۆڤـ لـەسەری پاداشـت نادرێتـەوە لـەبەرئـەوەی بـەبێ کـردەوەی خۆیەتی، بەڵام جاری وایە لـەسەر ئەو سـوپاس گوزاریـیەی کەلـەکاتی خۆشـیدا دەری دەبڕێ و ئەو ئارامگریەی لـەکاتی ناخۆشیدا دەیگرێ پاداشت دەدرێتەوە، بە پێـچەوانەی جۆری دووەمەوە کە لـەسەری پاداشت دەدرێتەوە.

وأعظم ما أمر الله به التوحيد، وهو إفراد الله بالعبادة [٣٨].

مـەزنترین شـتیش کـەخوا فـەرمانی پێکـردووە یەکتاپەرسـتییە، ئـەویش بەتەنها پەرستنی خوایە.

---

(٣٨) (التوحيد) لـە زمانەوانیـدا چـاووگی (وَحّدَ، يُوَحِّدُ)وە، واتـە: کردنـی شـت بەیـەکێك، ئەمـەش سـەبارەت بـەخوا بەڕەتکردنـەوە (نفي)و چەسـپاندن(الثبات) نـەبێ نایەتەدی، ڕەتکردنەوەی حوکم لەهەموو کەس و شتێك بێجگـە لـەو خوایـەی بەتـەنها دەپەرسترێ و چەسپاندنی بۆ ئەو.

بۆ نـموونە دەڵێین: یەکتاپەرستی بۆ مرۆڤ دەستەبەر نابێ و تەواو نابێ تـاکو شـایەتی نەدات کە هیچ پەرستراویك نیە بێجگە لەخوا کە شایستەی پەرستن بێت و پەرستراویەتی لەهەرچی هەیە ڕەت بکاتەوە بێجگە لەخوای گەورە و بە تەنها بۆ خوای بچەسپێنێت).

لە زاراوەشدا دانەر بەوە پێناسەی کردووە کە دەڵێت: (یەکتاپەرستی بەتەنها زانینـــی خوایە لەپەرستندا)، واتە: دەبێ بەتەنها خوا بپەرستی و هیچ هاوەڵی بۆ دانەنێیت، نـەهیچ پێغەمبەرێکی نێرراو بکەیتە هاوەڵی و نەهیچ فریشتەیەکی نزیـك و نـەهیچ سـەرۆکێك و نەهیچ پادشایەك و نەهیچ کەسێك لەخەڵکی، بەڵکو بە تەنهای بزانیت لەپەرسـتندا، بـە خۆشویستن و بەگەورەزانین و بە(رغبة) و (رهبة)وە.

مەبەستی شێخ - ڕەحمەتی خوای لێ بێـت - ئـەو یەکتاپەرسـتیەیە کەپێغەمبـەران بـۆ بەدیهێنانی ڕەوانەکراون، چونکە هەر نەبوونی ئەو یەکتاپەرستیە بووە چـەوتی و نـاڕێکی لەناو گەلەکانیاندا دروستکردووە.

پێناسەیەکی گشتی تریش بۆ یەکتاپەرستی هەیە کەبریتیە لـە: (بە تـەنها زانینـی خـوای گەورە لەو شتانەدا کەتایبەتن بەخۆیەوە). جۆرەکانی یەکتاپەرستیش سیانن:

یەکەم: یەکتاپەرستی پەروەردگاریەتی:

بریتییە لـە (بە تەنها زانینی خوای بـەرز و بـێ هاوتـا لـەدروسـتکردن و خاوەنیـەتی و هەڵـسووڕاندنی کاروبـاردا). خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿اللَّـهُ خَـالِقُ كُـلِّ شَيْءٍ...﴾(الزمر: ٦٢)، واتە: (خوا دروستکەری هەموو شتێکە).

وە دەفـەرموێت: ﴿هَـلْ مِـنْ خَـالِقٍ غَيْـرُ اللَّـهِ يَـرْزُقُكُمْ مِـنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ...﴾(فاطر: ٣)، واتە: (ئایا بێجگە لەخوا دروستکەرێکی تر هەیە لەئاسمان و زەویـدا ڕۆزیتان بدات؟ هیچ پەرستراوێك نیە ئەو خوایە نەبێت).

یان دەفەرموێت: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾(الملك: ١)، واتە: (پاك و پیرۆزی بۆ ئەو خوایەی کەدارایی بەدەستە و ئەویش بەسەر هەموو شـتێکدا توانایە).

هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾(الأعراف: ٥٤)، واتە:(ئایا دروستکردن و فەرمانکردن بۆ ئەو خوایە نیە؟ پـاك و پـیرۆزی بـۆ ئـەو خوایەی پەروەردگاری جیهانە) .

دووەم: یەکتاپەرستی پەرستراویەتی:

بریتییە لـە:(بە تەنها زانینی خوای مەزن لەپەرستندا بەوەی مرۆڤ لـەگەڵ خـوادا هـیچ هاوەڵێك دانەنێ، بیپەرستێت و خـۆی لـێ نزیـك بخاتـەوە وەك ئـەوەی خـوای گـەورە دەپەرستێت و خۆی لێ نزیك دەخاتەوە).

سێهەم: یەکتاپەرستی ناو و سیفەتەکان:

بریتییە لـە (بە تەنها زانینی پەروەردگار لەوناوانەدا کـە لـەکتێبەکەیـدا یـاخود لـەسـەر زمانی پێغەمبەر ﷺ خۆی پێ ناوناون و خۆی پـێ وەسـفکردون، ئـەوەش بەچەسـپاندنی هەرناوێ کەچەسپاندوویەتی و ڕەتکردنەوەی هەرناوێك دەبێت کە ڕەتیکردوەتەوە، بەبێ شێواندن و لـەکارخستن و بەبێ چۆنایەتی – تکییف– و لیێچواندن– تَمثیل–) ، مەبەستی دانەر لێرەدا یەکتاپەرستی پەرستراویەتیـیە، چونکە ئەم جۆرەیە ئەو هاوبەشدانەرانەی تێدا

گومڕابوون کەپێغەمبەر ﷺ کوشتاری لەگـەڵ دەکـردن و خـوێن و دارایـی و خـاك و ناوچەیانی بەحەلاڵ دادەنا و دەستی بەسەر خاو و خێزانیاندا دەگرت.

وە زۆربەی ئەوەی پێغەمبەران لەناو گەلەکانیاندا چارەسـەریان دەکـرد لەسـەر ئـەم جۆرە یەکتاپەرستییە بووە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ...﴾(النحل: ٢٩)، واتە: (لە هەموو گەلێکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانە کردووە کە پێیان ڕابگەیەنێت خوا بپەرستن).

پەرستن بۆ خوای گەورە نەبێ بۆ کەسی تر دروست نیـە، ئنجـا هـەر کەسـێك لـەم یەکتاپەرستییەدا کەم وکورتی هەبێت ئەوە هاوبەشدانەر و بێباوەڕەوە ئەگەر چـی دانـیش بەیەکتاپەرستی پەروەردگاریەتی و ناو و سیفەتەکاندا بنێت، وە ئەگەر وا دانـرا کەسـێك بەتەواوەتی دان بەیەکتاپەرستی پەروەرگاریەتی و ناو و سیفەتەکاندا بنێت بەڵام بـچێ بـۆ سەر گۆڕ و مردووەکە بپەرستـێ یان قوربانیـیەکی بۆ بڕیار بدات و بەهۆیەوە خۆی لـێ نزیك بـخاتەوە، ئەوە هاوبەشدانەر و بێباوەڕەوە و بە نەمری لەئاگردا دەمێنێتەوە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾(المائدة: ٧٢)، واتە: (بە ڕاستی هەرکـەس هاوبـەش بـۆ خـوا دابنێت ئەوا خوا بەهەشتی لێ حەرامکردووە و پەناگەکەی ئاگرە و ئەوانەی سـتەمکارن هیچ پشتیوانێکیان نیە)، لەبەرئەوەی یەکتاپەرستی گەورەترین فرمانـە کـە خـوا فـەرمانی پێکردووە، چونکە بنچینەیەکە هەموو ئایینی خـوای لەسـەر بنیـاد دەنرێـت، هـەر بۆیـە پێغەمبەریش ﷺ لە بانگەوازکردنیدا بۆلای خوا بە یەکتاپەرستی دەستی پێکرد و فەرمانی بەوکەسەش دەکرد کە دەینارد بۆ بانگەوازکردن بەوە دەست پێـبکات.

وأعظم ما نهى عنه الشّرك، وهو دعوة غيره معه [٣٩] والدليل قوله تعالى: ﴿ وَاعْبُدُواْ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً ﴾ (النساء: ٣٥).

مەزنترین شتیش کەخوا نەهی لێکردوە هاوبەشدانانە، کەبریتیە لەوەی کەسێك لەگەڵ خوادا لەغەیری ئەویش بپاڕێتەوە . بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَاعْبُدُواْ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً ﴾ واتە: (خواپەرستن و هیچ شتێك مەکەنە هاوبەشی).

---

(٣٩) مەزنترین شتێك کەخوا ڕێگری لێکردووە هاوبەشدانانە، لەبەرئەوەی کە گەورەترین حەق حەقی خوای گەورەیە، ئنجا ئەگەر مرۆڤ کەمتەرخەمی تێدا بکات ئەوە کەمتەرخەمی لەگەورەترین حەقدا کردوە ئەویش یەکتاپەرستی خوای گەورەیە، وەك دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾(لقمان: ١٣)، واتە: (بە ڕاستی هاوبەشدانان ستەمێکی گەورەیە).

یان دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا﴾(النساء: ٤٨)، واتە: (هەرکەس هاوبەش بۆ خوا دابنێت ئەوە تاوانێکی مەزنی هەڵبەستووە).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيدًا﴾(النساء: ١١٦)، واتە: (هەرکەس هاوبەش بۆ خوا دابنێت ئەوە بە گومڕاییەکی دوور لەڕێنمایی گومڕا بووە).

یاخود دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾(المائدة: ٧٢)، واتە: (بە ڕاستی هەرکەس هاوبەش بۆ خوا دابنێت ئەوە خوا بەهەشتی لێ حەرامکردووە و پەناگەکەی ئاگرە و ئەوانەی ستەمکارن هیچ پشتیوانێکیان نیە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (النساء: ٤٨)، واتە: (خوا لـەوە خۆش نابیٚ کەهاوبەشـی بـۆ دابنرێـت، بـەڵام هەرچـی گوناهێك لـەخوار ئەوەوە بێت بۆ هەرکەس کە بیەوێت لێی خۆش دەبێت).

پێغەمبـەریش ﷺ دەفـەرموێت: «أَعْظَمُ الذَّنْبِ أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ »(رواه البخاري ومسلم)، واتە: (گەورەترین تاوان ئەوەیە هاوەڵ بۆ خوا دابنێیت لەحاڵێکدا کە تەنها ئەو دروستی کردویت).

وە لـەفەرموودەیەکی تردا هاتووە، پێشەوا (مسلم) دەیگێڕێتەوە کە دەفەرموێت: « مَنْ لَقِيَ اللَّهَ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَقِيَهُ يُشْرِكُ بِهِ دَخَلَ النَّارِ »(رواه مسلم)، واتـە: (هەرکـەس بگەڕێتـەوە لای خـوا و هـیچ شـتێکی نەکردبێتـە هاوبەشـی دەچـێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەس بگەڕێتەوە بۆلای خـوا و شـتێکی کردبێتـە هاوبەشـی دەچـێتە ئاگرەوە).

وە لـەفەرمودەیەکی تردا دەفەرموێت: «مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَدْعُو لِلَّهِ نِدّاً دَخَلَ النَّارَ» (رواه البخاري)، واتە: (هەرکەس بـمرێ و هاوەڵی بۆ خوا دانابێت دەچێتە ئاگرەوە).

دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بەڵگەی لەسەر ئەوەی خوا فـەرمانی بـە پەرسـتن کردوە و ڕێگری لە هاوبەشدانان کـردووە، بـەو ئایەتـە هێناوەتـەوە کـە دەفـەرموێت: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ﴾(النساء: ٣٦).

خوای پەروەردگار فەرمانی بە پەرستنی خـۆی کـردوە و ڕێگـری لــە هاوبەشـدانان کردووە، ئەمەش چەسپاندنی پەرستنی خوا بەتەنها لـە خۆ دەگرێت، بەم پێــیە هەرکـەس خوا نەپەرستێت ئەوە بێبـاوەڕ و خۆبەزلزانـە، وە هەرکـەس خـوا بپەرسـتێت و کەسـی تریشی لـەگەڵدا بپەرستێت ئـەوە بێبـاوەڕ و هاوبەشـدانەرە، وە هەرکـەس بەتـەنها خـوا بپەرستێت ئەوە موسوڵمانی نیاز پاك و دڵسۆزە.

هاوبەشدانانیش دوو جۆرە: هاوبەشدانانی گەورە و هاوبەشدانانی بچووك.

جۆری یەکەم: **هاوبەشدانانی گەورەیە**: بریتییـە لەهەموو هاوبەشدانانێك کـە خـاوەن شەرع باسی کردبێت و دەرچوونی مرۆڤـ لە ئایینەکەی بگرێتەوە.

جـۆری دووەم: **هاوبەشـدانانی بـچوکە**: بریتییـە لەهـەموو کـارێکی ووتـەیی یـان کردەوەیی کە شەرع وەسـفی هاوبەشـدانانی بەسـەردا بڕیبێـت بـەڵام کـەس لـەڕێبازی ئیـسلام دەرناکـات، پێویـستە لەسـەر مرۆڤـ خـۆی لـە هاوبەشـدانان – بەگـەورە و بـچووکیـیەوە – بپارێزێـت، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ...﴾(النساء: ٤٨).

هەندێك لـەئەهلی عیلـم فەرموویانە: ئەم هەڕەشەیە هەموو هاوبەشدانانێك دەگرێتـەوە ئەگەرچی بچوکیش بێت.

* * *

فإذا قيل لك ما الأصول(٤٠) الثلاثة التي يجب على الإنسان معرفتها(٤١)

ئنجا ئەگەر پێیان ووتی: ئەو سێ بنچینانە چین کەپێویستە لەسەر مرۆڤ بیانزانێت؟

---

(٤٠) بنچینەکان(أصول) کۆی بنچینە و(أصل)ـە و بریتییە لـەو شـتەی شـتی تـری لەسـەر بنیـاد بنرێـت، بـەم واتایـە دەووترێـت: بناغـەی دیـوار کـە بنـچینەکەیەتی، وە دەووترێت قەدی درەخت (أصل الشجرة) کە پـەلوپۆکانی لێدەبێتـەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾(إبراهيم: ٢٤). واتە: (ئایا نابینـی چـۆن خـوا نـموونەی ووشـەی جوان و پاکی ـ کە (لا إله إلا الله) یە ـ بە درەختی جوان و شیرین هێناوەتـەوە، ڕیـشەی بەناخی زەویدا داکوتاوە و پەل و پۆی بە ئاسماندا هەڵچووە؟).

ئەم سێ بنچینەیە دانەر ئاماژەیان پێدەکات بۆ ئەو بنچینانەی کەمرۆڤ لەگۆڕەکەیـدا دەربارەیان پرسیاری لێدەکرێت: پەروەردگارت کێـیە؟ ئایینت چیە؟ پێغەمبەرت کێـیە؟

(٤١) دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – ئەم مەسەلـەیەی بەشێوازی پرسیار هێنـاوە، بۆئەوەی مرۆڤ لێی بەئاگا بێت، چونکە مەسەلـەی مەزن و بنچینەی گـەورەن، هەربۆیـە دەفەرموێت: ئەمانە ئەو سێ بنچینانەن کەپێویستە لەسەر مرۆڤ بیانـزانێت، چـونکە ئـەو بنـچینـانەن کەبەنـدە لەگـۆڕەکـەیدا دەربارەیـان پرسـیاری لێـدەکرێت، کاتێـك ئەسپەردەکراو هاوەڵەکانی جێـیانهێشت دوو فریشتە دێنەلای و دایدەنیشێنن و پرسیاری لێدەکەن: پەروەردگارت کێـیە؟ ئایینت چیە؟ پێغەمبەرت کێـیە؟ ئنجا باوەڕدار دەڵێـت: پەروەردگارم خوایە و ئایینم ئیسلامە و پێغەمبەرم محمدە ﷺ بەڵام دوڕوو دەڵێت: هـا.. ها.. نازانم، گوێم لە خەڵکی بوو شتێکیان دەووت و منیش دەمگووت.

فقل: معرفة العبد ربه[٤٢]

بڵێ: ئەوەیە بەندە پەروەردگاری بناسێت

(٤٢) ناسینی خوا بەچەند هۆكارێك دەبێت: لەوانە سەرنـجدان و بیركردنـەوە لـە دروستكراوەكانی خوای گەورە، چونكە ئەو سەرنـجدان وبیركردنەوەیـە دەبێتـە مایـەی ناسینی پەروەردگار و زانینی گـەورەیی دەسـەڵاتی و توانـای تـەواوی و كاربەجێـیی و رەحمەتی، خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾(الأعراف: ١٨٥).

واتە: (ئایا بـۆ سـەرنج لـەموڵكی ئاسمانـەكان و زەوی و هەرشـتێك نـاگرن كـەخوا دروستی كردووە).

یـان دەفـەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفُرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا﴾(سبأ: ٤٦)، واتە: (تەنها بەیەك وتە فەرمانتان پێدەكەم و ئامۆژگاریتـان دەكـەم ئەویش ئەوەیە: دوان دوان و یەك یەك بەنیازپاكی و بەبێ ئارەزووكاری تـەنها لەبـەرخوا هەستن و لەیەكتر بپرسن ئایا محمد ﷺ شێتە؟ پاشان پێكەوە بیربكەنەوە).

هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لأُولِي الأَلْبَابِ ﴾(آل عمران: ١٩٠). واتە: (بەڕاسـتی لـەگۆڕانی شـەو و ڕۆژ و ئەوانەی خوا لەئاسمانەكان و زەویدا دروستی كردوون، چەندەها بەڵگە و نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی خاوەنی عەقڵی ساغن).

یاخود خوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ

السَّمَاءِ وَالأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾(البقرة: ١٦٤). واته: (بەڕاسـتی لـە دروسـتکرانی ئاسمانەکان و زەوی وگۆڕانی شەو و ڕۆژ و ئەو کەشتیەی بەناو دەریادا بۆ گوێزانەوەی ئەو کەلوپەلانەی سـوودی خـەڵکیان تێدایـە دەڕوات و ئـەو ئـاوەی خـوا لەئاسمانـەوە باراندوویەتی و زەوی پێ زیندوکردوەتـەوە پـاش مـردن و ووشـك بـوونی، وە هـەموو گیانلەبەرێکی تێدا بلاّوکردوەتەوە، وە لـەهەڵکردنی بـا و زریانـەکان و ئـەو هەورانـەی لەنێوان ئاسمان و زەویدا دەستەبەرکراون چـەندەها بەڵگـە و نیـشانە هەیـە بـۆ گـەلێك کەژیربن و بەعەقڵ بیربکەنەوە).

وە لـەو هۆکارانەی کەبەندە پەروەردگاری خۆی پێدەناسێت سەرنـجگرتـنە لە ئایەتـە شەرعیەکانی خوا،کەبریتین لـەو وەحیەی پێغەمبەران هێناویانە- درودو سـلاّوی خوایـان لەسەر بێت- و لـەو بەرژەوەندیە مەزنانەی تێیاندایە ڕامێنێت - کە ژیانی خەڵکی بەوانـە نەبێ نە لـەدنیادا و نە لـەدواڕۆژدا بەڕێوە ناچێت، ئنجا ئەگەر سـەرنجی لێگـرتن و تێیـان ڕاما و زانی چ زانیاری و داناییەکیان لـەخۆگرتووە و چـەندە بـەرێ و جـێن و لەگـەڵ بەرژەوەندی بەندەکاندا گونجاون، بەو تێرامانە پەروەردگاری دەناسێت، هەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ أَفَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافًا كَثِيرًا ﴾(النساء: ٨٢)، واته: (ئەوە بۆ سەرنج لـەقورئان ناگرن، ئەگـەر لـەلایـەن غەیری خواوە ڕەوانە بکرایە جیاوازی زۆریان تێدا بەدی دەکرد).

وە لە هۆکارەکـانی ناسـینی خـوا ئـەو خواناسـیەیە کـە پـەروەردگار دەیخاتـە دڵـی باوەڕدارەوە هەتا وەك ئەوەی لێدێت کەپەروەردگاری بەچاو ببینێت.

کاتێك (جبریل) ﷺ پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد: ئیحسان چیە؟ فەرمووی: ﴿ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ﴾(أخرجه الشيخان)، واته: (ئەوەیـە خـوا بپەرستی وەك ئەوەی ببیـنیت، ئەگەر تۆش ئەو نەبینـی ئەوا ئەو تۆ دەبینێت).

ودينه(٤٣)

وە ئایینەکەی بناسێت

(٤٣) واتە: زانینی بنچینەی دووەم، کەبریتییە لـەو ئاینـەی خـوا بەئـەرکی دانـاوە کاری پێبکرێت و ئەوەی لەدانایی و ڕەحمـەت و بەرژەوەنـدی خـەڵکی لـەخۆگرتووەو هەرچی ناپەسەندیشە لێی دوورە، وە هەرکەس بەچـاکی و بەڕاسـتی لـە ئـایینی ئیـسلام وورد بیێتەوە، ووردبوونەوەیەك کە لەقورئان و سوننەتەوە سەرچاوەی گرتبێ دەزانێـت کە ئایینی ئیسلام ئاینێکی ڕاستە و ئایینێکە بەهۆیەوە نەبێ بەرژەوەنـدی خـەڵکی بـەڕێوە ناچێت، وە نابێ ئیسلام بەو بارودۆخـە پێوانـە بکـەین کـە ئـەمڕۆ موسـڵمانانی تێـدان، چونکە موسڵمانان لە زۆر شـتدا کەمتەرخەمیـیان کـردووە و بەئەنـجامدانی چـەندین سەرپێچی مەزنیش هەستاون، بە جۆرێك ئەوەی لەهەندێ ووڵاتی ئیـسلامیدا لەناویانـدا دەژی وەك ئەوە وایە لەکەشێکی نائیسلامیدا بژی .

ئـایینی ئیـسلام – سـوپاس بـۆ خـوای گـەورە – تێکـڕای ئـەو بەرژەوەندیانـەی لەخۆگرتووە کە ئایینە پێشووەکان لەخۆیان گرتبوو، تایبەتمەند تریشە لەوان بـەوەی بـۆ هەموو کات و شوێن و ئوممەتێك گونجاوە، واتای گونجاویشی بۆ هەموو کات و شوێن و ئوممـەتێك ئەوەیـە: پابەنـد بـوون پێـیەوە لـە هـەرکات و شـوێنێکدا بێـت پێـچەوانەی بەرژەوەندیـیەکانی ئوممـەت نیـە بـەڵکو مایـەی خۆشـگوزەرانیەتی، وە مانـای وانیـیە دەکەوێتە ژێر کاریگەری هەموو کات و شوێن و ئوممەتێکەوە.

ئایینی ئیسلام فەرمان بەهەموو کارێکی چاکە دەکات و ڕێگـری لەهـەموو کـارێکی خراپە دەکات، وە فـەرمان بەهـەموو ڕەووشـتێکی بـەرز دەکـات و ڕێگـری لەهـەموو ڕەووشتێکی نزم دەکات.

و نبيه محمداً[٤٤]

وە پێغەمبەرەكەی موحەمەد ﷺ بناسێت

(٤٤) ئەمە بنچینەی سێهەمە، كەبریتییە لەوەی مرۆڤــ پێغەمبەرەكـەی موحەمـەد ﷺ بناسێت، ئەوەش بە خوێندن و موتـالاّكردنی ژیـانی پێغەمبـەر ﷺ و ئـەو خواپەرسـتی و ڕەووشتەی كـە لەسـەری بـووە و شـێوازی بانگـەوازكردنی بـۆلای خـوای گـەورە و جیهادكردنی لـە پێناویـدا و بێجگـە لەمانـەش لەلایەنـەكانی تـری ژیـانی پێغەمبـەر ﷺ بەدەست دێت.

لەبەرئەوە پێویستە لەسەر هەر مرۆڤــێك كەبیـەوێت زیـاتر پێغەمبەرەكـەی بناسـێ و باوەڕی پێبهێـنێت چەندی بۆ ڕەخـسا موتـالاّی ژیاننامـەی بكـات، لەجـەنگ و ئاشـتی كردنیدا و لەناخۆشی و خۆشیدا و لەهەموو بارودۆخێكیدا، داواكارین لە خوای گەورە كە بـمانگێڕێت لە شوێنكەوتووانی پێغەمبەرەكەی ﷺ لەپـەنهان و ئاشـكرادا و لەسـەر ئەوەش بـمانـمرێنێت، هەر خۆشی سەرپەرشتیار و بەتوانایە.

* * *

فإذا قيل لك: من ربك؟(٤٥) فقل: ربي الله الذي رباني وربى جميع العالمين بنعمته(٤٦) وهو معبودي، ليس لي معبود سواه(٤٧)

ئەگەر پێیان ووتی پەروەردگارت کێیە؟ بڵێ: پەروەردگارم ئەو خوایەیە کە پەروەردەی کردووم و تێکڕای دروستکراوانی جیهانیشی بە نیعمەتەکانی پەروەردەکردووە و هەر ئەویش پەرستراومە و بێجگە لەو خوایە هیچ پەرستراوێکم نیە.

---

(٤٥) واتە کێیە ئەو پەروەردگارەی دروستی کردووی و پەروەردەی کردووی و پێی گەیاندووی و ڕزق و ڕۆزی داویت.

(٤٦) پەروەردە: بریتییە لەو چاودێرییەی کە پەروەردەکراوەکەی پێ چاك و ڕێکوپێك دەبێت.

ووتەکەی دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – ئەوە دەگەیەنێ کە پەروەردگار لە پەروەردەوە وەرگیراوە، چونکە فەرمووی: (ئەوەی پەروەدەی کردوم و هەموو دروستکراوانی جیهانیشی بە نیعمەتەکانی پەروەردە کردووە) هەموو جیهانیانی بە نیعمەتەکانی پەروەردەکردوە و بۆ ئەو فەرمانەی بۆی دروستکراون باری هێناونو بە ڕۆزی خۆی دەستگیرۆیی کردون.

خوای گەورە – دەربارەی فیرعەون – دەفەرموێت: ﴿قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى * قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾(طه: ٤٩–٥٠)، واتە: (فیرعەون ووتی: پەروەردگارتان کێیە ئەی موسا؟ فەرمووی: پەروەردگارمان ئەو خوایەیە کەژیان و دروستکرانی بە هەموو شتێك داوە، پاشان ڕێنمایشی کردووە).

خوای گەورە بە نیعمەتەکانی خۆی هەریەك لە جیهانیانی پەروەردە کردووە، نیعمەت و بەهرەکانی خوای گەورە بەسەر بەندەکانیەوە زۆرن و لە ژمارە نایەن، پەروەردگار

دەفەرموێت: ﴿ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لاَ تُحْصُوهَا ﴾(النحل: ١٨) واتە: (ئەگـەر بـەهرە و نیعمەتی خوا بژمێرن بۆتان ژمارە ناکرێت).

هەر خوایە کە دروستی کردووی و پێی گەیاندووی و کۆمـەکی کـردووی و ڕۆزی داویت، هەر بە تەنها ئەویش شایستەی پەرستنە.

(٤٧) واتـە: ئـەو خوایەیـە کـە دەیپەرسـتم و بەملکەچـکردن و خۆشویـستن و بەگەورەزانینەوە زەلیلی بۆ دەردەبڕم، ئەوەی فەرمانم پێدەکات ئەنجامی دەدەم و ئـەوەی ڕێگریشم لێ دەکات وازی لێـدێنم، وە بێجگـە لـەخوای گـەورە کەسـی دیکـەم نیـە بیپەرستم، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾(الأنبياء:٢٥). واتە: (لەپێش تۆوە هەر پێغەمبـەرێکمان ناردبێـت وەحیمان بۆ کردووە هەتا ڕایگەیەنێت بەئومەتەکەی کە بێجگە لەخوا هیچ پەرسـتراوێك نیە، ئێوەش بم بیپەرستن).

هەروەها دەفـەرموێت: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾(البينة: ٥)، واتـە: (فـەرمانیان پێنـەکرابوو بـەوە نەبێت کە بەنیازپاکی و ملکەچیـیەوە خوا بپەرستن، بەبێخەوشی ـ دوور لـە هاوبەشدانان ـ و نوێژ ئەنجام بدەن و زەکات دەربکەن، ئەوەش ئایینی ڕاست و بەهادارە).

وفي كُلِّ شيءٍ لهُ آيَةٌ   تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ

واتە: (هەموو شتێك بەڵگەیەکی تێدایە، لەسەرئەوەی پەروەردگار تەنهایە).

* * *

ومن آياتـه الليل والنهـار والشَّمس والقمـر، ومـن مخلوقاتـه السموات السبع والأرضون السبع ومـن فيهن ومـا بينهمـا [٥٢] والدليل [٥٣] قولـه تعـالى: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لاَ تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلاَ لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴾(فصلت: ٣٧)

لەنیـشانەکانی دەسـەڵاتی خـوا شـەو و ڕۆژ و خـۆر و مانگـە، وە لـە دروسـکراوەکانی حـەوت ئاسمانـەکان و حـەوت چـینەزەوییەکان و ئەوانـەی لەناویاندان و ئـەو شـتانەی لەنێوانیـشیاندان. بەڵگـەش ئەوەیـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لاَ تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلاَ لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴾ واتـە: (لەنیـشانەکانی دەسەڵاتی خوا شەو و ڕۆژ و خۆر و مانگە، نـەکڕنوش بـۆ خـۆر بـەرن و نـەبۆ مانگ بەڵکو کڕنوش بۆ ئەو خوایە بەرن کەئەوانەی دروستکردووە ئەگەر ئێـوە ئەو دەپەرستن).

---

(٥٢) هەموو ئەمانە لەنیشانەکانی دەسەڵاتی خوان کە بەڵگەن لەسەر تەواوی توانـا و تەواوی کاربەجێـیی و تەواوی بەزەیی، خۆریش نیشانەیەکە لە نیشانەکانی دەسـەڵاتی خوای گەورە، لەبەرئەوەی لەوکاتەوە کە خوا دروستیکردووە هـەتا ئەوکاتـەی خـوای گەورە ڕێگە بە تێکچوونی جیهان دەدات بە شێوەیەکی ڕێکوپێك و جـوان بەخولگـەی خۆیدا دەڕوات، پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ (يس: ٣٨)، واتە: (خۆریش بە خولـگەی جێگیری خۆیدا دەڕوات، ئـەوە ئەندازەگیری خوای شکۆمەند و زانایە).

هەروەها بەپێی قەبارە و شوێنەواریشی یەکێکە لەنیشانەکانی دەسەڵاتی خوای گـەورە چونکە قەبارەی مەزن و گەورەیە، بەپێی شوێنەواریش: لەبەر ئەو سوودانەی بۆ لاشـە و

تەنەکان و درەختـەکان و ڕووبارەکـان و دەریاکـان و بێجگـە لـەوانیش لێـی دەسـت دەکەوێت، ئنجا ئەگەر بڕوانین بۆ خۆر، ئەو نیشانە مەزنـە، ئایـا مـاوەی دووری نێـوان ئێمەو ئەو چەندە، لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە گەرمییەکەی - ئەو گەرمییە مـەزن و زۆرە - مان پێ دەگات، پاشان بڕوانە چ ڕوناکییەکی مەزنی لێدەکەوێتـەوە کـە فەراهـەمبوونی سامانێکی زۆر بۆ خـەڵکی دەسـتەبەر دەکـات، چـونکە خـەڵکی لـەڕۆژدا لـە هـەموو ڕۆشناییەك بێنیاز دەبن، بەمەش بەرژەوەندیەکی گـەورە بـۆ خـەڵکی لـە فەراهـەمبوونی سامانیاندا دەستەبەر دەبێت، ئەمەش لەو نیشانانە دەژمێررێت کەتەنها تۆزێك نەبێ هیچی تر دەربارەی نازانین.

هەروەها مانگ لەنیشانەکانی دەسەڵاتی خوای گەورەیە بەجۆرێك ئەندازەی کردووە بە چەند بار و قوناغێکەوە بۆ هەر شـەوە و قۆناغێـك: ﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴾(یس: ٣٩)، واتە:(مانگیـشمان ئەنـدازەگیرکردووە بەچـەند بـار و قۆناغێکەوە تاکو وەك عرجونی کۆن - واتە: پەلی چەماوەی خورما - ی لێدێتەوە) کـە بە بچووکی دەردەکەوێت، پاشان وورده وورده گەورە دەبـێ، تـاکو خەرمانـە دەدات، پاشان بەرە و کەمبوونەوە دەگەڕێتەوە و لـەو ڕووەوە لەمرۆڤـ دەچـێت کـە بـەلاوازی دروست دەبێت، ئنجا بەردەوام لە بەهێزیـیەوە بۆ بەهێزی پەرە دەسەنێت، تاکو جارێکی تر بەرەو لاوازی دەگەڕێتەوە، پاك و پیرۆزی هەر بـۆ خوایـە کەچـاکترین و بـەتواناترین کردگارە !!

(٥٣) واتە بەڵگەش لەسـەر ئـەوەی شـەو و ڕۆژ و خـۆر و مـانگ لـە نیـشانەکانی دەسـەڵاتی خـوای گـەورەن، ئەوەیـە پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ...﴾ و تادوایی، واتە لەو نیشانە ئاشکرایانەی بەڵگەی ڕوونن:

یەکەم: شەو و ڕۆژن لەخودی خۆیان و گۆڕانیان و ئەو بەرژەوەنـدی و ئـاڵوگۆڕەی کەخوای کاربەجێ تێیاندا بۆ بەندەکانی ڕەخساندوە.

دووەم: هەروەها خۆر و مانگە لـەخودی خۆیـان و ڕۆیـشتنیان و ڕێکوپێکیـــاندا و ئەوەی لە دەرئەنجامی ئەو سیفەتانەوە لە بەرژەوەندی بەندەکان و دوورخستنەوەی زیـان لێـیان دەستەبەر دەبێت، پاشان خوای گەورە ڕێگری لەبەندەکان دەکات کە کڕنوش بـۆ خۆر یان بۆ مانگ بەرن، ئەگەر چی لــە ناخـەوە هەسـت بەگەورەییـشیان بکـەن لەبـەر ئەوەی مافی پەرستنیان نیە، چونکە دروستکراون و تەنها زاتێکیش کە شایستەی پەرسـتن بێت هەر ئەو خوایە گەورەیە کە دروستی کردوین.

سێهەم: ئەوەیە شەو بەسەر ڕۆژدا دادێت، کە شەو دەبێت بەپەردە بۆ ڕۆژ، واتە: وەك جل دەبێتە پۆشاکی و بەسەر تیشکی ڕۆژدا دادەدرێتەوە و دایدەپۆشێت.

چوارەم: ئەوەیە بە فەرمانی خوای ﷻ خۆر و مانگ و ئەستێرەکانی ملکەچ کردووەو بەوجۆرەی ویستی لەسەری بێت بۆ بەرژەوەندی بەندەکان فەرمانیان پێدەکات.

پێنجەم: گشتگیری موڵکی خوا و تەواویەتی دەسەڵاتی، بە جۆرێك کە دروستکردنو فەرمانکردن هەر بۆ ئەوە نەك بۆ کەسی تر.

شەشەم: گشتگیری پەروەردگاریەتی خوا بۆ هەموو جیهانیان.

* * *

وقولـه [٥٤] تعـالى: ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾(الأعراف:٥٤). والـرب هـو المعبود[٥٥] والدليل[٥٦] قولـه تعـالى: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ[٥٧] اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ [٥٨] وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ[٥٩] الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشًا[٦٠] وَالسَّمَاءَ بِنَاءً [٦١] وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً [٦٢] فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ[٦٣] فَلاَ تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا[٦٤] وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ[٦٥] ﴾(البقرة: ٢٢). قـال ابـن كثيـر رحمـه الله تعـالى:[٦٦] (الخالق لِهذه الأشياء هو المستحق للعبادة).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾، **واتـە: (پـەروەردگارتان ئـەو خوایەیە کەئاسمانەکان و زەوی لەشەش ڕۆژدا دروستکردووە پاشان ـاستوا‌ـی کردووە بەسەر عەرشدا، شەو بەسـەر ڕۆژدا دادێت و بەجەختەوە بەکێشی دەکات و خـۆر و مـانگ و ئەستێرەکان بەفـەرمانی ئـەو خوایـە دەسـتەبەر و ملکەچن، ئایا دروستکردن و فەرمانکردن هەر لەدەسەڵاتی ئەو خوایەدا نیە؟ پاك و پیرۆزی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیان).**

تەنها پەروەردگارە مافی پەرستنی هەیە، بە بەڵگەی ئـەوەی خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلاَ تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾، **واتـە: (ئـەی خەڵکینـە، ئـەو پـەروەردگارەتان بپەرسـتن کـە دروسـتی کـردون و ئەوانـەی پـێش ئێوەشـی دروستکردووە بۆ ئەوەی لەسزا و تۆڵەی بترسن، ئەو پـەروەردگارەی زەوی بـۆ**

کردوون بەڕایەخ و ئاسمانی بنیادناوە و لەئاسمانەوە ئـاوی بـارانی بارانـدووە و بەهۆیەوە لەبەروبوومەکان ڕۆزی و بژێوی بۆ دابینکـردون، دە ئێـوەش هـاوەڵ بـۆ خـوا دامـەنێن چـونکە دەزانـن کـە هـەرئـەوە دروسـتی کـردوون و زەوی بۆکردوونە ڕاخەر و ئاسمانی کردوەتە سەقف و هیچ هاوەڵی نیە).

(ابن كثير) - **ڕەحمـەتی خـوای لێ بێـت - دەفـەرموێت: (هـەر دروسـتکەری ئەم شتانە شایستەی پەرستنە).**

---

(٥٤) (وقولـه) واتە دەربارەی ئەو بەڵگانەی لەسەر کردگاری خوا بۆ ئاسمانـەکان و زەوی هێنراونەتـەوە ئەوەیـە کـە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ... ﴾ و هەتا دوایی، کە چەند نیشانەیەکی دەسەڵاتی خوای تێدایە:

یەکەم: ئەوەیە خوا ئەم دروستکراوە مەزنانەی لەشەش ڕۆژدا دروسـتکردووە، خـۆ ئەگـەر بیویـستایە لەچـاوتروکاندنێکدا دروسـتی دەکـردن، بـەڵام خـوا دەرئەنجامەکان(المسببات)ی بەهۆکارەکانیانەوە بەستووەتەوە وەك دانـایی وکاربەجێـی خۆی دەیـخوازێت.

دووەم: ئەوەیە (إستواء)ی کردووە بەسەر عەرشـدا، واتـە بـەجێگیربوونێکی تایبـەت بەخۆی لەسەر عەرش جێگیر بووە، بەوجۆرەی شایـستەی شـکۆ و مەزنایـەتی خۆیـەتی، ئەمەش نیشانەی خاوەنداری و دەسەڵاتی تەواو و کاملێەتی.

(٥٥) دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾(الأعراف: ٥٤).

پەروەردگاریش پەرستراوە، واتە هەرئـەوە کـەمافی پەرسـتنی هەیـە، یـان ئـەوە کـە دەپەرسترێت چونکە مافی پەرستنی هەیە و شایستەی پەرستنە، ئەمەش مانای وا نیـە هـەر

کەس پەرستڕا ئیتر پەروەردگارە، چونکە ئەو پەرستراوانەی بێجگە لەخوا دەپەرسترێن و پەرستیارەکانیان بێجگە لەخوا کردویانن بەپەروەردگار ئەوانە پەروەردگار نین. پەروەردگاریش ئەو خوایەیە کە: دروستکەرە، خاوەنە، هەڵسووڕێنەری هەموو کاروبارەکانە.

(٥٦) واتە: بەڵگە لەسەر ئەوەی هەر پەروەردگار شایستەی پەرستنە.

(٥٧) بانگەشەکە ئاراستەیە بۆ هەموو خەڵکی لەئادەمیزاد، خوای گەورە فەرمانی پێکردون کە بەتەنها بیپەرستن و هاوەڵی نیە و هاوتای بۆ دانەنێن، وە ڕوونی دەکاتەوە کە هەر ئەو مافی پەرستنی هەیە چونکە بە تەنها ئەو دروستکەرە و هاوەڵی نیە.

(٥٨) کە دەفەرموێت: ﴿ الَّذِي خَلَقَكُمْ ﴾ ئەم وتەیە سیفەتێکی ڕوونکەرەوەیە، هۆی فەرمانەکەی پێشوو ڕوون دەکاتەوە، واتە: بیپەرستن چونکە هەر خوای پەروەردگارە کە دروستی کردوون، ئنجا لەبەرئەوەی پەروەردگار و دروستکەرە پێویستە لەسەرتان بیپەرستن، لەبەرئەوە دەڵێین: هەر کەس دان بەپەروەردگاریەتی خوادا بنێ پێویستە بەتەنها بیپەرستێت ئەگەرنا کارەکەی دژی حەقیقەتی باوەڕی ڕاستە.

(٥٩) واتە لە پێناوی ئەوەی لەخواترسان(تقوى) تان دەست بکەوێت.

تەقوا: بریتییە لە دانانی پارێزەرێك لەبەردەم سزای خوای گەورەدا بەشوێنکەوتنی فەرمانەکانی و دوورکەوتنەوە لەقەدەغەکراوەکانی.

(٦٠) واتە کردوویەتی بەڕایەخ و لانکە و بەبێ ئەرك و ماندوبوون تێیدا ڕادەبوێرن، وەك چۆن مرۆڤ لەسەر ڕایەخەکەی دەنوێت.

(٦١) واتە لەسەرمانەوە، چونکە سەربان دەکەوێتە سەرەوە، ئاسمانیش سەربانە بۆ خەڵکی سەر زەوی کە سەقفێکی پارێزراو و ڕاگیرکراوە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾(الأنبياء:٣٢)،

واته: (ئاسمانــمان کـردوه بەســەقفێکی پـارێزراو و ئـەوان هـەر پـشت لــە ئایەتـەکانی هەڵدەکەن).

(٦٢) واته لە بەرزییەوە و لە هەورەکانەوە ئاوێکی خاوێنی بـۆ ئێـوە بارانـدوە وەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿... لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ﴾(النحل: ١٠)، واته: (خواردنەوەی لێ بەدەست دێت و درەختی پێ دەڕوێت و مەڕ و ماڵاتی پێ ئاو دەدرێت).

(٦٣)واته خەڵاتە بۆ ئێـوە، لەئایـەتێکی تریـشدا هـاتووە: ﴿مَتَاعًا لَكُمْ وَلأَنْعَامِكُمْ﴾ (النازعات: ٣٣)، واته:(بژێوییە بۆ ئێوە و بۆ ئاژەڵەکانیشتان).

(٦٤) واته بۆ ئەو خوایەی بڕیار مەدەن کە دروستیکردون و ئەوانەی پـێش ئێوەشـی دروستکردوە و زەوی بـۆ کـردوون بەڕایـەخ و ئاسمـانی بـۆ کـردوون بەسـەقف و لـە ئاسمانیشەوە ئاوی باراندووە کەچەندین بەروبومی پێ ڕواندوە و ڕۆزی ئێوەی پێداوە، دە ئێوەش هاوەڵی بۆ دامەنێن و بیپەرستن وەك چۆن خوا دەپەرستن، یان خۆشتان بوێ وەك چۆن خواتان خۆشدەوێت، چونکە ئەوە نە بـەحوکمی ژیـری و نـە بـەحوکمی شـەرعی شایستەی ئێوە نیە.

(٦٥) واته دەزانن کە هاوەڵی نیە و دروسـتکردن و ڕۆزیـدان و هەڵـسووڕاندن بـە دەستی خۆیەتی، ئێوەش هاوبەشی بۆ دامەنێن لە پەرستندا.

(٦٦) نـاوی (عمـاد الـدین، أبـو الفـداء) ئیـسماعیل کـوڕی عومـەری قوڕەیـشی دیـمەشقیـیە کە (حـافظ)ی بەناوبانگە لـە (فـەرموودەدا) و خـاوەنی تەفـسیر و مێـژووە، یەکێکە لە قوتابیەکانی شێخ الاسلام (ئـیبن تەیــمیە)، سـاڵی حـەوت سـەد و حـەفتا و چواری کۆچی لە دنیا دەرچووە.

* * *

وأنواع العبادة التي أمر الله بها(٦٧) مثل الإسلام، والإيمان، والإحسان، ومنه: الدعاء، والخوف، والرجاء، والتوكل، والرغبة، والرهبة، والخشوع، والخشية ، والإنابة، والإستعانة، والإستعاذة، والإستغاثة، والذبح، والنذر وغير ذلك من أنواع العبادة التي امر الله بها كلها لله تعالى(٦٨).

جۆرەکانی ئەو پەرستنەش کەخوا فەرمانی پیٚکردوون وەك: ئیسلام و باوەڕ و ئیحسان، هەروەها: پاڕانەوە و ترسان و (رَجَاء) **و پشت بەستن و** (رغبة) **و** (رهبة) **و** (خشوع) **و**(خشية) **و**(إنابة) **و داوای یارمەتیکردن و پەناپیٚگرتن و هانابۆبردن و سەربڕین و نەزرکردن و بیٚجگە لەمانەش لە جۆرەکانی ئەو پەرستنانەی خوا فەرمانی پیٚکردوون کەهەموویان بۆ خوای گەورە بکریٚن.**

---

(٦٧) کاتیٚك دانەر - ڕەحمەتی خوای لیٚ بیٚت - ڕوونی کردەوە کە پیٚویستە لەسەرمان خوا بەتەنها بەبیٚ هاوبەش بپەرستین، بەدوای ئەوەشدا شتیٚك لە جۆرەکانی پەرستنی ڕوونکردووەتەوە و دەفەرمویٚت: جۆرەکانی پەرستنیش، وەك: ئیسلام و باوەڕو ئیحسان.

ئەم سیانەش - ئیسلام و باوەڕ و ئیحسان - هەموو ئایینن، وەك لەڕیوایەتی (مسلم)دا لە فەرموودەکەی (عمری کوڕی خطاب)دا - خوای لیٚ ڕازی بیٚت - هاتووە کە دەفەرمویٚت: (بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لاَ يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلاَ يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الإِسْلاَمِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الإِسْلاَمُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ. قَالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ

وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَتِهَا قَالَ: أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ قَالَ ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ لِي: يَا عُمَرُ، أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ؟ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ)(أخرجه مسلم)، واته: (ئێمە ڕۆژێکیان لای پێغەمبـەری خـوا بووین ﷺ لەپڕ پیاوێکمان لێدەرکەوت، جلەکانی زۆر سپی بوو، مووی زۆر ڕەش بوو، شوێنەواری گەڕانی پێوە نەدەبینرا و کەسیش لەئێمە نەیدەناسی، هات تاکو لای پێغەمبەر ﷺ دانیشت، ئنجا ئەژنۆی نا بەئەژنۆیەوە و هـەردوو لەپیدەسـتی خـستە سـەر هـەردوو ڕانی، فەرمووی: ئەی محمد ﷺ دەربارەی ئیسلام هەواڵم پێ بدە؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: (ئیسلام ئەوەیە: شایەتی بدەیت کەهیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا، وە موحەممەدیش نێرراوی خوایە و نوێژ بکەی و زەکات بدەی و ڕەمەزان بەڕۆژوو بیت و سەردان و حەجی ماڵی خوا بکەیت ئەگـەر توانـای چـوونت هـەبوو). فەرمووی: ڕاستدەکەیت. (عمر) دەفەرموێت: پێمان سـەیر بـوو پرسـیاری لێـدەکرد و پێـشی دەووت: ڕاسـتدەکەیت !! فـەرمووی: ئنجـا دەربـارەی بـاوەڕ هـەواڵم پێبـدە؟ فەرمووی: (ئەوەیە باوەڕ بهێنی بە خوا و بە فریشتەکانی و کتێبـەکانی و نێرراوەکـانی و ڕۆژی دوایی و باوەڕ بهێنی بە قەدەر بە خۆش و ناخۆشیەوە). فەرمووی: ڕاستدەکەیت. فەرمووی: ئنجا دەربارەی ئیحسان هەواڵم پێـبدە؟ فـەرمووی: (ئەوەیـە وەك ئـەوە خـوا بپەرستی کە دەیبینـی، ئەگەر تۆ نەیبینـی ئەو تۆ دەبینێـت)، فـەرمووی: ئنجـا دەربـارەی ساتی ڕوودانی قیامەت هەواڵم پێبدە؟ فەرمووی: (پرسیار لێکراو زاناتر نیـە لـە خـاوەن پرسیار). فەرمووی: دەربارەی نیشانەکانی هەواڵم پێ بدە! فـەرمووی: (ئەوەیـە کۆیلـە گەورەی خۆی بخاتەوە و ببینیت پێـیەتی و ڕووت و هەژارەکان ئەوانەی شـوانی ئـاژەڵن خانووبەرەکانیان بەرز بکەنەوە). پاشان ڕۆیشت و ماوەیەك مامەوە، ئنجا پێی فـەرمووم:

(ئەی عومەر ئایا دەزانیت ئەوەی پرسیاری کرد کێ بوو؟) ووتم: خوا و پێغەمبەرەکـەی دەزانن! فەرمووی: (ئەوە جبریل بوو هاتە لاتان بۆ ئەوەی ئاینەکەتان فێر بکات).

لێرەدا پێغەمبەر ﷺ ئەو شتانەی بە ئایین داناوە لەبەرئەوەی هەموو ئایین دەگرنەوە.

(٦٨) واتە هەموو جۆرەکانی پەرستن لەوانەی باسکراون و بێجگە لەوانـەش بەتـەنها بۆ خوایە و هاوبەشی نیە و دروست نیە بۆ بێجگە لەخوای گەورە ئەنجام بدرێن.

*   *   *

والدليل قوله تعالى: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾ (الجن: ١٨). فمن صرف منها شيئاً لغير الله فهو مشرك كافر والدليل قوله تعالى: ﴿ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾[٦٩](المؤمنون: ١١٧).

بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾، واتە: (مزگەوتەکانماڵی خوان بۆ ئەوەی تەنها خوایان تێدا بپەرسترێ، ئێوەش لەگەڵ خوادا لەکەسی تر مەپاڕێنەوە). ئنجا هەرکەس شتێك لەو پەرستنانە بۆ بێجگە لەخوا ئەنجام بدات ئەوە هاوبەشدانەر و بێباوەڕە، بە بەڵگەی ئەوەی پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾، واتە: (هەرکەس لەگەڵ خوادا لەپەرستراوێکی تر بپاڕێتەوە لەخۆیەوە ئەنجامی دەدات و لەلایەن خواوە هیچ بەڵگەی بەدەستەوە نیە لەسەری، لێپرسینەوەشی هەر لای پەروەردگاریەتی، بێگومان بێباوەڕان سەرفراز نابن).

---

(٦٩) دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – باسی هەندێك لە جۆرەکانی بتپەرستن کردووە، هەروەها باسی ئەوەی کردووە کە هەرکەس یەکێك لەوانە بۆ بێجگە لەخوا ئەنجام بدات ئەوە هاوبەشدانەر و بێباوەڕە، بەڵگەشی بەوە هێناوەتەوە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾.

وە دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾.

بەڵگە هێنانەوەی بەئایەتی یەکەم لەو ڕووەوەیە خوای گەورە هەواڵیداوە مزگەوتەکان –کەشوێنی کڕنوش بردنن، یان شوێنی ئەندامە کڕنوش بەرەکانن – ماڵی

خوان، لە دەرئەنــجامی ئەمەشــەوە دەفـەرموێت: ﴿ فَلاَ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾ واتـە: لەگەڵ خوادا کەسی تر مەپەرستن و کڕنوشـی بۆبـەرن، هـەروەها بەڵگەهێنانـەوەی بـە ئایەتی دووەم لـەو ڕووەوەیە کەخوای تاکو تەنها ڕوونی کردووەتـەوە ئەگـەر هەرکـەس لەگەڵ خوادا لـە پەرستراوێکی تر بپاڕێتەوە ئەوە بێباوەڕە، چونکە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾.

دەســتەواژەی ﴿ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ ﴾ ئاماژەیـە بـۆ ئـەوەی کـە ناشـێ بەڵگـە لەســەر فرەپەرستراوی هەبێت، چونکە ئەم سـیفەتە: ﴿ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ ﴾ سـیفەتێکی دەرخـەری ڕوونکەرەوەیە بـۆ فەرمانەکـە نـەوەك سـیفەتێکی سـنووربەند(مقیدة)، هـەتاکو ئـەوەی لێدەربکات کە بەڵگەی لەسەرە، چونکە ناشێ بەڵگە لەسەر ئەوە هـەبێت کـە لەگـەڵ خوای گەورەدا پەرستراوی تر هەیە.

* * *

وفي الْحَدِيثِ: « الدُّعَاءُ مُخُّ العِبَادَةِ »(أخرجه الترمذي، وقال: غريب من هذا الوجه).
والدليل قوله تعالى: ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴾[٧٠](غافر: ٦٠).

لەفەرموودەشدا هاتووە: (پاڕانەوە مێشکی پەرستنە)، بەڵگەکەی ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴾، **واتە: (پەروەردگارتان فەرمووی: ئێوە لێم بپاڕێنەوە منیش بەدەنگتانەوە دێم، ئەوانەی کەخۆیان بەگەورە دەزانن لەپەرستنمدا و خۆیان بەگەورە دەزانن لەبەرامبەر پەرستنمدا، ئەوانە بەڕسوایی دەچنە دۆزەخەوە).**

---

(٧٠) ئەمە لەدانەرەوە – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – دەستکردنە بە هێنانەوەی بەڵگەی جۆرەکانی پەرستن، کە لەووتەی: (وأنواع العبادة التي أمر الله بها مثل الإسلام والإيمان والإحسان ومنه الدعاء).. هتدەوە دەردەکەوێت.

شێخ – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – دەستی بەباسکردنی بەڵگەکان لەسەر پاڕانەوە کردوە.

دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بەڵگەی بەو فەرموودەیە هێناوەتەوە کە دەگێڕنەوە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: « الدُّعَاءُ مُخُّ العِبَادَةِ ».

هەروەها بەڵگەشی بەوە هێناوەتەوە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴾. ئایەتە پیرۆزەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی پاڕانەوە بەشێکە لە پەرستن، ئەگەر وانەبوایە نەیدەفەرموو: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي﴾.

وە هەرکەس لەغەیری خوای گەورە بۆدەستکەوتنی شتێك بپاڕێتەوە تـەنها لـەتوانای خوادا بێت ئەوە هاوبەشدانەر و بێباوەڕە، ئنجا داوالێکـراو زینـدوبێت یـان مـردو وەك یەکە، وە هەرکەس داوا لەزیندویەك بکات بۆ شتێك کە لەتوانایدایە، وەك ئەوەی بلـێ: ئەی فلاّن خواردنم بدەرێ، ئەی فلاّن ئاوم بدەرێ، ئەوە هیچی تێـدا نیـە، وە هەرکـەس داوا لەمردوویـەك یـان نادیارێـك بـۆ ئـەم جـۆرە شـتانە بکـات ئـەوە هاوبەشـدانەرە، لەبەرئـەوەی مـردو یـان (غائـب) ناتوانێـت بـەم جـۆرە شـتانە هەسـتێت، چـونکە داوالێکردنەکەی ئەوە دەگەیەنێت باوەڕی وایە کەدەستێکی لە ئـالّوگۆڕی بوونـەوەردا هەیە، بەوەش دەبێتە هاوبەشدانەر، وە بزانە کەپاڕانەوە دوو جۆرە: پاڕانەوەی داخـوازی و پاڕانەوەی پەرستن.

◉ **پاڕانـەوەی داخـوازی:** بریتییـە لـە پاڕانـەوەی داواکـردن، واتـە: داواکردنـی پێویستییەکان کە هانا بۆ هێنانی دەگەیەنێت و باوەڕ بوونە بەوەی بەتوانایە و بەخـشندەیە و بەهرە و بەزەیی فراوانە، هەروەها ئەگەر داواکردن لە بەندەوە بۆ هاو وێنەی خۆی لە دروستکراوان بوو ئەگەر بانگکراو لەداواکارییەکە بگات و توانای بە دەنگـەوە هـاتنی هەبێت وەك لە پێشدا لەووتەی کەسێکدا کە بلێت: (ئەی فـلاّن خـواردنم بـە) باسمـان کرد.

◉ **پاڕانەوەی پەرستن** : ئەوەیە بەندایەتی بۆ بانگکراو پـێ بکـرێ و داوای پاداشـتی لێ بکرێ و ترسی سزای لێ بکرێت، ئەمەش بۆ بێجگە لەخوا دروست نیە و ئەنجامدانی بۆ بێجگە لەخوا هاوبەشدانانی گەورەیە و بەندە لـەڕێبازی ئیـسلام دەردەکـات و لـەو ئایەتەشدا هەڕەشەی لەسەرە کەخوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴾.

* * *

ودليل الخوف[٧١] قوله تعالى: ﴿ فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنتُم مُّؤْمِنِين ﴾(آل عمران: ١٧٥).

بەڵگەی ترسانیش ئەوەیە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنتُم مُّؤْمِنِين ﴾، واتە: (ئێوە لـەوان مەترسـن، بـەڵکو لـەمن بترسـن ئەگـەر باوەڕدارن).

---

(٧١) **ترسان** : بریتییە لەپەشـۆکان، پەشـۆکانیش هەڵـچونێکە بـە چـاوەڕوانکردنی شتێك دروست دەبێت کە تیاچوون یان زیان یان ئازاری تێدا بێت، خوای بەرز و بێهاوتا ڕێگری لەترسان لەدۆستانی شـەیتان کـردووە و فـەرمانی بەترسـان لـەخۆی بـە تـەنها کردووە. ترسانیش سێ جۆرە:

جۆری یەکەم: **ترسی سروشتی**: وەك ترسانی مرۆڤ لەدڕندە و ئاگر و خنکـان، ئـەم جـۆرە سەرزەنـشتی بەنـدەی لەسـەر ناکرێـت، خـوای گـەورە دەربـارەی موسـا عليه السلام دەفەرموێت: ﴿ فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ ﴾(القصص: ١٨)، واتە: (وای لێهـات لەشارەکەدا دەترسا و چاوەنواڕی دەکرد).

بەڵام ئەگەر ئەم ترسە – وەکو شێخ باسی کردووە – هۆیەك بێت بـۆ وازهێنـان لـە واجبێك یاخود کردنی حـەرامێك ئـەوە حەرامـە، چـونکە هەرشـتێك هۆیـەك بێـت بـۆ وازهێنان لە واجبێك یان ئەنجامدانی حەرامێك ئەوە حەرامە، بەڵگـەش لەسـەری ئەوەیـە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنتُم مُّؤْمِنِين ﴾.

ترسان لەخوای گەورەش پەسەندی هەیە و ناپەسەندی هەیە، پەسەند ئەوەیە مەبەسـت پێی جیاکردنەوەی نێوانی تۆ و سەرپێچیکردنی خوا بێت، بـە جـۆرێ کـە هەڵتبنـێ بـۆ ئەنجامدانی ئەرکەکان و وازهێنان لەحەرامکراوەکان، ئەگـەر ئـەم مەبەسـتە دەسـتکەوت

ئەوا دڵ دادەمەزرێ و ئۆقرە دەگرێ و شادومان بوون بەنیعمەت و خواستنی پاداشتی خوا باڵی بەسەردا دەکێشێت، ناپەسەندیش ئەوەیە بەندە هەڵ بنێ بۆ بێهیوابوون لەمیهرەبانی خوا و ڕەش بینی، ئەوکاتە بەندە ئاخ هەڵدەخوازێ و بەخۆیدا دەشکێتەوە و زۆرجار – لە بێهیوایی توندیەوە – لەبێفەرمانیدا ڕۆدەچێت.

جۆری دووەم: **ترسی بەندایەتی**: ئەوەیە مرۆڤ لەیەکێك بترسێ، بەو ترسانەش ئەوکەسە بپەرستێت، ئەم جۆرەیان بۆ خوای گەورە نەبێت دروست نیە، ئەنجامدانیشی بۆ بێجگە لەخوا هاوبەشدانانی گەورەیە.

جۆری سێهەم: **ترسی نهێنی**: وەك ئەوەی لەمردوویەکی ناو گۆڕ بترسێ، یان لە(وەلی)یەك بترسێ کە لێی دوورە و هیچ کاریگەری نیە، بەڵام ئەم بەترسانێکی نهێنی لێی بترسێت، زانایان بەهەمان شێوە ئەم جۆرەشیان بەهاوبەشدانان داناوە.

* * *

ودليل الرجاء قوله تعالى: ﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾[٧٢](الكهف: ١١٠). ودليل التوكل قوله تعالى: ﴿ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾(المائدة: ٢٣). وقال: ﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾[٧٣](الطلاق: ٣).

بەڵگەی ئاواتەخوازیش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾، **واتە: (هەرکەس ئومێدەواری گەیشتن و شادبوونە بەپەروەردگاری ئەوا با کردەوەی چاك بکات و لەپەرستنی پەروەردگاریدا هیچ کەس بەهاوبەش دانەنێت). بەڵگەی پشتبەستنیش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾، **واتە: (پشت بەخوا ببەستن ئەگەر ئێوە باوەڕدارن). هەروەها دەفەرموێت:** ﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ﴾، **واتە: (هەرکەس پشت بەخوا ببەستێت هەر ئەوی بەسە).**

---

(٧٢) (**الرجاء**): بریتیە لەوەی مرۆڤ ئومێدی بەشتێك هەبێ کە دەستکەوتنی نزیك بێت، دەشگونجێ بۆ شتێك بێ کە دەستکەوتنی دوورەو وا دابنرێت دەستکەوتنی نزیکە.

(رجاء)ێك کە دەستەوسانی و ملکەچی لەخۆبگرێ تەنها بۆ خوای گەورە دروستە، وە ئەنجامدانی بۆ غەیری خوای گەورە هاوبەشدانانە، ئنجا یان هاوبەشدانانی بچووکە یاخود گەورەیە، بەگوێرەی ئەوەی لەدڵی تکاکاردا جێدەگرێت. دانەریش بەڵگەی لەسەری بەوە هێناوەتەوە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾.

هەروەها بزانە (رَجَـاء)ی پەسەند بۆ کەسێك نەبێ کە ئیش بەگوێڕایەڵی خوا بکاتو چـاوەڕوانی پاداشـتی لـێ بکـات، یـان تەوبـەی لەسەرپێـچیکردنی خـوا کردبـێ و ئاواتەخوازی وەرگێرانی تەوبەکەی بێت، بۆ کەسێکی ئـاوا نـەبێ دروسـت نیـە، بـەڵام (رَجَاء)ی کەسی بێکردار لەخۆبایی بوونە و خواستێکی بێزراوە.

(٧٣) **پشتبەستن**: بە هەرشتێك پاڵپـێوەدان و ئومێد پێـبوونیەتی.

پشتبەستن بەخوای گەورەش ئومێدبوونە بەوەی کە تاکە پشتیوان و تەنها ئومێـدە لـە دەسـتەبەرکردنی قازانجـەکان و لادانـی زیانەکانـدا، ئـەوەش لەتەواویـەتی بـاوەڕ و نیـشانەکانیەتی، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾. وە ئەگەر بەندە ڕاست بکات لەئومێدبوونی بە خوای گەورەدا، ئـەوا خـوای گەورەی بەسە لەهەرشتێکدا کەبەلایەوە گرنگ بێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾، واتە: هەرکەس پشت بەخوا ببەستێ ئـەوە خـوای بەسە بۆئەوەی نیاز و مەبەستەکانی بێنێتەجێ. پاشان خوا کەسی پـشت پێـبەستوو دڵنیـا دەکات بەوەی دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ﴾(الطلاق: ٣)، واتـە: (بەڕاسـتی خـوا فەرمانی خۆی بەجێ دەگەیەنێت). وە ئەگەر بیەوێ هیچ شتێکی لەدەست دەرناچێت.

بشزانە کە پشت بەستن دەکرێت بە چەند جۆرێکەوە:

یەکەم: **پشت بەستن بە خوای گەورە**: ئەویش لەتەواوەتی باوەڕ و نیشانەکانی ڕاسـت بوونیەتی و واجبیشە، چونکە بەبێ ئەو پشت بەستنە باوەڕ تـەواو نابێـت و بەڵگەکەشـی لەپێشەوە باسکرا.

دووەم: **پشت بەستنی نهێنی**: بەوەی لەدەسـتەبەرکردنی قازانـجێکدا یـان وەلادانـی زیانێکدا پشت بەمردوویەك ببەستێت، ئەمـە هاوبەشـدانانی گەورەیـە، لەبەرئـەوەی ئـەم جۆرە پشت بەستنە تەنها لەکەسێك دەوەشـێتەوە کـە بیروبـاوەڕی وابێـت ئـەم مـردوە

دەستێکی نهێنی لەئاڵوگۆڕی بوونەوەردا هەیە، جیاوازیش لەنێوان ئـەوەدا نیـە کـە ئـەو مردوە پێغەمبەر ﷺ بێ یان پیاوچاك بێ یان تاغوتێکی دوژمن بە خوای گەورە بێت.

سێ یەم: **پشتبەستن بەکەسێکی تر لەکارێکدا کە ئەوکەسە تەصـەروفی تێـدا دەکـات:** لەگەڵ هەستکردن بەبـەرزی پلـە و پایـەی پـشت پـێ بەسـراو و نزمـی پلـە و پایـەی پشتبەستوو، وەك ئەوەی لەدەستکەوتنی بژێوی و شتی وادا ئومێدی پێی هەبێت.

ئەمە جۆرێکە لەهاوبەشدانانی بچووك لـەبەر زۆری پەیوەستبوونی دڵی و ئومێد بوونی بەو کەسە.

بەڵام ئەگەر بەو پێـیە پشتی پێبەسـت کـە ئـەو هۆیەکـە و هـەر خـوای گـەورە ئـەو ڕۆزیـیەی لـەسەر دەستی ئەو بڕیوەتەوە بۆی، ئەوە هیچی تێدا نیە ئەگەر پشت پێبەسـتراو کاریگەریـیەکی ڕاستەقینەی لە بەدەستهێنانیدا هەبێت.

چوارەم: **پشتبەستن بەکەسی تر لە کارێکدا کە پشتبەستوو تەصـەروفی تێـدا دەکـات:** بە جۆرێك کەسێکی تر بکاتە جێگری لەکارێکدا کەجێگری تێدا دروست بێت، ئەمەش بەبەڵگەی قورئان و سوننەت و کۆدەنگی (الإجماع) هیچی تێدا نیە.

یەعقوب ؑ بەکوڕەکانی فەرموو: ﴿ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ ﴾ (یوسـف: ٨٧)، واتــە: (کوڕەکــانم، بــڕۆن و ســۆراخی یوســف و براکــەی بکــەن). پێغەمبەریش ﷺ کرێکار و پارێزەری لەســەر مـاڵی خێـر دەکـردە بریکـار(وەکیـل)، وە بریکاری لەچەسپاندنی سزاکان(حدود) و ئەنـجامدانیاندا دادەنا، هەروەها (عەلی کوڕی ئەبی طالب)یشی ﷺ بۆ قوربانی سەربڕین لە حەجیماڵئاواییدا کردە بریکـاری خـۆی، کەوا پێستەکەیان بکات بە خێر، هەروەها باقی سەد سەرەکە سەر ببڕێت، دوای ئـەوەی شەست و سێ سەری بە دەستی خۆی ﷺ سەر بڕی.

هەروەها بە شێوەیەکی گشتی کۆدەنگی لەسەر دروسـتی ئـەو جـۆرە پـشت بەسـتنە ئاشکرایە.

ودليل الرغبة [٧٤] والرهبة [٧٥] والخشوع [٧٦] قوله تعالى: ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴾[٧٧](الأنبياء: ٩٠). ودليل الخشية قوله تعالى: ﴿ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾[٧٨](البقرة: ١٥٠).

هەروەها بەڵگەی (رَغْبَة) **و** (رَهْبَة) **و** (خُشُوع)**یش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴾، **واتە: (ئەوان بوون لەئەنجامدانی چاکەکاندا پەلەیان دەکرد و بە**(رَغْبَة و رَهْبَة)**ەوە لێمان دەپاڕانەوە و لەبەرامبەر ئێمەدا خشوعیان هەبوو). بەڵگەی** (خَشْيَة)**ش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾، **واتە: (خەشیە و ترستان لەبێباوەڕان نەبێ، بەڵکو خەشیە و ترستان لەمن هەبێت).**

---

(٧٤) (**الرغبة**): خۆشەویستی گەیشتنە بە هەرشتێك خۆشویستراو بێت.

(٧٥) (**الرهبة**): ئەو ترسانەیە کە ڕاکردن لە ترسلێکراوی لێدەکەوێتەوە، واتە ترسێکە کردەوەی لەگەڵدایە.

(٧٦) (**الخشوع**): زەلیلی و بێدەسەڵاتییە لەبەرامبەر گەورەیی و مەزنیەتی خوادا، بەجۆرێك مرۆڤ بۆ حوکم و بڕیارە قەدەری و شەرعیەکانی ملکەچ ببێت.

(٧٧) لەم ئایەتە پیرۆزەدا خوای گەورە بەوە وەسفی بەندە دڵسۆزەکانی کردووە کە بە(رغبة) و(خشوع)ەوە لەخوای مەزن دەپاڕێنەوە.

لێرەدا پاڕانەوەکە پاڕانەوەی پەرستن و پاڕانەوەی داخوازیش دەگرێتەوە، چونکە ئەوان لە پێودانگی حەزکردنیان بەو نیعمەت و خۆشیانەی لای پەروەردگارە و بەتەمای لێخۆشبوونی، لەگەڵ ترسانیان لەسزای سەختی و دەرئەنجامی گوناهەکانیان لەخوای مەزن دەپاڕێنەوە.

پێویستە باوەڕدار بەرەو خوای گـەورە لـە نێـوانی (رغبـة) و(رهبـة)دا کۆشـش بکات و لەلایەنی گوێڕایەڵییەوە (رغبة)کە زاڵ بکات بۆئـەوەی لەسـەری چالاکتـر بێ و هیوای بەوەرگیرانی هەبێت، وە ئەگەر ویستی بێـفەرمانیـیەك بکـات (رهبـة)کـە زاڵ بکات بۆ ئـەوەی لێـی ڕابکـات و لەسـزاکەی دەربـاز بێـت، هەنـدێك لـەزانایان فەرموویانە: لەکاتی نەخۆشیدا لایەنی (رغبة) زاڵدەکرێ و لەکاتی لەشساغیدا لایەنی (رهبـة)، لەبەرئەوەی نەخۆش دڵشکاو و دەروون لاوازە و ڕەنگە سەرەمەرگی نزیـك بووبێتەوە و بـمرێت، با گومانی باش بەخوای گەورە بەرێت، وە لـە حاڵەتی لەشساغیدا چوست و چالاکە و هیوای بەمانەوەی درێژە لەژیاندا و (رغبـة)کە بۆ خراپـەکاری و لووت بەرزی هەڵی دەنێت، لەبەرئەوە دەبێ لایەنی (رهبة)کە زاڵ بکات بـۆ ئـەوەی لەو حاڵەتـەدا بێـوەی و سـەلامەت دەربـاز ببێـت، گوتراویـشە دەبێـت (رَغْبَـة) و(رَهْبَـة)کەی وەکو یەك بێ و یەکسان بن بۆ ئـەوەی (رَغْبَـة)کـەی هـەڵی نـەنێت بـۆ بێباکی لە (مەکر)ی خوا، وە (رَهْبَة)کەی هەڵی نەنێت بـۆ بێهیـوا بـوون لـە بـەزەیی خواو هەردووکیشیان – بێباکی و بێهیوایی – بێزراون و خاوەنەکەیان لەناو دەبەن.

(٧٨) (الخشية): ئەو ترسەیە کە لەسەر زانیاری بوون – بە مەزنیـەتی ئـەو کەسـەی سڵی لێدەکرێتەوە و دەسەڵاتی کامڵ وتەواوی هەیە – بنیاد نـرا بێـت، چـونکە خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ (فاطر: ٢٨)، واتـە: (هـەر ئەو بەندانە خەشیە و ترسـیان لـەخوا هەیـە کـە زانـان). بـەو واتایـەی ئەوانـەی زانـان دەربارەی مەزنیەتی و دەسەڵاتی تەواوی خوا. ئەم سیفەتە تایبەت ترە لەترسان، جیاوازی نێوانیشیان بەم نموونەیە ڕوون دەبێتەوە: ئەگەر لەکەسێك بترسـی و نـەزانی ئایـا توانـای بەسەرتدا هەیە یان نا ! ئەوە ترسانە، بەڵام ئەگەر لەکەسـێك بترسـی کـەبزانیت توانـای بەسەرتدا هەیە ئەوە (خشية)یە. وە ئەوەی دەربارەی بەشەکانی حوکمی ترسـان ووتـرا، هەمان شتیش دەربارەی بەشەکانی حوکمی (خشية) دەووترێت.

ودليل الإنابة(٧٩) قوله تعالى: ﴿ وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ ﴾(الزمر:٥٤)، ودليل الإستعانة قوله تعالى: ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾(الفاتحة:٥)، وفي الْحَدِيث: « وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ »(٨٠)(أخرجه أحمد والترمذي).

بەڵگەی گەڕانەوە(إنابة**) ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ ﴾، **واتە: (بۆلای پەروەردگارتان بگەڕێنەوە و ملکەچی بن). بەڵگەش لەسەر داواکردنی یارمەتی ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾، **واتە: (تەنها تۆ دەپەرستین و تەنها داوای یارمەتی لەتۆ دەکەین). لەفەرموودەشدا هاتووە:** « وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ »، **واتە: (ئەگەر داوای یارمەتیت کرد ئەوا یارمەتیت هەر لەخوا بوێت).**

---

(٧٩) (الإنابة): واتە گەڕانەوە بۆلای خوای گەورە بەهەستان بە گوێڕایەڵیکردنی و دوورکەوتنەوە لە سەرپێچیکردنی و لەواتای تەوبەوە نزیکە، ئەوەندە نەبێت کە پلەی ئەم لەتەوبە بەرزترە، بەوەی هەستکردن بە پشت بەخوا بەستن و پەناپێگرتنی تێدا بەدی دەکرێت. وە بۆخوای گەورەش نەبێ بۆ کەسی تر ئەنجام نادرێت، بەڵگەش لەسەری ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ ﴾. مەبەست لەدەستەواژەی ﴿ وَأَسْلِمُوا لَهُ ﴾ موسوڵمانیەتی شەرعیە، کەبریتیە لەملکەچکردن بۆ حوکمە شەرعیەکان، چونکە ملکەچکردن بۆ پەروەردگار دوو جۆرە:

یەکەم: **ملکەچبوونی قەدەری**(الكَوْني): بریتییە لە ملکەچکردن بۆ حوکمە قەدەریەکان، ئەم جۆرەش گشتییە بۆ هەموو ئەو دروستکراوانەی لەئاسمانەکان و زەویدان لەباوەڕدار و بێباوەڕ و چاکەکار و نالەبار، وە هیچ کەس بۆی نیە لەئاستیدا خۆی بە گەورە بگرێت، بەڵگەش لەسەری ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾(آل عمران: ٨٣)، واتە:

(هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدایە بەویستی خۆیان بێت یان بە زۆر ملکەچی خوا بوونو بۆلای ئەویش دەگەڕێنەوە).

دووەم: **ملکەچکردنی شەرعی**: واتە ملکەچکردن بۆ حوکمە شەرعیـــیەکان و ئـەم جـۆرە تایبەتــە بەکەسـێکەوە کــە بەگوێڕایــەڵی کردنــی پێغەمبــەران و شـوێنکەوتووە چاکەکانیان هەستێت، بەڵگەش لەسەری لەقورئاندا زۆرە لەوانەش ئەم ئایەتەی دانـەر – ڕەحمەتی خوای لیّ بێت – هێناویەتەوە.

(۸۰) **داوای یارمەتیکردن**(الاستعانة): داواکردنی هاریکاریـیە، چەند جۆرێکیشە:

یەکەم: **داوای یارمەتیکردن لە خوا**: بریتیە لەو داواکردنەی کە ئەوپەڕی زەلیلـی و دەستەوسانی لەبەنـدەوە بـۆ پـەروەردگار لــەخۆ بگرێـت و کاروبـاری پـێ بـسپێرێ و بیروباوەڕی وابێ کەتەنها خوای بەسە یارمەتیدەری بێت. ئەمەش بۆ خوا نەبێت بۆکەسی تر دروست نیە، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە بەرکار(معمـول)ـەکەی پێش خـستووە کە (إيّاك)ـەیە و ڕێزمانی زمانی عەرەبیش – کە قورئانی پـێ هاتووەتـەخوارەوە – وایـە پێشخستنی شتێك کە جێی خۆی بێت و دوابـــخرێت مانـای (حـصر) و تایبەتـــمەندی دەبەخـشێت، بـەم پێـــیە ئەنجامـدانی ئـەم جـۆرە پەرسـتنە بـۆ غـەیری خـوای گـەورە هاوبەشدانانێکە مرۆڤی موسوڵمان لەبازنەی ئیسلام دەکاتە دەرەوە.

دووەم: **داوای یارمەتیکردن لە دروستکراو بۆ کارێك کە توانای بەسەریدا هـەبێت**: ئەمەش بە گوێرەی ئەو فرمانەیە کە داوای یارمەتی بۆ دەکرێت، ئەگەر لەسەر چاکە بوو ئەوە بۆ داواکاریش و یارمەتی دەریش دروسـتە، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾(المائدة: ۲)، واتە: (یارمەتی و هاوکاری یـەکتری بکـەن لەسەر چاکە و لەخواترسان).

بەڵام ئەگەر لەسەر تاوان بوو ئەوە بۆ داواکاریش و یارمەتی دەریش حەرامە، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ﴾(المائدة: ۲)، واتـە:

(هاوکاری یەکتر مەکەن لەسەر تاوان و دوژمنایەتی)، بـەڵام ئەگـەر لەسـەر ڕێـپێدراو(مبـاح) بوو ئەوە بۆ داواکاریش و یارمەتی دەریش دروستە، بەڵام یارمەتیـدەر لەسـەری – بە پاداشتی چاکەکردن لەگەڵ کەسانی تردا – پاداشت دەدرێتەوە، پاش ئەوەش هـەر لەخۆیـدا دروسـتە لەبەرئـەوەی خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾(البقرة: ١٩٥)، واتە: (چـاکە بکـەن، بەڕاسـتی خـوا چـاکەکارانی خـۆش دەوێت).

سـێیەم: داوای یارمـەتیکردن لەدروسـتکراوێکی زینـدووی ئامـادەی بێتوانـا: ئـەو داواکردنە بەتاڵە و هیچی لەباردا نیە، وەك ئەوەی بۆ هەڵگرتنی شـتێکی قـورس داوای یارمەتی لەکەسێکی لاواز بکات.

چوارەم: داوای یارمەتیکردن بەرەهایی لەمردو یان لەزیندو بۆ کارێکی نادیار و بـزر کە نـاتوانێ تەصـەروفی تێـدا بکـات: ئـەو داواکردنـەش هاوبەشـدانانە، چـونکە تـەنها لەکەسێك دەوەشێتەوە کەبیروباوەڕی وابێت ئەوانـە دەسـتێکی پـەنهانیان لەبوونـەوەردا هەیە.

پێنجەم: یارمەتی خواستن بەو کردەوە و حاڵەتانەی لای خوای گەورە خۆشەویستن: ئەوەش بەفەرمانی پـەروەردگار دروسـتەکە دەفـەرموێت: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ﴾ (البقرة: ١٥٣)، واتە: (بەئارامگری و نوێژکردن داوای یارمەتی بکەن).

دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بەڵگەی بۆ جۆری یەکـەم بـەوە هێناوەتـەوە کـە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾(الفاتحة:٤)، هـەروەها بـەوەی پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: « وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ ».

* * *

ودليل الاستعاذة قولـه تعـالى: ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾(الفلق:١) و﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾[٨١](الناس:١). ودليـل الاسـتغاثة قولـه تعـالى: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ ﴾[٨٢](الأنفال:٩). ودليل الذبح قوله تعالى: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لاَ شَرِيكَ لَهُ ﴾(الأنعام: ١٦٢-١٦٣) الآيـة، ومن السنة: « لَعَنَ اللَّهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللَّهِ»[٨٢](أخرجه مسلم).

بەڵگەی پەناگرتنیش ئەوەیە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾، واتـە:(بڵـێ: پـەنا بـەو پـەروەدگارە دەگـرم لـەتۆوی ڕەق ڕووەکـی ناسك دێنێتەدەر و لەشەوی تاریك شـەبەقی بـەیانی دەکاتـەوە)، وە ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾، واتە: (بڵێ: پەنا بەپەروەردگاری خەڵکی دەگرم).

بەڵگەش لەسەر داوای فریاکەوتن ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ ﴾ ، واتــە: (کاتێــك داوای فریاکـــەوتنتان لەپەروەردگارتان کرد، ئەویش بەدەنگتانەوە هات).

بەڵگەی قوربانی سەربڕینیش ئەوەیە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لاَ شَرِيكَ لَهُ ﴾، واتـە: (ئـەی موحەمەد ﷺ، بڵێ: بەڕاستی نوێژ و قوربانی سەربڕین و ژیـان و مـردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانە) تـا کۆتـایی ئایەتەکە، وە لەسوننەتیـشدا هـاتووە: « لَعَنَ اللَّهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللَّهِ»، واتـە: (خـوا نـەفرینی لەکەسـێك کردووە کەقوربانی بۆ بێجگە لەخوا سەربڕێت).

(٨١) **پـەناگرتن**(الاستعاذة): داوای پەنادانـە و پـەنادانیش پارێزرانـە لەناخۆشـی، پەناگرتووش بەوە پارێزراوە کەپەنای پێگرتووە و داڵدەی دەدات، پـەناپێگرتنیش چـەند جۆرێکە:

یەکەم: پەناگرتن بە خوای گەورە:

بریتیـیە لـەو پەناگرتنەی کـە ئەوپـەڕی ئاتـاجی و داڵـدەخوازی بگرێتـەوە و بڕوابـوون بەوەی تێدابێت کە هەر خوای بەسەو پارێزگاری تەواوی لەهـەموو شـتێکی ئێـستا یـان داهاتوو، بچووك یان گـەورە، ئـادەمیزاد یـان بێجگـە ئـادەمیزاد لێـدەکات، بەڵگـەش لـەسەری ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ واتە: (بڵـێ: پـەنا بەو پەروەدگارە دەگـرم لـەتۆوی ڕەق ڕووەکـی ناسـك دێنێتـەدەر و لـەشـەوی تاریـك شەبەقی بەیانی دەکاتەوە)، وە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ * مَلِكِ النَّاسِ * إِلَهِ النَّاسِ * مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴾ واتـە: (بڵـێ پـەنادەگرم بەپـەروەدگاری خـەڵکی، پاشـای خـەڵکی، پەرسـتراوی خـەڵکی، لــەزیانی وەسوەسـەکەری پاشەکـشەکەر کـە شەیتانە).

دووەم: پەنا گرتن بە سیفەتێك لە سیفەتەکانی:

وەك قسەکردن(کلام)ی و مەزنایەتی(عظمـة)ی و شـکۆمەندی(عزة)ی و لـەو جـۆرە سیفەتانە، بەڵگـەش لەسـەری ئەوەیـە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێت: « أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ »(أخرجه مسلم)، واتە:(پەنادەگرم بـە ووتـە تـەواوەکانی خـوا لەزیانی ئەوەی دروستی کردووە)، هەروەها دەفەرموێت: « وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي »(أخرجه أحمد والنسائي)، واتە: (پەنا بەمەزنیەتی و گەورەیت دەگرم لەوەی لـە ژێرپێمەوە ڕۆبچم)، هەروەها دەربارەی نزای کاتی ئازار دەفەرموێت: « أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ »(أخرجه أحمد و أبو داود و إبن ماجة)، واتـە: (پـەنا بەشکۆمەندی و توانایی خوا دەگرم لـەزیانی ئـەوەی هەیـە و خـۆمی لـێ لادەدەم)، وە

دەفەرموێت: « أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ »(أخرجه مسلم)، واته: (پـەنا بەرەزامەنـديت دەگرم لـەتووڕەيت)، وە کاتێك ئەم ئايەته هاته خوارەوە: ﴿ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ﴾ (الأنعام: ٦٥)، واته:(بلّێ ئەو خوايـه توانـای هەيـە بـەوەی لەسـەرتانەوە سـزايەکتان بـۆ ڕەوانـە بکـات)، پێغەمبـەريش ﷺ دەيفـەرموو: « أَعُوذُ بِوَجْهِكَ »(أخرجه البخاري)، واته: (پەنا بە ڕووی پیرۆزت دەگرم).

سێيەم: پەناگرتن بەمردو يان بەزيندووی غائيب کـە لەحازريـدا توانـای دالّـدەدانی هەبێت:

ئەم جۆرە هاوبەشدانانە و لەوبارەيەوە خوای گەورە دەفـەرموێت:﴿ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴾(الجن: ٦)، واته: (ئەوە بـوو کەسـانێك لەمرۆڤ پـەنايان بەکەسـانێك لەپـەری دەگـرت و زيـاتر گومڕايـان کـردن و سـەريان لێشێواندن).

چوارەم: پەناگرتن بەوەی دەکرێ پەنای پێ بگيرێت لە دروستکراواندا:

مرۆڤ بێ يان شوێن بێت يان هـەر شـتێکی تـر، ئـەوە دروسـتە و بەلّگەکەشـی ئەوەيـە پێغەمبەرﷺ لەباسی ئاژاوە و فيتنەدا دەفـەرموێت: « مَنْ تَشَرَّفَ لَهَا تَسْتَشْرِفْهُ فَمَنْ وَجَدَ فِيهَا مَلْجَأً أَوْ مَعَاذًا فَلْيَعُذْ بِهِ»(متفق عليه). واته: (هەرکەس بۆی بڕوانێ بەسەريدا دێـت، وە هەرکەس حەشارگەو پەناگەی دەستکەوت با پەنای پێبگرێت). ئەو پەناگەيەشی بـەوە ڕوونکردوەتەوە کە دەفەرموێت: « فَمَنْ كَانَ لَهُ إِبِلٌ فَلْيَلْحَقْ بِإِبِلِهِ »(رواه مسلم) واتـە: (هەرکەس ووشتری هەبوو با خۆی بگەيەنێتێ).

وە هەر(مسلم) لە(صـحيح)ـەکەيدا لەجابرەوە ﷛ گێڕاويەتەوە کەوا ئافرەتێك لــەخێلّی مەخزوم دزی کرد، ئنجا هێنايـان بـۆلای پێغەمبــەر ﷺ ئـەويش پـەنای بـە(أُم سلمة)ی خێزانی گرت ـ تا کۆتايی فەرموودەکە.

وە هەر (مسلم) لـە (صـحیح)ـەکەیدا لـە (أم سلمة)وە – ڕەزای خـوای لێ بێـت – گێڕاویەتەوە، ئەویش لەپێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرموویەتی: « يَعُوذُ عَائِذٌ بِالْبَيْتِ فَيُبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثٌ» (أخرجه مسلم).. تـا کۆتـایی فەرموودەکـە، واتـە: (پـەناگرێگ پـەنا بەماڵـەوە دەگرێت، ئنجا نێردراوێکی بۆ ڕەوانە دەکرێت) تاکۆتایی فەرموودەکە.

بەڵام ئەگەر پەنای لەزەبروزەنگی سـتەمکارێك گـرت، واجبـە بـەگوێرەی توانـا داڵـدە بدرێ و پەنابدرێت. وە ئەگەر بۆئەوە پەنای گرت کە بەکردارێکی قەدەغـە بگـات یـان لەئەرکێك ڕابکات ئەوە داڵدەدانی حەرامە.

(٨٢) **داوای فریاکـەوتن**(الاستغاثة): داواکردنـی بـە هاناوەهاتنـە کـە بریتییـە لـە ڕزگارکردن لە بارودۆخی سەخت و لەناوچوون، ئەمیش چەند بەشێکە:

یەکەم: داوای فریاکەوتن لە خوای گەورە:

ئەم جۆرەیان باشترین و تەواوترین کردەوەیە کە ڕێڕەوی پێغەمبەران و شـوێنکەوتوانیانە، بەڵگەشی ئەوەیە شێخ – ڕەحمەتی خوای لـێ بێـت – باسـی کـردووە، خـوای گـەورە دەفـــەرموێت: ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾(الأنفال: ٩)، واتە: (کاتێـك داوای فریاکـەوتنتان لـە پـەروەردگارتان دەکـرد ئەویش بە دەنگتانەوە هات و فەرمووی: مـن بەهـەزار فریـشتە پـشتیوانیتان دەکـەم کـە بەشوێن یەکدا دێن)، ئەو فریاکەوتنە لە جەنگی بەدردا بوو کاتێك پێغەمبەر ﷺ تەماشای کـرد هاوبەشـدانەران هـەزار کەسـن، ئنجـا چـووە سـابات(عریش)ـەکەیەوە و لـە پەروەردگاری گەورە دەپاڕایـەوە و بـەرەو قیبلـە دەسـتی بـەرزکردبووە و دەیفـەرموو: «اللَّهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي... اللَّهُمَّ إِنْ تَهْلِكْ هَذِهِ الْعِصَابَةُ مِنْ أَهْلِ الإِسْلاَمِ لاَ تُعْبَدْ فِي الأَرْضِ »(أخرجه مسلم)، واتە: (خوای گەورە ئەوەی بەڵێنت پێدابووم بۆم بەجێ بهێنـە، خوای گەورە ئەگەر ئەم دەستەیە لەئەهلی ئیسلام تیا بـچێت لـەزەویـدا ناپەرسترێـیت) تاکو کەواکەی لەسەرشان کەوتەخوارەوە، ئنجا (أبوبكر) ﷺ کەواکـەی هەڵگرتـەوە و نایەوە سەرشانی، پاشان لەدواوە گرتی و فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا ئیتـر نزاکـردن

لەپەروەردگارت بەسە، چـونکە ئـەوەی بـەڵێنی پێـداوی بـۆت بـەجێ دێنێـت، خـوای گەورەش ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە.

دووەم: داوای فریاکەوتن لـە مردوو یان لـە زیندووی غائیب کە توانای فریاکەوتنـی هەبێت:

ئەم جۆرەش هاوبەشدانانە، چونکە تەنها کەسێك داخوازی وادەکات کە بـاوەڕی وابـێ ئەوانە دەستێکی پەنهانیان لـەبوونەوەردا هەیە و بەشـێك لـەپەروەدگاریەتیـیان بـۆ بڕیـار بـدات، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الأَرْضِ أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ﴾(النمل: ٦٢)، واتـە: (ئایـا کـێ بەهانای یەکێکەوە دێت کە زۆری بۆهاتبێ و لـەتەنگانەدا بێت کاتێك لـەخوا دەپاڕێتەوەو ئەی کێیە خراپەتان لێ لادەدات و دەتانکاتە جێنـشینەکانی زەوی؟ ئایـا لـەگـەڵ خـوادا هیچ پەرستراوێك هەیە؟ بەڵام بەکەمی بیردەکەنەوە!!).

سێهەم: داوای فریاکەوتن لەو زیندووانەی زانان و توانای فریاکەوتنیان هەیە:

ئەم جۆرە دروستە وەك داواکردنی یارمەتی لـێیان، خوای گەورە دەربـارەی بەسـەرهاتی موسا ﷺ دەفەرموێت: ﴿ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾(القصص:١٥)، واتە: (ئەوکەسەی لـەتاقمی خۆی بوو هاواری بۆ هێنا کـە فریای بکەوێت لـەبەرامبەر دوژمنەکەیدا، ئنجا موسا مشتێکی لـێدا و کوشتی).

چوارەم: داوای فریاکەوتن لـە زیندوویەکی بێتوانا، بەبێ ئەوەی باوەڕی وابێـت کـە هێزێکی پەنهانی هەیە:

وەك ئەوەی نوقم بوویەك داوای فریاکەوتن لـەپیاوێکی شەپلەلێدراو بکات، ئەم جۆرەش بەتاڵە و گاڵتەکردنە بەوەی هانای بۆ دەبرێت و لـەبەر ئەم هۆکـار و(علـة)یـە دروسـت نیە، هەروەها لـەبەر هۆکارێکی تریش، کە ڕەنگە نووقمبووەکە لـە کەسانی تر دەسـخەڕۆ بێ و وابزانێت ئەم شـەپلەلێدراوە هێزێکـی پـەنهانی هەیـە و بەهۆیـەوە لـەم تەنگاویـە ڕزگاری دەبێت.

(٨٣) **سەربڕین**(الذبح): بریتیە لە(رۆح) دەرکردن بەڕشـتنی خـوێن بەمەبەسـتێکی تایبەتی، کە لە چەند ڕوویەکەوە دەبێت:

یەکەم: **ببێتە پەرستن**: بەوەی مەبەستی پێی بەمەزن تەماشاکردن و زەلیلی نیـشانداNو خۆنزیککردنەوە بێت لەوەی قوربانیـیەکەی بۆ سەردەبڕێت، ئەمەش تـەنها بـۆ خـوای گەورە دەکرێت، بەو جۆرەی دایناوە، وە ئەنجامدانی بـۆ بێجگـە لـەخوا هاوبەشـدانانی گەورەیە، بەڵگەکەشی ئەوەیە شێخ – ڕەحمەتی خوای لـێ بێـت – باسـی کـردووە کـە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لاَ شَرِيكَ لَهُ ﴾(الأنعام: ١٦٢-١٦٣).

دووەم: بۆ ڕێزگرتن لەمیوان بێ، یان خوان و(وَلِيمَة)ی زەماوەند، یاخود نـموونەی ئەوانە بێت، ئەوە فەرمانی پێکراوە، ئنجا یـان بـە(واجب)بـوون، وەیـان بـە سـوننەتو (استحباب)، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفـەرموێت: «... وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتە: (هەرکەس باوەڕی بە خوا و بـە ڕۆژی دوایی هەیە بـا ڕێـز لەمیوانەکـەی بگرێـت). وە بـە(عبـدالرحمن ی کـوڕی عـەوف)ی فەرموو: « أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتە: (خوان و – وَلِيمَة – ساز بکەن با بە بزنێکیش بێت).

سێهەم: ئەگەر بۆ لەزەت بینین لەخواردنی، یان فرۆشیاری پێوەکردن و ئـەو بابەتانـە بێ، ئەوە لەبەشی ڕێپـێدراو(مباح)ـە، لەبنەڕەتیشەوە هەر ڕێپـێدراو بووە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾(یس: ٧١- ٧٢)، واتە: (ئایا نابینن ئێمـە بـە دەسـتی خۆمـان ئاژەڵمـان بـۆ دروسـتکردوون و ئـەوان خـاوەن داریـانن، وە بۆمـان دەستەمۆکردوون کە سواریان دەبن و لێیان دەخۆن؟). جاری واش هەیـە پێویـستە یـان ڕێگری لێکراوە بە گوێرەی ئەو بۆنەیەی دەبێتە هۆکار بۆی.

ودليـل النـذر(٨٤) قولـه تعـالى: ﴿ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴾(٨٥)(الإنسان: ٧).
الأصـل الثـاني(٨٦) معرفـة ديـن الإسـلام بالأدلـة، وهـو الإستسلام(٨٧) لله بالتوحيد(٨٨) والإنقياد له بالطاعة(٨٩) والبراءة من الشرك وأهله(٩٠).

بەڵگەی نەزریش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴾، واتە: (نەزرەکانیان بەجێدەهێنن و لەڕۆژێك دەترسن کەنەهامەتیەکەی پەرش و بڵاوە و هەموو ئەرز و ئاسمان پڕ دەکات).
بنچینەی دووەم: ناسینی ئایینی ئیسلامە بەپێی بەڵگەکانی، کە بریتییە لە ملکەچکردن بۆ خوا بەیەکتاپەرستی و فەرمانبەری کردنی بە گوێڕایەڵی و خۆ بەریکردن لەهاوبەشدانان و ئەهلەکەی.

---

(٨٤) واتە بەڵگەی ئەوەی نەزرکردن بەشێکە لەپەرستن ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴾(الإنسان: ٧).
(٨٥) بەڵگەبوونی ئایەتەکە لەو ڕووەوەیە کە خوای گەورە بۆیە ستایشی کردوون چونکە نەزرەکەیان بەجێهێناوە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە خوا ئەو کارەی پێخۆشە، وە هەر کارێکیش خوا پێی خۆش بێت ئەوە پەرستنە. ئەو بەڵگەیەی پشتیوانی لەم وتەیە دەکات ئەوەیە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴾.
هەروەها بزانە ئەو نەزرەی کە خوای گەورە ئەو ئەنجامدەرانەی پێ وەسفکردووە هەموو ئەو پەرستنانە دەگرێتەوە کە خوا فەرزی کردوون، چونکە ئەگەر مرۆڤ دەستیدایە ئەنجامدانی پەرستنە واجبەکان دەبێ پێیانەوە پابەندبێت، بەڵگەش لەسەر ئەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ

الْعَتِيقِ﴾(الحج:٢٩)، واتە: (پاشان با چڵك و چـەپەڵی لەسـەر خۆیـان لابـەرن، وە بـا نەزرەکانیان بەجێـبێنن و با طەوافی دەوری ماڵی ئازاد- بیت العتیق - ی خوا بکەن).

نەزرێکیش کە بریتی بێت لە خۆپابەندکردنی مرۆڤ بەشـتێکەوە یـان بەپەرسـتنێکەوە کە(واجب) نەبێت ئەوە ناپەسەندە و بێزراوە، هەندێکیش لە زانایان فەرموویانـە حەرامـە لەبەرئەوەی پێغەمبەرﷺ نەهی لەنـەزرکردووە و دەفـەرموێت: « إِنَّهُ لاَ يَأْتِي بِخَيْرٍ وَإِنَّمَا يُـسْتَخْرَجُ بِـهِ مِـنَ الْبَخِيـلِ» (أخرجـه البخـاري ومـسلم)، واتـــە: (نـــەزرکردن خێـــری لێناکەوێتەوە، بەڵکو هەر لەدەستی چروك دەردەهێنرێت).

لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر مرۆڤ گوێڕایەڵی کردنێکی خوای لەسـەر خـۆی نـەزر کـرد واجبە لەسەری ئەنجامی بدات، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: « مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ »(رواه البخاري)، واتە: (هەرکەس نەزریکرد گوێڕایەڵی خوا بکات با گوێڕایەڵی بکات).

بەکورتی نـەزر بەسـەرجەم پەرسـتنە فـەرزکراوەکان دەووتـرێ، هـەروەك بەنـەزری تایبەتیش دەووترێت کە بریتییە لـە خۆپابەندکردنی مرۆڤ بە شتێکەوە بۆ خـوای گـەورە، وە زانایان نەزری تایبەتیـان کردووە بـە چـەند بەشـێکەوە کەجێگـەی ووردەکاریـیان کتێبە فیقهیەکانە.

(٨٦) واتـە: یـەکێك لەسـێ بنـچینەکان: بریتییـە لەناسـینی ئـایینی ئیـسلام بـەپێی بەڵگەکان، بەو واتایەی ئایینی ئیسلام بەپێی بەڵگەکانی لەقورئان و سوننەتەوە بناسێت.

(٨٧) ئایینی ئیسلام - وە ئەگەر ویستت هەر بڵێ: ئیسلام - بریتیـە لـە: (ملکـەچ کردن بۆ خوا بە یەکتاپەرسـتی، وە فەرمانبـەریکردنی بەگوێڕایـەڵی و خۆبـەریکردن لـە هاوبەشدانان و ئەهلەکەی)، سێ فرمانیش لەخۆ دەگرێت.

(٨٨) واتـە بـەوەی بەنـدەی بـاوەڕدار بەملکەچـکردنێکی شـەرعی ملکەچـی پەروەردگاری بێت، ئەویش بەیەکتاپەرستنی خوای گەورە و بەتـەنها زانینـی لەپەرسـتندا

دەبێت، وە ئەمە ئەو ئیسلامەیە کە بەندە لەسەری سوپاس دەکرێت و پاداشت دەدرێتەوە، بەڵام ملکەچکردنی قەدەری پاداشتی تێدا نیە، لەبەرئەوەی هیچ خواستێکی مرۆڤی تێدا نیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾(آل عمران: ٨٣)، واتە: (ئەوەی لە ئاسمانەکان و زەویدایە بەخواستی خۆیان بێت یان بەزۆر ملکەچی خوا بوون و بۆلای ئەویش دەگەڕێنەوە).

(٨٩) ئەوەش بەجێبەجێ کردنی فەرمانەکانی و دورکەوتنەوە لە ڕێگریلێکراوەکان دەبێت، چونکە گوێڕایەڵیکردن گوێڕایەڵیە لەئەمرو فرماندا بە ئەنجامدانی‌و گوێڕایەڵیە لە نەهیلێکراودا بەوازهێنان لێی.

(٩٠) خۆبەریکردن لەهاوبەشدانان، واتە خۆی لێبەری بکات و دەستی لێهەڵبگرێت، ئەمەش وادەخوازێ کە خۆی لەئەهلەکەی بەری بکات، خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ ﴾ (الممتحنة:٤)، واتە: (بەڕاستی سەر مەشقی چاك بۆ ئێوە لەئیبراهیم و ئەوانەدا دەبینرێتەوە کە لەگەڵیدا بوون، کاتێك بەگەلەکەیان ووت: ئێمە لەئێوە و لەوانەش کە دەیانپەرستن لەغەیری خوا بەرین، بێبڕواین پێتان وە لەنێوانی ئێمە و ئێوەدا دوژمنایەتی و ڕقەبەرایەتی بۆ هەتا هەتایە دەستی پێکردووە، تاکو بڕوا بەخوای تاك وتەنها دێنن).

* * *

وهو ثلاث مراتب:(٩١) الإسلام، والإيمان، والإحسان، وكل مرتبة لَها أركان (٩٢). فاركان الإسلام خمسة(٩٣): شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله(٩٤) وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان، وحج بيت الله الحرام.

ئەویش سێ پلەیە: (ئیسلام و ئیمان و ئیحسان، وە هەر پلەیەکیش چەند پایەیەکی هەیە، پایەکانی ئیسلامیش پێنجن: شایەتیدان بەوەی هیچ پەرستراوێکی حەق نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا، وە موحەممەد نێرراوی خوایە. هەروەها نوێژکردن و زەکاتدان و ڕۆژو گرتنی ڕەمەزان و سەردان و حەجی ماڵی خوا.

---

(٩١) دانەر - ڕەحمەتی خوای لێ بێت - ڕوونیکردوەتەوە کە ئایینی ئیسلام سێ پلەیە، هەندێکیان لەسەرووی هەندێکی تریانەوەن، ئەوانیش ئیسلام و باوەڕ و ئیحسانن.

(٩٢) بەڵگەی ئەو ووتەیە فەرمایشتەکەی پێغەمبەرە ﷺ لەو فەرموودەیەدا کە پێشەوای باوەڕداران عومەری کوڕی خەطّاب ﷺ گێڕاویەتەوە کاتێک جبریل هات و پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد دەربارەی ئیسلام و ئیمان و ئیحسان، ئەویش ﷺ ئەو چەند پلەیەی بۆ ڕوونکردەوە و فەرمووی: «فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ»(رواه مسلم).

(٩٣) بەڵگەی ئەو پایانەش فەرموودەکەی عبداللە ی کوڕی عومەرە ﷺ کە دەفەرموێت: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ »(رواه البخاري ومسلم)، واتە: (ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیادنراوە: شایەتیدان بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا وە موحەممەدیش نێردراوی خوایە و نوێژکردن و زەکاتدان و حەجکردن و ڕۆژوگرتنی مانگی ڕەمەزان).

(٩٤) شایەتیدان بەوەی کە هیچ پەرستراوێکی حەق نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا، وە موحەممەدیش نێرراوی خوایە هەردووکیان یەك پایەن لەگەڵ ئەوەدا کە دوو بەشیشن، لەبەرئەوەی پەرستنەکان لەسەر هێنانەدی هەردووکیان پێکەوە بنیاد دەنرێن.

پەرستن بەنیازپاکی(إخلاص) بۆ خوای گەورە نەبێ وەرناگیرێت، نیازپاکیش ئەوەیە کە شایەتیدان بە(لا إلـه إلا الله) دەیگرێتـەوە، وە بەشـوێنکەوتنی پێغەمبـەر ﷺ نـەبێ وەرناگیرێت، کە شوێنکەوتنی شایەتیدان بە – محمد رسول الله – دەیگرێتەوە.

* * *

فدليل الشهادة قوله تعالى: ﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾[٩٥](آل عمران: ١٨)، ومعناها لا معبود بحق إلا الله (لا إله) نافياً جميع ما يعبد من دون الله (إلا الله) مثبتاً العبادة لله وحده لا شريك له في عبادته كما أنه لا شريك له في ملكه[٩٦].

بەڵگەی شایەتیدانیش ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾، واتە: (خوا شایەتیداوە کە هیچ پەرستراوێکی حەق نیە بێجگە لەخۆی، هەروەها فریشتەکان و زانا و خاوەن زانستەکان شایەتییان داوە، بەم شایەتیدانەش دادگەری دەچەسپێت سەبارەت بەوەی هیچ پەرستراوێکی حەق نیە مافی پەرستنی هەبێ بێجگە لەو خوایەی شکۆمەند و کاربەجێیە)، واتاکەشی ئەوەیە هیچ پەرستراوێکی حەق نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا.

(لا إله) **هەموو پەرستراوێك ڕەتدەکاتەوە بێجگە لەخوا.**

(إلا لله) **دەیچەسپێنێت کەپەرستن تەنها بۆ خوا دەکرێت و هیچ هاوبەشی نیە لەپەرستنیدا هەروەك هاوبەشی نیە لەموڵکیدا.**

---

(٩٥) لەم ئایەتە پیرۆزەدا شایەتی خوای تێدایە بۆ خۆی بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نیە بێجگە لەپەروەردگار، وە شایەتی فریشتەکان و شایەتی ئەهلی زانستی تێدایە لەسەر ئەو ڕاستییە و لەسەر ئەوەی خوای گەورە دادگەری ئەنجام دەدات، واتە بە دادپەروەری حوکم دەکات، پاشان ئەو ڕاستییەی بە فەرمایشتی: ﴿ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بڕیارداوە.

سەروەرییەکی مەزن لەم ئایەتەدایە بۆ زانست دۆستان چونکە هەواڵیداوە کە ئەوان لەگەڵ خۆی و لەگەڵ فریشتەکاندا شایەتن، مەبەست لەوان ئەو کەسانەن کە خاوەنی

زانستی بەشەریعەتەکەی و لەڕیزی ئەوانیشدا بە پلەی یەکەم پێغەمبەرە بەڕێزەکانی دەگرێتەوە.

(٩٦) کە دەڵێت (واتاکەشی) مەبەست لەواتای (لاإله إلا الله)یە کە بریتیە لەوەی هیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوای گەورە.

شایەتیدانیش بەوەی – هیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لە خوا – ئەوەیە مرۆڤ بە زمان و دڵی دان بەو ڕاستیەدا بنێت کە هیچ پەرستراوێکی ڕاستەقینە نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوای مەزن، چونکە (إله) بە واتای (مألوه)ە و (تأله)یش پەرستنە.

وە ڕستەی (لاإله إلاالله) ڕەتکردنەوە و چەسپاندنی لەخۆ گرتووە، کە ڕەتکردنەوەکە (لاإلـه)یـە و چەسپاندنەکە (إلا الله)یـە و وشـەی پیرۆزی(الله) بـەدەلی خەبـەری حەزفکراوی (لا)یە، کە بە (لا إله حق إلا الله) تەقدیر دەکرێت، وە بە تەقدیرکردنی خەبەرەکە بەم ووشەی (حق)ـە وەڵامی ئەم گرفتەی خوارەوە ڕوون دەبێتەوە، کە ئەمەیە:

باشە چۆن دەووترێت (لاإله إلا الله) لەگەڵ ئەوەی چەندەها پەرستراو بێجگە لەخوا هەیە کە دەپەرسترێن و خوای گەورەش بەپەرستراو ناوی بردوون و پەرستیار و (عابد)ـە کانیشیان پێیان دەڵێن پەرستراو؟ خوای بەرز و بێهاوتا دەفەرموێت: ﴿ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ﴾(هود: ١١٠) واتە: (ئەو پەرستراوانەی بێجگە لەخوا لێیاندەپاڕانەوە کاتێك فەرمانی پەروەردگارت بۆ سزادانیان هات دادی هیچ شتێکی نەدان).

هەروەها چۆن دەشێت پەرستراویەتی بۆ بێجگە لەخوای گەورە بچەسپێنین لەکاتێکدا نێردراوەکان بەگەلەکانیان دەفەرموون: ﴿اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾(الأعراف: ٥٩)، واتە: (خوا بپەرستن، بێجگە لەویش هیچ پەرستراوێکتان نیە)؟

وەڵامی ئەم گرفتە بە تەقدیرکردنی خەبەر لە (لاإلە إلا الله)دا ڕوون دەبێتەوە و دەڵـێین: ئەم پەرستراوانەی بێجگە لـەخوای گـەورە دەپەرسـترێن پەرسـتراون بـەڵام پەرسـتراوی پووچن نـەك پەرسـتراوی ڕاسـت، وە هـیچ مـافێکی پەرستنیـشیان نیـە، بەڵگـەی ئـەم ڕاستییەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴾(الحج: ٦٢)، واتە: (ئەو سـەرکەوتنەش کـە پێتان دەبڕێت لەبەرئەوەیە کە خوا خۆی ڕاست و ڕەوایە و ئەو پەرستراوەی کـە بێجگـە لەخوا لێی دەپاڕێنەوە و دەیپەرستن پووچە، وە هەر خوا خۆی بەرز و بڵند و گەورەیە).

هەروەها بەڵگە لەسەری ئەوەیە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ أَفَرَأَيْتُمُ اللاَّتَ وَالْعُزَّى * وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الأُخْرَى * أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الأُنْثَى * تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى * إِنْ هِيَ إِلاَّ أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ...﴾(النجم: ١٩ – ٢٣)، واتە: (ئایا لات و عوزاتان بینی کە بێکەڵکن؟ وە بتی سێهەمتان بینی کە مەناتی بێ نرخە؟ ئایا ئێـوە کوڕتان بێ و خوا کچ؟ ئەگەر وابێت دابەشکردنێکی نادروسـتە! ئـەم بتانـە هـیچ نـین بێجگە لە چەند ناوێك کە ئێوە و باو و باپیرانتان ناوتان ناون و خـوا هـیچ بەڵگەیـەکی لەسەر پەرستراویەتیـیان نەناردووەتە خوارەوە).

هەروەها خوای گەورە دەربارەی یوسـف ﷺ دەفـەرموێت: ﴿ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلاَّ أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ﴾(یوسف: ٤٠)، واتـە: (هـیچ شتێك بێجگە لەخوا ناپەرستن چەند ناوێك نەبێت کە ئێوە و باو و باپیرانتان ناوتان ناون و خوا هیچ بەڵگەیەکی لەسەر پەرستراویەتیـیان نەناردووەتە خوارەوە).

کەوا بوو واتای (لاإلـە إلا الله) ئەوەیە: هیچ پەرسـتراوێکی ڕاسـت و ڕەوا نیـە بێجگـە لەخوای گەورە، بەڵام پەرستراوەکانی تر بێجگە لەپـەروەردگار، ئـەو پەرسـترانەی کـە پەرستیارەکانیان لافی لێدەدەن ڕاستەقینە نیە، واتە پەرسترانێکی پووچە.

وتفسيرها الذي يوضحها قوله تعالى: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ(٩٧) لأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ(٩٨) مِمَّا تَعْبُدُونَ * إِلاَّ الَّذِي فَطَرَنِي(٩٩) فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ(١٠٠) وَجَعَلَهَا(١٠١) كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ(١٠٢) لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾(١٠٣).

وقوله: ﴿ قُلْ(١٠٤) يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ(١٠٥) سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ(١٠٦) فَإِنْ تَوَلَّوْا(١٠٧) فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾(١٠٨)(آل عمران: ٦٤).

تەفسیرەکەشی ـ کە ڕوونی دەکاتەوە ـ ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ * إِلاَّ الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ * وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، **واتە: (کاتێک ئیبراهیم بەباوکی و گەلەکەی فەرموو: من بەڕاستی بەریم لەو پەرستراوانەی بێجگە لەو خوایەی بەدیهێناوم دەیانپەرستن، هەر ئەویشە کە ڕێنماییم دەکات، وە ئەم بێبەری بوونەشی کرد بەووتە و ڕێبازێکی هەمیشەیی زیندوو لەناو وەچەکانیدا بەڵکو لەهاوبەشدانان پێی بگەڕێنەوە).**

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾، **واتە: (ئەی موحەممەد، بڵێ: ئەی ئەهلی کتاب ـ گاور و جولەکە ـ وەرن بۆلای ووتە و ڕێبازێکی یەکسان لەنێوان ئێمە و ئێوەدا ئەویش ئەوەیە کەبێجگە لەخوا نەپەرستین و هیچ هاوبەشێکی بۆ دانەنێین و هەندێکمان هەندێکی تر نەکات بەچەند خواوەندێك بێجگە لە(الله)، ئنجا ئەگەر پشتیان هەڵکرد ئەوا پێیان بڵێن: شایەتی بدەن بەوەی کە ئێمە موسوڵمانین).**

---

(٩٧) ئیبراهیم خۆشەویستی خوا(خليل الله)یە و پێشەوای یەکتاپەرستانە و دوای موحەممەد ﷺ بەڕێزترین پێغەمبەرە، باوکیشی ناوی ئازەر بوو.

(٩٨) وشەی (براء) (صفة مشبهة) یە و لە چاووگی (البراءة) وەرگـیراوە کـە مانادارتر و ڕەوانترە لە (بريء)، کـە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴾ جێـی ووتەی (لاإله) دەگرێتەوە.

(٩٩) سەرەتا لەسەر (فطرة)ی یەکتاپەرستی دروستیکردووم. کە دەفەرموێت: ﴿إِلاَّ الَّذِي فَطَرَنِ ﴾ جێی ووتەی (إلا الله) دەگرێتەوە.

خوای بەرز و بێهاوتا لەپەرستندا هاوبەشی نیە، هـەروەك لەمولکیـدا هاوبەشـی نیـە، بەڵگەی ئەم ڕاستییەش ئەوەیە خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾(الأعراف: ٥٤)، واتە: (ئایـا دروسـتکردن و فـەرمانکردن بـۆ ئـەو خوایە نیە؟ پاك و پیرۆزی بۆ خوای پەروەدگاری جیهانیان!).

وە لەم ئایەتەدا (حصر)ی (دروستکردن و فەرمانکردن)ی بۆ خوای پـەروەردگاری جیهانیان بەتەنها تێدایە، کە دروستکردن بۆئـەوە و فـەرمانکردنی قـەدەری و شـەرعیش هەر بۆئەوە.

(١٠٠) ﴿ سَيَهْدِينِ ﴾ واتە: ڕاستیم نیشاندەدات و یارمەتیشم دەدات لەسەری.

(١٠١)﴿ وَجَعَلَهَا ﴾ واتە: (ئەم ووتەیەی گێڕاوە -کـە خـۆ بەریکردنـە لـە هـەموو پەرستراوێك بێجگە لەخوا – بە ووتەیەکی زیندوو).

(١٠٢) ﴿ فِي عَقِبِهِ ﴾ لەوەچەکانیدا.

(١٠٣) ﴿ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، واتە: (بەڵکو لە هاوبەشدانان بگەڕێنەوە بۆلای خوا).

(١٠٤) دواندنەکە بۆ پێغەمبەرە ﷺ بۆ ئەوەی گفتوگۆ لەگەڵ خاوەن پەیامەکانـدا – کەجولەکە وگاورەکانن – بکات.

(١٠٥)﴿ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ ئەم ووتەیە ئەوەیە کەبێجگـە لـەخوا نەپەرستین و هیچ هاوبەشی بـۆ دانـەنێین و هەنـدێکمان هەنـدێکی تـر نـەکات بەچـەند خواوەندێك بێجگە لەخوا، بـەم پێـیە (لا نعبد إلا الله) بـەواتای (لاإلـه إلا الله) یـە و واتای ﴿ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ ئەوەیە کە ئێمەش و ئێوەش تێیدا یەکسانین.

(١٠٦) واتە: هەندێکمان هەندێکی تر نەکات بەچەند خواوەندێك بێجگـە لـەخوای گەورە بەجۆرێك بەمەزن بگیرێن و وەك چۆن خوا دەپەرسترێت ئەوانیش بپەرسـترێن، وە فەرمانڕەوایش بۆ بێجگە لەخوا بڕیار بدرێت.

(١٠٧) ﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا ﴾ واتە پشتیان هەڵکرد لەوەی بانگتانکردن بۆی.

(١٠٨) واتە ئاشکرای بکەن بۆیان و بەشایەتیان بگرن کە ئێوە ملکەچی خوا بوونو بەرین لەوەی ئەوانی لەسەرن لە کەللە ڕەقی و پشت هەڵکردن لەوتەی مـەزنی (لاإلـە إلا الله).

* * *

ودليل شهادة أن محمداً رسولُ الله قوله تعالى: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ[١٠٩] عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ[١١٠] حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ[١١١] بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ[١١٢]﴾ (التوبة: ١٢٨).

هەروەها بەڵگەی شایەتیدان بەوەی موحەممەد نێردراوی خوایە ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾، واتە: (بێگومان پێغەمبەرێکتان لەخۆتان بۆ هاتووە، ئەوەی بەلاوە گرانە کە ئێوە دووچاری تیاچوون و سەغڵەتی دەکات، سوریشە لەسەر سوود و قازانجتان، خاوەن بەزەیی و میهرەبانیشە بەرامبەر بە باوەڕداران).

---

(١٠٩)کە دەفەرموێت: ﴿ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ﴾ واتە لەڕەگەزی خۆتانە، بەڵکو هەر لەناو خۆشتاندایە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ ﴾(الجمعة:٢)، واتە:(ئەو خوایەیە کە لەناو نەخوێندەوار و ئوممیەکاندا پێغەمبەرێکی لەخۆیان ڕەوانەکردووە، ئایەتەکانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە و خاوێنیان دەکاتەوە و فێری قورئان و سوننەت و(دانایی)یان دەکات، ئەگەرچی ئەوان پێشتر لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بوون).

(١١٠) واتە: ئەوەی باری ئێوەی گرانکردووە ئەویش بەلایەوە گرانە.

(١١١) واتە (لەسەر سوود و قازانجتان و دورخستنەوەی زیان لێتان).

* * *

ومعنى شهادة أن محمداً رسول الله: طاعته فيما أمر وتصديقه فيما أخبر، واجتناب ما عنه نهى و زجر، وأن لايعبد الله إلا بما شرع(١١٣).
ودليل الصلاة والزكاة (١١٤) وتفسير التوحيد قوله تعالى: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ﴾(١١٥) وَذَلِكَ (١١٦) دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾(١١٧).

واتای شایەتیدانیش بەوەی کە موحەممەد نێراوی خوایە بریتییە لە: گوێڕایەڵیکردنی لەهەرشتێکدا کە فەرمانی پێکردووە و بڕوا پێکردنی لەوشتەدا کەهەواڵی پێداوە و دوورکەوتنەوە لەوەی ڕێگری و جڵەوگیری کردووە، وە پەرستنی خواش - بەپێی ئەو شەرعە نەبێ کە پێی هاتووە - ئەنجام نەدرێت. بەڵگەی نوێژ و زەکات و تەفسیری یەکتاپەرستی ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴾، واتە: (فەرمانیان پێنەکراوە بەوەنەبێ کە بەنیازپاکی خوا بپەرستن و ملکەچی بن و لەهەموو بیروباوەڕێکی چەوت لابدەن، وە نوێژ بکەن و زەکات بدەن، ئائەوەیە ئاینی ڕاست و دروست و سەقامگیر).

---

(١١٢) واتە خاوەن بەزەیی و میهرەبانە بەرامبەر باوەڕداران، باوەڕدارانیشی تایبەت کردووە بەو بەزەیی و میهرەبانییەوە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکراوە جیهاد لە بەرامبەر بێباوەڕان و دووڕواندا بکات و توند و تیژ بێت لەسەریان، ئەم وەسفانەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەڵگەیە لەسەر ئەوەی بەڕاستی پێغەمبەری خوایە هەروەك ئەم ئایەتەش بەڵگەیە لەسەر ئەو ڕاستییە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾(الأعراف: ١٥٨)، واتە: (بڵێ: ئەی خەڵکینە، من

نێرراوی خوام بۆلای ئێوە بەگشتی)، ئایەتی تریش بەم واتایە گەلێك زۆرن کـە بەڵگـەن لـەسەر ئەوەی بەڕاستی موحەممەد ﷺ نێردراوی خوایە.

(١١٣) واتای شایەتیدان بەوەی کە موحەممەد ﷺ نێراوی خوایە بریتیـیە لـە دانپـیانان بەزمان و باوەڕهێنان بەدڵ کەوا موحەممەدی کـوڕی عەبـدوڵڵای قوڕەیـشی هـاشمی ﷺ پێغەمبـەری خـوای گەورەیـە بـۆلای هـەموو خـەڵکی لەجنۆکـە و مرۆڤـ، هـەروەك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ ﴾ (الذاريات: ٥٦)، واتە: (جنۆکە و مرۆڤـم بۆ هیچ شتێك دروست نەکردووە، ئەوە نەبێت کە بـمپەرستن). پەرستنیش بۆ خوای گەورە ئەنجام نادرێت لەڕێی ئەو وەحیـەوە نـەبێ کـە موحەممـەد ﷺ هێناویەتی، هەروەك خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾(الفرقان: ١)، واتە: (پاك و پیرۆزی بـۆ ئـەو خوایـەی فورقـان – واتە: قورئان – ی ناردووەتە خوارەوە بۆ سەر بەندەکەی بـۆ ئـەوەی ئاگادارکـەرەوە و ترسێنەری جیهانیان بێت).

داخوازیەکانی ئەم شایەتیدانەش ئەوەیە کە بڕوا بەپێغەمبەری خوا ﷺ بکەیت لـەوەدا کە هەواڵیداوە و گوێڕایەڵی فەرمانەکەی بکەیت لەوەدا کە فەرمانی پێکردووە و دووربکەویتەوە لـەوەی جڵەوگیری و ڕێگری لێکردووە و خوای گەورەش بە پێی ئەو شەرعە بپەرستیت کە ئەو پێی هاتووە، هەروەها خواستەکانی ئەم شایەتیدانە ئەوەیە باوەڕت وا نەبێ کە پێغەمبەری خوا ﷺ مافێکی لە پەروەردگاریەتی و دەستوەردان لـە بوونەوەردا هەیە، یان مافێکی لـە پەرستندا هەیە، بەڵکو ئەویش ﷺ بەندەیە و ناپەرسترێت، وە پێغەمبەرە و درۆ ناکات، وە هیچی نە بۆخۆی نە بۆکەسی تر لـە کەڵك یاخود زیان بەدەست نیە، بێجگە لەوەی ویستی خوای لەسەر بێت، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ لاَ أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلاَ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ...﴾(الأنعام: ٥٠)، واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: من

پێتان ناڵێم گەنجینەکانی خوام لەلایە ، وە غەیبزانیش نیم، وە پێتان ناڵێم من فریشتەم، شوێن هیچ شتێك ناکەوم بێجگە لەوەی سروشم بۆ دەکرێت).

پێغەمبەر ﷺ بەندەیەکی فەرمان پێکراوە، شوێن ئەو ڕێنماییە دەکەوێت کە فەرمانی پیٚکراوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنِّي لاَ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلاَ رَشَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾(الجن: ٢١-٢٢)، واتە: (بڵیٚ: من نەزیان و نەڕێنیشاندەری ئێوەم بەدەست نیە، بڵیٚ: من کەس نیە لەخوام پەنابدات، وە بێجگە لەویش هیچ داڵدەیەك شك نابەم).

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلْ لاَ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾(الأعراف: ١٨٨)، واتە: (بڵیٚ نەسوود و نەزیانم بۆ خودی خۆشم بەدەست نیە بێجگە لەوەی خوا دەیەوێت، وە ئەگەر غەیبم بزانیایە ئەوا چاکەی زۆرم بۆ خۆم بە دەست دەهێنا و هیچ خراپەیەکم تووش نەدەهات، من تەنها ترسێنەر و مژدەردەرم بۆ گەلێك کە باوەڕدێنن).

بەم پێـیە دەزانین کە نەپێغەمبەری خوا ﷺ شایستەی پەرستنە و نە غەیری ئـەویش لــە دروستکراوەکان، وە پەرستن بەتەنها بۆ خوای گەورە نەبیٚ بۆ کەسی تـر ناکرێـت. وەك دەفەموێت: ﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾(الأنعام: ١٦٢-١٦٣)، واتــە: (بڵــیٚ: مــن نوێــژ و قوربــانی ســەربڕین و ژیــان و مــردنم بــۆ خــوای پەروەردگاری جیهانیانە، هیچ هاوبەشی نیە و بەو جۆرەش فەرمانم پێکراوە، وە من یەکەم کەسم لەوانەی ملکەچ و موسوڵمانن)،

مافی پێغەمبەریش ﷺ ئەوەیە لەو ئاست و پلەیەدا دایبنێین کە خوای گــەورە دایناوە، ئەویش ئەوەیە بەندە و پێغەمبەری خوایە ﷺ.

(١١٤) واتە بەڵگـە لەسـەرئەوەی کـە نوێـژکردن و زەکاتـدان لەپایـەکانی ئـایینی ئیسلامن ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ﴾(البينة: ٥).

ئەم ئایەتەش گشتی و هەمەلایەنە بۆ هەموو جۆرەکانی پەرسـتن، ئنجـا حەتمـەن دەبـێ مرۆڤـ تێیدا بۆ خوای گەورە نیازپاك بێت و لەژەنگ و ژاری هاوبەشدانان خاوێن بـێ و شوێنکەوتەی بەرنامە و شەریعەتەکەی بێت.

(١١٥) ئەمەش لەجۆری (عطـف)ی تایبەتە بۆ سـەر گـشتی، چـونکە نوێـژکردن و زەکاتدان بەشێکن لە پەرستن، بەڵام خوای بەرز و بێهاوتا لەبـەر ئـەو گرنگیـەی هەیانـە دەقـی لەسـەر هێنـاون، کـە نوێـژ پەرسـتنی لاشـەیە و زەکـاتیش پەرسـتنی داراییـە و هەردووکیشیان لە قورئاندا شانبەشان باسیان هاتووە.

(١١٦)واتە پەرستنی خوا بـەنیازپاکی و سـەردانەواندن بـۆی بـەخاوێنی و دوور لـە ڕێگەی چەوت، وە نوێژکردن و زەکات دان.

(١١٧) واتە ئایینی ئەو ڕێبازە ڕاست و دروستەی کە هـیچ چـەوتییەکی تێـدا نیـە، چونکە ئایینی خوای گەورەیە و ئایینی ڕێك و ڕاسـتی خوایـە، هـەروەك خـوای گـەورە دەفەرموێـــت: ﴿ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ﴾(الأنعام: ١٥٣)، واتە: (ئا ئەمە ڕێبازی ڕاستی منە، دە ئێوەش شوێنی بکـەون و شوێن ڕێچکەکان مەکەون و بەوهۆیەوە لەڕێبازی خوا پەرتەوازەتان بکەن).

ئەم ئایەتـە پـیرۆزە وەك باسـی نوێـژ و زەکـاتی لـەخۆگرتووە بێگومـان نـاوەڕۆك و حەقیقەتی یەکتاپەرستیشی لەخۆگرتووە کە ئەویش نیازپاکی و یەکلابوونەوەیە بۆ خـوای گەورە بەبێ لادان بەلای هاوبەشدانانەدا، ئنجا هەرکەس نیازپاك نـەبێ و بـۆ خـوا یـەکلا نەبووبێتەوە ئەوا ئەوکەسە یەکتاپەرست نیە، وە هەرکەس پەرستنەکەی بۆ بێجگە لـەخوا ئەنـجام بدات ئەویش یەکتاپەرست نیە.

ودليل الصيام(١١٨) قوله تعالى: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾(١١٩)(البقرة: ١٨٣).

ودليل الحج (٢٠) قوله تعالى: ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ(٢١) ﴾(آل عمران: ٩٧).

بەڵگەی ڕۆژوو ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾، **واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە ڕۆژووتان لەسەر فەرزکراوە هەروەك لەسەر ئەوانەی پێش ئێوەش فەرز کرابوو، بۆئەوەی خۆتان لە سزای خوا بپارێزن).**

بەڵگەی حەجیش ئەوەیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾، **واتە: (تەنها مافی خوای گەورەیە و مافی کەسی تر نیە لەسەر خەڵکی سەردان و حەجی ماڵەکەی بکەن، هەرکەس توانای چوون بۆ حەجی هەبێت، وە هەرکەس بێباوەڕی بەم فەرزە بکات ئەوە بێگومان خوا بێنیاز و بێ پێویستیە لە هەموو جیهانیان).**

---

(١١٨) واتە: بەڵگەی واجب بوونی ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾، فەرمایشتی ﴿كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ چەند سوودێکی تێدایە:

یەکەم: گرنگی ڕۆژوو کە خوای گەورە لەسەر ئوممەتانی پێش ئێمەشی فەرز کردووە، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە خوای گەورە ئەم فەرزەی خۆش دەوێت و بۆ هەموو ئوممەتێکیش پێویستە.

دووەم: سوکی و ئاسانکاری لەسەر ئەم ئوممەتە، کە تەنها ئەم داوای ڕۆژووی لێنەکراوە کە ناخۆشی بۆ سەر نەفس و لاشەکان تێدایە.

سـێهەم: ئاماژەیـە بـۆ ئـەوەی خـوای گـەورە ئایینەکـەی بـۆ ئـەم ئوممەتـە کـاملّ و تـەواوکردووە، بـە جۆرێـك هەرچـی چـاکە و ڕێـزی ئوممەتـەکانی پێـشووە بـۆی تەواوکردووە.

(١١٩) خـوای گـەورە لـەم ئایەتـەدا حیکمـەتی ڕۆژووی ڕوونکردوەتـەوە بـەوەی دەفـەرموێت: ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾، واتـە: (بـە ڕۆژووەکانتـان و ئـەو خەسـڵەتە پارێزکاریـیانەی لێیان دەکەونەوە خۆتان لەتوڕەیی خوا بپارێزن).

پێغەمبەریش ﷺ ئاماژەی بۆ ئەو سوودە کردووە بەوەی دەفـەرموێت: « مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ »(أخرجه البخاري)، واته: (هەرکەس دەستبەرداری قسەی درۆ و ئیشکردن بە قسەی درۆ نەبێت، ئەوا خوا ئاتاجی ئەوە نیە کە واز لەخواردن و خواردنەوەی بهێنێت).

(١٢٠) واتە بەڵگەی واجب بوونی حەج ئەوەیە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾ و هتد... ئەم ئایەتە لەساڵی نۆیەمی کۆچیدا هاتـە خـوارەوە و بەڵگەی فەرزکردنی حەج بوو، بـەڵام خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً ﴾ کە بەڵگەی ئەوەی تێدایە هەرکەس نەیتوانی ئەوە حەجی لەسەر نیە.

(١٢١) کە خوای گەورە دەفەرموێت ﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ بەڵگەی تێدایە لەسەر ئەوەی وازهێنان لەحەج لەلایەن کەسێکەوە توانای هەبێت بێباوەڕیـیە، بەڵام بێ باوەڕیـیەك کە – بە کۆدەنگی زانایان – بەندە لە ڕێبازی ئیسلام دەرناکات، چونکە (عبد الله ی کوڕی شقیق) ﷺ دەفەرموێت: هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ وازهێنانی هیچ کام لەکردەوەکانیان بە بێباوەڕی نەدەزانی بێجگە لەنوێژ).

* * *

المرتبة الثانية(١٢٢) : الإيـمان(١٢٣) وهو بضـع (١٢٤) وسبعون شعبة(١٢٥).
فأعلاها: قول لاإله إلا الله. وأدناها: إماطة الأذى (١٢٦) عن الطريق، والحيـاء (١٢٧) شعبة من الإيـمان.

پایەی دووەم: باوەڕە، کە حەفتا و ئەوەندە بەشە. بەرزترین بەشـی ووتنـی (لاإلـه إلا الله)یە و نزمترین بەشی لابردنی ئـازارە لەسـەر ڕێگـە ، شـەرمیش بەشێکە لەباوەڕ.

---

(١٢٢) واتە لـە پلەکانی ئایین.

(١٢٣) باوەڕ لـە زمانەوانیدا: بڕوا پێکردن(التصديق)ـە.

لـە شەرعیشدا: (**بیروباوەڕە بە دڵ و ووتەیـە بـە زمـان وکردەوەیـە بـە ئەندامـەکانی لاشەوحەفتا و ئەوەندە بەشە**).

(١٢٤) ئەوەندە (البِضْع) ــ بە(کسر)ە ی (بـاء)ەکە ــ: لـە (سێ)وەیە بۆ (نۆ).

(١٢٥) (شُعْبة)ی هەر شتێك بەشێکە لـەشتەکە.

(١٢٦) واتە لابردنی ئازار: ئەویش هەر شتێکە ئازاری ڕێبوار بـدات لەبـەرد ودار و دڕك وداڵ و شتی بێزراو و ئەوەی بۆنی ناخۆشی هەبێت و لـەو جۆرە شتانە.

(١٢٧) شەرمکردن(الحيـاء): سیفەتی بەخۆداشـکانەوەیە و لــەکاتی تەریقبوونـەوەدا ڕوو دەدات و ڕێگــری مرۆڤــ دەکــات لــەکردنی هــەرکارێك پێــچەوانەی مەردایەتی(مروءة) بێت.

بۆ یەکخستنی جیاوازی نێوان ئەو ڕاستییەی ووتەکەی دانـەر– ڕەحمەتی خـوای لـێ بێت – دەیگرێتەوە، کە باوەڕ حەفتا و ئەوەنـدە بەشـە، لەگـەڵ ئـەوەی پایـەکانی بـاوەڕ شەشن، پێویستە بڵێین: ئەو باوەڕەی کە بیروبڕوا(عقيدة)یە پایەکانی شەشن، بریتین لـەو پایانەی کـە لـەفەرموودەکـەی (جبریل)دا عليه السلام باسـکراون، کاتێـك دەربـارەی بـاوەڕ

پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد، فەرمووی: « أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ »(متفق عليه).

بەڵام ئەو باوەڕەی کردەوە و جۆر و ڕەگەزەکانیان دەگرێتەوە حەفتاو ئەوەندە بەشە، لەبەرئەوە خوای گەورە نوێژی ناوناوە باوەڕ لەو ئایەتەدا کـە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيْمَانَكُمْ ﴾(البقرة: ١٤٣)، واتـە: (هـەرگیز خـوا باوەڕەکـەتان زایـە ناکات). زانایانی تەفسیر فەرموویانە: واتە نوێژکردنتان بـەرەو(بيت المقدس)، چـونکە هاوەڵان پێش ئەوەی فەرمانیان پێـبکرێت ڕووبکەنە کەعبە بەرەو(بيت المقدس) نوێژیان دەکرد.

*　*　*

وأركانه ستة: أن تؤمن بالله (١٢٨)

پایەکانیشی شەشن، ئەوەیە: باوەڕ بەخوا بهێنی.

---

(١٢٨) باوەڕ هێنان بەخوا چوار فەرمان دەگرێتەوە:

یەکەم: باوەڕهێنان بە بوونی خوای گەورە:

ئـەوەی بەڵگەیـە لەسـەر بـوونی خـوای گـەورەش: (فطـرة) و عـەقڵ و شـەرع و هەست(حِس)ـە.

١- بەڵگە بوونی (فِطـرة) لەسەر بوونی خوا:

هـەموو کەسـێك لەسـەر بـاوەڕبوون بەدروسـتکراوەکەی بـەدیهاتووە بـەبێ پێـشینە بیرکردنەوە یان فێربوون، وە هیچ کەسێك لەخواستی ئەم (فطرة)ە لانـادات بێجگـە لـە کەسێ کە حاڵەتێکی نائاسایی بەسـەر دڵێـدا بێـت و لـەو خواسـتە لایـدات، چـونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ »(رواه البخاري ومسلم)، واتە: (هـەموو لـە دایکبوویـەك لەسـەر (فطـرة) لەدایك دەبێت، ئنجا باوك و دایکی دەیکەن بە جوولەکە یان دەیکەن بە گـاور یـان بـە ئاگرپەرست).

٢- بەڵگە بوونی عەقڵ و ژیری لەسەر بوونی خوای گەورە:

ئەم دروستکراوانە سەرەتایان و کۆتاییان حەتـمەن دەبێ دروسـتکەرێك هـەبێت کـە بەدی هێنابن، چونکە:

◉ ناکرێ خۆیان خۆیانیان بەدی هێنا بێت، وە ناشێ بەڕێکـەوت بـەدی هـاتبن ....، ناکرێ خۆیان خۆیانیان بەدی هێنابێت، چونکە شت خۆی دروست ناکات، لەبەرئەوەی لەپێش بوونیدا نەبوونە ئیتر چۆن دەبێتە دروستکەر؟!

◉ هەروەها ناشێ بەڕێکەوت بەدیهاتبن، چونکە هەموو بەدیهاتوویەك حەتمـەن دەبـێ دروستکەرێکی هەبێت، لەبەرئـەوەی بوونیـان لەسـەر ئـەم سیـستەمە جوانکـارو ڕشـتە یەکتـەرز و جۆشـدراو و یەکپارچەیـیەی نێـوان هۆکـار و بەرئەنـجامەکان(الأسـباب ومسببات) و نێوان بوونەوەرەکان هەندێکیان لەگەڵ ئەوانی تردا ڕێ لەوە دەگرێت کە بەڕێکەوت بەدیهاتبن، چونکە ئەوەی بەڕێکەوت هەبێ هەر لـە بناغـەی بوونیـدا لەسـەر سیستم نیە ئیتر چۆن لەکاتی مانەوە و پەرەسەندنیدا ڕێك وپێك دەبێت؟!

◉ ئنجا ئەگـەر نەگونـجێ ئـەم دروسـتکراوانە بۆخۆیـان خۆیانیـان بـەدیهێنابێت، هەروەها نەگونـجێ بە ڕێکەوت بەدیهاتبن، ئاشکرایە دەبێ بەدیهێنەرێکیان هەبێت ئەویش خوای پەروەردگاری جیهانیانە.

خوای گەورە لـە سورەتی (الطور)دا باسی ئەم بەڵگە ژیری و سەلـماندنە یەکالآیەی کردووە کـە دەفـەرموێت: ﴿ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴾(الطور: ٣٥)، واتە: (ئایا لە هیچەوە دروستبوون یان خۆیان دروستکەری خۆیانن؟)، بە واتـای ئـەوەی کە ئەوان بەبێ دروسـتکەر دروسـت نـەبوون، هـەروەها بۆخۆشـیان خۆیـان دروسـت نەکردووە، ئاشکرایە کە دروستکەریان خوای بەرز و بێ هاوتایە.

لـەبەر ئەوە کاتێك – جوبەیری کوڕی مُطْعِم – ﷺ گوێی لە پێغەمبەری خوا بـوو ﷺ سورەتی (الطـور)ی دەخوێنـد وگەیـشتە ئـەم ئایەتـە: ﴿ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ * أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ بَلْ لاَ يُوقِنُونَ * أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴾(الطور: ٣٥-٣٧)، واتـە: (ئایـا لەهیـچەوە دروسـتبوون یـان خۆیـان دروستکەری خۆیانن؟ ئایا ئاسمانەکان و زەویـیان دروستکردووە؟ بەڵکو بـڕوا نـاهێنن ! ئایا گەنـجینەکانی پەروەردگارتیان لـەلایە؟ یان ئەوان زاڵ ودەستەڵاتدارن؟) لـەو ڕۆژەدا جوبەیر بتپەرست بوو، دەفەرموێت: (خەریك بوو دڵـم دەسـتی بـە فـڕین دەکـرد، ئـەوە یەکەم جار بوو کە باوەڕ لـەدڵـمدا جێگیر بوو) (بوخاری بە جیا جیا گێڕاویەتەوە).

با نموونەیەکیش بهێنینەوە تاکو ئەو ڕاستییەمان بۆ ڕوون بکاتەوە، ئەگەر کەسێك دەربارەی کۆشکێکی ڕازاوە قسەت بۆ بکات کە چەندین باخچە دەورەیان داوە و جۆگەلە بەناویدا دەڕوات و پڕیەتی لەڕایەخ و خێزان و بەچەندین جۆر شتی جوان لەپەردە وکەل وپەل ڕازاوەتەوە و پێت بلێت: ئەم کۆشکە و ئەوی تێدایە لەکەل وپەل بۆخۆی خۆی دروستکردووە، یان هەر ئاوا بەڕێکەوت و بەبێ بەدیهێنەر بەدیهاتووە!! ئەوا دەستبەجێ نکۆڵی لێدەکەیت و بە درۆی دەخەیتەوە، هەروەها قسەکەشی بە وتەی پڕوپووچ دادەنێیت! ئنجا ئایا دوای ئەمەش هەر دەگونجێ ئەم بوونەوەرە فراوانە بەزەوی و ئاسمانیەوە و بەگەردوون و بارودۆخیەوە و بەسیستمی جوانکار و دلڕفێنیەوە بۆخۆی خۆی دروستکردبێ یان بەڕێکەوت بەبێ بەدیهێنەر بەدیهاتبێت؟!

٣- بەڵگەی شەرع لەسەر بوونی خوای گەورە:

ئەوەیە کە هەموو پەیامە ئاسمانیەکان دان بەم ڕاستییەدا دەنێن، هەروەها ئەو حوکمانەی تێیاندا هاتوون بەجۆرێ کە بەرژەوەندییەکانی خەڵکی لەخۆ دەگرن، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە لەلایەن پەروەردگارێکی کاربەجێی زانا بە بەرژەوەندی دروستکراوەکانیەوە هاتوون، یاخود ئەو هەواڵە قەدەریانەی تێیاندا هاتوون و واقیعیش شایەتیداوە کە ڕاستن، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە لەلایەن پەروەردگارێکی توانا بەهێنانەدی ئەوەی هەواڵی پێداوە هاتوون.

٤- بەڵگە بوونی هەست(الحس) **لەسەر بوونی خوا لە دوو لایەنەوەیە:**

یەکەمیان: ئەوەیە ئێمە وەڵامی نزاکاران و فریاکەوتنی لێقەوماوان دەبیستین و دەبینین کە بەشێوەیەکی یەکالا و ڕاستەقینە بەڵگەن لەسەر بوونی خوای گەورە، پەروەردگار دەفەرموێت:﴿ وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ ﴾(الأنبياء: ٧٦)، واتە: (کاتێك نوحیش لەپێشدا نزای کرد ئێمە بەدەنگیەوە هاتین)، هەروەها دەفەرموێت: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ﴾(الأنفال: ٩)، واتە: (کاتێك داوای فریاکەوتنتان

لەپەروەردگارتان دەکرد ئەویش بەدەنگتانەوە هات)، وە لە(صحيح)ی بوخاریشدا هاتووە لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ﷺ: « أَنَّ أَعْرَابِياً دخل يوم الجمعة و النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلَكَ الْمَالُ وَجَاعَ الْعِيَالُ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا نَرَى فِي السَّمَاءِ قَزَعَةً فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا وَضَعَهَا حَتَّى ثَارَ السَّحَابُ أَمْثَالَ الْجِبَالِ ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ عَنْ مِنْبَرِهِ حَتَّى رَأَيْتُ الْمَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلَى لِحْيَتِهِ ﷺ فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَمِنَ الْغَدِ وَبَعْدَ الْغَدِ وَالَّذِي يَلِيهِ حَتَّى الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَقَامَ ذَلِكَ الأَعْرَابِيُّ أَوْ قَالَ غَيْرُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ الْمَالُ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا فَمَا يُشِيرُ بِيَدِهِ إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إِلاَّ انْفَرَجَتْ »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتە:(کابرایەکی دەشتەکی ڕۆژی جومعە هاتەژوورەوە - لەوکاتەدا- پێغەمبەرﷺ وتاری دەدا، ئنجا ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا، هەرچی سامانە تیاچوو، ماڵ و منداڵ برسی کەوتن، لەخوا بپاڕێرەوە بۆمان، ئەویش هەردوو دەستی بەرزکردەوە و پاڕایەوە، ئنجا گەواڵە هەور بەوێنەی چیاکان هات، هێشتا لەمینبەرەکەی نەهاتبووە خوارەوە تاکو بینیم باران بەسەر ڕیشیدا دەهاتە خوارەوە، وە لەجومعەی دووەمدا ئەو کابرا دەشتەکییە - یاخود کەسێکی تر- هەستا و ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا ماڵ و خانوو هەمووی ڕوخان و سامان و ماڵ بوون بەژێرەوە، لەخوا بپاڕێرەوە بۆمان، ئەویش هەردوو دەستی بەرزکردەوە و فەرمووی: خوایە بەدەور و بەرماندا ببارێنە نەك بەسەرماندا، ئنجا ئاماژەی بۆ هەوری هەر لایەك دەکرد دەڕەوییەوە - واتە بارانەکە خۆشی دەکردەوە-).

وە هەمیشە بەدەنگەوە هاتنی نزاکان فرمانێکی بەرچاوبووە بۆ هەرکەس کە بەشێوەیەکی ڕاستەقینە پەنای بۆ خوای گەورە بردبێت و مەرجەکانی گیرابوونی بەدی هێنابێت.

لایەنی دووەم: ئەوەیە نیشانەکانی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەران -کە پێیان دەووترێت:(موعجیزەکان) و خەڵکی دەیان بینن یان دەیان بیستن، بەڵگەی یەکالآ و

ڕاستەقینەن لـەسەر بوونی ئەو خوایەی ڕەوانەی کردوون، چـونکە جۆرەکـارێکن بـەدەر لەتوانای ئادەمیزاد، خوای گەورە بۆ پشتگیریکردن و سەرخستنی نێردراوەکانی بـەرپێیان دەکات، یەکێك لە نموونەی ئەمانەش:

نیـشانەی پێغەمبەرایـەتی موسـایە ﷺ کاتێـك خـوای گـەورە فـەرمانی پێکـرد کـە بەداردەستەکەی بکێشێت بەدەریاکەدا، ئەویش پیایـدا کێـشا وکـەرت بـوو بـۆ دوازدە ڕێگەی ووشك، ئاوەکەش لە نێوانیاندا وەك شاخ وابـوو، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴾ (الشعراء: ٦٣)، واتە: (سروش و وەحیمان بۆ موسا کرد کـە بەداردەسـتەکەت بکێـشە بەدەریاکەدا، ئنجا کەرت بوو و هەر بەستە ئاوێکی نێوان ڕێگاکان وەك شاخی مـەزن وا بوو).

هەروەها نموونەی دووەم: نیشانەی پێغەمبەرایـەتی عیـسایە ﷺ کـە بەمۆڵـەتی خـوا مردووی زیندوو دەکردەوە و لـەگۆڕەکانیان دەریـدەهێنان، خـوای گـەورە دەربـارەی دەفەرموێت: ﴿ وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾(آل عمران: ٤٩)، واتـە: (بـە مۆڵـەتی خـوا مردوو زیندوو دەکەمەوە)، هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي﴾ (المائدة: ١١٠)، واتـە: (کاتێـك بـە مۆڵـەتی مـن مردووەکانـت لـە گۆڕەکانیـان دەردەهێنـا و زیندووت دەکردنەوە).

نموونەی سێهەمیش: نیـشانەی پێغەمبەریـەتی موحەممـەدە ﷺ کاتێـك قـوڕەیش داوای نیشانەیان – لـەسەر پێغەمبەرایەتی خۆی– لێکـرد، پێغەمبـەریش ﷺ ئامـاژەی بـۆ مـانگ کرد، دەستبەجێ بـوو بەدووکەرتـەوە و خـەڵکی بینیـان، خـوای گـەورە لەوبارەیـەوە دەفـــەرموێت: ﴿ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ * وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴾(القمر: ١-٢)، واتـە: (ڕۆژی دوایـی نزیـك بوەتـەوە و مـانگ لـەت بـوو، بێباوەڕان هەر نیشانەیەك ببینن پشت هەڵدەکەن و دەڵێن: ئەمە جادوویەکی بەردەوامە).

خوای گەورە کە ئەم نیشانە بەرهەستانە بەرێ دەکـات لـە پێنـاوی پـشتگیریکردن و سەرخستنی نێردراوەکانیدایە و بە شێوەیەکی تەواو بەڵگەن لەسەر بوونی خوای گەورە.

دووەم: باوەڕ هێنان بە پەروەردگاریەتی خوا:

واتە باوەڕهێنان بەوەی خوای گەورە تـەنها خـۆی پـەروەردگارە و هـیچ هاوبـەش و یاریدەرێکی نیە.

پەروەردگار: ئەو خوایەیە کە دروستکردن و خاوەنداریەتی و فەرمانکردنی بۆ هەیـە، بێجگە لەخوا هیچ دروستکەرێکیش نیە، هەروەها فەرمان کردن بۆ خوا نـەبێ بـۆ هـیچ کەس نیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ﴾ (الأعراف: ٥٤)، واتـە: (ئایا دروست کردن و فەرمان کردن هەر بۆ خوا نیە؟).

هەروەها دەفەرموێت:﴿ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ﴾(فاطر: ١٣)، واتە: (ئەو خوایە پەروەردگارتانە کەخاوەنداری هەر بۆ ئـەوە، وە ئەوانەی ـ بێجگە لە خوا ـ لێیان دەپاڕێنەوە خاوەنی قەتـماغە و توێژاڵێکیش نین).

نەشزانراوە کە هیچ کەس نکۆڵی لەپەروەردگاریەتی خوای پـەروەردگاری کردبێـت مەگەر کەسێکی خۆبەزلزان کە باوەڕی بەو قسانەش نەبێت کە خۆی دەیکات، هەروەك لە فیرعـەون وەشـایەوە کاتێـك بەگەلەکـەی دەووت: ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الأَعْلَى﴾ (النازعات: ٢٤)، واتە: (من پەروەردگاری هەرە بەرزی ئێـوەم !) هـەروەها دەیـووت: ﴿ يَا أَيُّهَا الْمَلأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي ﴾(القصص: ٣٨)، واتە: (ئەی پیاومـاقووڵان، بێجگـە لەخۆم خواوەندێکم نەدیوەتەوە بۆتان). بەڵام ئەو قسەیەی لە بیروباوەڕەوە نەبوو، خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا...﴾(النمل: ١٤)، واتە: (بەهۆی ستەم و خۆبەزلزانیـیانەوە نکوڵیـیان لـە ئایەتەکانی خوا دەکرد هەرچـەندە لە دەروونیشەوە دڵنیابوون کە لە خواوەن).

هەروەها موسا عليه السلام بە فیرعەونی فەرموو: ﴿ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلاَءِ إِلاَّ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴾(الإسراء: ١٠٢)، واته: (چاك دەزانی کە بێجگە لەپەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی کەسی تر ئەو ئایەت و نیشانانەی نەناردووە، کەڕوون و بەرچاون، وە من واگومان دەبەم ئەی فیرعەن کە تۆ ناحاڵی و فەوتاوی)، لەبەر ئەوە هاوبەشدانەران دانیان بە پەروەردگاریەتی خوای گەورەدا دەنا لەگەڵ ئەوەی لەپەرستراویەتیشدا هاوبەشیان بۆ دادەنا، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ لِمَنِ الأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ * قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ * قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلاَ يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ﴾(المؤمنون: ٨٤– ٨٩)، واته: (ئەی موحەممەدﷺ، بڵێ: زەوی و ئەوانەی تێدایە هی کێیە ئەگەر ئێوە دەزانن؟ ئەوانیش دەڵێن هی خوایە، بڵێ: ئایا هەر بیر ناکەنەوە؟ بڵێ: کێ پەروەردگاری حەوت ئاسمانەکان و پەروەردگاری عەرشی مەزنە؟ دەڵێن خوایە، بڵێ ئایا هەر پارێز و تەقوای خوا ناکەن؟ بڵێ: کێ خاوەنیەتی هەموو شتێکی بە دەستە و هەر ئەو پەنا دەدات و خۆی لێ پەنا نادرێت ئەگەر ئێوە دەزانن؟ دەڵێن خوایە، بڵێ: ئیتر بۆ هەڵ دەخەڵەتێن و وەك جادو لێکراو لە ناسینی خوا لادەدەن؟).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴾(الزخرف: ٩)، واته: (ئەگەر پرسیاریان لێ بکەیت: کێ ئاسمانەکان و زەوی دروستکردووە؟ دەڵێن: خوای شکۆمەند و زانا دروستیکردوون). وە دەفەرموێت: ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾(الزخرف: ٨٧)، واته: (ئەگەر پرسیاریان لێ بکەیت: کێ دروستی کردوون دەڵێن خوا؟ ئیتر چۆن درۆ هەڵدەبەستن، کە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن؟).

فەرمانی پەروەردگاری بێهاوتا گشتگیرە بـۆ هـەردوو فـەرمانی قـەدەری و شـەرعی، ئنجا هەروەك خوای مەزن هەڵسووڕێنەری بوونەوەرە و بەپێی خواستی کاربەجێی خـۆی تێیدا بڕیاردەرە، وە هـەرخۆی بـەدانانی پەرسـتنەکان وحوکمـەکانی مامەڵـەکردن بـەو پێـیەی کاربەجێـیی خۆی دەیـخوازێت تێیدا فەرمانڕەوایە، وە هەرکەس لەگـەڵ خـوای گەورەدا لەپەرستنەکاندا شـەرع دانـەرێك، یـان لەحوکمـەکانی مامەڵەکردنـدا حـوکم دەرێك دابنێت ئەوە هاوبەشی داناوە و باوەڕی نەهێناوەتەدی.

سێهەم: باوەڕهێنان بە پەرستراویەتی خوا:

واتە باوەڕهێنـان بـەوەی کـە بەتـەنها پـەروەردگار پەرسـتراو(إلـە)ی ڕاسـتەقینەیە و هاوبەشی نیـە، وە (إلـە)یـش بـە واتـای(مـألوه)ە، واتـە: پەرسـتراو(معبود) لـە ڕووی خۆشویستن و بەگەورە زانینەوە، خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾(البقرة: ١٦٣)، واتـە: (خواوەنـد و پەرسـتراوتان تـەنها یـەك پەرستراوە، هیچ پەرستراوێك نیە بێجگە لەو خوایە کە بەخشندە ومیهرەبانە).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾(آل عمران: ١٨)، واتە:(خوا شایەتیداوە کە هـیچ پەرستراوێك نیە بێجگە لەزاتی پیرۆزی، هـەروەها فریـشتەکان و خـاوەن زانـستەکانیش شایەتیـیان داوە و هەر خوا دادگەری دەچەسپێنێت و هیچ پەرستراوێك نیە بێجگـە لـەو خوایە کە شکۆمەند وکاربەجێـیە).

وە هەر شتێك لەگەڵ خوای گەورەدا کرابێ بەپەرستراو و بێجگە لەخوا بپەرسترێت، ئەوە پەرسترانی پوچ و بەتاڵە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾(الحج: ٦٢)، واتــە: (ئــەو سەرکەوتنەش کە پێتان دەدات لەبەرئەوەیە کەخوا خۆی ڕاست و ڕەوایە، وە ئەوەی کە

بێجگـە لـەخوا لێـی دەپاڕێنـەوە و دەیپەرسـتن پوچـە و هـەرخوا خـۆی بـەرز و بڵنـد وگەورەیە).

ناوبردنیشیان بەپەرستراو مافی پەرسترانیان پێ نادات، خوای گەورە دەربـارەی (لات و عوزا و مەنات) دەفەرموێت: ﴿ إِنْ هِيَ إِلاَّ أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ﴾(النجم: ٢٣)، واتە: (ئەم بتانە بێجگە لەچەند ناوێك کە ئێـوە و بـاو و باپیرانتان ناوتان ناون هیچ نین و خوا هیچ بەڵگەیـەکی لەسـەر پەرسـترانیان نەناردوەتـە خوارەوە).

دەربـــارەی (هــود)یـــش ﷺ دەفـــەرموێت: بەگەلەکـــەی فـــەرمووە: ﴿أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ﴾(الأعراف: ٧١)، واتە: (ئایا دەربارەی چەند ناوێـك دەمـەقاڵێم لەگـەڵ دەکـەن کـەئێوە و بـاو و باپیرانتان ناوتان ناون و خوا هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نەناردوونەتە خوارەوە).

هەروەها دەربارەی (یوسف) ﷺ دەفەرموێت: بە دووهاوەڵەکەی زیندانی فـەرموو: ﴿ أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ * مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلاَّ أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ﴾ (یوسف: ٣٩-٤٠)، واتـە: (ئایـا چـەند خوایەکی پەرتەوازە و جیاجیا باشترە یان خوای تاك و تەنها و زاڵ و ملکەچکەر؟ بێجگە لەخوا هیچ شتێك ناپەرستن چەند ناوێك نەبێ کە ئێوە و باو و باپیرانتان ناوتـان نـاون و خوا هیچ بەڵگەیەکی لەسەر پەرسترانیان نەناردووەتە خوارەوە).

لەبەرئەوە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) بەگەلەکانیان دەفەرموو: ﴿اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾، واتە: (خوا بپەرستن و بێجگە لەو هیچ پەرستراوێکی ترتان نیـە)، بەڵام ئەو هاوبەشدانەرانە هەر سەرپێچیـیان کردووە و بێجگە لەخوا پەرستراوی تریشیان پەیداکردوە کە لەگەڵ خوای بەرز و بێ هاوتادا دەیان پەرسـتن و داوای سـەرکەوتنیان

لێدەکردن و هانایان بۆ دەبردن، خوای گەورەش بە دوو سەلماندنی ژیری ئەوەی پوچەڵ کردوەتەوە کە هاوبەشدانەران ئەو پەرستراوانە دەکەن بەپەرستراو:

یەکەم: ئەوەیە ئەو پەرستراوانەی هەڵیان بژاردوون هیچیان لەتایبەتمەندیەکانی پەرستراویەتی تێدا نیە، کە خۆیان دروستکراون و هیچ دروست ناکەن و هیچ سودێکیش بۆ پەرستیارەکانیان بەدەست ناهێنن، وە هیچ زیانێکیشیان لێ لانادەن : نەژیانیان بە دەستیانە و نەمردنیان، وە هیچ شتێکیان لەئاسمانەکان بەدەست نیە و تێیدا هاوبەش نین، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لاَ يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلاَ يَمْلِكُونَ لأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلاَ نَفْعًا وَلاَ يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلاَ حَيَاةً وَلاَ نُشُورًا ﴾ (الفرقان: ٣)، واتە: (بێجگە لەخوا چەند پەرستراوێکیان هەڵبژاردووە کە هیچ دروست ناکەن و خۆیان دروستکراون، نەزیانی خۆیان بەدەستە و نەقازانج، وە نەمردنیان بە دەستە و نەژیان و نەزیندوکردنەوە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لاَ يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلاَ فِي الأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ * وَلاَ تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلاَّ لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ﴾(سبأ: ٢٢-٢٣)، واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ بە بتپەرستانی مەککە بڵێ: بانگ لەو بتانە بکەن کە لافی خوایەتییان لێدەدەن با لە ساڵی گرانیدا بەفریاتان بکەون، ئەو بتانە سەربەخۆ نە لەئاسمانەکان و نە لەزەویدا بەقەد گەردیلە و مێرولەیەکی وردیشان بەدەست نیە تا لەبەشی خۆیان پێتان بدەن، وە بەهاوبەشی خواش هیچیان بەدەست نیە هەتا بەهۆی ئەوەوە سوودتان پێبگەیەنن، وە هیچ پشتیوانییەکیشان بۆ خوای گەورە هەتا بەهۆی ئەوانەوە بوو بێتە خاوەنی موڵکی ئاسمانەکان و زەوی و بەوهۆیەوە داوا لەبتەکان بکەن، وە هیچ تکاکارییەکیش لای ئەو سوودی نیە مەگەر بۆ کەسێ خۆی مۆڵەتی پێبدات).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ * وَلاَ يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلاَ أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾(الأعراف: ١٩١-١٩٢)، واتــە: (ئایــا ئەوانــە دەکەنــە هاوبەشی خوا کە هیچیان پێ دروست ناکرێت و خۆیان دروســت کــراون، وە نــاتوانن بتپەرستەکان سەر بخەن و خۆشیان پێ سەرناخرێت).

ئنجا ئەگەر ئەمە حاڵی ئەو پەرستراوانە بێت ئیتر هەڵبــژاردنیان بەپەرســتراو ئەوپــەڕی گەوجی و ئەو پەڕی پوچی و بێمانایـیە.

دووەم: ئەوەیە ئەو هاوبەشدانەرانەی دانیان بەوەدا دەنا کە بەتەنها خوای گەورە ئەو پەروەردگار و کردگارەیە کە خاوەنیەتی هەموو شـتێکی بەدەسـتە و پـەنای پێـدەگیرێو خۆی لێ پەنا نادرێت، ئەمەش وادەخوازێت کە لـەپەرستراویەتیدا بەتـەنهای بـزانن، وەك لەپەروەردگاریەتیدا بە تەنهایان زانیوە، هەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلاَ تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾(البقرة: ٢١-٢٢)، واتــە: (ئــەی خەڵکینــە ئــەو پەروەردگارەتان بپەرستن کــە دروســتی کــردوون و ئەوانــەی پــێش ئێوەشــی دروســت کردووە بۆ ئەوەی لەسزای خوا بترسن، ئــەو خوایــەی زەوی بــۆ کــردوون بەڕایــەخ و ئاسمــانی کــردوە بەســەقفێکی پــارێزراو و لـەئاسمانــەوە ئــاوی بارانــدووە و بەهۆیــەوە لەبەروبومەکان ڕۆزی و بژێوی بۆ دابین کردوون، کەوابوو هاوەڵ بـۆ خــوا دامــەنێن و خۆ ئێوە دەزانن کە خوا دروستی کــردوون و زەوی بـۆ کــردوون بەڕاخــەر و ئاسمــانی کردوە بەسەقف و لـەمەدا هیچ هاوەڵی نیە).

وە دەفــەرموێت: ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾(الزخرف: ٨٧)، واتە: (ئەگەر پرسیاریان لـێ بکەیت: کێ دروستی کردوون؟ دەڵــێن خــوا ! ئــیتر چۆن درۆ هەڵدەبەستن؟).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ * فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾(يونس: ٣١-٣٢)، واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: کێ لەئاسمان و زەویــیەوە ڕۆزیتان دەدات؟ یان کێ بیستن و بینینی بەدەستە؟ وە کێ زیندوو لەمردوو دەخاتــەوە و مردووش لەزیندوو دەخاتەوە؟ وە کێ کار و فرمان هەڵدەسووڕێنێ؟ ئەوا دەڵێن: خـوا. تۆش بڵێ: ئایـا هـەر لــەخوا ناترسـن و پـارێز لەسـنوورەکانی ناکـەن؟ ئەوەیـە خـوای پەروەردگاری ڕاستەقینەتان، پاش ڕاستی و ڕەوا چیتر هەیە بێجگە لەگومڕایی؟ ئیتر چۆن لەپەرستنی خوادا لاڕێ دەبن؟).

سێهەم: باوەڕ هێنان بە ناو و سیفەتەکانی:

واتە: چەسپاندنی هەرچیــیەك کەخوا لەکتێبەکەیدا یان لەسوننەتی پێغەمبەرەکەیدا ﷺ چەسپاندویەتی بۆ خۆی لەناو و سیفەتەکان، بەوجۆرەی شایستەیەتی بـەبێ شـێواندن و لەکارخستن و بەبێ چۆنایەتی و لێچواندن. خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَلِلَّهِ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾(الأعراف: ١٨٠)، واتە: (خوا چـەند نـاوێکی جـوانی هەیـە بـەو ناوانـە لێـی بپاڕێنەوە وگوێ مەدەن بەوانەی لەناوەکانی خوادا لاڕێی دەکەن بەوەی ناوەکـانی خـوا ڕەتدەکەنەوە یان ناوی تـر دێـنن و ئیقـراری لەسـەردەکەن، هـەر دەبـێ پاداشـتی ئـەو کردەوانەیان وەربگرن کە دەیکەن).

یان دەفـەرموێت: ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الروم: ٢٧)، واتە: (سیفەتی هەرە بەرز لە ئاسمانەکان و زەویدا ـ کە بریتیە لەوەی هـیچ هاوتایەکی نیە ـ بۆ ئەو خوایەیە کە شکۆمەند و کاربەجێـیە).

هــەروەها دەفــەرموێت:﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (الشورى: ١١)، واتە: (هیچ شتێك لەوێنەی خوا نیە و هەر ئەو خوایەشە بیــسەر و بینــەرە و دەبیــستێ و دەبینێت). لەم باسەشدا دوو تاقم گومڕا بوون:

یەکەمیان: لەکارخەران(الْمُعَطِّلَة)ن:

کــە نکۆڵیـــیان لــەناو و ســیفەتەکان یــاخود لەهەنــدێکیان کــردووە، بــەوبیانووەی چەسپاندنیان بۆ خوا وا دەخوازێت کە لێچواندن – واتە لێچواندنی خــوای گــەورە بــە دروست کراوەکانی – بکرێــت، ئــەم بیــانووەش لەچــەند ڕوویەکــەوە پــوچ و بەتاڵــە، لەوانە:

یەکەم: ئــەوەی دەیڵــێن داخــوازی چــەند خواســتێکی پوچــە، وەك پێــچەوانە بــوون لەفەرمایشتەکانی خــوای گــەورەدا، چــونکە پــەروەردگار نــاو و ســیفەتەکانی بۆخــۆی چەسپاندووە و ئەوەشی ڕەتکردوەتەوە کەهیچ شتێك بە وێنەی خوا هەبێت، ئنجا ئەگــەر چەسپاندنیان لێچواندن بــخوازێت ئــەوا دەشــخوازێ پێــچەوانەبوون لــەقــسەی خــوادا هەبێت و هەندێکیان ئەوانی تر بەدرۆ بــخەنەوە.

دووەم: ئەوەیە ئەگەر دووشت لەناودا یان لەسیفەتدا یەکانگیربن ئەوە ناخوازێت کە چوونیەك بن، چونکە دەبینی دووکــەس لــەوەدا یــەکانگیرن کەهەریەکــەیان مرۆڤــێکی بیسەرە، بینایە، قسەکەرە، ئەمەش وا ناخوازێت کە لەواتا ئینسانیــیەکان و بیستن و بینین و قسەکردندا چوونیەك بن، دەبینی گیاندارانیش دەست و قاچ و چاویان هەیــە، وە ئــەم یەکانگیریەشیان ئەوە ناخوازێت کە دەست و قاچ و چاویان چوونیەك بن. ئنجــا ئەگــەر جیاوازی لە نێوان دروســتکراوەکاندا لــەو شــتانەدا دیــاربێ کــە لــەناو و ســیفەتەکاندا یەکانگیرن ئەوا جیاوازی نێوان دروستکەر و دروستکراوەکان ڕونتر و گەورەترە.

دووەمیان: لێچوێنان(الْمُشَبِّهَة)ن:

ئەوانــەی کـــە نـــاو و ســـیفەتەکانیان لەگـــەڵ لێـــچواندنی خـــوای گـــەورە بەدروستکراوەکانیدا چەسپاندووە، بە بیانووی ئەوەی گوایە ئەم لێـچواندنە دەرئــەنجامی

ئەو چەمکەیە کە دەقـەکان دەیگەیـەنن، چـونکە خـوای گـەورە بـەجۆرێك بەنـدەکانی دەدوێنێت کە تێی بگەن، ئەم بیانووەش لەچەند ڕویەکەوە بەتاڵە:

یەکەم: ئەوەیە لـەیەکچونی خوای گەورە و دروسـتکراوەکانی بۆچـوونێکی پوچـە و ژیری و شەرع بـەتاڵی دەکەنـەوە، هـەروەها مەحاڵـە ئـەوەی لـە دەقـەکانی قورئـان و سوننەت دەفامرێتەوە فرمانێکی پوچ و بەتاڵ بێت.

دووەم: ئەوەیە خوای گەورە بەو جۆرە بەندەکانی دوانـدووە کـە لـەڕووی بنـەڕەتی واتاوە تێی بگەن، بەڵام ئەو حەقیقەت و ناوەڕۆکەی ئـەو واتایـەی لەسـەر هـاتووە لـەو شتانەیە کە خوای گەورە زانینەکەی تایبەتکردووە بە خۆیەوە، لەو مەسەلانەی پەیوەسـتن بە خودی خۆی و سیفەتەکانیەوە.

ئنجا ئەگەر خوای گەورە بۆ خۆی چەسپاند کە بیسەرە، ئەوا بیستن لەڕووی بنەڕەتی واتاوە ئاشکرایە، بەڵام بەگوێرەی بیستنی خوای گـەورە نـەزانراوە، چـونکە حەقیقـەتی بیستن هەتا لەدروستکراوەکانیشدا جیـا جیایـە ، وە جیـاوازی ئـەو حەقیقەتـە لـەنێوانی دروستکەر و دروستکراودا ڕونتر و ئاشکراترە.

وە کاتێك خوای گەورە دەربارەی خۆی هەواڵیداوە کە (إستواء)ی کردووە بەسەر (عرش)ـەکەیدا ئەوا (إستواء)کردنەکەی لەڕووی بنەڕەتی واتاوە ئاشکرایە، بـەڵام حەقیقەتی ئەو(إستواء)ەی خوای گەورە لەسەر (عرش)دا هەیەتی نەزانراوە، لەبـەر ئـەوەی حەقیقـەتی (إستواء) دەرهــەق بەدروســتکراوەکان جیـاوازە، خـۆ چـوونە سەرکورسیـەکی جێگیر وەك سواربوونی سەر پشتی ووشترێکی چەمووشی سـەر شـێت نیـە، ئنجـا ئەگـەر دەرهـەق بەدروسـتکراوەکان جیـاواز بێـت، ئـەوا جیـاوازی نێـوان دروستکەر و دروستکراوەکان تێیدا ڕوونتر و ئاشکراترە.

باوەڕبوون بە خوای گەورەش بەو جۆرەی باسمان کـرد چـەند بەرهـەمێکی نـاوازە و گرنگ بۆ باوەڕدار دێنێتە بەر، لەوانە:

١) هێنانەدی یەکتاپەرستی خوای گەورە بە جۆرێك کـە بـاوەڕدار نـەتکا و نەترسـی بەکەسی ترەوە پەیوەست نابێ وکەسی تریش ناپەرستێت.

٢) خۆشویـستنی تـەواوی خـوای گـەورە و بەگـەورە زانینـی، بـەو جـۆرەی لــە ناوەجوانەکانی و سیفەتەبەرزەکانی دەفامرێتەوە.

٣) هێنانــەدی پەرســتنی خــوا بەئەنجامــدانی ئەوکارانــەی فــەرمانی پێکــردوون و دوورکەوتنەوە لـەوکارانەی ڕێگری لێکردوون.

* * *

وملائكته (١٢٩)

وە بەفریشتەکانی

(١٢٩) **فریشتەکان:** جیهانێکی نادیار و دروستکراون، بەنـدە و خواپەرسـتن، هـیچ تایبەتـمەندیەکی پەروەردگاریەتی و پەرستراویەتیـیان نیـە، خـوای گـەورە لـەڕووناکی دروستی کردون و ملکەچی تەواوی بۆ فەرمانەکانی پێداون و هێزیشی بۆ ڕاپەڕانـدنیان پێداون، خوای گەورە دەفەرمویێت: ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلاَ يَسْتَحْسِرُونَ * يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لاَ يَفْتُرُونَ﴾ (الأنبياء: ١٩-٢٠)، واتـە: (ئەوانـەی لای خـوان خۆیان لەپەرستنیدا بەگەورە نازانن و ماندووش نابن، شـەو و ڕۆژ پـاك و بێگـەردی بـۆ خوا دەردەبڕن و بێزار و ماندوو نابن).

ژمارەیان زۆرە و بێجگە لەخوای گەورە کەس بۆی ناژمێررێن، وە لە(صحيحين)یـش لەفەرموودەی (ئەنەس)دا ﷺ لەباسی شەوڕەویدا ساغ بووەتەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ مـاڵی ئاوەدانکراو(بيت المعمور)ی لەئاسمان پیشاندرا، هەموو ڕۆژێك حەفتا هـەزار فریـشتە نوێژی تێدا دەکەن، کاتێ دێنەدەرەوە هەرگیز جارێکی تر ناگەڕێنەوە بۆی).

باوەڕهێنان بەفریشتەش چوار فەرمان لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: باوەڕهێنان بە بوونیان.

دووەم: باوەڕهێنان بەو فریشتەیان کە بەناوی خۆی نـاوی دەزانـین، وەك (جبريـل)، هەروەها سەرلەبەر باوەڕ بەوەشیان بهێنین کە ناوی نازانین.

سێهەم: باوەڕهێنان بەوەی دەربارەی سیفەتەکانیان زانیومانە، وەك سیفەتی(جبريل) کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵیداوە لەسەر ئەو سیفەتەی لەسەری دروسـتکراوە بینیویـەتی، شـەش سەد باڵی هەبووە و ئاسۆی داگرتووە(أخرجه البخاري).

جاری واش هەیە بەفەرمانی خوای گـەورە فریـشتە شـێوەی دەگۆڕێـت بـۆ شـێوەی مرۆڤـ، هەروەك لە(جبريل) ڕوویدا کاتێك پەروەردگار ناردی بۆلای (مریم) و خـۆی خستە شێوەی مرۆڤـێکی تەواوەوە. هەروەها کاتێك هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ کە لـەناو هاوەڵەکانیدا دانیشتبوو، بەسیفەتی پیاوێك هاتە لای کە جل و بەرگی زۆر سـپی بـوو، مووی زۆر ڕەش بوو، شوێنەواری گەڕانی پێـوە نـەدەبینرا و هـیچ کەسـیش لـەهاوەڵان نەیدەناسی، ئنجا لای پێغەمبەر ﷺ دانیشت و هەردوو ئەژنۆی نا بەئەژنۆیەوە و هـەردوو لەپی دەستی خستە سەر هەردوو ڕانی و دەربارەی ئیسلام و بـاوەڕ و ئیحـسان و ڕۆژی دوایی و نیشانەکانی پرسیاری لەپێغەمبـەرﷺ کـرد، پێغەمبـەریش ﷺ وەڵامـی دایـەوە و ڕۆیشت، پاشان پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (ئەوە جبريل بوو هاتـە لاتـان بـۆ ئـەوەی فێـری ئاینەکەتان بکات)(رواه مسلم)، هەروەها ئەو فریـشتانەش کـە خـوای گـەورە نـاردونی بۆلای (ئیبراهیم) و (لوط) لەشێوەی مرۆڤـدا بوون.

چوارەم: باوەڕهێنان بەو زانیاریەی دەربارەی ئەو کردەوانەی بەفەرمانی خوای گەورە پێی هەڵدەستن زانیومانە، وەك پاك و بێگەردی دەربڕین بـۆ پـەروەردگار بەشـەوو ڕۆژ، بەبێ کۆڵدان و بێـتاقەتـبوون، هەندێکیان کاروباری تایبەتیان هەیە:

بۆ نـموونە (جبريل)ی ئەمیندار بەسەر سروش و وەحی خوای گـەورەوە، کـە خـوا وەحی پێدا ڕەوانە دەکات بۆ پێغەمبەران و نێرراوان.

هەروەها (میکائیل) کە سپێرراوە بەباراندن و ڕواندن.

یان (إسرافيل) کە سپێرراوە بە فـووکردن بـە کـەڕەنا(صـور)دا لـەکاتی هەسـتانی قیامەت و زیندووکرانەوەی خەڵکیدا.

یاخود فریشتەی مەرگ(ملك الموت)کـە سـپێرراوە بەکێـشانی گیانـەکان لـەکاتی مردندا.

هەروەها (مالك) کە سپێرراوە بەئاگرپەزی و خەزنەداری ئاگرە.

هەروەها ئەو فریشتانەی سپێرراون بە چاودێریکردنی کۆرپەلە لە ڕەحەمی دایکدا، ئەگەر مرۆڤ چوار مانگی لەسکی دایکیدا تەواو کرد، خوای مەزن فریشتەیەك دەنێریّو فەرمانی پێدەکات بەنووسینی ڕۆزی و ئاکامی ژیان(أجل)ی و کردەوەکانی و سەرگەردانە یان بەختیارە.

هەروەها ئەو فریشتانەی سپێرراون بەپاراستنی کردەوەکانی ئادەمیزاد و نووسینیان.

هەموو کەسێك دوو فریشتەی بۆ دانراوە: یەکەمیان لە لای ڕاست و دووەمیش لە لای چەپ.

هەروەها ئەو فریشتانەی سپێرراون بەپرسیارکردن لەمردوو، کاتێك خرایە ناو گۆڕەکەیەوە دوو فریشتە دێنەلای و دەربارەی پەروەردگاری و ئایینی و پێغەمبەری پرسیاری لێدەکەن.

باوەڕبوون بە فریشتەکانیش چەند بەرهەمێکی نایاب دێنێتە بەر، لەوانە:

یەکەم: زانینی گەورەیی و مەزنیەتی و هێز و دەسەڵاتی خوای گەورە، چونکە گەورەیی دروستکراو لەگەورەیی کردگارەوەیە.

دووەم: ستایشکردنی خوای گەورە لەسەر ئەوەی بەجۆرێك چاودێری ئادەمیزاد دەکات کە هەندێك لەو فریشتانەی سپاردووە بەوەی بەئەرکی پارێزگاریکردنیان و نووسینی کردەوەکانیان و بێجگە لەوانە لە بەرژەوەندیەکانیان هەستن.

سێهەم: خۆشویستنی فریشتەکان لەسەرئەوەی هەڵدەستن بەپەرستنی خوای گەورە.

دەستەیەك لە سەرلێشێواوان نکۆڵی ئەوەیان کردووە کەفریشتەکان جەستە بن و ووتویانە: بریتین لەو هێزە چاکەخوازانەی لە دروستکراوەکاندا حەشاردراون، ئەمەش بەدرۆخستنەوەی قورئانەکەی خوای گەورە و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ و کۆدەنگی(إجماع)ی موسڵمانانە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلائِكَةِ رُسُلاً أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ ﴾(فاطر: ١)،

واتە: (سوپاس بۆ خـوای بەدیهێنـەری ئاسمانـەکان و زەوی، ئـەو خوایـەی فریـشتەکانی کردوە بە فرستادە و نێراو، کە خاوەنی جووتە باڵ و سێ باڵ و چوار باڵن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلاَئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ﴾ (الأنفال: ٥٠)، واتە: (ئەگـەر دەبینیـت کاتێـك فریـشتەکان گیـانی ئەوانـە دەکێشن کە بێباوەڕ بوون و بە دەم و چاویان و بە پشتیاندا دەکێشن).

وە دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلاَئِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ ﴾(الأنعام: ٩٣)، واتە: (ئەگەر دەبینیت کاتێك سـتەمکاران لـەگێـژاوی مەرگدان و فریشتەکان دەستیان درێژدەکەن بۆ لێدان و ئەشکەنـجەدانیان و پێیان دەڵێن گیانی خۆتان دەرکەن).

یان دەفەرموێت: ﴿...حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴾(سبأ: ٢٣)، واتە: (تاکو ترس و بیم لـەدڵی شـەفاعەتکارەکان دەرکـرا، بەفریشتەکانیان دەووت: پەروەردگارتان چی فەرموو؟ ووتیان: ڕاست و ڕەوای فەرموو، واتە شەفاعەت بۆ باوەڕدارانە و مافی ئەوانە هەر ئەویشە بەرز و بڵند و گەورەیە).

دەربارەی ئەهلی بەهەشتیش دەفەرموێت: ﴿ وَالْمَلاَئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ * سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴾(الرعد: ٢٣-٢٤)، واتـە: (فریـشتەکان لەهەموو دەرگایەکەوە دەچنە ژوورەوە بۆ لایان و پێیان دەڵێن: سڵاوتان لێ بێـت، ئـەو خۆشیەی بەدەستان هێناوە بەهۆی ئارامگریتانەوەیە، وە باشترین دوا هەوارگـە وماڵتـان پێ براوە).

لـە(صحیح)ی بوخاریـشدا هـاتووە لـە(أبي هريرة)وە ﷺ کـە لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ گێڕاویەتەوە، دەفەرموێت: « إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ الْعَبْدَ نَادَى جِبْرِيلَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحْبِبْهُ فَيُحِبُّهُ جِبْرِيلُ فَيُنَادِي جِبْرِيلُ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبُّوهُ فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الأَرْضِ »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتـە: (ئەگـەر خـوا

بەندەیەکی خۆشویست بانگی جبریل دەکات و پێی دەفەرموێت: خوا فلاّن کەسی خۆش دەوێ، تۆش خۆشت بوێت، جبریلیش خۆشی دەوێت، ئنجا جبریل بانگی ئەهلی ئاسمان دەکات کەوا خوا فلان کەسی خۆش دەوێ ئێوەش خۆشتان بوێـت، ئـەهلی ئاسمـانیش خۆشیان دەوێت، پاشـان خۆشەویـستی ئـەو کەسـە دەخرێتـە نـاو دڵـی خـەڵکی سـەر زەویـیەوە).

وە هـەر لـە(صـحیح)ی بوخاریـدا لـە(أبي هريرة)وە دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: « إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ الْمَلاَئِكَةُ يَكْتُبُونَ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ فَإِذَا جَلَسَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاءُوا يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتـە: (ئەگـەر ڕۆژی جومعـە هـات، لـەلای هـەر دەرگایـەك لەدەرگاکانی مزگەوتەوە فریشتەکان دەوەستن و یەك لـەدوای یـەك نـاوی نوێـژخوێنان تۆمار دەکەن، ئنجا ئەگەر پێش نوێژ(إمام)ـەکە دانیشت پەڕاوەکانیان دەپێچنەوە و دێـن گوێ لەیادی خوا دەگرن).

ئەم دەقە شەرعیانە بە ڕاشکاوی باس لەوە دەکەن کەوا فریشتەکان جەسـتەن (بـەپێی سروشتی تایبەتی خۆیـان) نـەك هێـزی مەعنـەوی، وەك سـەر لێـشێواوان ووتویانـە، وە موسوڵمانان یەکدەنگن لەسەر ئەو ڕایەی لەم دەقانە دەفامرێتەوە.

* * *

وكتبه(١٣٠) ورسله(١٣١)

وە بە کتێبەکانی و پێغەمبەرانی

(١٣٠) (الكتب): کۆی (کتاب)ــە، بەواتای نووسراو (مكتوب).

لێرەشدا مەبەست لەو کتێبانەیە کە خوای گەورە ناردونی بـۆ پێغەمبـەرانی بۆئـەوەی میهرەبانی بن بۆ خەڵکی و مایەی ڕێنماییـیان بن، تاکو بە هۆیانەوە لەدنیا و دوارۆژدا بە بەختەوەری بگەن.

باوەڕهێنان بە کتێبەکانیش چوار فەرمان لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: باوەڕهێنان بەوەی بەڕاستی هاتنە خوارەوەیان لەلایەن خواوەیە.

دووەم: باوەڕهێنان بەو کتێبەی بە ناوی خۆی ناویـمان زانیوە، وەك (قورئان) کە بـۆ موحەممەد ﷺ هاتووەتە خوارەوە و (تەورات) کە بۆ موسا ﷺ نێرراوەتە خوارەوە، بـەڵام ئەوەش کە ناوی نازانین سەرلەبەر باوەڕمان پێی هەبێت.

سێهەم: باوەڕکردن بەهەواڵە ڕاستەکانیان، وەك: هەواڵەکانی قورئان و هـەواڵی ئـەو کتێبە پێشوانەی نە گۆڕاون یان نە شێوێنراون.

چوارەم: ئیشکردن بەحوکم و فەرمانی ئەو کتێبەیان کە نەسخ نەکراوەتەوە، هەروەها پابەندبوون و ملکەچکردن بۆی، ئنجا حیکمەتەکەی تێبگـەین یـان تێنەگـەین. تێکـڕای کتێبە پێشووەکان بەقورئانی پیرۆز نەسخ کراونەتەوە و حوکمەکەیان سڕراوەتەوە، خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ﴾ (المائدة: ٤٨)، واتە:(ئێمـە ئـەم کتێبـەمان وەك پـەیامێکی ڕاسـت بـۆ ناردویتە خوارەوە، تاکو ڕاستی سەقامگیر بکـات و بـە ڕاسـتدانەری ئـەو کتێبانەیـە کـە لەپێش خۆیەوە ڕەوانەکراون وەك تەورات و ئینجیل – و نەسخیشی کردوونەوە).

بەم پێـیە دروست نیە کردەوە بە هیچ حوکمێکی کتێبە پێـشووەکان بکرێـت بێجگـە لەوەی قورئان پەسەندیکردوە و دانی پێداناوە.

باوەڕبوون بەکتێبەکانیش چەند بەرهەمێکی ناوازە و گرنگ دێنێتە بەر، لەوانە:

یەکەم: زانینی چاودێریەتی خوای گەورە بۆ بەندەکانی کەوا هەرگەلێك کتێبێکی بـۆ ناردووە تاکو بەهۆیەوە ڕێنماییـیان بکات.

دووەم: زانینی کاربەجێـیی خوای گەورە لـە شـەرعەکەیدا کـەوا بـۆ هەمووگـەلێك بەرنامەیەکی وای داناوە لەگەڵ باروگوزەرانیانـدا بگونـجێت، هـەروەك خـوای مـەزن دەفەرموێت:﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾(المائدة: ٤٨)، واتە: (بۆ هەر گـەلێك لەئێوە شەریعەت و بەرنامەیەکمان داناوە).

سێهەم: ستایـشکردنی بـەهرە و نیعمـەتی خـوا لەسـەر ئـەوەی (کـە شـەریعەتەکەی ناردووە).

(١٣١) وشەی (الرسل): کۆی (رسول)ـە، بە واتای: ڕەوانەکراو (مرسل) واتە: هەڵبژێرراو (مبعوث) بۆگەیاندنی شتێك.

لێرەشدا مەبەست لەو مرۆڤـەیە کە بەناردنی پەیام و بەرنامەیەك سروشی بۆ نێرراوە و فەرمانی بەڕاگەیاندنی پێکراوە ...

یەکـەمین پێغەمبـەر (نـوح)ـــە ﷺ و دوایـــینیان (محمـد)ە ﷺ. خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ﴾(النساء: ١٦٣)، واتە: (ئێمە وەحیمان بۆ تۆ کردووە هـەروەك وەحیمـان بـۆ نـوح و پێغەمبـەرانی دوای ئەویش کردووە).

لـە (صـحیح)ی بوخاریـشدا هـاتووە لـە(أنـس ی کـوڕی مالـك)ەوە ﷺ کـە لەفەرموودەی شەفاعەتدا گێڕاویەتەوە پێغەمبەرﷺ (باسی ئەوەی کـردووە کـە خـەڵکی دێنە لای – ئادەم – بۆ ئەوەی شەفاعەتیان بۆ بکات، ئـەویش عوزریـان بـۆ دێنێتـەوە و

دەفەرموێت: بچن بۆلای (نـوح) یەکەم پێغەمبەرە خوا هەڵی بژاردووە و... هتد (أخرجه البخاري و مسلم).

خوای گەورە لـەبارەی پێغەمبـەرەوە ﷺ دەفـەرموێت:﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ﴾(الأحزاب: ٤٠)، واتـە: (موحەممـەد ﷺ بـاوکی هیچ کەسێك لـەئێوە نیە بەڵام نێردراوی خوایە و دواهەمینی پێغەمبەرانە).

هـیچ ئوممـەتێك بـێ پێغەمبـەر نـەبووە، (رَسُول)ێـك کـە خـوای گـەورە بەرنامـە و شەریعەتێکی سەربەخۆی بۆ گەلەکـەی پێداڕەوانـەکردووە، یـان (نَبِيّ)ێـك کـە وەحـی بۆکراوە پەیڕەوی شەریعەتی پێش خۆی بکات، بۆئەوەی سـەرلەنوێ پیـادەی بکاتـەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾(النحل: ٣٦)، واتە: (لـەهەموو ئوممەتێکدا نێردراوێکمان ڕەوانەکردووە کـە پێیان ڕابگەیەنێت خوا بپەرستن و لـەطاغوت دوور بکەونەوە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ ﴾(فاطر: ٢٤)، واتـە: (هـیچ ئوممەتێك نیە کە ترسێنەرێکی تێدا هەڵنەبـژێرابێت).

یان دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا... ﴾(المائدة: ٤٤)، واتە: (ئێمە تەوراتمان ناردووەتە خوارەوە کـە ڕێنمـایی و ڕوناکی تێدا بوو بۆ ئەوەی ئەو پێغەمبەرانـەی ملکەچـی خـوا بـوون لـەناو ئەوانـەدا حوکمی پێبکەن کە جولەکە بوون).

پێغەمبەران هەموویان مرۆڤـ و دروستکراون و هیچ تایبەتـمەندییەکی پەروەردگاریەتی و پەرستراویەتیـیان نیـە، خـوای گـەورە دەربـارەی پێغەمبەرەکـەی (محمـد) ﷺ – کـە لەرووی پلەوپایەوە لـەلای خـوا سـەروەری پێغەمبەرانـە – دەفـەرموێت: ﴿قُلْ لاَ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾(الأعراف: ١٨٨)، واتـە: (بڵـێ:

نەسوود و نەزیانم بۆ خودی خۆشم بەدەست نیە مەگەر ئەوەی خوا بیـەوێت، وە ئەگـەر غەیبم بزانیایە ئەوا چاکەی زۆرم بۆخـۆم بەدەسـت دەهێنـا و هـیچ خراپەیـەکم تـووش نەدەهات، من بێجگە لـەوەی ترسێنەر و مژدەدەرم بۆ گەلێك كە باوەڕدێنن شـتێکی تـر نیم).

وە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنِّي لاَ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلاَ رَشَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴾(الجن: ٢١– ٢٢)، واتە: (بڵێ من نەبەدەسـتمە زیـان لەئێوە بدەم و نەبەدەستمە هیدایەتی ئێوە بدەم، بڵـێ: بێگومـان کـەس نیـە لـەتوڕەیی و سزای خوا پەنام بدات و بێجگە لـەویش هیچ داڵدەیەکم نیە).

وە تایبەتـمەندیـیەکانی ئادەمیزادیشیان لـەگەڵدایە، لـەنەخۆشی و مردن و ئاتاجــبوون بەخواردن و خواردنەوە و شتی تر، خوای گەورە دەربـارەی ئیـبراهیم ﷺ کـە وەسـفی پەروەردگاری مەزنی کردووە دەفەرموێت: ﴿ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ * وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ * وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴾ (الشعراء: ٧٩–٨١)، واتە: (پەروەردگارم ئەو خوایەیە کە خواردن و خواردنەوەم دەداتێ و ئەگەر نەخۆش کـەوتم چـاکم دەکاتـەوە و ئەو خوایەیە کە دەم مرێنێت پاشان زیندووم دەکاتەوە).

پێغەمبـەریش ﷺ دەفـەرموێت: « إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتـە: (منـیش هـەر مرۆڤـێکم وەك ئێـوە، شـتم بیردەچێ وەك ئێوە بیرتان دەچێت، ئنجا ئەگەر شتم بیرچوو یادم بخەنەوە).

وە خــوای گــەورە لــەبالاترین پلەوپایــەدا و لـەمیانــەی ســتایش کردنیانــدا بە(خواپەرست)ی وەسفکردوون، پەروەردگار دەربارەی (نوح) ﷺ دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴾(الأسراء: ٣)، واتە: (بە ڕاستی بەندەیەکی سوپاس گوزار بوو).

دەربارەی (موحەمـەد)یـش ﷺ دەفـەرموێت: ﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾(الفرقان: ١)، واتە: (پاك و پیرۆزی بۆ ئـەو خوایـەی فورقـان –

واتە قورئان –ی بەسەر بەندەکەیدا ناردووەتـە خـوارەوە بـۆ ئـەوەی ئاگادارکـەرەوە و ترسێنەری جیهانیان بێت).

هـەروەها دەربـارەی (ئیبراهیم و ئیسحاق و یـەعقوب) – عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ – دەفـەرموێت: ﴿ وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الأَيْدِي وَالأَبْصَارِ * إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ * وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الأَخْيَارِ ﴾(سورة ص: ٤٥–٤٧)، واتـە: (باسـی بەندەکانـمان ئیـبراهیم و ئیـسحاق و یـەعقوب بکـە کـە بەدەسەڵات و چاوکراوە بوون، ئێمە بەهۆی سـیفەتی بەرزیانـەوە هـەڵمان بـژاردبوون، ئەویش بیرکردنەوە و سەرقاڵ بوونیان بوو بە ڕۆژی دواییەوە، وە ئەوان لای ئێمـە لــەو بەندانەن کەپاڵفتە و هەڵبژێرراون).

دەربارەی عیسای کوڕی مەریەمیش ﷺ دەفـەرموێت: ﴿ إِنْ هُوَ إِلاَّ عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلاً لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾(الزخرف: ٥٩)، واتە: (عیسا تەنها بەندەیەك بوو و بەهرەی پێغەمبەرایـەتیمان بەسـەردا ڕشـتبوو، وە کردبوومـان بەوێنـە و ئایـەتێکی ڕوون لەسـەر دەسەڵاتی خوا بۆنەوەی ئیسرائیل – یعقوب–).

باوەڕهێنان بە پێغەمبەرانیش چوار فرمان لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: بـاوەڕ هێنـان بـەوەی پەیامەکـەیان ڕاسـتە و لــەخوای گەورەوەیـە، چـونکە هەرکەس باوەڕی بەیەکێك لەو پەیامانە نـەبێت ئـەوە بێبـاوەڕە بـە هـەموویان، هـەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ﴾(الشعراء: ١٠٥)، واتـە: (گەلی نوح پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستەوە)، خوای میهرەبان بە بەدرۆخەرەوەی هـەموو نێردراوەکانی داناون لەگەڵ ئەوەدا کە ئـەو کاتـەی (نـوح)یـان بـەدرۆ خـستەوە هـیچ پێغەمبــەرێکی تریــان نــەبوو. بــەم پێــیە ئــەو گاورانــەی کــە (محمد)یــان ﷺ بەدرۆخستووەتەوەو شوێنی ناکەون بەدرۆخـەرەوەی عیـسای کـوڕی مەریەمیـشن ﷺ و شوێنی نەکەتوون بـە تایبـەتی کـە عیـسا ؑ مزگێنـی هـاتنی (محمد)ی ﷺ پێـداون.

کە مزگێنی پێدانیان هیچ واتایەك نابەخشێ ئەوە نەبێت کـە بـۆلای ئـەوان دەنێرڕێـت و خوا بەهۆیەوە لەگومڕایی دەربازیان دەکات و بۆ ڕێگەی ڕاست ڕێنوێنیـیان دەکات.

دووەم: باوەڕهێنان بەو پێغەمبەرەی بە ناوی خۆی ناویـمان زانیوە، وەك: موحەمەد و ئیبراهیم و موسا و عیسا و نوح - عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ - ئەو پێنجـەش ئەوانـەن کـە لەپێغەمبەراندا خاوەن ورە(أولو العزم)ـن، خوای گەورەش لەدوو جێگـەی قورئانـدا باسـی کـردوون، لەسـورەتی(الأحـزاب)دا کـە دەفـەرموێت: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ...﴾(الأحزاب: ٧)، واتـە: (کاتێك کە پەیـمانـمان لەپێغەمبەران وەرگرت، وە لەتۆ و لەنوح وئیـبراهیم و موسـا و عیسای کوڕی مەریەم).

هەروەها لە سورەتی(الشوری)دا کە دەفـەرموێت: ﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...﴾(الشوری:١٣)، واتـە: (خـوا ئـەو دینـەی بەشـەرع بۆتـان دانـاوە کـە سـپاردوویەتی بـەنوح و ئـەوەش کـە بەسـروش و وەحـی ناردوومانـە بـۆت و ئـەوەی سپاردمان بەئیبراهیم و موسا و عیسا کە پیادەی ئـەو ئایینـە بکـەن و تێیـدا دووبەرەکـە مەبن).

بەڵام ئەوەشیان کەناوی نازانین دەبێ بـەتێکڕا(إجمـالاً) بـاوەڕی پـێ بهێـنین، خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ...﴾(غـافر: ٧٨)، واتـە: (بێگومـان لـەپێش تـۆوە پێغەمبـەرانێکمان ڕەوانەکردووە، هەیانە کە بەسەرهاتیمان بۆ گێڕاویتەوە و هەشیانە کە بەسـەرهاتیمان بـۆ نەگێڕاویتەوە).

سێهەم: باوەڕهێنان بەو هەواڵە ڕاستانەی دەربارەیان پێمان گەیشتوون.

چوارەم: ئیشکردن بەشەریعەتی ئەوەیان کە بۆمان ڕەوانەکراوە و دواهەمینیانە، ئەویش(محمد)ە ﷺ کە بۆ لای تێکڕای خەڵکی نێرراوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾(النساء: ٦٥)، واتە: (نەخێر ! سوێند بەپەروەردگارت باوەڕیان نابێت تاکو لەو کێشەو هەرایەی لەنێواندا دروست دەبێت نەتکەن بەدادوەر، پاشان لەدەروونیاندا هەست بەهیچ تەنگاویيەك نەکەن سەبارەت بەوەی بۆت یەکلاکردونەتەوە و بەملکەچکردنی تەواوەتی ملکەچ دەبن).

باوەڕبوون بەپێغەمبەرانیش چەند بەرهەمێکی نایابی هەیە، لەوانە:

١- زانینی بەزەیی و میهرەبانی خوای گەورە و چاودێریکردنی بەندەکانی کە پێغەمبەرانی بۆ ڕەوانەکردوون، بۆئەوەی بەرەو ڕێبازی خوای گەورە ڕێنماییان بکەن و بۆیان ڕوون بکەنەوە کە چۆن خوا بپەرستن لەبەرئەوەی عەقڵ و ژیری ئادەمیزاد سەربەخۆ چۆنیەتی خواپەرستی نازانێت.

٢- شوکرانەبژێری خوای گەورە لەسەر ئەم بەهرە گەورەیە.

٣- خۆشویستنی پێغەمبەران و بەمەزن تەماشاکردنیان و ستایشکردنیان بەو جۆرەی شایستەیانە لەبەرئەوەی نێردراوی خوای گەورەن و هەستاون بەپەرستنی و گەیاندنی پەیامەکەی و ئامۆژگاریکردنی بەندەکانی.

بێگومان ناحەزانیش کە پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستوەتەوە بەبیانووی ئەوەبووە کە نابێ پێغەمبەرانی خوای گەورە لەمرۆڤ بن. خوای گەورەش باسی ئەو بیانووەی کردووە و پوچەڵی کردوەتەوە، وەك دەفەرموێت: ﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلاَّ أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولاً * قُلْ لَوْ كَانَ فِي الأَرْضِ مَلاَئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولاً﴾(الإسراء: ٩٤-٩٥)، واتە: (کاتێك خەڵکی ڕێنماییان بۆدەهات هیچ شتێك ڕێگری نەدەکردن لەوەی باوەڕبهێنن، ئەوە نەبێ کە دەیانووت:

ئایا خوا مرۆڤـی بەپێغەمبەر هەڵبژاردووە؟ بڵێ: ئەگەر لەزەویدا فریشتە هەبوونایـە و بـە دڵنیایی بەسـەریدا بڕۆشـتنایە ئـەوا پێغەمبـەرێکی فریـشتەمان لەئاسمانـەوە بـۆ دەناردنـە خوارەوە).

خوای گەورە ئەم بیانووەی بـەوە پوچـەڵکردووەتەوە کـە حەتــمەن دەبـێ پێغەمبـەر لەمرۆڤ بێت، چونکە بۆلای خەڵکی سەر زەوی ڕەوانە دەکرێت و ئـەوانیش مرۆڤــن. ئەگەر خەڵکی سەر زەوی فریشتە بوونایە ئەوا خوا پێغەمبەرێکی فریشتەی بـۆ دەناردنـە خوارەوە بۆئەوەی وەك ئەوان بوایە.

هەروەها پەروەردگار دەربارەی ئەوانەی پێغەمبەرانیان بەدرۆخستووەتەوە دەگێڕێتـەوە کـە ووتویانــە: ﴿ إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ * قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾(إبراهيم: ١٠-١١)، واتــە: (ئێوە جگە لەوەی مرۆڤـێکی وەك ئێمەن شتێکی تر نین و دەتانەوێت ڕێگـری پەرسـتنی ئەو بتانەمان لێبکەن کە باو و باپیرانـمان دەیان پەرسـتن، ئنجـا ئەگـەر ڕاسـت دەکـەن بەڵگەیەکی ئاشکرامان بۆ بهێنن، پێغەمبەرەکانیان پێـیان دەووتن: ئێمە جگە لـەوەی وەك ئێوە مرۆڤـین شتێکی تر نین، بەڵام خوا نـاز و نیعمـەت بەسـەر کەسـێك لەبەندەکانیـدا دەکات کەخۆی بیەوێت، وە بەخواستی خـوای مـەزن نـەبێ بۆشمـان نیـە بەڵگـەتان بـۆ بهێنین).

* * *

والیوم الآخر [١٣٢]

وە بە ڕۆژی دوایی

(١٣٢) **ڕۆژی دوایی**: ڕۆژی قیامەتە کە خەڵکی بـۆ لێپرسـینەوە و پاداشـت تێـدا زیندو دەکرێنەوە، بۆیە واشی پێگوتراوە چونکە ڕۆژی تری لە دواوە نیـە، ڕۆژێـك کـە ئەهلی بەهەشت لـەجێگەکانیاندا و ئەهلی ئاگریش لـەجێگەکانی خۆیاندا جـێگیر دەبـن، باوەڕهێنان بە ڕۆژی دواییش سێ فرمان لـەخۆ دەگرێت:

یەکەم: باوەڕهێنان بەزیندووکرانەوەی مردووەکان:

کاتێـك فـووی دووەم دەکرێـت بـە(صـور)دا خـەڵکی بەفـەرمانی پـەروەردگاری جیهانیان هەڵدەستنەوە، هەموو پێخاوسـن، ڕووتـن، خەتەنـە نـەکراون، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾(الأنبياء:١٠٤)، واتە: (وەك یەکەمـجار دەروستمان کـردووە بەهـەمان شـێوە دەیگێڕینـەوە بـۆ ژیـان و زیندووی دەکەینەوە، بەڵێنەو لـەسەرخۆمان داناوە، ئێمە ئەنـجامدەری هەر کارێکین کـە بـمانەوێ).

زیندووکرانەوەش ڕاستیـیەکی چەسپاوە کە بەڵگەی قورئان و سوننەت و کـۆدەنگی موسوڵمانانی لەسەرە، خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ * ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴾(المؤمنون:١٥-١٦)، واتـە: (پاشـان دوای ئـەوەی ئێـوە لەنەبوونەوە دروستکراون ئێوە سەرئەنـجام دەمرن، پاشانیش ئێوە ڕۆژی قیامەت زیندوو دەکرێنەوە).

پێغەمبـەریش ﷺ دەفـەرموێت: « يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً »(متفق علیە)، واتـە: (خـەڵکی ڕۆژی قیامـەت بەپێخاوســی و ڕووتــی و خەتەنــە نــەکراوی کۆدەکرێنەوە).

موسوڵمانانان لەسەر چەسپاندن و ئیسپاتکردنی هاتنی ڕۆژی دوایی یەکدەنگن و بوونیشی دەرئەنجامی دانایی و حیکمەتی خوای گەورەیە، کەدەخوازێ سەرئەنجامێك بۆ ئەم دروستکراوانە دابنێت، تاکو لەسەر ئەو ئەرکەی لەسەر زمانی نێراوەکانی پێی سپاردوون تێیدا پاداشتیان بداتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لاَ تُرْجَعُونَ﴾(المؤمنون: ١١٥)، واتە: (ئایا واتان داناوە کە ئێمە بەهەوانتە و بێهوودە دروستمان کردون و ناگەڕێنەوە بۆلامان؟).

هەروەها بە پێغەمبەرەکەشی ﷺ دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ...﴾(القصص: ٨٥)، واتە: (ئەوەی کە قورئانی لەسەر تۆ فەرزکردووە بێگومان دەتگێڕێتەوە بۆ سەرئەنجامێك کە ڕۆژی قیامەتە).

دووەم: باوەڕهێنان بەلێپرسینەوە و پاداشت:

بەندە لەسەر کردەوەکەی لێی دەپرسرێتەوە و لەسەریشی پاداشت دەدرێتەوە، بەڵگەش لەسەر ئەم ڕاستیە قورئان و سوننەت و کۆدەنگی موسوڵمانانە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴾(الغاشية: ٢٥-٢٦)، واتە: (بەڕاستی گەڕانەوەیان بۆلای ئێمەیە، پاشان لەلایەن ئێمەوە لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکرێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ﴾(الأنعام: ١٦٠)، واتە: (هەرکەس چاکەیەك ئەنجام بدات ئەوا بەدەقات پاداشت دەدرێتەوە، وە هەرکەسیش خراپەیەك ئەنجام بدات ئەوا تەنها بەقەد خۆی پاداشت دەدرێتەوە و ستەمیان لێناکرێت).

وە دەفەرموێت: ﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴾(الأنبياء: ٤٧)، واتە: (تەرازووەکانی دادگەری بۆ ڕۆژی قیامەت دادەنێین و هیچ نەفسێك ستەمی لێناکرێت، بەڵکو ئەگەر

بەکێشی دەنکە تۆوێکیش بێت دەیهێینە پێشەوە، ئەوەنـدە بەسـە کـە ئێمـە لـێپرسـینەوە لەگەڵ بەندەکانـمان بکەین).

لە(عبد الله ی کوڕی عُمر)ەوە ﷺ دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: « إِنَّ اللَّهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ أَيْ رَبِّ، حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ قَالَ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ، فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُونَ فَيَقُولُ الأَشْهَادُ هَؤُلاَءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلاَ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ »(متفق عليه)، واتـە: (خوا باوەڕدار نزیك دەخاتەوە، ئنجا پەردەی پێدادەدات و دایدەپۆشێت و دەفـەرموێت: ئایا ئەو گوناهە دەزانیـت؟ ئایـا ئـەو گوناهـە دەزانیـت؟ ئـەویش دەڵێـت: بـەڵێ ئـەی پەروەردگارم ! تاکو دانی پێ بەگوناهەکانیـدا دەنـێ و باوەڕدارەکـە دەبینێـت کـە ئـیتر تیاچووە، دەفەرموێت: بێگومان لەدانیادا ئەو گوناهانەم بۆ پۆشـیت، ئەمڕۆکـەش لـێیـان خۆش دەبم، ئنجا نووسراوی چاکەکانی دەدرێتە دەست، بەڵام بێباوەڕان و دووڕووەکـان بە بەرچاوی هەموو دروستکراوەکانەوە بانگیان لێدەکرێت: ئا ئەوانە بوون کـە درۆیـان بەناوی پەروەردگاریانەوە دەکرد، بزانن کە نەفرینی خوا لەستەمکارانە).

هەروەها لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بە صەحیحی هـاتووە کـە فەرموویـەتی: « مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَعَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرًا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَعَمِلَهَا كُتِبَتْ عَلَيْهِ سَيِّئَةً وَاحِدَةً »(أخرجه البخاري و مسلم)، واتـە: (ئەگەر کەسێك نیازی چاکەیەکی هەبوو وکردی، خوا لای خۆی بەدەچاکە دەینوسـێت تا حەوت سەد ئەوەندە، وە ئەگەر کەسێك نیازی خراپەیەکی هەبوو و کردی، خوا یـەك خراپەی بۆ دەنوسێت).

بێگومان موسوڵمانان لەسەر چەسپاندن و ئیسپاتکردنی لێپرسینەوە و پاداشت لەسەر کردەوەکان یەکدەنگن، کە لەحیکمەت و کاربەجێیـیەوە سەرچاوەی گرتـووە، چـونکە

خوای گەورە کتێبەکانی ناردووە و پێغەمبەرەکانی ڕەوانەکردووە و فەرمانی بەبەندەکانی کردوە بەو پەیامانە ڕازی بن کەهێناویانە و ئیش بەو فەرمانە بکـەن کـە پێویـستە ئیـشی پێبکرێت، وە کوشتاری نەیارانیشی واجب کردووە و خوێن و وەچە و ژن و دارایـیـانی حەڵاڵ کردووە، ئنجا ئەگەر لێپرسینەوە و پاداشت نەبوایە، ئەوا ئەمـە دەبـووە هەوانتـە کـە پەروەردگاریـەتی خـوای کاربـەجێ لێـی بـەدوورە، وەك ئامـاژەی بـۆ کـردووە و دەفەرموێت: ﴿ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ * فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾(الأعراف: ٦-٧)، واتـە: (بێگومـان پرسـیار لـەو گەلانـە دەکـەین کـە پێغەمبەرانیان بۆ ڕەوانـەکرابوون هەڵوێـستیان بەرامبـەر پێغەمبـەرەکانیان چـی بـوو، وە بێگومان پرسیار لەپێغەمبەرەکانیان دەکەین، ئنجا با دڵنیـابن کـە بەسـەرهاتی ژیانیـان و کردارەکانیان بەپێی زانیاری بۆ دەگێڕینەوە و ئێمە لێیان بێئاگا و غائب نەبووین).

سێهەم: باوەڕهێنان بەبەهەشت و ئاگری دۆزەخ:

هەردووکیان ئاکامی هەتا هەتایی خەڵکن، بەهەشت جێگەی ئەو بەهرە و نیعمەتانەیـە کە خوای گەورە بۆ باوەڕدارە لەخواترسەکانی ئامـادەکردووە، ئەوانـەی باوەڕیـان بـەو شتانە هێناوە کە خوا پێویستی کردووە لەسەریان باوەڕی پێبهێنن، وە بە گوێڕایەڵی خـوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ هەستاون، لەچەندین جۆر ناز و نیعمەتی تێدایـە کـە(مَا لاَ عَيْنَ رَأَتْ وَلاَ أُذُنَ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ)، واتە: (نە چاو بینیویەتی و نەگوێ بیـستویەتی و نە بەدڵی مرۆڤـیشدا هاتووە). خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُـمْ خَيْـرُ الْبَرِيَّةِ * جَزَاؤُهُمْ عِنْـدَ رَبِّهِـمْ جَنَّـاتُ عَـدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾(البينة: ٧-٨)، واتە: (بەڕاستی ئەوانەی باوەڕیـان هێنـاوەو کـردەوەی چـاکیان کـردووە، ئەوانـە چاکترینی هەموو بوونەوەرن، پاداشتیان لای پەروەردگاریان چەند بەهەشتانێکە، جێگەی حەوانـەوە و مانـەوەن و جۆگـە ئـاوی زۆر بەژێریانـدا دەڕوات و بەیـەکجاری تێیانـدا

دەمێننەوە، خوا لێیان ڕازیبووە، وە ئەوانیش بە بەشی خـوا ڕازیبـوون، ئـەو پاداشـتە بـۆ کەسێکە لەپەروەردگاری ترسا بێت).

وە دەفـــەرموێت: ﴿ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾(السجدة:١٧)، واتە: (هیچ کام لەنەفسەکان نازانن لەپاداشتی ئـەو چـاکانەدا کە دەیانکرد چیـیان لەبیلبیلەی چاوان – واتە لەو نیعمەتانـەی هێنـدە بـەهادارن– بـۆ حەشارداوە و بۆیان هەڵگیراوە).

بەڵام ئاگر جێگەی ئەو سزایانەیە کە خوای گەورە بۆ بێبـاوەڕانی سـتەمکاری ئامـادە کردووە، ئەوانەی باوەڕیان پێی نەبوو و سەرپێـچی پێغەمبەرەکـەیان دەکـرد، لەچـەندین جۆر سزا و تۆڵەی تێدایە کە بەئەندێشەدا نایەت، خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾، واتـە: (لــەو ئـاگرە خۆتـان بپـارێزن کـە بۆبێبـاوەڕان ئامادەکراوە).

هــەروەها دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴾(الكهف: ٢٩)، واتـە: (ئێمە ئاگرێکمان بۆ ستەمکاران ئامـادەکردووە کـە بلێـسەکەی وەك ڕەشمـاڵ دەوریـان دەدات، ئەگەر لەتینوان هاواریش بکەن، ئاوێکیان فریادەخرێت وەك کانزای تواوە وایـە کە دەم وچاویان دەبرژێنێت، خراپترین خواردنەوەیە و نالەبارترین هاوڕێ و هاودەمیـان هەیە کە ئاگرە).

هــەروەها خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا * خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لاَ يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا * يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولاَ﴾(الأحزاب: ٦٤-٦٦)، واتـــە: (خـــوا بەڕاســـتی نـــەفرینی لەبێباوەڕان کردووە و دۆزەخی بـۆ ئامـادەکردوون کـە بەیـەکجاری تێـدا دەمێنـنـەوە، نەدۆستێك و نەپشتیوانێکیان دەست ناکەوێت، لەو ڕۆژەدا دەم وچاویان لـەئاگردا ئـەم

دیو و ئەو دیو دەکرێت، دەڵێن: خۆزگە ئێمە گوێڕایەڵی خوا وگوێڕایـەڵی پێغەمبـەرمان بکردایە).

ئەوەی بەباوەڕهێنان بەڕۆژی دواییەوە پەیوەستە: باوەڕهێنانە بەهەرچی ڕووداوێك کـە لەپاش مردن ڕوودەدات، وەك:

١ - تاقیکردنەوە و(فیتنە)ی ناو گۆڕ:

مەبەست لەوەیـە دوای لـەدنیا دەرچـوون پرسـیار لـەمردوو دەکرێـت، دەربـارەی پەروەردگاری و ئایینی و پێغەمبەری، ئنجا ئەوانەی باوەڕیان هێناوە خوا لەسـەر ووتـەی بەجێ و ڕەوان دامەزراویان دەکات، بـاوەڕدار دەڵێـت: پـەروەردگارم خوایـە و ئـایینم ئیسلامە و پێغەمبەرم ﷺ موحەممەدە، وە خوا سـەر لەستەمکاران دەشێوێنـێ، بێـباوەڕ دەڵێت: ها.. ها، نازانم، هەروەها دوڕوو(موونافیق) دەڵێت: نازانم ! گوێم لێبوو خەڵکی شتێکیان دەووت و منیش دەمووتەوە.

٢ـ سزای ناو گۆڕ و خۆشیەکانی:

سزاکەی بۆ ستەمکارانە لـەدووڕووەکان و بێـباوەڕان، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلآئِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾(الأنعام: ٩٣)، واتـە: (ئەگـەر دەبینیـت کاتێـك سـتەمکاران لەگێـژاوی مەرگدان و فریشتەکان دەسـتیان بـۆ لێـدان و ئەشکەنـجەدانیان درێژدەکـەن و پێیـان دەڵێن: گیانی خۆتان دەرکەن ئەمڕۆکـە بەسـزایەکی ڕسـواکەر لەسـەر ئـەوە پاداشـت دەدرێنەوە کە بەناڕەوا دەربارەی خوا دەتانووت و دەرهـەق بەئایەتـەکانی خۆتـان بـەزل دەزانی).

هەروەها خوای گەورە دەربارەی شوێن کـەوتووانی فیرعـەون دەفـەرموێت: ﴿ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ

الْعَذَابِ﴾(غافر:٤٤)، واتە: (بەیانیان و ئێـواران بـەئاگر سـزادەدرێن و ڕۆژێکـیش کـە قیامەت هەڵدەستێ بەفریشتەکان دەووترێت: بنەماڵە و شوێنکەوتووانی فیرعەون بـــخەنە ناو توند و تیژترین سزاوە).

وە لـە(صحیح)ی موسلیمدا و لــە فـەرموودەی(زیدی کـوڕی ثابت)دا هـاتووە کـە لەپێغەمبەرەوە گێڕاویەتەوە دەفەرموێت: « فَلَوْلاَ أَنْ لاَ تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِى أَسْمَعُ مِنْهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ »، واتە: (ئەگەر لەبەرئەوە نەبوایە کە مردووەکانتان نەنێژن داوام لەخوا دەکرد گوێبیـستی ئەو سزایەی گۆڕتان بکات کە من دەیبیستم، پاشان ڕووی تێکـردن و فـەرمووی: پـەنا بگرن بە خوا لەسزای ئاگری دۆزەخ، ووتیان: پـەنا دەگـرین بـەخوا لەسـزای ئـاگری دۆزەخ، ئنجا فەرمووی: پەنا بگرن بەخوا لەسزای گۆڕ، ووتیـان: پـەنا دەگـرین بـەخوا لەسزای گۆڕ، فەرمووی: پەنا بگرن بەخوا لەفیتنەکان بەئاشـکرا و پەنهانـەوە، ووتیـان: پەنا دەگرین بەخوا لەفیتنـەکان بەئاشـکرا و پەنهانـەوە، فـەرمووی: پـەنا بگـرن بـەخوا لەفیتنەی دەجال، ووتیان: پەنا دەگرین بەخوا لەفیتنەی دەجال).

بەڵام خۆشیەکانی گۆڕ بۆ باوەڕدارە ڕاستگۆکانە، خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾(فصلت: ٤١)، واتــە: (ئەوانــەی لـــەدنیادا ووتوویانــە: پەروەردگارمان خوایە، پاشان دامەزراوبوون، فریشتەکان دێنەخوارەوە بۆلایـان و پێـان دەڵێن: نەبترسن و نەخەم بـخۆن مژدەتان لێ بێـت بـەو بەهەشـتەی ئێـوە بـەڵێنتان پـێ درابوو).

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ فَلَوْلاَ إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ * وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ * وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لاَ تُبْصِرُونَ * فَلَوْلاَ إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ * تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ * فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ﴾ (الواقعة: ٨٣–٨٩) تاکۆتایی سورەتەکە، واتە: (ئەگەر گیان و ڕۆح گەیشتە قوڕ قوڕاگـە و ئێـوە لەوکاتەدا بەدەوری گیان دەرچووەکەوەن و تەماشای دەکەن، وە ئێمە زیاتر لەئێوە لــەو مردووەوە نزیکین، بەڵام ئێوە نامان بینن و نازانن چی بەسەر ئـەو مـردووە دێـت، ئنجـا ئەگەر ئێوە زیندوو ناکرێنەوە و لێتان ناپرسرێتەوە، دە ئەو گیانەی دەرچـووە بیگێڕنـەوە بۆ شوێنی خۆی و مەهێڵن دەربچێت، ئەگەر ئێوە ڕاستدەکەن، جا ئەگەر ئـەوەی گیـانی دەردەچێت لەو کەسانە بێ کە لەخواوە نزیکن، ئەوا شادی و بۆنی خـۆش و بەهەشـتی نیعمەتەکانی بۆ ئامادەکراوە).

وە لە(بەڕائی کوڕی عازەب)ـەوە ﷺ باس دەکـەن کـە گێڕاویەتـەوە، پێغەمبــەر ﷺ دەربـارەی ئـەو بـاوەڕدارەی کاتێـك لەگۆڕەکەیـدا وەڵامـی دوو فریـشتەکە دەداتـەوە فەرموویەتی: « فَيُنَادِي مُنَادٍ فِي السَّمَاءِ أَنْ صَدَقَ عَبْدِي فَأَفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَأَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ قَالَ فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا وَيُفْسَحُ لَهُ فِي قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ»(أحمد و أبو داود لە فەرموودەیەکی درێـژدا گێڕاویانەتـەوە)، واتـە: (بانگـدەرێ لەئاسمانەوە بانگ دەکات کەوا: بەندەکەم ڕاستیکرد، ڕایەخی لەبەهەشــت بـۆ بکـەن و پۆشاکی بەهەشتی بۆ لەبەرکەن و دەرگایەکی بەرەو بەهەشت بۆ بکەنەوە، ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆن و بەرامەو خۆشی بەهەشـتی بەسـەردا دێـت و بەقـەد بینـایی چـاوی گۆڕەکەی بۆ فراوان دەکرێت).

باوەڕبوون بەڕۆژی دواییش چەند بەرهەمێکی ناوازە و گرنگی هەیە، لەوانە:

١- حەزکردن و سووربوون لەسەرگوێڕایەڵیکردنی خوا بەئومێدی پاداشتی ئەو ڕۆژە.

٢- ترسان لەئەنجامدان وڕازیبوون بەسەرپێچیکردنی فەرمانەکانی خوا لەترسی سزای ئەو ڕۆژە.

٣- دڵدانەوەی باوەڕدار سەبارەت بەو خۆشیەی لەدنیادا لەدەستی دەچێت بەو بەهرە وپاداشتانەی بەئومێدە ڕۆژی دوایی بەدەستیان بهێنێت.

بێگومان بێباوەڕان نکۆڵییان لەزیندووبونەوەی دوای مردنیان کردووە، بەو بیانووەی کە ڕێی تێناچێ و ڕوونادات، بەڵام ئەم بیانووە پوچ و بەتاڵە، بەڵگەش لەسەر پوچیەکەی شەرع و هەست و عەقڵە:

بەڵگەی شەرع: ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾(التغابن: ٧)، واتە: (ئەوانەی کە بێباوەڕبوون لافی ئەوەیان لێداوە کە زیندوو ناکرێتەوە! بڵێ: با، سوێند بەپەروەردگارم زیندوو دەکرێنەوە، پاشان دەربارەی ئەو کردەوانەی کردوتانە هەواڵتان پێدەدرێت و ئەو لێپرسینەوەیەش بەلای خواوە ئاسانە).

هەروەها سەرجەم کتێبە ئاسمانیەکانیش لەسەر ڕوودانی یەکانگیر و یەکدەنگن.

بەڵگەی هەستیش: ئەوەیە خوا لەم دنیایەدا زیندووکردنەوەی مردووی پیشانی بەندەکانی داوە و لەسورەتی (البقرة)دا پێنج نموونەی لەسەر ئەو ڕاستیە تێدایە، کە ئەمانەن:

نموونەی یەکەم: گەلی موسا کاتێك پێیان ووت: ﴿ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً﴾ (البقرة: ٥٥)، واتە: (باوەڕت پێناهێنین تاکو بەئاشکرا خوا نەبینین) ئنجا خوای

گەورە مراندنی، پاشان زیندووی کردنەوە، پەروەردگار بە نەوەی ئیسرائیل دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ * ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾(البقرة: ٥٥-٥٦)، واتە: (بیرتانە کاتێك ووتتان: ئەی موسا، باوەڕت پێناهێنین تاکو بەئاشکرا خوا نەبینین، ئنجا مردن و خۆشتان بینیتان، پاشان لەدوای مردنتان زیندوومان کردنەوە بەڵکو شوکرانەبژێری خوا بکەن).

نموونەی دووەم: لەچیرۆکی ئەو کوژراوەدا کە نەوەی ئیسرائیل کێشمەکێشمیان لەسەر دەکرد، ئنجا خوای گەورە فەرمانی پێکردن کە مانگایەك سەرببڕن و بەهەندێکی- واتە بە پارچەیەکی- ئەو مانگایە لێی بدەن بۆئەوەی هەواڵیان پێبدات کێ کوشتوویەتی، خوای مەزن لەو بارەشەوە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ * فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾(البقرة: ٧٢-٧٣)، واتە: (بیرتانە کاتێك یەکێکتان کوشت و کێشمەکێشمتان لەسەری دەکرد، خواش ئاشکراکەر و دەرخەری ئەو کردەوەیە کە دەیشارنەوە، ئنجا ووتمان: بەپاچەیەك لەگۆشتی ئەو مانگایەی سەرتان بڕیوە بکێشن بەمردووەکەدا، بۆئەوەی زیندووببێتەوە، ئا بەو جۆرە خوا مردووەکان زیندوو دەکاتەوەو نیشانەکانی دەسەڵاتیتان پیشان دەدات بەڵکو ئێوە ژیر بن و بەعەقڵ بیر بکەنەوە).

نموونەی سێهەم: لەچیرۆکی ئەوگەلەدا کە لەدەڤەرەکەیان چوونەدەرەوە و بەهەزاران کەس بوون لەمردن ڕایانکرد، ئنجا پەروەردگار مراندنی، پاشان زیندووی کردنەوە، خوای گەورە لەوبارەیەوە دەفەرموێت: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ

النَّاسِ لاَ يَشْكُرُونَ﴾(البقرة:٢٤٣)، واتـــە: (ئایـا نابینیـت ئەوانــەی لەدەڤەرەکــەیان چوونەدەرو بەهەزاران کەس بـوون و خۆیـان لـەمردن لادەدا، خـواش پێـی فـەرموون: بـمرن، پاش ئەوەی مردیشن زیندووی کردنەوە، بەڕاستی خوا خـاوەنی بـەهرە و ڕێـزە بەسەر خەڵکەوە، بەڵام زۆربەی خەڵکی شوکرانەبژێری ناکەن).

نموونـەی چـوارەم: لەچیرۆکی ئەوکەسـەی بەسـەر گونـدێکی مـردوودا تێپـەڕی و بـەدووری زانـی کـەخوای گـەورە زینـدوویان بکاتـەوە، پـەروەردگار لەوبارەیـەوە دەفەرموێت: ﴿ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾(البقرة: ٢٥٩)، واتە: (یاخود وەك ئەو پیـاوەی بـەلای گوندێکـدا تێپەڕی کە تەخت و بەختی ڕوخـابوو، ووتـی: چـۆن خـوا خـەڵکی ئـەم گونـدە دوای مردنیان زیندوو دەکاتەوە؟ ئنجا خوا سەد ساڵ مراندی پاشان زینـدوی کـردەوە و پێـی فەرموو: چەندە بەمردوویی مایتەوە؟ ووتـی: ڕۆژێـك یـان هەنـدێك لـەڕۆژێك مامـەوە، فەرمووی: بەڵکو سەد ساڵ بەمردوویی مایتەوە، سەیری خواردن و خواردنەوەکەت بکە تێکنەچووە و سـەیری گوێدرێژەکەشت بکە چۆن ئێسك و پلوسکی لێك بووەتـەوە، وە بۆئەوەی بتکەین بەبەڵگە و نیشانەی دەسەڵاتی پەروەردگار و پەند بۆ خـەڵکی کـە ئـاوا مراندوومانی و زینـدوومان کردویتـەوە، هـەروەها سـەیری ئێسقانەکان بکـە کەچـۆن سەریەکیان دەنێینەوە و بەگۆشت دایاندەپۆشینەوە، کاتێـك بـۆی ڕوون بـووەوە ووتـی: دەزانم کە بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە).

نموونەی پێنجەم: لەچیرۆکی(إبراهیم)ی خەلیلدا کاتێك داوای لەپەروەردگار کرد کە نیشانی بدات چۆن مردووەکان زیندوو دەکاتەوە؟ خوای گەورە فەرمانی پێکرد چوار باڵندە سەرببڕێت و پارچە پارچەیان بکات و بەسەر شاخەکانی دەوروبەریدا بڵاویان بکاتەوە، پاشان بانگیان بکات، ئنجا پارچەکان هەندێکیان لەگەڵ ئەوانی تر یەکدەگرنەوە و بەفڕکان بۆلای ئیبراهیم دێن، خوای گەورە لەو بارەیەشەوە دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾(البقرة: ٢٦٠).

ئەمانە نموونەی بەرهەست و واقیعین، بەڵگەن لەسەر ئەوەی لەلایەن خواوە دەتوانرێ مردوو زیندوو بکرێتەوە، پێشتریش ئاماژەمان بۆ ئەوشتانە کرد کە خوای گەورە کردوونی بەنیشانەی پێغەمبەرایەتی عیسای کوڕی مەریەم، لەزیندووکردنەوەی مردووەکان و دەرهێنانیان لەگۆڕەکانیان بەویستی خوای گەورە.

بەڵگەی عەقڵیش (لەسەر پووچی ئەو بۆچوونەی دەڵێ: زیندوبوونەوە ڕێی تێناچێ و ڕوو نادات) لەدوو ڕووەوەیە:

یەکەمیان: ئەوەیە خوای گەورە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوانەشە کە تێیاندایە، هەر لەسەرەتاوە دروستیکردوون، بێگومان ئەو کەسەی توانای سەرەتا شت دروست بکات، دەستەوسان نابێ کە سەرلەنوێ دروستی بکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ﴾(الروم: ٢٧)، واتە: (ئەو خوایەیە کە سەرەتا شت دروست دەکات، پاشان سەرلەنوێ دروستی دەکاتەوەو ئەوەش بەلای خواوە ئاسانترە).

وە دەفەرموێت: ﴿ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴾(الأنبياء: ١٠٤)، واتە: (هەروەك چۆن یەکەمجار دەستمان داوەتە دروستکردنی هەر دروست کراوێك بەهەمان شێوە دەیگێڕینەوە، بەڵێنە لەسەرمان، ئێمەش ئەنجامدەر و دروستکەرین).

وە فەرمان بە بەرپەرچدانەوەی ئەوکەسە دەکات کە نکوڵی لەزیندووکرانەوەی ئێسقانەکان ڕزیو و پۆلکیوەکان دەکات و دەفەرموێت: ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾(یس:٧٩)، واتە: (بلێ: ئەو خوایە زیندوویان دەکاتەوە کە یەکەمجار دروستیکردوون، هەر ئەویش بەهەموو دروستکردنێك زانایە).

دووەمیان: ئەوەیە زەوی کە مردووە ڕووتەمەنە و هیچ درەختێکی سەوزی تێدا نیە، کەچی بارانی بەسەردا دەبارێ، هەرچی لەناو زەویدایە سەردەردێنێتەوە و سەوز و زیندوو دەبنەوە و لەهەموو چەشنە ڕووەکێکی تێدا دەڕوێتەوە، ئنجا ئەو خوایەی دەتوانێ پاش مردنی زیندووی بکاتەوە، تواناشە کە مردووەکان زیندوو بکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾(فصلت: ٣٩)، واتە: (لەنیشانەکانی دەسەڵاتی خوا ئەوەیە کە دەبینی زەوی کزۆڵ و ڕووتەمەنە، ئنجا ئەگەر بارانمان بەسەردا باراند سەوز دەبێ و پەرە دەسەنێ و زیندوودەبێتەوە، ئەو خوایەی کە زیندووی کردەوە زیندووکەرەوەی مردووەکانە، بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ* وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ * رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ

الْخُرُوجُ﴾ (سورة ق: ٩-١١)، واتە: (لەئاسمانەوە ئاوێکی بەبەرەکەتمان بۆ بارانـدوون، بەو ئاوەش چەندەها باخ و دانەوێڵە کە درووێنە دەکرێن و دارخورمای درێژ و هەڵـچوو کە گۆپکە و هێشووی پڕیان هەیە دەڕوێنین، بۆئەوەی ببنە ڕۆزی بەنـدەکان و هـەر بـەو ئاوە خـاك و وولاّتێکـی مـردو و وشـکمان پـێ زیندووکردوەتـەوە، زیندووکرانـەوەش بەوجۆرە بەلای خواوە ئاسانە).

تاقمێـك لەخـەڵك لاڕێ وگومڕابـوون و نکوڵـیـان لەسـزای گـۆڕ و نیعمـەت و خۆشیەکانی کردووە، بەو بیانووەی ڕێی تێناچێت، چونکە پێچەوانەی واقیعە، ووتویانـە: چـونکە ئەگـەر گـۆڕی مـردوو هـەڵ بدرێتـەوە دەبینـرێ هـەروەك خـۆی وایـە و نـە بەفراوانبوون و نە بەتەنگبوونەوە گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە، ئەم بیانووەش بەپێی شەرع و هەست و ژیری پوچ و بەتاڵە:

<u>سەبارەت بە بەڵگەی شەرع</u>: بێگومان پێشتر لە خاڵی دوو (٢)دا - کە پەیوەستە بـە باوەڕ هێنان بەڕۆژی دوایـیەوە - ئەو دەقانە باسکران کـە بەڵگـەن لەسـەر چەسـپاندنی سزای گۆڕ و خۆشیەکانی.

لـە(صـحیح)ی بوخاریـدا هـاتووە: (عبـدالله ی کـوڕی عبـاس)دا رضي الله عنهما فەرمووی: « خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَـا... أنَّ أَحَـدَهُمَا كَـانَ لاَ يَـسْتَتِرُ مِـنَ الْبَـوْلِ وَأَنَّ الآخَـرَ يَمْـشِي بِالنَّمِيمَـةِ »(رواه البخاري ومسلم)، واتـە: (پێغەمبـەر ﷺ لـەلای هەنـدێ لـەدیواری باخـەکانی شـاری مەدینەوە چووە دەرەوە و گوێی لەدەنگی دووکەس بوو لەگۆڕەکانیاندا سـزا دەدران... یەکێکیان لەکاتی میزکرندا خۆی نەدەپاراسـت و نەدەچـووە کـەنارەوە، ئـەوەی تـریش قسەی دەبردوو دووزمانی دەکرد).

بەڵگەی هەست (لەسەر پووچی نکوڵیکردن لەسزای گۆڕ و خۆشیەکانی): ئەوەیە کە نوستوو لەخەوەکەیدا دەبینێ لەشوێنێکی فراوانی خۆشدایە و ڕادەبوێرێت، یان لەشوێنێکی تەنگەبەری ترسناکدایە و ئازاری بەدەستەوە دەچێژێت، ڕەنگە زۆرجاریش بەو خەوەی دەیبینێ خەبەری ببێتەوە، لەگەڵ ئەوەدا کە هەر لەسەر جێگەکەی خۆیەتیو لەژوورەکەیدایە و وەك خۆی وایە، خەویش برای مردنە و لەبەر ئەمەیە خوای گەورە بەمردن و(وفاة) ناوی بردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿ اللَّهُ يَتَوَفَّى الأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الأُخْرَى إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ (الزمر: ٤٢)، واتە: (خوایە کە گیانەکان لەکاتی سەرەمەگیاندا دەکێشێت، هەروەها ئەوانەش دەمرێنێ کە لەخەوەکەیاندا نەمردوون، ئنجا ئەوەیان بەر دەکەوێت کە مردنی بەسەردا دێت و ئەوانی تریش دەهێڵرێنەوە بۆ ساتێکی دیاری کراوی تر).

بەڵگەی ژیری (لەسەر پووچی نکوڵیکردن لەسزای گۆڕ و خۆشیەکانی): ئەوەیە کە نوستوو لەنووستنەکەیدا خەوی ڕاستی وادەبینێ کە لەگەڵ واقیعدا ڕێکاوڕێکە، وە ڕەنگە پێغەمبەریش ﷺ لەسەر شێوە و سیفەتی خۆی ببینێت، هەرکەسیش لەسەر شێوەو سیفەتی خۆی ببینێت ئەوە بەڕاستی بینیویەتی، لەگەڵ ئەوەشدا کە نوستوو لەژوورەکەی خۆیدایەو لەسەر جێگەکەی خۆیەتی و دوورە لەوەی بینویەتی، ئنجا ئەمە ئەگەر لەحاڵەتی دنیاییدا ڕێی تێبچێت، ئایا لەحاڵەتی قیامەتیدا چۆن ڕێی تێناچێت؟

وەڵامی ئەوگومانەیان (کە ئەگەر مردوو لە گۆڕەکەیدا سەری هەڵبدرێتەوە دەبینرێ هەروەك خۆی وایە و گۆڕەکە نە بەفراوان بوون و نە بەتەنگبوونەوە نەگۆڕاوە) لە چەند ڕوویەکەوەیە، لەوانە:

یەکەم: نابێ بەوێنەی ئەم دوودڵی و گومانە پووچانە بەرەنگاری ئەو بیروباوەڕە بینەوە کە شەرع هێناویەتی، لەحاڵێکدا ئەگەر بەرهەڵستکار بەشێوەیەکی چاك لەو

فرمانانە وورد ببێتەوە کە شەرع هێناویەتی، ئـەوا پوچـی و بـەتاڵی ئـەم گومانانـەی بـۆ دەردەکەوێت، ووتراویشە:

وَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيْحًا وَآفَتُهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيْمِ

واتە: **چەند کەس هەیە ووتەی ڕاست عەیبدار دەکات**

دەردەکەشی ئەوەیە چاو لەتێگەیشتنی لار دەکات

دووەم: بارودۆخی بەرزەخ لەو فرمانە نادیارانەیـە کـە هەسـت پـەی پـێ نابـات، وە ئەگەر بە هەست پـەی پێـبرایە ئـەوا باوەڕهێنـان بـەنادیار کـەڵکی نـەدەما و ئەوانـەی باوەڕیان بەنادیار هەیە و ئەوانەی لەبڕواپـێکردنیدا لاساری دەکەن یەکسان دەبوون.

سێهەم: سزا وخۆشی و فراوانبوونی گۆڕ و تەنگەبەربوونی تەنها مـردوو دەیزانـێ و کەسی تر هەستی پێناکات، وە ئەوەی خەوتووە لەخەوەکەیدا دەبینـێ کـە لەشـوێنێکی تەنگەبەری ترسـناکدایە، یـان لـەشـوێنێکی فراوانـی دڵڕفێندایـە، ئەوکەسـە بـەگوێرەی کەسـانی تـر شـوێنەکەی نـەگۆڕاوە و لـەژوورەکـەی خۆیدایـە و لـەتوێی ڕایـەخ و جێگەکەیدایە، پێغەمبەر ﷺ لە کاتێکدا لەنێوانی هاوەڵەکانیدا بوو سـروش و(وەحـی)ی بۆ دەهات، خۆی گوێی لەوەحیەکە دەبوو، کەچی هاوەڵـەکان نەیاندەبیـست، جـاریش هەبوو فریشتەکە خـۆی بـۆ دەخـستە شـێوەی پیاوێکـەوە و قـسەی لەگـەڵ دەکـرد و هاولاَنیش فریشتەکەیان نەدەبینی و گوێیان لێی نەدەبوو.

چوارەم: پەی بردنی خەڵکی بەوڕاددەیەی خـوای گـەورە توانـای پـەیبردنی پێـداون سنوورداره و ناتوانن پەی بەهەموو ئەو شتانە بەرن کە هەیـە، خـۆ حـەوت ئاسمانـەکان و زەوی و ئەوی تێیاندایە و هەموو شتەکان بەشێوەیەکی ڕاستەقینە یـادەوەری و سوپاسـی خوا دەکەن جاروبار خوای گەورە گوێ بیستی هەندێ لەدروستکراوەکانی دەکات کـە خۆی بیەوێت، لەگەڵ ئەوەشدا لێمان شاراوەیە.

خوای پەروەردگار لەوبارەیەوە دەفـەرموێت: ﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ...﴾(الإسراء: ٤٤)، واتە: (حەوت ئاسمانەکان و زەوی و ئەوی تێـیاندایە تەسبیحی خوا دەکەن و هیچ شتێك نیە یاد تەسبیحی خوا نەکات، بەڵام ئێوە لەیادەوەریـیان تێناگەن).

هەروەها شەیتانەکان و جنۆکە بەرزیشتن و هاتنیانەوە لەزەویدا تێدەکۆشـن، جنۆکـە لەلای پێغەمبەری خـوا ﷺ ئامـادەبوون و گوێیـان لەقورئانـــخوێندنەکەی گـرت و بـێ دەنگبوون، ئنجا گەڕانەوە بۆلای گەلـەکەیان و بوونە ئاگادارکەر و ترسێنەریان، کەچـی لەگەڵ ئەوەشدا لێمان شاراوەن.

خوای کاربەجێ لەو بارەیـەوە دەفـەرموێت: ﴿ يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ﴾ (الأعراف: ٢٧)، واتـە: (ئەی نەوەی ئادەم شەیتان لەخـشتەتان نـەبات هـەروەك بـاوك و دایكتـانی لەبەهەشـت دەرکرد و پۆشاکی لەبەر داکەندن بۆ ئەوەی عەورەتیان دەربـخات، ئەویش و دەست و پێوەندەکەشی دەتان بیـنن لەکاتێکـدا ئێـوە نایانبـــینن، ئێمـە شەیتانەکانـــمان کـردووە بەدۆستی ئەوانەی باوەڕناهێنن)، وە ئەگەر خەڵکی پەی بەهەموو شتێك نەبەن کە هەیـە، ناشبێ نکۆڵی لەو فرمانە نادیارانە بکەن کە چەسپاون و پەییان پێـنەبردوون).

* * *

وتؤمن بالقدر خيره وشره[١٣٣] والدليل على هذه الأركان الستة قوله تعالى: ﴿ لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ ﴾(البقرة: ١٧٧).

وە باوەڕ بهێنی بەقەدەر بەخۆش و ناخۆشیەوە، بەڵگەش لەسەر ئەم شەش پایانە ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾، **واتە: (چاکە ئەوەنیە ڕووتان وەرگێڕن بەرەو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، بەڵکو چاکەکار کەسێکە باوەڕی بەخوا و بەڕۆژی دوایی و فریشتەکان و کتێبەکان و پێغەمبەران هەبێت).**

---

(١٣٣) **قەدەر (القَدَر)** بە فەتحەی دالەکە: ئەندازەگیری خوای گەورەیە لەسەرەتاوە بۆ بوونەوەرەکان، بەو پێیەی زانستی پێی بووە و کاربەجێیی خۆی خواستوویەتی، باوەڕ هێنان بە قەدەریش چوارخاڵ لەخۆ دەگرێت:

١ـ باوەڕهێنان بەوەی خوای گەورە بەتێکڕا(إجمال) و بەوردەکاری(تفصيل)، بێ سەرەتا وکۆتایی(أولاً وأبداً) بەهەموو شتێك زانایە، ئنجا ئەو زانینە پەیوەست بێت بەکردارەکانیەوە یان بەکرداری بەندەکانیەوە وەك یەکە.

٢ـ باوەڕهێنان بەوەی خوا ئەو زانیاریانەی لە(لوح المحفوظ)دا نووسیوە، خوای گەورە دەربارەی ئەم دوو ڕاستیە دەفەرموێت: ﴿ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾(الحج: ٧٠)، واتە: (ئایا نازانی کە خوا دەزانێت چی لەئاسمانەکان و زەویدایە، بەڕاستی ئەو زانیاریە لەنووسراوێکدایەو ئەو فرمانە بەلای خواوە ئاسانە)، وە لە(صحيح)ی موسلمیدا هاتووە، لە(عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص)ەوە ﷺ کە فەرموویەتی: (گوێم

لێبوو پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو: « كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلاَئِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ »(رواه مسلم)، واتە: (خوا بەپەنجا هەزار ساڵ پێش ئەوەی ئاسمانەکان و زەوی دروست بکات ئەندازەگیری دروستکراوەکانی نووسیوە).

٣- باوەڕهێنان بەوەی سەرجەم بوونەوەرەکان ئەگەر بەویستی خوای گەورە نەبێت نابن، ئنجا لەوانە بن کە پەیوەستن بەکرداری خواوە یان پەیوەستن بەکرداری دروستکراوەکانیەوە.

خوای گەورە دەربارەی ئەوەی پەیوەستە بەکرداریەوە دەفەرموێت: ﴿ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ﴾(القصص: ٨٦)، واتە: (پەروەردگارت ئەوی بیەوێ دروستی دەکات و هەڵی دەبژێرێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾(آل عمران: ٦)، واتە: (ئەو خوایەیە کە لەرەحەمی دایکەکاندا چۆن بیەوێ شێوەتان دەکێشێت).

وە پەروەردگار دەربارەی بەدیهێنانی ئەوەی پەیوەستە بەکرداری دروستکراوەکانیەوە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ﴾(النساء: ٩٠)، واتە: (ئەگە خوا بیویستایە ئەو بێباوەڕانەی بەسەرتاندا زاڵدەکردن وکوشتاریان لەگەڵ دەکردن)، وە دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ (الأنعام:١١٢)، واتە: (ئەگەر خوا بیویستایە وایان نەدەکرد، بۆیە واز لەخۆشیان و لەو درۆیەش بهێنە کە دەیکەن).

٤- باوەڕهێنان بەوەی سەرجەم بوونەوەرەکان بە خودی خۆیان و سیفەتەکانیان و جم و جوڵەکانیانەوە دروستکراوی خوای گەورەن، وەك دەفەرموێت: ﴿ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴾(الزمر: ٦٢) واتە: (خوا دروستکاری هەموو شتێکە و بەسەر هەموو شتێکدا چاودێر و ئاگادارە).

وە دەفـەرموێت:﴿ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴾(الفرقان: ٢)، واتـە: (هـەموو شتێکی دروستکردووە و بەمەزندەکردن مەزندەی کردووە).

هـەروەها دەربـارەی پێغەمبـەری خـوا ئیـبراهیم ﷺ -کـە بەگەلەکـەی ووتـووە - دەفـەرموێت: ﴿ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾(الصافات: ٩٦)، واتـە: (خـوا ئێـوەش و کردەوەکانی ئێوەشی دروستکردووە).

باوەڕهێنان بە قەدەر بـەو جـۆرەی وەسـفمان کـرد ئـەوە ڕەت ناکاتـەوە کـە بەنـدە لەکردارە ئیختیاریەکاندا ویستی هـەبێت و توانـای بەسـەریاندا بـشکێت، لەبەرئـەوەی شەرع و واقیع بەڵگەن لەسەر چەسپاندنی ئەو ویستە بۆ بەندە:

بەڵگەی شەرع ئەوەیە: خوای گـەورە لـەبارەی ویـستەوە دەفـەرموێت: ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ مَآبًا ﴾(النبأ: ٣٩)، واتە: (هەرکەس دەیەوێت با ڕێگەی گەڕانـەوە بـۆلای خوا بگرێتە بـەر)، هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾(البقرة: ٢٢٣)، واتە: (هەر چۆنێك ویستتان بچنە کێڵگەکەتان - واتە لای خێزانەکانتان -).

لـەبارەی تواناشـەوە دەفـەرموێت: ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا ﴾ (التغابن: ١٦)، واتە: (چەندە لەتواناتاندایە خۆتان لەسزای خوا بپـارێزن و فەرمانـەکانی ببیستن وگوێڕایەڵی بکەن).

هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿ لاَ يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ﴾(البقرة: ٢٨٦)، واتە: (خوا داخوازی لەهیچ نەفسێك ناکات بـەپێی توانـای خۆی نەبێت، هەر چاکەیەك کە بەدەستی هێناوە بـۆ خۆیـەتی و هـەر خراپەیـەکیش پێـی هەستاوە لەسەر خۆیەتی).

بەڵگەی واقیع: ئەوەیە هەموو مرۆڤـێك دەزانێ کە ویست و توانـای هەیـە، وە بـەو ویست و توانایە کاردەکات و بـەوانیش واز لـەشـت دەهێنێـت، وە جیـاوازی لـەنێوان کارێکدا دەکات کە بەویستی خۆی ڕوودەدات، وەك ڕۆیشتن و ئەوەش کە بەبێ ویـستی

خۆی ڕووبدات، وەك: ڕاچڵەکان، بەڵام ویـست و توانـای بەنـدە بەویـست و توانـای خوای گەورە بەئەنجام دەگات، چونکە پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ * وَمَا تَشَاءُونَ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾(التكوير: ٢٨-٢٩)، واتـە: (قورئان یاد و ئامۆژگاریـیە بۆ هەرکەس لەئێوە کە بیـەوێ ڕێگـەی ڕاسـت بگرێتەبـەر، ویستیشیان لـەسەری نابێ مەگەر خـوای پـەروەردگاری جیهانیـان بیـەوێت)، وە لـەبـەر ئەوەی هەموو بوونەوەر موڵکی خوای گەورەیە و هیچ شتێك لەموڵکیدا بـەبێ زانـین و ویستی خۆی ڕوونادات.

باوەڕهێنان بە قەدەریش بەوجۆرەی وەسفمان کرد پاساو نادەنە دەست بەندە لەسـەر وازهێنان لـەئەرکەکان، یاخود کردنی سەرپێچیەکان، بەم پێیە پاساو پێهێنانەوەی لەچـەند ڕوویەکەوە پوچ و بێ ناوەڕۆکە:

یەکەم: ئەوەیـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلاَ آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ تَخْرُصُونَ ﴾(الأنعام: ١٤٨)، واتە: (دەبینی ئەوانەی هاوبەشیان بۆ خوا داناوە دەڵێن: ئەگـەر خـوا بیویـستایە نەئێمە و نەباو و باپیرانـمان هاوبەشمان بۆ خـوا دانـەدەنا و هـیچ شتێکیـشمان لـەخۆوە حەرام نەدەکرد، ئەوانەی پێش ئەمانیش هەر درۆی ئاوایان دەکرد تاکو سـزای ئێمـەیان چەشت، بلێ: ئایا هیچ زانیاری و بەڵگەیەکتان لەسـەر ئـەو قـسەیە پێـیە هـەتا بۆمـان بهێننەوە؟ شوێن گومان نەبێ شوێنی هیچی تر ناکـەون و بێجگـە لـەدرۆ هیـچی ترتـان لەهەگبەدا نیە) ئنجا ئەگەر بۆیان هەبووایە پاساو بە قەدەر بهێننەوە خوا سزای خۆی پـێ نەدەچەشتن.

دووەم: پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾(النساء: ١٦٥)، واتـە: (پێغەمبـەرانێکمان

ڕەوانەکردووە تاکو مژدەدەر و ترسێنەربن بۆ ئەوەی خەڵکی دوای هاتنی پێغەمبــەرەکان پاساوو بیانوویان لای خوا نەبێت و خوای مەزن شکۆمەند وکاربەجێـیە).

ئنجا ئەگەر قەدەر پاساو بووایە بۆ سەرپێچیکەران، ئەوا بە نێررانـی پێغەمبـەران ڕەت نەدەکرایەوە، چونکە سەرپێچیکردن دوای ڕەوانەکرانیان بەقەدەری خـوای گـەورە ڕوو دەدات.

سێهەم: لـەو فەرموودەیەدا کە بوخاری و موسلیم لە(علی کوڕی أبی طالب)ـەوە ﷺ گێڕاویانەتەوە و (لَفْظ)ـەکەشی هـی بوخاریــیە کـەوا پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: « مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ »، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَفَلاَ نَتَّكِلُ؟ فَقَالَ: اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ »، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى﴾ الآية،(رواه البخاري)، وفي لفظ لمسلم: « فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ » (رواه مسلم)، واته: (بێگومان هیچ یەکێك لەئێوە نیە کە شوێنەکەی لـەئاگری دۆزەخـدا یـان لەبەهەشتدا نە نووسرابێت) کابرایەکیش لەناو خەڵکەکەدا ووتی: ئەی پێغەمبەری خـوا، ئایا پاڵی لێنەدەینەوە؟ فەرمووی: (نەخێر، هـەوڵ بـدەن و کـار بکـەن، چـونکە هـەموو کارێك بـۆ خاوەنەکـەی ئاسـانکراوە)، پاشـان ئایـەتی: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ﴾ی تا کۆتایی ئایەتەکە خوێندەوە.

وە لە(لَفْظ)ێکی موسلیمدا هـاتووە: (هـەموو شـتێك ئاسـانکراوە بـۆ ئـەوەی بـۆی دروستکراوە).

پێغەمبەرﷺ فەرمانی بـەکارکردن کـرد و ڕێگـری لـەوە کـرد کـە پاسـاو بەقـەدەر بهێنرێتەوە.

چوارەم: ئەوەیە خـوای گـەورە فـەرمانی بەبەنـدە کـردووە و ڕێگـری لێکـردووە و بەگوێرەی توانای نەبێ داخوازی لێنەکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ﴾(التغابن: ١٦)، واته: (چەندە توانیتـان خۆتـان لـەتوڕەیی خـوا بپـارێزن)،

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ لاَ يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا ﴾(البقرة: ٢٨٦)، واتـە: (خـوا داخوازی لـەهیچ نەفسێك ناكات بەپێی توانای خۆی نەبێت).

ئنجا ئەگەر بەندە لـەكرداریدا ناچاربوایە ئـەوا داخوازیـیـەكی لێـدەكرا كـە نـەتوانێ ڕزگاری ببێت لـێی، ئەمەش پوچ و بەتاڵە، لەبەرئەوە ئەگەر بە نـەزانی یـان لـەبیرچـوون، یان بە زۆرلێكران سەرپێچیـیـەكی لێوەشایەوە لەبەرئەوەی عوزری هەیە گوناهی لەسـەر نیە.

پێنجەم: ئەوەیە قەدەری خوای گـەورە نهێنیـەكی شـاراوەیە و دوای ڕوودانـی كـارە قەدەریەكـە نـەبێ پێـی نازانرێـت، ویـستی بەنـدەش بـۆ ئـەوكارەی دەیكـات لـەپێش كردنیەوەیە، بەو پێـیە ویستی ئەنجامدانەكـەی لەسـەر ئـەوە بنیـاد دەنـرێ كـە زانیـاری دەربارەی قەدەری خوا هەبێت، لـەوكاتەشـدا پاسـاو هێنانـەوەی بەقـەدەر ڕەتدەبێتـەوە، چونكە مرۆڤ پاساوی لـەوەدا بۆ نیە كە نەیزانێت.

شەشەم: دەبینین مرۆڤ لـەكاروباری دنیاییدا لـەسەر شتێك سوورە كە بەدەست دێـت هەتا پێی دەگات، وە وازی لێناهێنێ بۆ شتێك كە بەدەست نەیەت ئنجا بۆ وازهێنانەكەی پاساو بەقەدەر بهێنێتەوە، باشە بۆچی لـە فرمانی ئایینەكەیـدا كـۆڵ لـەشـتێك دەدات كـە سوودی پێدەگەیەنێ و دەچێت بۆ شتێك كە زیانی پێدەگەیەنێت پاشان بە قەدەر پاساوی دەداتەوە؟! ئایا هەردووكیان یەك كردار نین؟!

نـموونەیەكت بـۆ دێنمـەوە كـە ئـەو مەسـەلەیە ڕوون بكاتـەوە: ئەگـەر دوو ڕێگـە لـەبەردەمی مرۆڤـدا بێت، یەكێكیان بگاتە شارێك بگـات كـە هـەموو ژیـانی پـشێوی و كوشتن و تاڵان و ئابڕو بردن و ترس و برسـیەتی بێـت، دووەمـیش بگاتـە شـارێك كـە هەموو ژیانی یاسا و ئاسایشی بەر قەرار و ژیـانی خـۆش و ڕێزگرتنـی یـەكتر و ئـابڕو و سامان بێت، ئایا چ ڕێگایەكیان دەگرێتەبەر؟! بێگومـان ڕێگـەی دووەم دەگرێتەبـەر كـە سەرئەنجامی بەشاری یاسا و ئاسایشەكە دەگـات. خـۆ مەحاڵـە هـەرگیز كەسـێكی ژێـر ڕێگەی شاری پشێوی و ترسەكە بگرێتەبەر، ئنجا پاساو بەقەدەر بهێنێتەوە، باشـە بۆچـی

لەکاری قیامەتیدا ڕێگەی ئاگری دۆزەخ دەگرێتەبـەر نـەك بەهەشـت و پاسـاو بەقـەدەر دەهێنێتەوە؟!

نـموونەیەکی تر: دەبینین کاتێك نـەخۆش فـەرمانی بـەدەرمان خـواردن پێـدەکرێت، دەیـخوات و نەفسیشی ئارەزووی ناکات و ڕێگـری هـەر خـواردنێکی لێـدەکرێ کـە زیـانی پێدەگەیـەنێ و نەفسیـشی ئـارەزووی دەکـات، هـەموو ئەمانـە مەبەسـت پـێ چاکبوونەوە و بێوەیـە، وە ناشبێ ڕێگری لـەخواردنی دەرمانەکە بکات، یان ئەو جـۆرە خواردنە بـخوات کە زیانی پێدەگەیەنێت و پاساو بەقەدەر بهێنێتەوە، باشە بۆچـی مرۆڤـ واز لـەکارێك دێنێت کە خوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ فـەرمانیان پێکـردووە، یـان کارێـك دەکـات کـەخوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ ڕێگریـیان لێکـردووە، پاشـان پاسـاو بەقـەدەر دەداتەوە؟!

حەوتەم: ئەوکەسەی بیانوو بەقەدەر دەگرێ – لەسـەر وازهێنـان لەئەرکـەکان، یـان کردنی سەرپێچیـیەکان – ئەگەر کەسێك دەستدرێژی بکاتە سەر و ماڵەکەی ببات، یان ئابرووی بشکێنـێ ئنجا پاساو بەقەدەر بهێنێتەوە و پێی بلێت: گلەییم لـێ مەکـە چـونکە دەستدرێژیـیەکەم بەقەدەری خوا بـووە، پاسـاوەکەی لـێ قـەبوڵ ناکـات، باشـە چـۆن پاساودانەوە بەقەدەر لـە کەسێکی تر کە دەستدرێژی بکاتە سەر قـەبوڵ ناکـات، کەچـی خۆی دەیکاتە پاساو لـە دەستدرێژیکردنیدا بۆ سەر مافی خوای گەورە؟!

دەگێڕنەوە دزێکیان بردە لای ئەمیری باوەڕداران (عُمَری کـوڕی خەطاب) ﷺ کـە شایستەی دەست بڕین بوو، ئەویش فەرمانی بەبڕینی دەستی کرد، دزەکە ووتی: هێـواش ئەی ئەمیری باوەڕداران، کە من دزیم کردووە بەقەدەری خوا بووە، پێـشەوا (عمر)یـش فەرمووی: ئێمەش بەقەدەری خوا دەیبڕین!

باوەڕبوون بەقەدەریش چەند بەرهەمێکی ناوازە و گرنگی هەیە، لەوانە:

یەکەم: پشتبەستن بەخوای گەورە لـەکاتی ئەنجامدانی هۆکارەکاندا، بەجۆرێك کە پشت بەخودی هۆکارەکە نابەسترێت چونکە هەموو شتێك بەقەدەری خوای گەورە بەئەنـجام دەگات.

دووەم: ئەوەیە کاتێك مرۆڤ خواستەکانی جێگیر دەبێت نابێ بەخۆی بنازێت، چونکە بەدەستهێنانیان بەهرەیەکە لەخوای گەورەوە، بەوەی هۆکاری چاکە و سەرکەوتنی بۆ دەستەبەرکردووە و بەخۆنازینی شوکرانەبژێری ئەو بەهرەیەی لەبیر دەباتەوە.

سێهەم: دڵنیایی و حەوانەوەی دەروونی بەوەی قەدەرەکانی خوای گەورەی بەسەردا دێت و بە لەدەست چوونی خۆشویستراوێك یان توش بوون بەنەویستراوێکەوە ناکەوێتە دڵەڕاوکێ، چونکە ئەو شتە بەقەدەری ئەو خوایە دەبێت کە خاوەنداری ئاسمانەکان و زەوییە و ئەو بەسەرهاتە دەبێ هەر بێت و چار نیە، پەروەردگار لەوبارەیەوە دەفەرموێت:﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ فِي أَنْفُسِكُمْ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ* لِكَيْلاَ تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلاَ تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لاَ يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾(الحديد: ٢٢-٢٣)، واتە: (هەر بەڵاو ناخۆشییەك لەزەویو لەخودی خۆتاندا کە تووش دێت حەتمەن لەکتێبێکدایە کە (لوح الْمَحْفُوظ)ـە پێش ئەوەی زەوی و ئێوە و بەسەرهاتەکەش دروست بکەین، بێگومان ئەوکارە بەلای خواوە ئاسانە، تا بەوە دڵگران نەبن کە لەدەستتان چووە و بەوەش دڵخۆش نەبن کە دەستتان کەوتووە، خواش هیچ خۆ بەزلزانێکی شانازیکەری خۆش ناوێت).

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: « عَجَبًا لأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَاكَ لأَحَدٍ إِلاَّ لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ » (رواه مسلم). واتە: (سەیرم لەکاری باوەڕدار دێت، چونکە هەموو کارەکانی خێرن، ئەوەش بۆکەس نیە تەنها بۆ باوەڕدار نەبێت، ئەگەر توشی خۆشییەك هات شوکرانەبژێری دەکات و دەبێتە خێر بۆی، وە ئەگەر توشی ناخۆشییەك هات ئارام دەگرێت و هەر دەبێتە خێر بۆی). دوو تاقمیش لە قەدەردا گومڕا بوون:

یەکەمیان: **جەبریەکانە:** ئەوانەی دەیانووت: بەندە لەسەرکردنی کارەکەی ناچارە و خۆی هیچ ویست و توانایەکی تێدا نیە.

دووەم: **قەدەریەکانـە**: ئەوانـەی دەیـانووت: بەنـدە لـەکردنی کارەکەیـدا لـەڕووی ویستو توانـاوە سەربەخۆیەوخواسـتو توانـای خـوای گـەورە هـیچ کاریگەریـیەکی لەسەری نیە.

تاقمی یەکەم (الْجَبْرِيَة) بە بەڵگەی شەرع و نـموونەی واقیع بەرپەرچ دەدرێنەوە:

بەڵگەی شەرع: ئەوەیە خوای گەورە ویـست وخواسـتی بـۆ بەنـدە چەسـپاندووە و کردەوەی داوەتە پاڵی، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الآخِرَةَ ﴾(آل عمران: ١٥٢)، واتە: (کەسی وا لەئێوەدا هەیە دنیـای دەوێـت و کەسـی واشتان تێدایە کە ڕۆژی دوایی دەوێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾(الكهف: ٢٩) تاکۆتایی ئایەتەکە، واتە: (بڵێ: ئەوەی ڕاست وڕەوایـە لەپەروەردگارتانەوەیـە و ڕوونـی کردوەتـەوە، ئنجـا هەرکـەس دەیەوێ با باوەڕ بهێنـێ وهەرکەسیش دەیەوێ با بێـباوەڕ بێـت، ئێمـە ئاگرێکمـان بـۆ ستەمکارانی بێباوەڕ ئامادەکردوە کە بڵێسەکەی وەك ڕەشماڵ دەورەیان دەدات).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ ﴾(فصلت: ٤٦)، واتە: (هەرکەس چاکە بکات بۆخۆیەتی و هەرکەسـیش خراپـە بکات ئەوا لەسەر خۆی دەکەوێت، وە پەروەردگاریشت ستەمکار نیە بۆ بەندەکان).

بەڵگەی واقیع: ئەوەیە هەموو مرۆڤـێك جیـاوازی نێـوان ئـەوکردارە خۆویـستانەی دەکات کە بەویستی خۆی دەیانکات، وەك: خواردن و خواردنەوە و فرۆشـتن وکـڕین، لەگەڵ ئەوانەی بەبێ ویـستی خـۆی لێـی ڕوودەدەن، وەك: سـڵەمینەوە لەدووپـشك و کەوتنە خوارەوە لەسەربان، کە لەیەکەمدا کاری سەرپشکە بەویستی خۆی و بێ تۆپزی ئەنـجامیان دەدات و لەدووەمیشدا نەسەرپشکە و نەویستی لەڕوودانیدا هەیە.

تاقمی دووەمیش (القَدَرِيَّة): بە بەڵگەی شەرع و عەقڵ بەرپەرچ دەدرێنەوە:

بەڵگەی شەرع: ئەوەیە خوای گەورە کردگـاری هـەموو شـتێکە، هـەموو شـتێکیش بەخواستی خۆی دەبێت، وە لـەکتێبەکەیدا ڕوونـی کردووەتـەوە کـەکرداری بەنـدەکان بەویستی خۆیان ئەنـجام دەدرێت، وەك دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾(البقرة: ٢٥٣)، واتە: (ئەگەر خوای گەورە بیویـستایە ئـەو گەلانـە دوای پێغەمبـەرەکانیان کوشـتاریان نـەدەکرد، دوای ئـەوەی موعجیزەو بەڵگەی ئاشکرایان بـۆ دەهـات، بـەڵام جیاوازیـیان کەوتـەناو، هەنـدێکیان هەبوو باوەڕیان هێنا و هەندێکیشیان بێباوەڕبوون، وە ئەگەر خوا بیویـستایە کوشـتاریان نەدەکرد، بەڵام خوا هەرچی بوێ ئەنجامی دەدات).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾(السجدة: ١٣)، واتـە: (ئەگـەر بـمانویـستایە هەموو نەفسێکمان ڕێنمایی دەکرد، بەڵام ووتە و بڕیاری ڕاست لەمنەوەیـە کـە دەبێـت دۆزەخ لەجنۆکە و مرۆڤ پڕ بکەم).

بەڵگەی عەقڵ: ئەوەیە هەموو بوونەوەر موڵکی خوای گەورەیە و مرۆڤ بەشێکە لـەم بوونەوەرە، ئەویش موڵکی خوای گەورەیەوە، ئنجـا بـۆ بـەموڵککراویش نیـە ئـاڵوگۆڕ لەموڵکی موڵکداردا بکات بەمۆڵەت و ویستی خۆی نەبێت.

* * *

الْمَرْتبة الثالثة: الإحسان، ركن واحد، وهو: أن تعبد الله كأنك تراه، فإن لَم تكن تراه فإنه يراك، والدليل قوله تعالى: ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾(النحل: ١٢٨). وقوله: ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ * الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ * إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾(الشعراء: ٢١٧-٢٢٠). وقوله: ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلاَ تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلاَّ كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ﴾ (يونس: ٦١). [١٣٤]

پلەی سێهەم: ئیحسانە، کە یەك پایەیە و بریتییە لەوەی وا خوا بپەرستی وەك ئەوەی بیبینیت، ئنجا ئەگەر تۆش ئەو نەبینی ئەوا ئەو تۆ دەبینێت، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴾، واتە: (**بەڕاستی خوا لەگەڵ ئەوانەیە کە پارێزیان لەتوڕەیی خوا کردووە و لەگەڵ ئەوانەشە کە چاکەخوازن**)، **هەروەها دەفەرموێت:** ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ * الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ * إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، **واتە: (پشت بەو خواوەندە شکۆمەند و میهرەبانە ببەستە کە دەتبینێ کاتێك هەڵدەستیت بۆ نوێژ و لەگەڵ ئەوانەدا هەڵسەوکەوتە دەکەیت کە کڕنوش بەرن، بەڕاستی هەر ئەو خوایەیە کە بیسەر و زانایە)، وە دەفەرموێت:** ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلاَ تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلاَّ كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ﴾، **واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ، سەرقاڵی هەر کاروبارێك بیت، وە هەرچی لەقورئان بخوێنیتەوە و هەرچی کردەوەیەکیش کە دەیکەن ئێمە هەر چاودێرین بەسەرتانەوە کاتێك تێیدا ڕۆدەچن).**

---

(١٣٤) **چاکەخوازی(الإحسان)**: دژی خراپەکاریـیە و بریتیە لەوەی مرۆڤ چاکە بخاتەوە و دەست لەئازاردان هەڵگرێت و بەماڵ و پلە و پایە و زانست و جەستە چاکە بۆ بەندەکانی خوا دابین بکات:

* **بـە ماڵ:** بەوەی خەرجی بکات و خێری لێبکات و زەکاتی لێبدات، کـە باشـترین جۆری چاکەخوازی بـەماڵیش زەکاتدانـە، چـونکە زەکـات یەکێکـە لەپایـە و بونیـادە مەزنـەکانی ئیـسلام، ئیـسلامەتی مرۆڤــیش بەزەکاتــدان نــەبێ تــەواو نابێــت، کــە خۆشەویسترینی بەخشینەکانە لای خوای گەورە و دوای ئەویش ئـەو خەرجیـیانەن کـە لەسەر مرۆڤـ واجبن، وەك خەرجیکێشانی خێزانەکەی و دایکی و باوکی و وەچەکانیو براکانی وکـوڕی براکـانی و خوشـکەکانی و مامـەکانی و پوورەکـانی و خوشـکەکانی دایکی و هەتا کۆتایی ئەمانە، پاشان خێرکـردن بەهـەژاران و کەسـانی تـریش لەوانـەی خێریان پێدەشێت، بۆ نـموونە وەك: قوتابیانی زانست.

* **چاکەکردن بەپلەوپایە:** ئەوەیە خەڵکی پلە پلەن، کەسی وایان تێدایـە کـە لــەلای خاوەن دەسەڵات قسەڕۆیشتووە، دەبێ مرۆڤـ ئـەو پلــە وپایەیـەی بــخاتەکار، کاتێـك یەکێك دێتەلای و داوای لێدەکات کە لەلای خاوەن دەسەڵات تکای بۆ بکـات، ئنجـا بۆ لادانی زیانێك بێت لێی، یاخود بۆ بەدەستهێنانی سوودێك بێت بۆی.

* **چاکەکردن بەزانست:** ئەوەیە مرۆڤـ زانستەکەی بۆ بەندەکانی خـوا بــخاتە کـار، بەوەی لەزنـجیرە وانەکان وکۆڕە گـشتی و تایبەتەکانـدا فێریـان بکـات، هـەتا ئەگـەر لەچایـخانەشدا بووی هەر خێرە و چاکەخوازیـیە کە خـەڵکی فێـر بکـەیت، وە ئەگـەر لەکۆڕێکی گشتیدا بوویت هەر خێرە خەڵکی فێر بکەیت، بەڵام لــەم ڕووەوە دانـایی و حیکمەت بەکاربهێنە وگرانگیری مەکە لەسەر خەڵکی بەجۆرێ هەرکاتێك لە کۆڕێکـدا دانیشتی دەست بکەیت بەئامۆژگاریکردنیان و قسەیان بۆ بکەیت، چـونکە پێغەمبـەر ﷺ لەئامۆژگاریکردندا خەڵکی سەرپشك دەکرد و زۆری لەسەر نەدەڕۆیشت، لەبەرئەوەی دەروونـەکان بـێ تاقـەت و بێـزار دەبـن و زۆر جـاریش لــەزۆرکاری ئـەوەی دەسـت بەقسەکردن دەکات ڕقیان لەچاکەش دەبێتەوە.

* **هەروەها چاکەخوازی لەگەڵ خەڵکدا بەجەستە:** ئەوەیە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێت: ﴿ وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ ﴾(رواه البخاري

ومسلم)، واتە: (یارمەتیـدانی کەسـێك لەووڵاخەکەیـدا، بـەوەی سـواری بکـەی، یـان شـتومەکەکەی لەگـەڵ بـار بکـەیت چـاکەیە)، ئـەوە کەسـێکە و یارمـەتی دەدەی و شـتومەکەکەی لەگـەڵ هەڵـدەگری، یـان ڕێگـەی نیـشان دەدەیـت، یـان هـەرکارێکی لەوجۆرە بێت، هـەموو ئەمانـە چـاکەخوازین، ئەمـە سـەبارەت بەچـاکەخوازی لەگـەڵ بەندەکانی خوادا.

بەڵام سەبارەت بەچاکەخوازی لەپەرستنی خوادا: ئەوەیە « أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ»، واتە: (وەك ئەوە خوا بپەرستی کە دەیبینیت)، هەروەك پێغەمبەر ﷺ فەرمووی.

ئەم پەرستنەش – واتە مرۆڤـ وا پـەروەردگاری بپەرسـتێ کـە بیبـینێت – پەرسـتنی داخوازی و تامەزرۆیـیە، لـەپەرستنی داخوازی و تامەزرۆیشدا مرۆڤ لەدەروونە هەسـت بەهانـدەر دەکـات بۆئەنجامـدانی، چـونکە داخـوازە بـۆ ئـەو زاتـەی خۆشـی دەوێـت، وادەیپەرستـێ کە بیبـینێت، ڕووی مەبەستی تێدەکات و دەگەڕێتەوە بۆلای وخـۆی لـێ نزیك دەخاتەوە.

« فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ»، واتە: (ئەگەر تۆش نەیبینـی ئەو تۆ دەبینێت)، ئەمـەش پەرستنی ڕاکردن و ترسانە، لەبەرئەوە ئەم پلەیە لەچـاکەخوازیدا دووەمـە، ئەگـەر وەك ئەوە خوای گەورە نەپەرسـتی کـە بیبـینی و داخـوازی بیـت و بـۆ گەیـشتن پێـی هـانی دەروونت بدەیت، ئەوا وەها بیپەرستە کە ئەو تۆ دەبینێت، وەك کەسێك بیپەرستە کەلێی دەترسیت، کەسێك کـە لەسـزا و تۆڵـەی ڕابکـەیت، ئـەم پلەیـەش لای ئاکاردۆسـتان (أرباب السلوك) لەپەلەی یەکەم نزمترە. پەرستنی خوا ﷻ وەك (ابن القيم) – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – فەرمویەتی، ئەوەیە:

وَعِبَادَةُ الرَّحْمَنِ غَايَةُ حُبِّهِ مَعْ ذُلِّ عَابِدِهِ هُمَا رُكْنَانِ

واتە: پەرستنی خـوا دوو ڕوکنی هـەیە هەریەك پێویستی بەوی تر هەیە

یەکیان ئەوپەڕی خۆشەویستنیەتی دووەم ملکەچی چاکی بەندەیە

پەرستن لەسەر ئەم دوو بنچینەیە بنیاد دەنرێت: ئـەو پـەڕی خۆشویـستن و ئەوپـەڕی ملکەچی، ئنجا لەخۆشویستندا داخوازی هەیـە و لــە ملکەچـکردندا تـرس و ڕاکـردن هەیە، ئەمەیە چاکەخوازی(الإحـسان) لەپەرستنی خوای گەورەدا، ئنجا ئەگـەر مرۆڤــ بەم شێوەیە خوا بپەرستێت، ئەوکاتە نیازپاك دەبێ بۆ خوای شکۆمەند و لـەپەرسـتنەکەیدا نەمەبەستی ڕوپامایی دەبێ و نەناوبانگ(سمعة) و نەپیاهەڵـدانی خـەڵکی، ئنجـا خـەڵکی ئاگایان لێی بـێ، یان ئاگایـان لێـی نـەبێت، هـەموو حاڵەتـەکان بەلایـەوە یەکـسانن و لەهەموو بارێکدا چاکەخوازە لەپەرستنەکەیدا، بەڵکو لەتەواوەتی و نیازپاکیـــیەوەیە کـە مرۆڤــ لەســەر ئــەوە ســوور بێــت خـەڵکی لــەکاتی خواپەرسـتیدا نـەیبینن، وە دەبـێ پەرستنەکەی لەگەڵ پەروەردگاریدا نهێنی بێــت، مەگـەر لەئاشـکراکردنی شـتێکدا کـە بەرژەوەندی بۆ موسوڵمانان یان بۆ ئیسلام تێدا بێت، وەك ئەوەی کەسـێکی شـوێن پـێ هەڵگیراوی پێشەوا بێ و چاوی لێبکەن و حـەز بکـات پەرسـتنەکە بـۆ خـەڵکی ڕوون بکاتەوە بۆئەوەی مەشخەڵێکی لێوەربگرن و لـەبەر ڕۆشناییەکەیدا بڕۆن، یان پێی خـۆش بێ کە پەرستنەکەی دەربکەوێت بۆئەوەی هاوڕێ و دۆست و هاوەڵــەکانی چـاوی لــێ بکەن، ئەمە خێری تێدایە، ئەو بەرژەوەندییەی ئاوڕی لێدەداتەوە ڕەنگە چاکتر و بـەرزتر بێت لـەبەرژەوەندی شاردنەوەکە، لەبەرئەمە خوای گەورە ستایشی ئەوانـە دەکـات کـە سامانەکانیان بەنهێنی و ئاشکرا دەبەخـشن وخـەرج دەکـەن، ئنجـا ئەگـەر نهێنیـــبوون چاکترو بە سوودتر بێ بۆ دڵ و ترس ئامێزتر بێ و زیاتر مایەی گەڕانـەوە بـۆ لای خـوا بێت دەیشارنەوە، وە ئەگەر ئاشکراکردنەکە بەرژەوەندی ئیسلامی بەدەرکەوتنی یاسـا و شەریعەتەکانی تێدا بـوو، هـەروەها بەرژەوەنـدی موسـڵمانانی تێـدابوو بـەوەی چـاوی لێبکەن، ئاشکرای دەکەن.

باوەڕداریش تەماشا دەکات کامیان گونجاوترە، هەرکامیان گونجاوتر و بەکەڵکتر بوو لەپەرستندا ئەوە تەواوتر و باشترە.

* * *

والدليل من السنة حديث جبرائيل المشهور عن عمر ﷺ قال: « بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لاَ يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلاَ يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِى عَنِ الإِسْلاَمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: « الإِسْلاَمُ: أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِىَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً ». قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ ! قَالَ: فَأَخْبِرْنِى عَنِ الإِيمَانِ. قَالَ: « أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلاَئِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ ». قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِى عَنِ الإِحْسَانِ. قَالَ: « أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ». قَالَ: فَأَخْبِرْنِى عَنِ السَّاعَةِ. قَالَ: « مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ ». قَالَ: فَأَخْبِرْنِى عَنْ أَمَارَتِهَا. قَالَ: « أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ ». قَالَ: ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا، ثُمَّ قَالَ لِي: « يَا عُمَرُ أَتَدْرِى مَنِ السَّائِلُ؟ » قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: « فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ »[١٣٥].

بەڵگەش لەسوننەت فەرموودەکەی جوبرائیلی بەناوبانگە لەعومەرەوە ﷺ کە فەرمووی: ئێمە ڕۆژێکیان لای پێغەمبەری خوا ﷺ دانیشتبووین، لەپڕ پیاوێکمان لێدەرکەوت، جلەکانی زۆر سپی بوو، مووی زۆر ڕەش بوو، شوێنەواری گەڕانی پێوە نەدەبینرا و کەسیش لەئێمە نەیدەناسی، تاکو لای پێغەمبەر ﷺ دانیشت، ئنجا ئەژنۆی نا بەئەژنۆیەوە و هەردوو لەپی دەستی خستە سەر هەردوو ڕانی، فەرمووی: ئەی موحەممەد، دەربارەی ئیسلام هەواڵم پێبدە؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: (ئیسلام ئەوەیە شایەتی بدەیت کە هیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا، وە موحەممەدیش پێغەمبەری خوایە و نوێژ بکەی و زەکات بدەی و ڕەمەزان

بـەڕۆژوو بـی و سـەردان و حـەجی مـاڵی خـوا بکـەی ئەگـەر توانـای چـوونت هـەبوو)، فـەرمووی: ڕاسـت دەکـەیت، ووتـی: پێمـان سـەیر بـوو، پرسـیاری لێدەکرد و پێشی دەووت ڕاست دەکەیت !!، فـەرموی: ئنجا دەربـارەی بـاوەڕ هـەواڵم پێبـدە؟ فـەرمووی: (ئەوەیـە بـاوەڕ بهێنـی بـەخوا و بەفریـشتەکانی و کتێبـەکانی و پێغەمبـەرانی و ڕۆژی دوایـی و بەقـەدەر بەچـاك و خراپیـەوە)، فەرمووی: ڕاست دەکەیت.

فەرمووی: ئنجا دەربارەی ئیحسان هەواڵم پێ بدە؟ فەرمووی: (ئەوەیە بەو شـێوەیە خـوا بپەرسـتی کـە دەیبینیـت، ئەگـەر تـۆش نـەیبینی ئـەوا ئـەو تـۆ دەبینێـت)، فـەرمووی: دەربـارەی هـاتنی ڕۆژی دوایـی هـەواڵم پـێ بـدە؟ فـەرمووی: (پرسـیارلێکراو لـەخاوەن پرسـیارەکە زانـاتر نیـە!)، فـەرمووی: دەربارەی نیشانەکانی هەواڵم پـێ بـدە؟ فـەرمووی: (ئەوەیـە ئـافرەتی کۆیلـە گـەورە و خانمەکـەی خـۆی بخاتـەوە و ببینـی پێپـەتی و ڕووت و هـەژارەکان، ئەوانەی شوانی ئاژەڵن تەلار و خانووبەرەکانیان بەرزبکەنەوە)، پێشەوا (عمر) فـەرمووی: ئنجـا کـابرا ڕۆیـشت و ئێمـەش کـەمێك ماینـەوە، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (ئەی عومەر ئایا دەزانی ئەوەی پرسیاری دەکرد کێ بـوو؟)، ووتم: خـوا و پێغەمبەرەکـەی دەزانـن و زانـاترن! فـەرمووی: (ئـەوە جبریـل بـوو، هاتەلاتان بۆئەوەی ئایینەکەتان فێر بکات).

(١٣٥) زۆربەی ئەم فەرموودەیـە لـە پێـشدا ڕاڤـەکراوە و لـە(سـەرجەمی فـەتوا و پەیامەکان)دا ڕاڤەمان لەسەری هەیە (١٤٣/٣).

*   *   *

الأصل الثالث:[١٣٦] معرفة نبيكم محمد ﷺ وهو محمد بن عبدالله بن عبد المطلب بن هاشم وهاشم من قريش وقريش من العرب والعرب من ذرية إسماعيل ابن إبراهيم الخليل عليه وعلى نبينا أفضل الصلاة والسلام.

بنچینەی سێهەم: ناسینی پێغەمبەرەکەتان (محمد)**ە** ﷺ، **ئەویش** (محمد)**ی کوڕی** (عبدالله) **کوڕی** (عبدالمطلب) **کوڕی** (هاشم)**ە و** (هاشم)**یش لەقوڕەیشە و قوڕەیشیش لەعەرەبە و عەرەبیش لەوەچەی**(إبراهيم **ی** خليل)**ن**، عليه وعلى نبينا أفضل الصلاة والسلام.

---

(١٣٦) واته: لەو سێ بنچینانەی واجبە لەسەر مرۆڤ بیانزانێت، کە بریتین لەوەی بەندە پەروەردگار و ئایین و پێغەمبەری بناسێت. ناسینی پێغەمبەریش ﷺ پێنج بڕگە لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: **ناسینی لەڕەچەڵەکەوە:**

کە بەڕێزترینی خەڵکە لەڕووی ڕەچەڵەکەوە و هاشمی قوڕەیشی عەرەبییە و ناوی (محمد) کوڕی (عبدالله)ی کوڕی (عبدالمطلب)کوڕی (هاشم)ە و... تا کۆتایی ئەوەی شێخ -ڕەحمەتی خوای لێ بێت- فەرموویەتی.

دووەم: **زانینی تەمەنی و شوێنی لە دایك بوون و شوێنی کۆچ بۆکردنی:**

شێخ بەوە ڕوونیکردووەتەوە کە دەفەرموێت: (شەست و سێ ساڵ تەمەنی کردووە و شارەکەی مەککە بووە و کۆچی کردووە بۆ مەدینە) لەمەککە لەدایك بووە وپەنجاو سێ ساڵ تێیدا ماوەتەوە، پاشان کۆچیکردووە بۆ مەدینە و دەساڵ تێیدا ماوەتەوە، ئنجا لەوێ لەڕەبیعی یەکەمی ساڵی یازدەی دوای کۆچ وەفاتی کردووە.

سێهەم: زانینی ژیانی پێغەمبەرایەتییەکەی ﷺ کە بیست و سێ ساڵە:

کاتێك سروشی بۆهات تەمەنی چل ساڵ بوو، وەك یەکێك لەشاعیرانی وتوویەتی:

وَأَتَتْ عَلَيْهِ أَرْبَعُونَ فَأَشْرَقَتْ شَمْسُ النُّبُوَّةِ مِنْهُ فِيْ رَمَضَانَ

واتە:

تەمەنی ژینی چل ساڵی بەسەردا هات خۆری پێغەمبەرایەتی لە ڕەمەزان لێ هەڵهات

چوارەم: بەچی بوو بە(نبـي) **و بە**(رسول)؟:

کاتێك بوو بە(نبـي) کە ئەم ئایەتانەی بۆ هاتەخوارەوە: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾(العلق: ١-٥)، واتە: (بەناوی ئەو پەروەردگارەتەوە بـخوێنە کە هەموو شـتێکی دروسـتکردووە، مرۆڤـی لەخوێنـپارە دروسـتکردووە، بـخوێنە پـەروەردگاری تـۆ لەهەموو کەس بەخشندەترە، ئەوەی مرۆڤی بەقەڵەم فێـری نوسـین کـردووە، مرۆڤـی فێری شتانێك کردووە کەنەیدەزانی).

پاشان کە ئەم ئایەتانەی بۆ هاتەخوارەوە بوو بە(رسول): ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّـكَ فَكَبِّـرْ * وَثِيَابَـكَ فَطَهِّـرْ * وَالرُّجْـزَ فَـاهْجُرْ * وَلَا تَمْـنُنْ تَـسْتَكْثِرُ * وَلِرَبِّـكَ فَاصْبِرْ﴾(المدثر: ١-٧)، واتە: (ئەی ئەوکەسەی خـۆت داپۆشـیوە، هەسـتە و خـەڵکی لەمەترسی هاوبەشدانان ئاگادار بکـەرەوە و پـەروەردگارت بەگـەورە و پـیرۆز بگـرە و پۆشاکت خاوێن بکەرەوە و لەپۆخڵە و چەپەڵی هاوبەشدانان خۆت پەرێز بگرە و منەت مەکە، بەوەی داوای زۆر بکەیت و بۆ پەروەردگارت و لەبەر خاتری ئەو ئارام بگرە).

ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ هەسـتا و خـەڵکی ئاگـادارکردەوە و بەفـەرمانی خـوای گـەورە ڕاچەنی.

جیاوازی نێوان (رَسُول) و (نبـي)یش وەك زانایان دەڵێن، ئەوەیە: (نبـي) کەسـێکە بەوەحی شەرعی بـۆ نێررابـێ و فـەرمانی پـێ نـەکرابێ ڕای بگەیـەنێت، (رَسُول)یـش

کەسێکە خوا بەوەحی شەرعی بۆ ناردبێ و فەرمانی بەڕاگەیاندنی پێکردبێت، بـەم پێـیە هەموو (رَسُول)ێك (نبـي)یە و هەموو (نبـي)ێك (رَسُول) نیە.

پێنجەم: چ پەیامێکی پێدا نێرراوە و بۆچی؟ بێگومان بۆ گەیاندنی یەکتاپەرستی خوای گـەورە و شـەریعەتەکەی نێـرراوە کـەکردنی فـەرمانپێکراو(المـأمور) و وازهێنـان لەڕێنەدراو(المحظور)ی لەخۆگرتووە، هەروەها بۆئەوە نێـراوە کـە میهرەبـانی بـێ بـۆ جیهانیان تاکو لەتاریکی هاوبەشـدانان و بێبـاوەڕی و نـەفامی دەربازیـان بکـات بـەرەو ڕوناکی زانست و باوەڕ و یەکتاپەرستیـان بەرێت، بۆ ئەوەی بەو پەیامە لێخۆشـبوون و ڕەزامەندی خوایان دەستبکەوێت و لەتۆڵە و خەشمی خوا ڕزگاریان ببێت.

* * *

ولە من العمر ثلاث وستون سنة، منها أربعون قبل النبوة، وثلاث وعشرون نبيًا ورسولاً، نبـيء بإقرأ، و أرسل بالمدثر، وبلده مكة، و هاجر إلى مدينة.
بعثه الله بالنذارة عن الشرك ويدعو إلى التوحيد(١٣٧) والدليل قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ(١٣٨) * قُمْ فَأَنْذِرْ(١٣٩) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ * وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴾(المدثر: ١-٧)، ومعنى ﴿ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴾ ينذر عن الشرك ويدعوا إلى التوحيد﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ أي عظمه بالتوحيد﴿ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴾ أي طهر أعمالك عن الشرك ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴾ الرجز الأصنام، وهجرها تركها والبراءة منها وأهلها.
أخذ على هذا عشر سنين يدعو إلى التوحيد(١٤٠) وبعد العشر عرج به إلى السماء(١٤١).

تەمەنی شەست و سێ ساڵ بووە، چل ساڵیان پێش پێغەمبەرایەتی و بیست و سێ ساڵیشیان دوای هەڵبژێرران و پێغەمبەرایەتی، بە(إقرأ) بوو بە(نبـي) و بە(المدثر) بوو بە(رسول) و شارەکەی مەککە بووە و کۆچی کردووە بۆ مەدینە. خوا بەترساندن لەهاوبەشدانان و بانگەوازکردن بۆ یەکتاپەرستی ڕەوانەی کردووە، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ * وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴾**،واتە: (ئەی ئەو کەسەی خۆت داپۆشیوە، هەستە خەڵکی بترسێنە وئاگاداریان بکەرەوە و پەروەردگارت بەگەورە بگرە و پۆشاکت خاوێن بکەرەوە و لەپۆخڵە و چەپەڵی خۆت پەرێز بگرە و منەت مەکە بەوەی داوای زۆر بکەیت، وە لەبەرخاتری پەروەرگارت ئارام بگرە)، واتای:** ﴿ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴾ **ئەوەیە خەڵکی لەهاوبەشدانان بترسێنێ و بانگەواز بۆ یەکتاپەرستی بکات،** ﴿ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴾**، واتە: بەیەکتاپەرستی بەمەزنی بگرە،** ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ **واتە: کردەوەکانت لەهاوبەشدانان خاوێن بکەرەوە،** ﴿وَالرُّجْزَ

فَاهْجُرْ ﴾. (رجز): بتەکانە و (هجر)یان واتـە: وازلێهێنانیـان و خـۆ بـەریکردن لەخۆیان و ئەهلەکانیان کە بتپەرستانن. لەسەر ئەم حاڵە دەساڵی بەسەربرد، کە بانگـەوازی بـۆ یەکتاپەرسـتی دەکـرد و دوای دە سـاڵەکە بەرزکرایـەوە بـۆ ئاسمان.

---

(١٣٧) واتە لەهاوبەشدانان بیان ترسێنـێ و بۆ یەکتاپەرستی خوای گەورە بانگیـان بکات، لەپەروەردگاریەتی و پەرستراویەتی و ناو و سیفەتەکانیدا.

(١٣٨) بانگەشەکە بۆ پێغەمبەری خوایە ﷺ.

(١٣٩) خـوای گـەورە فـەرمان بەپێغەمبەرەکـەی ﷺ دەکـات کـە بەکارامـەیی و چالاکانە هەستێ و خەڵکی لەهاوبەشدانان بترسێنـێ و ئاگاداریان بکاتەوە لێی، شێخ ئەو ئایەتەی تەفسیر کردووە.

(١٤٠) واتـە: پێغەمبـەر ﷺ لەسـەر ئـەو حاڵـە دە سـاڵ مایـەوە و بانگـەوازی بـۆ یەکتاپەرستی خوای گەورە و بەتەنها ناسینی لەپەرستنیدا ﷻ دەکرد.

(١٤١) (عروج): بەرزبوونەوەیە، خوای گەورە لەوبارەیەوە دەفـەرموێت: ﴿ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ ﴾(المعارج: ٤)، واتـە: (فریـشتەکان و جبریـل بـۆلای خـوا بـەرز دەبنەوە) ئەوەش یەکێکە لەو تایبەتـمەندیـیە مەزنانەی کە بەهۆیەوە خوا ڕێزی لەپێغەمبەر ﷺ ناوە، پێش ئەوەی لەمەککە کۆچ بکـات، کاتێـك لەکەعبـە لەلایەکـەوە نوسـتبوو، یەکێك هاتەلای و نێوانی ڕەقێنەی ملی هەتا داوێنی سکی توێکرد، ئنجا دڵی دەرهێنـا و پڕیکرد لەدانایی و باوەڕ، تاکو بۆ ئەو ئەرکەی دواتر پێی هەڵدەسێ ساز وئامادە بێـت، ئنجا وولاخێکی سپی هێنا، کە لەئێستر بـچووکتر و لەگوێدرێـژ گـەورەتر بـوو و پێـی دەووترێت: بۆراق و هەنگاوەکانی لەتەواوبوونی بینایی چـاویدا دادەنێـت، پێغەمبـەر ﷺ سواری بوو و بە هاورێـیەتی جبریلی ئەمیندار ڕۆیشتن، تاکو گەیـشتە (بیت المقدس)،

ئنجا لـەوێ دابەزی و پێشنوێژیی بۆ پێغەمبەران کرد، بۆ هەموو پێغەمبەر و نێرراوەکـان، نوێژیان لـەدواوە کرد تـاکو بـەو پێـشنوێژیە ڕێـز و شـەرەفمەندی پێغەمبـەری خـوا ﷺ دەرکەوێت، هەروەها دەرکەوێ کە پێشەوای سەرمەشقە، پاشان جبریل بەرزی کـردەوە بۆ ئاسمانی دونیا و لـەدەرگایدا، ووتیان: ئەوە کێـیە؟ فەرمووی: جبریـل، ووتیـان: کێـت لـەگەڵە؟ فەرمووی: (محمد)، ووتیان: پەیامی بۆ ڕەوانە کراوە؟ فەرمووی: بەڵێ، ووتیان: بەخێر بێت، چاکترین میوان هاتووە، ئنجا دەرگـای بۆکرایـەوە و لـەوێ ئـادەمی بینـی، جبریل فەرمووی: ئەمە باوکە ئادەمتە، سڵاوی لێبکـە، ئـەویش سـڵاوی لێکـرد، ئـادەم ؑ وەڵامی سڵاوەکەی دایەوە و فەرمووی: کوڕی چـاك (صـالح) و پێغەمبـەری چـاك بەخێر بێت، بینی لەلای ڕاستی ئادەمەوە گیانی بەختـەوەرەکان و لای چەپـیەوە گیـانی سەرگەردانەکانە لەوەچەکانی، کاتێك سـەیری لای ڕاسـتی دەکـرد دڵخـۆش دەبـوو و پێدەکەنی، وە کاتێك سەیری لای چەپی دەکرد دەگریا، پاشان جبریل بەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی دووەم و لەدەرگای داو... هتد. ئنجا یەحیا و عیسای لـەوێ بینـی – سـڵاوی خوایان لـێ بێت– کە هەریەکەیان کوڕی پوری ئەوی تریانە، ئنجا جبریل فەرمووی: ئـەم دووانە یەحیا و عیسان و سـڵاویان لێبکـە، ئـەویش سـڵاوی لێکـردن و سـڵاوەکەیان سەندەوە و فەرموویان: برای چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، پاشان جبریـل بـەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی سێهەم و لەدەرگایـداو... هتـد، یوسـفی لـەوێ بینـی ﷺ، جبریـل فەرمووی: ئەمە یوسفە و سڵاوی لێبکە، ئەویش سـڵاوی لێکـرد، یوسـف سـڵاوەکەی سەندەوە و فەرمووی: برای چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، پاشـان جبریـل بـەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی چوارەم و لەدەرگایدا و... هتد. ئنجا ئیدریسی لەوێ بینـی، جبریـل فەرمووی: ئەمـە ئیدریـسە و سـڵاوی لێبکـە، ئـەویش سـڵاوی لێکـرد و سـڵاوەکەی سەندەوە و فەرمووی: برای چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، پاشـان جبریـل بـەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی پێنجـەم و لەدەرگایـدا و... هتـد، هـارونی کـوڕی عیمرانـی بـرای

موسای بینی ﷺ و جبریل فەرمووی: ئەمە هارونە و سلاوی لێبکە، ئەویش سلاوی لێکرد، هارون سلاوەکەی سەندەوە و فەرمووی: برای چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، پاشان جبریل بەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی شەشەم، لەدەرگای داو... هتد.

ئنجا موسای لەوێ بینی ﷺ، جبریل فەرمووی: ئەمە موسایە و سلاوی لێبکە، ئەویش سلاوی لێکرد، موسا سلاوەکەی سەندەوە و فەرمووی: برای چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، کاتێك لێی ڕەت بوو موسا گریا، پێیان ووت: بۆچی دەگریت؟ فەرمووی: بۆیە دەگریم چونکە دوای من ڕۆڵەیەك ڕەوانەکراوە، کە زیاتر لەئومەتەکەی ئەو دەچنە بەهەشتەوە وەك لەوەی لەئومەتەکەی من دەچنە بەهەشتەوە -گریانەکەی موساش پەژارەی ئەوە بوو کە گەلەکەی ئەو هەموو ڕێزەی لەدەست چووە نەك ئێرەیی و حەسوودی بێت بە ئومەتی (محمد) ﷺ -.

پاشان جبریل بەرزی کردەوە بۆ ئاسمانی حەوتەم و لەدەرگایدا و... هتد، ئیبراهیمی (خلیل)ی خوای بەخشندەی لەوێ بینی، ئنجا جبریل فەرمووی: ئەمە باوکە ئیبراهیمتە و سلاوی لێبکە، ئەویش سلاوی لێکرد و ئیبراهیم سلاوەکەی سەندەوە و فەرمووی: کوڕی چاك و پێغەمبەری چاك بەخێر بێت، جبریل بۆیە پێغەمبەری خوای ﷺ بەسەر ئەو پێغەمبەرانەدا گەڕان تاکو مایەی ڕێزلێنان و دەرخستنی شەرەفمەندی پلەوپایەی پێغەمبەر ﷺ بێت، ئیبراهیمی خەلیل پاڵیدابوو بە ماڵی ئاوەدان(بيت المعمور)ەوە لەئاسمانی حەوتەم کە هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار لەفریشتەکانی تێدەچن، خوا پەرستی و نوێژدەکەن، پاشان دێنەدەرەوە و ناگەڕێنەوە ناوی، لەڕۆژی دووەمدا بێجگە لەوان فریشتەی تر دێن کە بێجگە لەخوا کەسی تر ژمارەیان نازانێت، ئنجا پێغەمبەر ﷺ بەرزکرایەوە بۆ(سدرة المنتهى) کە بەفەرمانی خوا بەرەونەق و جوانی داپۆشینێك داپۆشراوە هیچ کەس نەتوانێ لەجوانیدا وەسفی بکات، پاشان خوا پەنجا نوێژی بۆ هەموو شەوو ڕۆژێك لەسەر فەرزکرد و پێی ڕازی بوو و دەستبەجێ ملکەچ بوو، ئنجا

هاتەخوارەوە، کاتێك بەلای موسادا تێپەڕی فەرمووی: پەروەردگارت چی لەسەر ئوممەتەکەت فەرزکردوە؟ فەرمووی: لەهەموو ڕۆژێکدا پەنجا نوێژ، ئەویش فەرمووی: ئوممەتەکەت توانای ئەوەی نیە، من خەڵکی پێش تۆم بۆ تاقی بووەتەوە و بەسەخت ترین شێوە چارەسەری کێشەی (بنو إسرائیل)م کردووە، بگەڕێرەوە بۆلای پەروەردگار و داوای لێبکە سوکی بکات بۆ ئوممەتەکەت، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئنجا گەڕامەوە و خوا (دە) نوێژی لەسەر لابردم، بەردەوام دەگەڕایەوە بۆلای پەروەردگاری تاکو فەرزەکە لە(پێنج)دا جێگیر بوو، ئنجا بانگدەرێك بانگی کرد: فەرزەکەمم چەسپاند و لەسەر بەندەکانم سوك کرد. هەر لەم شەوەدا پێغەمبەرﷺ برا بۆ بەهەشت، بینی چەندەها گومەزی مرواری تێدایە و خۆڵەکەی میسکە، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە خوارەوە تاکو لەکۆتایی شەودا هاتەوە مەککەو نوێژی بەیانی لەوێ کرد.

* * *

وفرضت عليه الصلوات الخمس، وصلى في مكة ثلاث سنين[١٤٢] و بعدها أمر بالْهِجْرَةِ[١٤٣] إلى المدينة.

وە پێنج نوێژەکانی لەسەر فەرزکرا و سێ ساڵ لەمەککە نوێـژی کـرد دوای ئەوە فرمانی پێکرا بەکۆچکردن بۆ مەدینە.

---

(١٤٢) تا کۆچیکرد بۆ مەدینە نوێژی چوار ڕکـاتیی بـە دووڕکـات دەکـرد، ئنجـا نوێژی سەفەر(لەسەر دوو ڕکاتەکە) مایەوە و نوێژی نیشتەجێ(حضر) زیادکرا.

(١٤٣) خوای گەورە فەرمانی بەپێغەمبەرەکەی موحەمەد ﷺ کرد بەکۆچـکردن بـۆ مەدینە، چونکە خەڵکی مەککە ڕێگریـیان دەکرد کە بانگەوازەکەی بەرقەرار بکات، وە لەمانگی ڕەبیعی یەکەمی سـاڵی سـیازدەی ڕەوانەکرانـدا پێغەمبـەر ﷺ گەیـشتە مەدینـە لەمەککـەوە کـە شـاری یەکـەمی سـروش و خۆشەویـسترین وولاّت بـوو لای خـوا و پێغەمبەرەکەی بەکۆچکردوویی گەیشتە مەدینـە، بەمۆڵـەتی پـەروەردگاری لەمەککـەوە بـەکۆچ کردوویـی دەرچـوو، دوای ئـەوە سـیازدە سـاڵی تێـدا بەسـەربرد و پـەیامی پەروەردگاری ڕادەگەیاند و بەچاوڕوونی بانگەوازی بۆدەکرد.

بەڵام هیچی لەزۆربەی قوڕەیش وگەورەکانیان دەست نەکەوت بێجگە لەڕەفزکردنی بانگەوازەکەی و پـشتهەڵکردن لێـی و ئـازاردانی توندوتیـژی پێغەمبـەر ﷺ و ئەوانـەی باوەڕیان پێهێنابوو، هەتا کـار گەیـشتە ئـەوەی هەسـتان بەڕاپەڕانـدنی نەخـشەی فـێڵ و تەڵەکەکردن بۆ کوشتنی پێغەمبەر ﷺ کە گەورەکانیان لەئەنجومەنی ڕاوێـژ(دار الندوة) کۆبوونەوە و ڕاوێژیان کرد بۆئەوەی بزانن چی لەپێغەمبـەری خـوا ﷺ بکـەن؟ کاتێـك بینیـیان هاوەڵەکانی کۆچدەکەن بۆ مەدینـە و ئـەویش حەتـمەن دەبـێ پێیـان بگـات و پشتیوانی و یارمەتی لەو پشتیوانانە وە چـنگ بکـەوێت کـە بەیعـەتیان پێـدابوو لەسـەر

ئـەوەی لەهـەر شـتێك بپـارێزن کەڕۆڵـەکانیان و ژنـەکانیانی لێـدەپارێزن، ئەوکاتـەش دەوڵەت و دەسەڵاتی بەسەر قوڕەیشدا دەبێت.

(ئەبو جەهل)ی دوژمنی خوا ڕای خۆی ووت: کە لەهەر تیرەیەك گەنـجێکی لێهاتوو بهێنین، ئنجا هەریەکەیان شمشێرێکی بڕندەی بـدەینێ، پاشـان هەڵمـەت بـۆ (محمـد) ﷺ بـەرن‌و وەك لێـدانی یـەك کـەس لێـی بـدەن و بیکـوژن و لـەکۆڵمان ببێتـەوە، ئیـدی خوێنەکەی بە تیرەکاندا بلاّو دەبێتەوەو نەوەی(عبد مناف) – واتـە هۆزەکـەی پێغەمبـەر ﷺ – ناتوانن بەرەنگاری تێکڕای گەلەکەیان ببنەوە، ئەوکاتە بەخوێنەکەی ڕازی دەبن و دەیانـدەینێ، خـوای گـەورەش پێغەمبەرەکـەی ﷺ لـەو پیلانـە ئاگـادارکردەوە کـە هاوبەشدانەران دەیانویست‌و مۆڵەتی بەکۆچکردن پێدا، پێـشتر ئەبوبـەکر ﷺ خـۆی بـۆ کۆچکردن بۆ مەدینە پێچابووەوە، پێغەمبەر ﷺ پێـی فـەرموو: هێواشـکە منـیش بـەنیازم مۆڵەتم پێـبدرێت، ئەبوبـەکر ﷺ خـۆی دواخـست بۆئـەوەی هاوەڵیـەتی پێغەمبـەر ﷺ بکـات، عائیـشە (رَضِيَ اللهُ عَنْهَا) دەیفـەرموو: کاتێـك لـەماڵی ئەبوبـەکر ﷺ بـووین لەقرچەی گەرمای نیـوەڕۆدا بینیمـان پێغەمبـەری خـوا ﷺ لەدەرگاکـەدا بـوو، خـۆی پێچابووە و ئەبوبەکریش فەرمووی: باوك ودایکم بە قوربـانی بێـت سـوێند بـەخوا لـەم ساتەدا بەفـەرمانێك هـاتووە، ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ هـات و بەئەبوبـەکری فـەرموو: وەرە دەرەوە. ئەویش فەرمووی: باوك ودایکم بە قوربانت بێت ئـەوانیش هەرکەسـی خـۆتن، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: مۆڵـەتم بەدەرچـوون پێـدراوە. ئەبوبـەکریش فـەرمووی: بەهاوەڵیەتی تۆ ئەی پێغەمبەری خـوا ﷺ؟ فـەرمووی: بـەڵێ، ئـەویش فـەرمووی: ئـەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەو دوو ووڵاخـەی مـن یـەکێکیان بـەرە. پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: بەپارە.

پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبوبەکر دەرچوون و لەئەشکەوتی شاخی(ثَـوْر) سـێ شـەو مانەوە، (عبداللە)ی کوڕی ئەبوبەکریش بەشەو لەلایان دەمایەوە کەڕۆڵەیـەکی گەنـجی

زیرەكی ووریا بوو، لەكۆتایی شەودا دەڕۆیشت بـۆ مەككـە و لــەناو قوڕەیـشدا ڕۆژی دەكردەوە و هەر هەواڵێكی دەربـارەی پێغەمبــەر ﷺ و هاوەڵەكـەی ببیــستایە لــەگوێی دەگرت، كاتێك تاریكی دادەهـات بـۆی دەهێنانـەوە، وای لێهـات قـوڕەیش لەهـەموو لایەكەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ دەگەڕان و بەهەموو هۆكارێـك هەوڵیانـدەدا بۆئـەوەی فریـای پێغەمبەر ﷺ بكەون و لـەدەستیان دەرنەچێت، بۆیە سەد ووشتریان دانا بوو بۆ هەركـەس كەهەردووكیان یان یەكێكیان دەسـتگیر بكـات بۆیـان، بـەڵام خوایـان لەگـەڵ دابـوو، بەیارمەتی خۆی دەیپاراستن و بەچاودێری خۆی چـاودێری دەكـردن تـا ئـەو ڕاددەیـەی قوڕەیش لـەدەرگای ئەشكەوتەكەدا دەوەستن و نایان بینن، ئەبوبەكر ﷺ فـەرمووی: كـە ئێمە لـەئەشكەوتەكەدا بووین بەپێغەمبەرم ﷺ ووت: ئەگەر یەكێكیان سەیری پێـی خـۆی بكات دەمان بینێـت، ئـەویش فـەرمووی: « لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا، مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللَّهُ ثَالِثُهُمَا» (أخرجه البخاري و مسلم)، واتە: (خەمت نەبێ چونكە خوامـان لەگەڵـە، ئـەی ئەبو بكر، گومانت چۆنە بەرامبەر بەدووكەس كەخوا سێهەمیانە؟).

كـاتێكیش كەگـەڕانی قـوڕەیش بەدوایانــدا كـەمێك هێوربـووەوە دوای ســێ شــەو لەئەشكەوتەكە هاتنە دەرەوە و لـەڕێگەی كەناری دەریاوە بەرەو مەدینە كەوتنەڕێ.

كاتێك خەڵكی مەدینە لەكۆچـكردووان و پـشتیوانان بیــستیان پێغەمبــەری خـوا ﷺ بۆلایان دەرچووە، هەموو ڕۆژێك بەرەبەیانی دەچوونە دەرەوە بۆ(حرة)، چاوەڕێی هاتنی پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵەكەیان دەكرد تاكو گەرمای خۆرەكە تەنگی پێ هەڵدەچنین، ئەو ڕۆژەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ تێیدا گەیشتە بـەرەوە ڕۆژ بـەرز ببـووەوە و گەرماكـە بەتین بوو وگەڕابوونەوە بۆ ماڵەكانیان، لەوكاتـەدا پیـاوێكی جولـەكـە لەســەر گردێـك لەگردەكانی مەدینە بۆ پێویستییەكی خۆی دەیڕوانی و پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵەكەی چاوكرد كە بەرەو ڕووی دەهــاتن و ســەراویلكە(سراب) ونـی دەكـردن، ئـیتر خـۆی پێنەگیراو پڕ بەدەنگی هاواری كرد: ئەی كۆمەڵی عەرەب ئەمە بەختەكەتانـە، واتـە ئـەو

بەش و شکۆمەندیەتانە کە چاوەڕوانی بوون، موسوڵمانانیش بۆ بینینـی پێغەمبـەری خـوا ﷺ خۆکەوتن و بـۆ بەمـەزنگرتن و بەگـەورەزانینی پێغەمبـەری خـوا ﷺ و ڕاگەیانـدنی ئامادەیـیان بۆ جیهاد و بەرگری لێکردنی ﷺ چـەکیان پێبـوو، لەناوچـەی (حـرة) پێـی گەیشتن و بەلای ڕاستدا لایدان و لای بنەماڵـەی (عمرو ی کـوڕی عوف) لـە(القُبَـاء) دابەزی و چەند شەوێك لەناویاندا مایەوە و مزگەوتی دروستکرد، ئنجا بەڕێکـەوت بـۆ مەدینە و خەڵکەکە لەگەڵیدا بوون و هی تریش لەڕێگا تووشی دەبـوون، ئەبوبـەکر ﷛ دەیفەرموو: کاتێك گەیشتینە مەدینـە خـەڵکی ڕژانـە سـەر ڕێگاکـان و مێـرد منـداڵ و خزمەتکارەکان لەسەر ماڵەکانیشەوە دەیانووت: (الله أکبر، پێغەمبەری خـوا ﷺ هـات، الله أکبر، محمد ﷺ هات).

*   *   *

والْهِجْرَةُ: الإنتقال من بلد الشرك إلى بلد الإسلام[١٤٤] والْهِجْرَة فريضة على هذه الأمة من بلد الشرك إلى بلد الإسلام[١٤٥] وهي باقية إلى أن تقوم الساعة والدليل قوله تعالى: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا * إِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلاَ يَهْتَدُونَ سَبِيلاً * فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا﴾[١٤٦](النساء: ٩٧-٩٩)، وقوله تعالى: ﴿ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴾ (العنكبوت: ٥٦)، قال البَغَوِي رَحْمَهُ اللهُ: سَبَبُ نُزُولِ هَذِهِ الآيَةِ فِي الْمُسْلِمِينَ الَّذِينِ بِمِكَّةَ لَمْ يُهَاجِرُوا نَادَاهُمُ اللهُ بِاسْمِ الإِيْمَانِ[١٤٧].

کۆچکردنیش گواستنەوەیە لەووڵاتی هاوبەشدانانەوە بۆ ووڵاتی ئیسلام، وە کۆچکردن لەووڵاتی هاوبەشدانانەوە بۆ ووڵاتی ئیسلام لەسەر ئەم ئوممەتە فەرزە و تاهاتنی قیامەتیش دەمێنێتەوە ، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا * إِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلاَ يَهْتَدُونَ سَبِيلاً * فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴾، **واتە: (بەڕاستی ئەوانەی کە فریشتەکان گیانیان دەکێشن و ستەمیان لەخۆیان کردووە، پێیان دەڵێن: ئێوە لەکوێ بوون؟ دەڵێن: ئێمە لەسەر زەوی لاواز و بێدەسەلات بووین، دەڵێن: ئەی زەوی خوا فراوان نەبوو تا ئێوە کۆچی تێدا بکەن؟ ئا ئەوانە دواهەواریان دۆزەخە و خراپترین چارەنووسە، بێجگە لەوانەی لەپیاوان و ژنان و منداڵان لاواز و کەمدەسەلات بوون کە نەتوانای ئەملاو ئەولایەکیان هەبوو، وە نەشارەزای ڕێگەیەك بوون، ڕەنگە ئەوانە خوا**

لێیان ببورێت، خواش لێبوردە و لێخۆش بووە)، وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴾، واتە: (ئەی ئەو بەندانەم کە باوەڕتان هێناوە بەڕاستی زەوی من فراوانە، هەر تەنها من بپەرستن).

(البَغَوِي) ـ **ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ دەفەرمووێت: (هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە ئەوە بوو دەربارەی ئەو موسڵمانانەی مەککە هاتەخوارەوە کە کۆچیان نەکردبوو، خوا بەناوی باوەڕەوە بانگی لێکردن).**

---

(١٤٤) **کۆچکردن(الْهِجْرَةُ):** لەزمانەوانیدا لەکۆچ (هجر)ەوە وەرگیراوە، کە بریتیە لە(وازهێنان).

بەڵام لەشەرعدا وەك شێخ (محمد عبدالوهاب) فەرموویەتی: (ڕەوکردنە لەووڵاتی هاوبەشدانانەوە بۆ ووڵاتی ئیسلام).

ووڵاتی هاوبەشدانان: ئەوەیە کە دروشمەکانی بێباوەڕی تێدا پیادە دەکرێت و دروشمەکانی ئیسلامی وەك بانگدان و نوێژی بەکۆمەڵ و جەژنەکان و جومعەی بەشێوەیەکی گشتی هەمەگیر و سەرانسەر تێدا پیادە ناکرێت، بۆیە ووتمان: (بە شێوەیەکی گشتی هەمەگیر و سەرانسەر) بۆ ئەوەی ئەو ووڵاتانەی لێدەربچێت کە بەشێوەیەکی کەم تا کورت(محصور) ئەم دروشمانەی تێدا پیادە دەکرێت، وەك ئەو وڵاتە بێباوەڕانەی کە کەمینەی موسوڵمانی تێدایە، چونکە ئەو ووڵاتانە هەر بەوەندە نابنە ووڵاتی ئیسلام کە ئەو کەمینە موسڵمانانە لەدروشمەکانی ئیسلامی تێدا پیادە دەکەن، بەڵکو ووڵاتی ئیسلام ئەو ووڵاتەیە کە ئەم دروشمانەی بەشێوەیەکی گشتی سەرانسەی تێدا پیادە بکرێت.

(١٤٥) کۆچ لەسەر هەر باوەڕدارێك واجبە کە ناتوانێ ئاینەکەی لەشاری بێباوەڕیدا ئاشکرا بکات، وە ئیسلامەتییەکەی بەکۆچکردن نەبێ تەواو نابێ ئەگەر

نەتوانێ ئاشکرای بکات، هەر شتێکیش واجبەکه بـەبێ ئـەو تـەواو نـەبێت ئـەوە خـۆی واجبە.

(١٤٦) لەم ئایەتەدا بەڵگەی لەسەرئەوە تێدایە کەئەوانەی کۆچیان نەکردووە لەگەڵ ئـەوەی توانـای کۆچـکردنیان هـەبووە فریـشتەکان گیانیـان دەکێـشن و سـەرکۆنەیان دەکەنو پێیان دەڵێن: ئایا زەوی خوا فراوان نەبوو تا ئێـوە کۆچـی تێـدا بکـەن؟ بـەڵام ئەوانـەی بەرامبـەر کۆچـکردن دەستەوسـانن لـەلاوازەکان بێگومـان خـوا لەبـەر دەستەوسانیـیان لەکۆچکردن لێیان بوراوە و خوا هیچ نەفسێك بەپێی توانای خۆی نەبێ بەرپرسیار ناکات.

(١٤٧) وادیارە شێخ (ڕەحمەتی خوای لێ بێـت) هـۆی هاتنـەخوارەوەی ئایەتەکـەی بەواتا لە(البَغَوِي)یەوە وەرگرتـووە ئەگـەر لەتەفسیرەکەیەوە وەری گرتبێـت، چـونکە ئەوەی لەتەفسیری (البَغَوِي)دایە دەربارەی ئەم ئایـەتە بەم (لفظ)ـە نیە.

(١٤٨) ئەوە کاتێك دەبێ کە کردەوەی چـاکی وەرگـیراوە کۆتـایی بێـت، خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا ﴾(الأنعام: ١٥٨)، واتـە: (ئـەوڕۆژەی هەنـدێك لەنیشانەکانی پـەروەردگار - لەسـەر هـاتنی ڕۆژی دوایـی - دێتـەدی هـیچ نەفـسێك باوەڕهێنانەکـەی سـوودی پێناگەیـەنێ ئەگـەر لەپێـشدا بـاوەڕی نـەهێنابێ یـان خێـر و چاکەیەکی لەسەر بنچینەی باوەڕکەیەوە بەدەست نەهێنا بێـت). مەبەسـت لـە(هەنـدێك لەنیشانەکان) لێرەدا هەڵهاتنی خۆرە لەخۆرئاواوە.

** (تەواوکردنی باسەکە) **

لێرەدا باسی حوکمی کۆچکردن بۆ وولاتی بێـباوەڕان دەکـەین و دەڵـێین: گەشـت کردن بۆ وولاتی بێباوەڕان بەسێ مەرج نەبێ دروست نیە:

مەرجی یەکەم: دەبێ مرۆڤ زانستێکی وای هەبێ کە شـتەگومانایەکان(الشبهات)ی لەخۆی پێدووربـخاتەوە.

مەرجی دووەم: دەبێ دینداریـیەکی وای هەبێ ڕێـی ئارەزووەکانی لێبگرێت.

مەرجی سێهەم: دەبێ پێویستی بەوگەشتە بێت.

بەڵام ئەگەر ئەم مەرجانە تەواو نەبن ئەواگەشتکردن بۆ وولاتی بێـــباوەڕان دروســت نیە لەبەرئەوەی فیتنەی لێدەکەوێتەوە یان ترسی فیتنــەی لێـدەکرێت و مـاڵ بـەفیڕۆدانی تێدایە، چونکە مرۆڤـ دارایـیـەکی زۆر لــەم گەشـتانەدا خـەرج دەکـات، بـەڵام ئەگـەر پێویستییەکە وای دەخواست، بۆچارەسەر یان بۆ وەرگرتنی زانستێك کـە لەشـارەکەیدا نەبێ و زانست و ئایینێکی بەوجۆرەی هەبێت کە باسمان کرد ئەوا قەیدی ناکات.

بەڵام گەشتکردن بۆ ڕابواردن لەوولاتی بێـــباوەڕاندا هـیچ پێویـستی و ئاتاجیـــیەکی تێدا نیە و مرۆڤـ دەتوانێ بڕوات بۆ وولاتێکی ئیـسلامی کـە خەڵکەکـەی دروشمـەکانی ئیسلام دەپارێزن، ئێستا وولاتەکانـمان – سوپاس بۆ خوا – لەهەندێك ناوچەدا بوونەتـە وولاتی گەشتوگوزار و هەرکەس دەتوانێ بچێت بۆ ئەوێ و کاتی مۆڵەتەکەی تێدا بباتـە سەر.

بەڵام مانەوە لەوولاتی بێـباوەڕاندا مەترسی گەورەی بۆ ئایین و ڕەوشـت و ڕەفتـار و ئادابی موسوڵمان هەیە، بێگومان بینیومانە و کەسـانی تـریش لاڕێبـوونی زۆر لەوانـەیان بینیوە کە لــەوێ ماونەتـەوە و لــەو دینداریـەی پێـوەی ڕۆیـشتوون هەڵگەڕاونەتـەوە و بەفاسقی گەڕاونەتـەوە، هەندێکیـشیان – پـەنا بـەخوا – بـە هەڵگەڕانـەوە و بێبـاوەڕی بەئایینەکەی و تێکڕای ئایینەکان گەڕاوەتـەوە، تـاکو گەیـشتونەتە نکـوڵیکردنی ڕەهـا و گاڵتەکردن بە ئایین و هەڵگرانی، بـە پێـشین و دوایینــەوە، لەبەرئەمـە پێویـستە پـەرێزی لێبکرێ و ئەو مەرجانە دابنرێت کە ڕێگری گلۆربونەوە بۆ ئەو هەڵدێرانە دەکەن.

مانەوە لەوولاتی کوفردا حەتـمەن دەبێ دوو مەرجی بنچینەیی تێدا بێت:

مەرجی یەکەم: ئەوکەسەی نیشتەجێـیە بەجۆرێك لەئایینەکەی دڵنیا بێت کە زانستو بـاوەڕو تـێنو گـوڕێکی وای پێبــداو لەدامــەزراوی لەســەر ئایینەکـەیو ووریـابوون

لــەلاڕێبوونو سەرلێــشێوان دڵنیــای بکــات، وە دەبــێ دوژمنایــەتی و ڕق بوونــەوە لەبێــباوەڕانی لەدڵدا بێ و لەدۆستایەتیکردن و خۆشویستنیان بەدوور بێت، چونکە دۆستایەتیکردن و خۆشویستنیان لەو شتانەیە کە باوەڕ هەڵدەوەشێنەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لاَ تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ...﴾(المجادلة: ٢٢) تاکۆتایی ئایەتەکە، واتە: (ئەی محمد ﷺ، گەلێکت دەستناکەوێ باوەڕیان بە خوا و بە ڕۆژی دوایی هەبێت لەهەمان کاتدا دۆستایەتی ئەو کەسانە بکەن کە دوژمنایەتی خوا و پێغەمبەرەکەی دەکەن، ئەگەر چی ئەوانە باوکیشیان بن، یان کوڕ و برایان بن، یان لەهۆزەکەشیان بن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ * فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴾(المائدة: ٥١-٥٢)، واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە جولەکە و گاورەکان مەکەن بەدۆستی خۆتان، ئەوان هەندێکیان دۆستی هەندێکی تریانن و هەرکەسێك لەئێوە بیانکاتە دۆستی خۆی ئەویش لەوانە و وەك ئەوان بێباوەڕە، بەڕاستی خوا ڕێنمایی گەلێك ناکات کە ستەمکاربن، دەبینی ئەوانەی دڵیان نەخۆشی دووڕوویی تێدایە بۆ دۆستایەتییان پەلە دەکەن، بەڵکو خوا بەسەرخستنی پێغەمبەرەکەی ڕزگاری بهێنێت، یاخود لەلایەن خۆیەوە فرمانێك بنێرێ بۆ لەناوبردنی دوژمنانی ئیسلام و ڕسواکردنی دووڕوان و وایان لێ بێت پەشیمان بن لەوەی لە دەروونیاندا حەشاریان دابوو).

وە لە(صحیح)یشدا لەپێغەمبەرەوە ﷺ ساغ بووەتەوە کە فەرموویەتی: (أَنَّ مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا فَهُوَ مِنْهُمْ، وَأَنَّ الْمَرْءَ مَعَ مَنْ أَحَبَّ »(رواه البخاري و مسلم)، واتە:(هەرکەس

گەلێکی خۆشویست ئەمیش لەوانە، وە مرۆڤـ لەگـەڵ ئـەوەدا لێـی دەپرسـرێتەوە کـە خۆشی ویستووە).

خۆشویستنی دوژمنـانی خـوا لەگـەورەترینی ئـەو شـتانەیە کـە مەترسـیـان بۆسـەر موسوڵمان هەیە، چونکە خۆشویستنیان وادەخوازێ کـە لەگـەڵیان بـسازێ و شـوێنیان بکەوێت، یان هیچ نەبێ نکۆڵیـیان لێنـەکات، لەبەرئـەوە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموویت: « مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا فَهُوَ مِنْهُمْ ».

مەرجی دووەم: دەبـێ بتـوانێ ئایینەکـەی ئاشـکرا بکـات، بـەجۆرێك بـەبێ لەمپـەر دروشمەکانی ئیسلام پیادە بکات و لەکردنی نوێژو جومعە و نوێژە بەکۆمەڵەکان ڕێگری نەکرێت ئەگەر کەسی تری لەگەڵدا بوو کە نوێژی بەکۆمەڵ بکـات، هـەروەها جومعـە بـەڕێوە ببـات و لەزەکاتـدان و ڕۆژووگـرتن و حـەجکردن و بێجگـە لەمانـەش لەدروشمەکانی ئایین ڕێگری نەکرێت، ئنجا ئەگەر نەتوانێت ئەو دروشمانـە ئـەنجام بـدات لەبەرئەوەی واجبە کۆچ بکات دروست نیە لەوێ بـمێنێتەوە.

لە(المغنـي) لاپـەڕە (٤٥٧) بـەرگی (٨)دا لـەگفتوگۆ لەسـەر بەشـەکانی خـەڵکی لەکۆچکردندا دەڵێت: یەکێکیان ئەوەیـە لەسـەری واجـب دەبێـت، ئـەویش کەسێکە توانای کۆچی هەبێ و نەتوانێ ئایینەکەی ئاشـکرا بکـات و لـەحاڵی مانـەوەی لەگـەڵ بێـباوەڕاندا نەتوانێ پێویستییەکانی ئایینەکەی پیادە بکات، ئەم جۆرە کەسـە کۆچـکردن لەسـەری واجـب دەبێـت، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾(النساء: ٩٧﴾، واتە: (بەڕاستی ئەوانەی کە فریشتەکان گیانیان دەکێشن و ستەمیان لـەخۆیان کـردووە پێیان دەڵێن: ئێوە لەکوێ بوون؟ دەڵێن: ئێمە لەسەر زەوی لاواز و بێدەسەڵات بـووین، دەڵێن: ئەی زەوی خوا فراوان نەبوو هەتا ئێوە کۆچی تێدا بکـەن؟ ئەوانـە دواهـەواریان

دۆزەخەو خراپترین چارەنووسە)، ئەمەش هەڕەشەیەکی توندە و بەڵگەیە لەسەر واجب بوونی کۆچکردن، هەروەها لەبەرئەوەی کە هەڵسان بەئەرکی ئایین واجبە لەسەر ئەوکەسەی بتوانێت، کۆچکردنیش لەپێویستی و تەواوکەری واجبەکەیە و هەرشتێکیش بەبێ بوونی ئەو واجبێك تەواو نەبێت ئەوە خۆی واجبە، تاکۆتایی، دوای تەواویەتی ئەم دوومەرجە بنچینەییەش مانەوە لەووڵاتی بێباوەڕان (دار الكفر) دەکرێت بەچەند بەشێکەوە:

بەشی یەکەم: ئەوەیە بۆ بانگەوازکردن بۆ ئیسلام و خەڵك هەڵنان بۆی بمێنێتەوە: ئەمەش جۆرێکە لەجیهاد و فەرزی کیفایەیە لەسەر کەسێك توانای ئەنجامدانی هەبێت، بەمەرجێك بانگەوازەکە بێتە دی و کەسێك نەبێ ڕێگری لێبکات یان ڕێگری بەدەنگەوە هاتنی بکات، چونکە بانگەوازکردن بۆ ئیسلام لەپێویستییەکانی ئایینە و ڕێبازی پێغەمبەرانە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمانی بەگەیاندنی فەرمایشتەکانی لەهەموو کات‌وشوێنێکدا کردووە و فەرمویەتی: « بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً »(رواه البخاري)، واتە: (گەرچی ئایەتێکیش بێت لەمنەوە ڕایگەیەنن).

بەشی دووەم: ئەوەیە بۆ لێکۆڵینەوە لەباروگوزەرانی بێباوەڕان و شارەزا بوون لەخراپی بیروباوەڕ و پووچی و بەتاڵی پەرستن و ڕووخاوی ڕەووشت و پشێوی ڕەفتاری ئەوان بمێنێتەوە:

بۆ ئەوەی خەڵکی لێ ووریا بکاتەوە هەتا پێیان نەخەڵەتێن و حەقیقەتی باروگوزەرانیان بۆ ئەوکەسانە ڕوون بکاتەوە کە پێیانەوە سەرسامن.

ئەم مانەوەیە جۆرێکە لەجیهاد، چونکە ئامانجەکەی ووریاکردنەوەی خەڵکییە لەکوفر و ئەهلی کوفر و هەڵنانیانە بۆ ئیسلام و ڕێنماییەکانی، لەبەرئەوەی خراپی بێباوەڕی بەڵگەیە لەسەر چاکی و لەباری ئیسلام، وەك ووتویانە: « وَبِضِدِّهَا تَتَبَيَّنُ الأَشْيَاءُ »، واتە: (شتەکان بە دژ و پێچەوانەکانیان ڕوون دەبنەوە).

بەڵام حەتمەن دەبێ مەرجێك هەبێت کە بریتیە لەوەی: بەبێ کەوتنەوەی خراپەیەکی لەوەگەورەتر مەبەستەکەی بهێنێتەدی، بەڵام ئەگەر مەبەستەکەی نەیەتەدی کە بریتیە لەوەی ڕێی لێبگرن بارودۆخی وڵاتی بێباوەڕن ئاشکرا بکات و خەڵکی لێ ووریا بکاتەوە، ئەوا کەڵك لەمانەوەکەیدا نیە، وە ئەگەر مەبەستەکەی لەگەڵ کەوتنەوەی خراپەیەکی گەورەتردا هاتەدی وەك ئەوەی بەجنێودان بەئیسلام و پێغەمبەری ئیسلام ﷺ بەرامبەرکێی کارەکەی بکەن واجبە دەسبەردار ببێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾(الأنعام: ١٠٨)، واتە: (جنێو بەو بتانە مەدەن کە بتپەرستان بێجگە لەخوا لێیان دەپاڕێنەوە، ئەوانیش بەدوژمنکاری و نەزانی جنێو بەخوا بدەن، بەو شێوەیە کردەوەی هەموو ئوممەتێکمان بۆیان جوان کردووە، پاشان دوای مردن گەڕانەوەیان بۆلای پەروەردگاریانە و لەقیامەتدا هەواڵیان پێدەدات کە لەدنیادا چییان دەکرد).

هەمان حوکمی هەیە ئەگەر کەسێك بۆ سیخوڕیکردن بۆ موسوڵمانان لەووڵاتی کوفردا بمێنێتەوە، بۆ ئەوەی بزانێ چ فێڵ و تەڵەکەیەك لەدژی موسوڵمانان ساز دەکەن و ووریایان بکاتەوە لێی، هەر وەك پێغەمبەر ﷺ لەغەزوەی خەندەقدا (حُذَيْفَةی کوڕی اليَمان)ی نارد بۆ لای هاوبەشدانەران بۆ ئەوەی هەواڵیان بزانێت.

بەشی سێهەم: ئەوەیە لەبەر پێویستی دەوڵەتی موسڵمانان و ڕێکخستنی پەیوەندیەکانی لەگەڵ دەوڵەتی کوفردا بمێنێتەوە:

وەك کارمەندانی باڵیۆزخانەکان، ئەم کەسانە مانەوەیان حوکمی ئەو شتەی هەیە کە لەپێناویدا ماونەتەوە، بۆ نموونە: نوێنەر و(ملحق)ی ڕۆشنبیری بۆ ئەوە دەمێنێتەوە کە چاودێری و سەرپەرشتی کاروباری قوتابیان بکات و هەڵیان بنێ بۆ پابەندبوون بەئایینی

ئیسلام و ڕەوشت و ئادابەکانیەوە و بە مانەوەکەشی بەرژەوەندیـیەکی گەورەی پێ دەستگیر دەبێ و خراپەیەکی گەورەشی پێ لادەچیت.

بەشی چوارەم: ئەوەیە بۆ پێویستییەکی تایەتی ڕێپێدراو(مباح) بمێنێتەوە:

وەك بازرگانی و چارەسەر، لەم حاڵەتەدا مانەوەکە بەبڕی پێویست دروستە و زانایان – ڕەحمەتی خوایان لێ بێت – بەدەق ئەوەیان فەرمووە کە چوونە وولاتی کوفر بۆ بازرگانیکردن دروستە و ئەوەشیان لەهەندێك هاوەڵەوە – خوایان لێ ڕازی بێت – بۆ ماوەتەوە.

بەشی پێنجەم: ئەوەیە بۆ خوێندن بمێنێتەوە:

ئەمەش لەڕیزی ئەو حوکمەی پێشووە کە مانەوەبوو بۆ پێویستی، بەڵام بۆ ئایین و ڕەووشتی ئەوەی دەمێنێتەوە لەجۆرەکەی پێشوو ترسناکتر وکوشندەترە، چونکە قوتابی هەست بەنزمی پلەوپایەی خۆی و بەرزی پلەوپایەی مامۆستاکانی دەکات، لەوەشەوە بەمەزن زانین و قەناعەتکردن بەڕاو بۆچوونەکانیان و بیروباوەڕەکانیان و ڕەفتارەکانیانی بۆ دروست دەبێ و چاویان لێدەکات مەگەر کەسێك خوا بیەوێ بیپارێزێت، ئەوانەش کەمن، پاشان قوتابی هەست بەوە دەکات کە پێویستی بەمامۆستاکەیەتی، ئەو حاڵەتەش سەردەکێشێ بۆئەوەی خۆشەویستی لەگەڵدا بنوێنێ و ڕووپامایی بۆ ئەو لاڕێیی و گومڕاییە بکات کە مامۆستاکەی تێدایە، وە قوتابی لەبنکەی فێربووندا چەندەها هاوەڵی هەیە و لێیان دەکات بە هاوڕێ و خۆشی دەوێن و دەیانکات بەدۆست و شتیان لێوە فێر دەبێت، ئنجا لەبەر ترسناکی ئەم بەشە پێویستە لەوانەی پێشوو زیاتر پارێزگاری تێدا بکرێت و سەرەڕای هەردوو مەرجە بنچینەییەکە چەند مەرجێکی تری تێدا بەمەرج بگیرێت:

مەرجی یەکەم: دەبێ قوتابی لەئاستێکی بەرزی ئەو پێگەیشتنە ژیریـیەدا بێت کە جیاوازی نێوان سوودمەند و زیانبەخشی پێبکات و تەماشای داهاتووی دووری پێ

بکات، بەڵام ناردنی تازەپێگەیشتووان و نێونەمامان و ئەوانەی خاوەنی ژیریـیەکی سادەو بچکۆڵەن مەترسیـیەکی مەزنە لەسەر ئایین و ڕەووشت و ڕەفتاریـان، پاشـان مەترسیـیە لەسەر ئوممەتەکەیان کە دەگەڕێنەوە بۆ ناوی و لـەو ژەهرانـەی تێـدا دەڕێـژن کـە لـەو بێـباوەڕانەیان قۆزتووەتەوە، هەروەك واقیع شایەتە و شایەتی دەدات، چونکە زۆرێك لەو ڕەوانەکراوانە بەغەیری ئەو دینداریـەی لەسـەری ڕۆشـتبوون گەڕاونەتـەوە، بـەجۆرێك گەڕاونەتەوە کە لەئایین و ڕەووشت و ڕەفتاریان لایانداوە، لـەم لادانەشـدا – هـەروەك ئاشکرا و بەرچاوە – زیان بەسەر خۆیان وکۆمەڵگاکەشیاندا دێت.

نـموونەی ناردنی ئەو تازە پێگەیشتووانە هەر لەوەدەچێت کاوڕێك بـخرێتە بەردەمی چەندین سەگی دڕ.

مەرجی دووەم: دەبێ قوتابی زانیاریـیەکی شەرعی وای هەبێ کە بتوانێـت جیـاوازی نێوان ڕەوا و ناڕەوای پێبکات و ناڕەوا بەڕەوا تێـك بـشکێنێ بۆئـەوەی بـەو ناڕەوایـیە نەخەڵەتێت کە ئەوانی لەسەرن، بەوەی بەڕاستی بزانێ یـان لێـی تێـك بـچێت، یـاخود لەڕەتکردنەوەیدا دەسەوسـان بێـت و بەسـەرگەردانی بـمێنـێتەوە یـان شـوێنی نـاڕەوا بکەوێت. لەپاڕانەوەیەکی (مـأثور)یشدا هاتووە: (اللّهُمَّ أَرِنِي الْحَقَّ حَقاً وَارْزُقْنِي اتِّبَاعَه، وَأَرِنِي الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنِي اجْتِنَابَهُ، ولاَ تَجْعَلْهُ مُلْتَبَسًا عَلَيَّ فَأَضَلَّ)، واتە: (خوای گـەورە ڕاستیم بەڕاست نیشان بدە و بەشوێن کـەوتنی بەهرەمەنـدم بکـە و ناڕەواشـم بـەناڕەوا نیشان بدە و بەدوورکەوتنەوە لێی بەهرەمەندم بکـە و وام لێمەکـە لـێم تێـك بـچێت و گومڕا ببم).

مەرجی سێهەم: دەبـێ قوتـابی دینداریــیەکی وای هـەبێ کـە لـەبێباوەڕی و لـەڕێ دەرچوون بیـپارێزێت و پـشت قایــمی بکـات، چـونکە مرۆڤــی ئـایین لاواز لەگـەڵ مانەوەیدا لەو وڵاتانە بێوەی دەرناچـێ مەگـەر بەویـستی خـوا، لەبەرئـەوەی هێرشـبەر بەهێزە و بەرەنگاربوو لاوازە و هۆیەکانی بێبـاوەڕی و لەڕێدەرچـوون لـەوێ بـەهێزە و

زۆر و جۆراوجۆرە، ئنجا ئەگەر ئەو هۆکارانە ڕێـیان کەوتە جێگەیـەکی بـەرگری لاواز کاری خۆیان دەکەن.

مەرجی چوارەم: دەبێ ئەو زانستەی کە لـەپێناویدا دەمێنێتەوە پێویست بێـت، بـەوەی فێربوونەکەی بەرژەوەندی موسوڵمانانی تێدابێ و هاوچەشنی ئەو خوێندنە لـەخوێندنگەی وولاتەکانیانـدا نـەبێت، چـونکە ئەگـەر لـەو زیـادە زانـستانە بێـت کـە بەرژەوەنـدی موسوڵمانانی تێدا نیە و لـەوولاتە ئیسلامیەکاندا خوێندنگەی لەو چەشنە هەبوو دروست نیە لـەپێناویدا لـەوولاتی کـوفردا بـمێنــێتەوە، لـەبەرئـەوەی مەترسـی بـۆ سـەر ئـایین و ڕەوشتی هەیە و مایەی بەفیڕۆدانی دارایيەکی زۆرە بەبێ سوود.

بەشی شەشەم: ئەوەیە بۆ نیشتەجێـبوون بـمێنـێتەوە:

ئەم مانەوەیە لـەوانەی پێشووی ترسناکتـرە، لـەبـەر ئـەو خراپانـەی لـێـی دەکەونـەوە بــەوەی بەتــەواوی تێکــەڵ بەهــەڵگرانی کــوفر دەبــێ و هەســت بــەوە دەکــات کــە هاوولاتییــەکی پابەنــدە بــەوەی نیــشتمان پــەروەری دەیــخوازێت، لەخۆشەویــستی و دۆستایەتی و زۆرکردنی ئاپۆرەی بێــباوەڕان و خـاو وخێزانەکـەی لــەنێوان هــەڵگرانی کوفردا پەروەردە دەکات و لـەڕەوشت و نەریتەکانیان هەڵدەگرن و زۆرجار لـەپەرستن و بیروباوەڕیــشدا چــاویان لێدەکــەن، لـەبەرئــەوە لـەفــەرموودەدا هــاتووە پێغەمبــەر ﷺ دەفــــەرموێت: « مَنْ جَامَعَ الْمُشْرِكَ وَسَكَنَ مَعَهُ فَإِنَّهُ مِثْلُهُ »(رواه أبو داود)، واتـــە: (هەرکەس تێکەڵاوی هاوبەشدانەر بکات و لـەگەڵی نیـشتەجێ ببێـت ئـەویش وەك ئـەو وایـە)، ئــەم فەرموودەیــە ئەگــەر چـی سـەنەدەکەی لاوازە بــەڵام جێگــەی ســەرنج و پەندوەرگرتنە، چونکە نیـشتەجێبوون داخـوازی شـێوەگرتنە، لــە(قەیـسی کـوڕی أبـی حازم)ــەوە، لە(جەریری کوڕی عبدالله)وە - ڕەزای خوای لێ بێت- گێڕاویەتـەوە کـە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: « أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ » قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لِمَ؟ قَالَ: « لاَ تَرَاءَى نَارَاهُمَا »(رواه أبو داود والترمذي)، واتـە: (مـن بـەریم

لەهەر موسوڵمانێك کە لەنێوان هاوبەشدانەراندا نیشتەجێ ببێت)، ووتیان: بۆچـی ئـەی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فـەرمووی: نـابێ ئاگرەکانیـشیان لەیەکـەوە دیـار بێـت) زۆربـەی ڕاویـــیەکان بـە مورسـەلی لـە (قەیـسی کـوڕی أبـی حـازم)ــەوە، لەپێغەمبـەرەوە ﷺ گێڕاویانەتەوە. پێشەوا (ترمذي) فەرموویـەتی: گـوێم لـە (محمـد ـ واتـە بخـاری ـ بـوو، دەیفەرموو: « ڕاستییەکەی فەرموودەی (قـیس) لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ مورسـەلە »... تـا کۆتایی.

باشە چۆن باوەڕدار دڵی خۆشدەبێ لەووڵاتی کوفردا نیـشتەجێ ببێـت کـە دروشمـە بێباوەڕیـیەکانی تێدا ڕادەگەیەنرێ و بەگوێی خۆی دەیان بیستێ و پێـــیان ڕازی دەبێـت، بەڵکو خۆی دەداتە پاڵ ئەو ووڵاتانە و بە خـاو وخێزانیـەوە تیایانـدا نیـشتەجێ دەبـێ و لێـیان دڵنیادەبێ هەروەك لەووڵاتی موسوڵمانان دڵنیا دەبێت، لەگەڵ ئـەوەی مەترسـی گەورەی بۆ سەر خۆی و خاو وخێزانی لەئایین و ڕەووشتیاندا تێدایە، دەربارەی حوکمی مانەوە لەووڵاتی کوفردا تا ئێرە گەیـشتین، داواکـارین لــەخوا لەگـەڵ ڕاسـتیو هەقـدا گونجاو بێت.

فلما استقر بالمدينة أمر ببقية شرائع الإسلام، مثل: الزكاة، والصلاة، والحج، والجهاد، والآذان، والأمر بالمعروف، والنهي عن المنكر، وغير ذلك من شرائع الإسلام(١٤٩).

أخذ على هذا عشر سنين و بعدها توفي صلوات الله وسلامه عليه(١٥٠).

کاتێکیش لەمەدینە جێگیر بوو فەرمانی بەڕێساکانی تری ئیسلام کرد کە مابوون وەك زەکاتدان و نوێژکردن و حەجکردن و جیهاد و بانگدان و فەرمان بەچاکەکردن و ڕێگری لەخراپەکردن و بێجگە لەوانەش لەڕێساکانی ئیسلام. لەسەر ئەمە دە ساڵی بەسەر بردوو دوای ئەوە ﷺ گیانی سپارد.

---

(١٤٩) دانەر – ڕەحمەتی خوای لیّ بێت – دەفەرموێت: کاتێك جێگیر بوو – واتە پێغەمبەر ﷺ – لەمەدینەی منەوەرە فەرمانی بەڕێساکانی تری ئیسلام کرد کە مابوون، چونکە لەمەککە نزیکەی (دە ساڵ) بانگەوازی بۆ یەکتاپەرستی کرد، ئنجا دوای ئەوە لەمەککە پێنج نوێژەکانی لەسەر فەرزکرا، پاشان کۆچیکرد بۆ مەدینە کە نەزەکاتو نەڕۆژو و نەحەج و نەهیچ کام لەیاساکانی تری ئیسلامی لەسەر فەڕز نەکرا بوو، ئەوەی لەقسەی دانەرەوە – ڕەحمەتی خوای لیّ بێت – دەردەکەوێت ئەوەیە زەکات بە بنج و لق و پۆپیەوە لەمەدینە فەرزکراوە، هەندێکیش لەزانایان بۆ چوونیان وایە کە زەکات یەکەم جار لەمەککە فەرزکراوە، بەڵام نەبڕەکەی دیاریکراوە و نە ئەو ئەندازەیەی تێیدا واجبە، وە لەمەدینە بڕەکان دیاری کراون و ئەندازەی واجب دیاریکراوە، ئەو زانایانەش بەڵگەیان بەوەهێناوەتەوە کە چەند ئایەتێك لەچەند سورەتێکی مەککیدا هاتووە زەکات واجب دەکەن، وەك خوای گەورە لەسورەتی (الأنعام)دا دەفەرموێت: ﴿ وَآتُوا حَقَّهُ

يَوْمَ حَصَادِهِ ﴾(الأنعام: ١٤١)، واتە: (لە ڕۆژی دورینەوەیدا مافەکەی بدەن)، هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴾(المعارج: ٢٤-٢٥)، واتە: (ئەوانەش باوەڕدارن کە لەسامانەکانیاندا مافی دیاری کراو بۆ سـوالکەر و بێبەشکراوان هەیە).

بە هەرحاڵ جێگیر بوونی زەکات و دیاریکردنی بڕ(نـصاب)ـەکانی و ئـەوەی تێـدا واجبە و دەستنیشانکردنی ئەوانەی پێیان دەشـێت لەمەدینـە بـوو. هـەروەها بانگـدان و جەمعە، وادیارە کە نوێژی بەکۆمەڵیش هەر لەمەدینە فەرزکراوە، چونکە ئەو بانگەی بـۆ نوێژی بەکۆمەڵ تێدایە کە لەساڵی دووەمدا فەرزکرا.

زەکاتدان و ڕۆژووگرتنیش لەساڵی دووەمی کۆچیدا فەرزکران. بەڵام حەج لەسـەر ڕای پەسەند(الرأی الراجح)ی زانایان لە ساڵی نۆیەمـدا فـەرزکراوە، ئـەوەش کاتێـك بووکە مەککە دوای ڕزگـارکردنی لەسـاڵی هەشـتەمی کۆچـیدا ببـوە شـاری ئیـسلام، هەروەها فەرمان بەچاکە و ڕێگری لەخراپە و بێجگە لـەوانیش لەدروشـمـە ئاشـکراکان، هەموویان لەمەدینە دوای جێگیربوونی پێغەمبەر ﷺ و دامەزرانـدنی دەوڵـەتی ئیـسلامی لەوێ فەرزکران.

(١٥٠) بەسەری برد (أخذ): واتە: پێغەمبەر ﷺ دوای کۆچکردنی دە سـاڵی بەسـەر برد، کاتێکیش خوا ئایینی پێ کامڵ کرد و بـەهرە و نیعمـەتی بەسـەر باوەڕدارانـدا پـێ تەواوکرد، خوا بۆ نزیکـی خـۆی و گەیـشتن بـە هـاوڕێ بڵنـدەکان(الرفيق الأعلى) لەپێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شـەهیدان و پیاوچـاکان هـەڵی بـژارد، لـەکۆتایی مـانگی سەفەر و سەرەتای مانگی ڕەبیعی یەکەمدا نەخۆشـیـەکەی ﷺ دەستی پێکرد و بەسـەری پێچراوەوە هاتەدەرەوە بۆ ناو خەڵك و چووە سەر (مِنْبَر)، ئنجا شایەتومانی هێناو یەکەم

وتەیەك کە دوای ئەوە فەرمووی ئەوەبوو داوای لێخۆشبوونی بۆ ئەو شەهیدانە کرد کـە لە(ئوحود)دا کوژران، پاشـان فـەرمووی: « إِنَّ اللَّهَ خَيَّرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَ اللَّهِ »، واتە: (بەندەیەك لەبەندەکانی خوا، خـوا لـەنێوانی دنیـا و ئـەوەی لای خۆیەتی سەرپشکی کرد، ئەویش ئەوەی لای خوای هەڵبژارد).

(أبوبکر) ﷺ تێگەیشت و گریا، فەرمووی: باوك و دایکم بە قوربانت بێ، بـەباوك و دایك و ڕۆڵە و خۆمان و داراییەکانیشمانەوە دەبینە قوربانت.

ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (عَلَى رَسْلِكَ يَا أبَا بَكْرٍ) واتە:(لەسەرخۆ ئەی ئەبوبەکر)، پاشان فەرمووی: « إِنَّ أَمَنَّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبُو بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً مِنْ أُمَّتِي لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ وَلَكِنْ أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ وَمَوَدَّتُهُ »(أخرجه البخاري)، واتـــە: (سەرڕاسترین کەستان لای من لەهاوەڵێتی و ماڵیدا ئەبوبەکرە، ئەگـەر بێجگـە لـەخوا دۆســـت و خۆشەویـــستێکم هەڵبژاردایـــە ئەبوبـــەکرم هەڵدەبـــژارد، بـــەڵام ئـــەوەی لەنێوانـماندایە برایەتی وخۆشەویستی ئیسلامە).

فەرمانیشی بە ئەبوبەکر ﷺ کرد کە پێش نوێژی بۆخەڵکی بکـات، کـاتێکیش ڕۆژی دووشەممە دوازدە یان سیازدەی مانگی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی یازدەی کۆچـی بـوو خـوا هەڵی بژارد بۆ نزیکی خۆی، کاتی سەرەمەرگ دەستی دەخستە ناو دەفرە ئاوێکەوە کـە لـەلای بـوو، دەم وچـاوی پـێ تـەڕ دەکـرد و دەیفـەرموو: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ)، واتە: (لا إله إلا الله، بەڕاستی مردن ژانی زۆرە). پاشان چاوی بڕیـیە ئاسمان و فەرمووی: « اللَّهُمَّ فِي الرَّفِيقِ الأَعْلَى »(أخرجه البخاري)، واتـە: (ئـەی خوایـە لەگـەڵ هاوڕێ بلندەکان).

هەر ئەو ڕۆژە کۆچی دوایی کرد و خەڵکی بەو ڕووداوە پەشۆکان، هەقیـشیان بـوو پێی بپەشۆکێن، هەتا ئەبوبەکر ﷺ هات و چووە سەر مینبەر و سوپاس و ستایشی خوای گەورەی کرد، ئنجا فەرمووی: (هەرکەس موحەممەدی دەپەرست ئەوا موحەممەد مرد، وە هەرکەسـێك خـوای دەپەرسـت ئـەوا خـوا زینـدووە و نامرێـت، پاشـان ئـەم ئایەتـەی خوێنـدەوە: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ﴾(آل عمران: ١٤٤)، واتە: (موحەممەد نێرراوێکە و لەپێـشیەوە نێرراوانـی تریش هەبوون، ئایا ئەگـەر مـرد یـان کـوژرا پاشـگەز دەبنـەوە؟). ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾(الزمر: ٣٠)، واتە: (تۆ دەمریت و ئەوانیش دەمرن).

ئـیتر گریـانی خەڵکەکـە جۆشـی سـەند و زانیـــیان مـردووە، ئنجـا بـۆ ڕێزلێنـانی بەجلەکانیەوە ﷺ شۆردیان، پاشان بەسێ پۆشاك کفن کرا، واتە: خامی سپی کەتان کـە نەکراسی لێکرا و نە مێزەر، خەڵکی هەرِەمەکی و بەبێ پێشنوێژ(إمـام) نوێـژیان لەسـەر دەکـرد، پاشـان شـەوی چوارشـەممە دوای ئـەوەی موسـوڵمانان بەتـەواوی بەیعەتیانـدا بەجێنشینی دوای پێغەمبەر ﷺ بەخاك سپێردرا، سڵاوی پەروەردگاری لێ بێت.

* * *

ودينه باق، وهذا دينه، لا خير إلا دلّ الأمة عليه، ولا شر إلا حذرها منه، والخير الذي دل عليه: التوحيد وجميع ما يحبه الله ويرضاه، والشر الذي حذر منه: الشرك وجميع ما يكرهه الله ويأباه، بعثه الله إلى الناس كافة [١٥١].

وافترض الله طاعته على جميع الثقلين: الجن والإنس، والدليل قوله تعالى: ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾[١٥٢](الأعراف: ١٥٨) واكمل الله به الدين، والدليل قوله تعالى: ﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا ﴾[١٥٣](المائدة:٥).

وە ئایینەکەی ماوەتەوە و ئەمە ئایینەکەیەتی، وە هیچ چاکەیەك نیە پیشانی ئوممەتەکەی نەدابێ و هیچ خراپەیەك نیە ئاگاداری نەکردبنەوە لێی، وە ئەو چاکەیەی ئاماژەی بۆ کردووە: یەکتاپەرستی و هەموو شتێکە کە خوا خۆشی بوێ و پێی ڕازی بێت، ئەو خراپەیەش کە مرۆڤی لێ ئاگادار کردووەتەوە: هاوبەشدانان و هەموو شتێکە کە خوا پێی ناخۆش بێ و ڕێگری لێ بکات، خوا بۆ لای سەرجەم خەڵکی ڕەوانەی کردووە.

و خوا گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەری ﷺ لەسەر هەموو بەندەکانی ـ بەجنۆکە و ئادەمیزادەوە ـ فەرزکردووە، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾، واتە: (بڵێ ئەی خەڵکینە، من نێرراوی خوام بۆلای ئێوە بەگشتی). وە خوا ئایینەکەی پێ کامڵ و تەواوکردووە، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا ﴾، واتە: (ئەمڕۆکە ئایینەکەتانم بۆ کامڵ و تەواو کردوون و بەهرە و نیعمەتی تەواوەتیم بەسەردا ڕشتوون و ڕازیبووم کە ئیسلام ئایینتان بێت).

(١٥١) (بعثه الله)خوا ڕەوانەی کردووە، واتە: ناردوویەتی، (إِلَى النَّاسِ كَافَّةً) بۆلای تێکڕای خەڵکی، واتە: بە گشتی.

(١٥٢) ئەم ئایەتە بەڵگەی لەسەر ئەوە تێدایە کە (محمد) ﷺ پێغەمبەری خوایە بۆ لای تێکڕای خەڵکی و ئەو خوایەش کە ڕەوانەی کردووە خاوەنی ئاسمانەکان و زەوییەو زاتێکە ژیان و مردنی بەدەستە و هەر ئەویشە ﷻ بەتەنها ڕووی تێدەکرێ لەپەرستراویەتیدا، هەروەك بەتەنها بڕوای پێدەهێنرێ لەپەروەردگاریەتیدا، ئنجا خوای بەرز و بێهاوتا لەکۆتایی ئایەتەکەدا فەرمانمان پێ دەکات کە باوەڕ بەم پێغەمبەرە ﷺ نەخوێندەوارە بهێنین و شوێنی بکەوین، هەر ئەو پێغەمبەرە ﷺ ڕێنمایی زانستی و کردەوەییمان دەکات، ڕێنمایی ڕابەری و نیشاندان و ڕێنمایی کۆمەکی پێکردن، وە پێغەمبەر ﷺ نێرراوە بۆلای هەموو بەندەکان (الثقلين): کە ئادەمیزاد و جنۆکەن و لەبەر زۆریان وایان پێ ووتراوە.

(١٥٣) واتە: ئایینەکەی ﷺ تا ڕۆژی دوایی دەمێنێتەوە و پێغەمبەری خوا ﷺ گیانی نەسپاردووە تاکو هەموئەوانەی بۆ ئومەتەکەی ڕوونکردوەتەوە کە لەهەموکاروبارەکانیاندا پێویستیان پێی دەبێت، بۆیە (أبو ذر) ﷺ فەرموویەتی: « لَقَدْ تَرَكَنَا مُحَمَّدٌ ﷺ وَمَا يُحَرِّكُ طَائِرٌ جَنَاحَيْهِ فِي السَّمَاءِ إِلاَّ أَذْكَرَنَا مِنْهُ عِلْمًا »(أخرجه أحمد)، واتە: (پێغەمبەر ﷺ کە بەجێی هێشتووین هیچ باڵندەیەك نیە لەئاسماندا دوو باڵەکەی ڕاوەشێنێ ئیللا زانیاریيەکی لەبارەیەوە بۆ باس کردووین).

یەکێك لەهاوبەشدانەران بە(سلمان ی فارسي) ﷺ ووت: پێغەمبەرەکەتان فێری پیسایی کردن و ئادابی چوونە سەر ئاویشی کردوون، فەرمووی: « أَجَلْ نَهَانَا أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ وَأَنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ أَوْ أَنْ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِأَقَلَّ مِنْ ثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ بِعَظْمٍ» (أخرجه مسلم)، واتە: (بەڵێ، ڕێگری کردوین

لەوەی لەکاتی پیسایی کردن یان میزکرندا ڕووبکەینە قیبلـە، یـاخود بەدەسـتی ڕاسـت خۆمان پاکبکەینەوە، یان بەتەرس یان بەئێسقان خۆمان پاکبکەینەوە).

پێغەمبەر ﷺ بە ووتەی بێ یـان بـەکرداری یـاخود بەدانپێـدانانی، سـەرەتا بـێ، یـان لەئەنجامی وەڵامدانەوەی پرسیار بێت ئایینی خوای ڕوونکردووەتەوە، مەزنترین شـتێکیش کە ڕوونیکردووەتەوە ﷺ یەکتاپەرستیـیە، وە هـەر شـتێك فـەرمانی پێکردبێـت ئـەوە لەدنیاو دوارۆژیشدا بۆ ئەم ئوممەتە چاکە، وە هەرشتێك ڕێگری لێکردبێت ئەوە لەدنیا و دوارۆژیشدا بۆ ئەم ئوممەتە خراپە، ئەوەی کە هەندێ کەس نایزانن و لەفەرمان پێکردن و ڕێگریکردندا بەبەرتەسك کردنەوەی تێدەگەن، ئەوە لەبـەر کـورتبینی و کـەم ئـارامی و ئایین لاوازیـیە، ئەگەرنا یاسا گشتییەکە ئەوەیە خوا لەئایینەکەماندا هـیچ سەغڵەتیـیەکی لەسەر دانەناوین و ئایین سوك و ئاسانە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾(البقرة: ١٨٥)، واتە: (خوا سوکی وئاسـانی بۆتـان دەوێ و قورسی وگرانی بۆتان ناوێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ﴾(الحج: ٧٨)، واتـە: (خوا لەئاییندا هـیچ سـەغڵەتییەکی لەسـەر دانـەناون) وە دەفـەرموێت: ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ (المائدة: ٦)، واتە: (خوا نایەوێت هیچ سەغڵەتییەکتان بـخاتە سەر) سوپاس بۆ خوا لەسەر تەواوی نیعمەتی وکاملکردنی ئایینەکەی.

* * *

والدليل على موته ﷺ قوله تعالى: ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ * ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾[١٥٤](الزمر: ٣٠-٣١).

والناس إذا ماتوا يبعثون [١٥٥]، والدليل قوله تعالى: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ[١٥٦] وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ[١٥٧] وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى [١٥٨]﴾(طه: ٥٥)، وقوله تعالى: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الأَرْضِ نَبَاتًا * ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾[١٥٩](نوح: ١٧-١٨).

وبعد البعث محاسبون ومجزيون بأعمالهم، والدليل قوله تعالى: ﴿ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى﴾[١٦٠](النجم: ٣١).

بەڵگەش لەسەر مردنی پێغەمبەر ﷺ ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ * ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾، واتە: (تۆ دەمریت و ئەوانیش دەمرن پاشان ئێوە ڕۆژی دوایی لای پەروەردگارتان دژایەتی یەکتر دەکەن). خەڵکیش ئەگەر مردن زیندوو دەکرێنەوە.

بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾، واتە: (لەو زەوییە دروستمان کردوون و بۆ ئەویشتان دەگێڕینەوە و جارێکی تر لەوێشدا دەرتان دێنینەوە و زیندووتان دەکەینەوە)، هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الأَرْضِ نَبَاتًا * ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾، واتە: (خوا لەزەویدا بەڕواندن ڕواندوونی و پێی گەیاندوون، پاشان دەتان گێڕێتەوە بۆی و بەدەرهێنانەوە بۆ لێپرسینەوە لەڕۆژی دواییدا دەرتان دێنێتەوە)، دوای زیندوکرانەوەش بەرپرسیارن و بەپێی کردەوەکانیان پاداشت دەدرێنەوە، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى﴾، واتە: (بۆ ئەوەی سزای ئەوانەی کە خراپەیان کردووە بەپێی ئەو کردەوەیەی کە کردوویانە بدرێتەوە و پاداشتی ئەوانەی کە چاکەیان کردووە بەچاکە بدرێتەوە).

(١٥٤) ئەم ئایەتـە ئـەوەی لێدەفامرێتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ و ئەوانـەی بـۆ لایـان ڕەوانەکراوە ڕۆژی دوایی لای خـوا دژایـەتی یـەکتر دەکـەن ئـەویش حـوکمی ڕەوای نێوانیان دەکات و هیچ دەروویەکی بۆ بێباوەڕان بەسەر باوەڕداراندا نەهێشتووەتەوە.

(١٥٥) شێخ (محمد عبدالوهاب)- ڕەحمەتی خوای لێ بێت – لەم ڕستەیەدا ئـەوەی ڕوونکردووەتەوە کە خەڵکی ئەگەر مـردن زینـدو دەکرێنـەوە و خـوای گـەورە دوای مردنیان بۆ پاداشتدانەوە زیندوویان دەکاتـەوە، دەرئـەنجامی ڕەوانـەکرانی پێغەمبـەرانیش ئەوەیە کە مرۆڤـ کار بۆ ئەو ڕۆژە بکات، ڕۆژی زیندوو بوونـەوە و بڵاوبوونـەوە، ئـەو ڕۆژەی خوای گەورە باسی هەندێك لەحاڵەتە پڕمەینەتیەکانی کـردووە، بـە جۆرێـك وا لـەدڵی مرۆڤـ بکـات بـۆلای خـوای مـەزن بگەڕێتـەوە و سـڵ لـەو ڕۆژە بکاتـەوە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا * السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً ﴾(المزمل: ١٧–١٨)، واتە: (باشە ئەگە بێـباوەڕبوون چۆن خۆتان لەڕۆژێك دەپارێزن کە کۆرپەکان پیر دەکات و ئاسمان بە سەختی ئەو ڕۆژە لێـك دەبێتەوە و لـەت لـەت دەبێت، بەڵێنی خـوا هـەر بەئـەنجام دەگـات)، وە لـەم ڕسـتەیەدا ئاماژەی بۆ باوەڕکردن بەزینـدو بوونـەوە تێدایـە و شـێخ بـە دوو ئایـەت بەڵگـەی بـۆ هێناوەتەوە.

(١٥٦) واتە کاتێك لە زەوی دروستمان کردوون کە ئادەم ﷺ لەخاك دروستکرا.

(١٥٧) واتە بەئەسپەردەکردن لەدوای مردن؟

(١٥٨) واتە بەزیندوبوونەوە ڕۆژی قیامەت.

(١٥٩) ئەم ئایەتە لـەگەڵ ئەو ئایەتەدا تەواو بەرامبەرە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴾ ئەوئایەتانـەی بـەم واتایـەن ئێجگـار زۆرن و خـوای گـەورە چەسـپاندنی زیندوکرانـەوەی ڕوون و دووپـات کردووەتەوە تاکو خەڵکی باوەڕی پێ بهێنن و باوەڕیان زیاد بکات وکـار بـۆ ئـەم ڕۆژە

مەزنە بکەن کە داواکارین لەخوای بەرز و بێهاوتا بمانگێڕێت لەوانەی کاری بۆ دەکەن و تێیدا بەختەوەرن.

(١٦٠) واتە خەڵکی دوای زیندوکرانەوە پاداشت دەدرێنەوە و لەسەر کردەوەکانیان لێیان دەپرسرێتەوە، ئەگەر چاك بێ بەچاك و ئەگەر خراپیش بێت بەخراپ، خوای بەرز و بێ نیاز دەفەرموێت: ﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴾(الزلزلة: ٧–٨)، واتە: (هەرکەس بەقەد کێشی گەردیلەیەك چاکە بکات دەیبینێتەوە و هەرکەس بەقەد کێشی گەردیلەیەك خراپە بکات دەیبینێتەوە).

وە دەفەرموێت: ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾(الأنبياء: ٤٧)، واتە: (تەرازووەکانی دادگەری بۆ ڕۆژی قیامەت دادەنێین، وە هیچ نەفسێك ستەمی لێناکرێ گەرچی بەکێشی دەنکە تۆوێکیش بێت دەی هێنینە پێشەوە، بەسە بۆ ئەوە کە ئێمە لێپرسینەوە لەگەڵ بەندەکان بکەین).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ﴾(الأنعام: ١٦٠)، واتە:(هەرکەس بەچاکەیەکەوە هاتە گۆڕەپانی لێپرسینەوە ئەوا بەدەقات پاداشتی دەدرێتەوە، هەرکەسیش بەخراپەیەکەوە هات ئەوا هەر بەقەد خۆی پاداشت دەدرێتەوە و ستەمیان لێناکرێت)، چاکەش بە دەقاتی خۆی تا حەوت سەد ئەوەندە و تا چەندانەی زۆر زیاتر پاداشتی لەسەر دەدرێتەوە کە بەخشش و منەتێکە لەخوای گەورەوە، کە خۆی ﷻ بەخشندەیە بەمۆڵەتدان بەکردنی چاکەکە و جارێکی تریش بەخشندەیە بەپاداشت دانەوە لەسەری، بەم پاداشتە فراوان و زۆرە، بەڵام کردەوەی خراپ سزای خراپەکەی هەر بەقەد

خۆیـەتیو مرۆڤــ لەئەنـدازەی خراپەکـەی زیـاتر تۆڵـەی لێناکرێتـەوە، خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ﴾(الأنعام: ١٦٠).

ئەمەش هەر لـەبەخشش و چاکەی تەواوی خواوەیە، پاشـان شـێخ بەڵگـەی بـۆ ئـەو مەسەلـەیە بەو ئایەتە هێناوەتەوە کە خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا ﴾، واتە: (بۆ ئـەوەی ئەوانـەی خراپـەیان کـردووە بـەپێی ئـەوەی کردویانـە پاداشت بدرێنەوە)، نەی فەرموو: (بالسوآي) واتە: (بەخراپە)، وەك فەرمووی: ﴿وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴾، واتە: (بۆئەوەی پاداشـتی ئەوانـەی کـە چـاکەیان کـردووە بەچاکە بدرێتەوە).

* * *

ومن كذب بالبعث كفر، والدليل قوله تعالى: ﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾(١٦١)(التغابن: ٧).

وە هەرکەس زیندووکردنەوە بەدرۆ بزانێ بێباوەڕ دەبێت، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، **واتە: (ئەوانەی بێباوەڕبوون لافی ئەوەیان لێدەدا کەوا زیندوو ناکرێنەوە! بلێ: بەڵێ، سوێند بەپەروەردگارم زیندو دەکرێنەوە، پاشان دەربارەی ئەو کردەوانەی کردووتانە هەواڵتان پێدەدرێت، ئەوەش بەلای خواوە ئاسانە).**

---

(١٦١) هەرکەس زیندوبوونەوە بەدرۆ بزانێ ئەوە بێباوەڕە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ * وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ (الأنعام: ٢٩-٣٠)، واتە: (ووتیان بێجگە لەژیانی دنیامان ژیانێکی تر نیە و ئێمە زیندوونا کرێینەوە، ئنجا ئەگەر کاتێك لەبەرامبەری پەروەردگاریاندا وەستێنران پێیان دەفەرموێت: ئایا ئەمە ڕاست و ڕەوا نیە، دەڵێن: بەڵێ، سوێند بەپەروەردگارمان ڕاستە، دەفەرموێت: دە بەو بێباوەڕیەی دەتانکرد سزا و ئازار بچێژن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ * وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلاَّ كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ * كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ * كَلاَّ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ * ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴾(المطففين: ١٠-١٧)، واتە: (واوەیلاو چارەڕەشی لەو ڕۆژەدا بۆ درۆزنان، ئەوانەی ڕۆژی لێپرسینەوە بەدرۆ دەزانن، کە

دەست درێژکەرێکی تاوانبار نەبێ هـیچ کەسـی تـر بـەدرۆی نازانێـت، ئـەوەی ئەگـەر ئایەتەکانـمانی بەسـەردا بـخوێنیتەوە دەڵێـت: ئەفـسانەی پێـشووەکانە! نـەخێر بـەڵکو بەهۆی ئەوکردەوانەی کە دەیکەن ژەنگ بەسـەر دڵیانـدا هـاتووە، نـەخێر ئـەوان لـەو ڕۆژەدا لە بینینی پەروەردگاریان بێبەش دەکرێن، پاشان ئەوان دەخرێنە دۆزەخەوە، پاشان پێیان دەووترێت: ئا ئەمەبووکە ئێوە بەدرۆتان دەزانی).

یـاخود دەفـەرموێت:﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾ (الفرقان:١١)، واتە: (بەڵکو ڕۆژی دواییان بەدرۆ دەزانـی و دۆزەخـی داخراومـان بـۆ ئەوکەسە ئامادەکردووە کە ڕۆژی دوایی بەدرۆ دەزانێت).

هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾(العنكبوت: ٢٣)، واتە: (ئەوانەی بەئایەتەکانی خوا و گەڕانەوە بۆلای خوا بێـباوەڕ بوون، ئەوانە لەبەزەیی و میهرەبانیم بێ هیوا بوون، وە ئەوانە سزای بەسوێ و ئازاریان پێدەبڕێت).

شێخ (محمد عبدالوهاب) – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە کـە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ تا کۆتایی ئایەتەکە.

(إقناع)کردنی ئەوانەی کە نکۆڵی لەزیندوبوونەوە دەکەن بەمانەی خوارەوە دەبێت:

یەکەم: فەرمانی زیندوبوونەوە دەماودەم لەپێغەمبەران و نێرراوانـەوە لەمیانـەی کتێبـە خواییـەکان و بەرنامـە ئاسمانیەکانـدا گێڕراوەتـەوە و ئوممەتەکانیـشیان بەقبوڵکردنـەوە وەریانگرتووە، باشە چۆن نکۆڵی لێدەکەن لەحاڵێکدا ئێوە بڕوا بەهەواڵێك دەکەن کـە لەفەیلەسوفێکەوە یاخود لەخاوەن بیروڕا و بۆچـونێکەوە پێـتان دەگـات، گەرچـی نـە لـەهۆکاری گێڕانـەوە و نـە لەشـایەتیدانی واقیعیـشدا نەگاتـە ئـەو ڕاددەیـەی هـەواڵی زیندوبوونەوەی پێ گەیشتووە؟!

دووەم: ژێری شایەتی بەوەداوە کە فەرمانی زیندوبوونەوە دەکرێ ڕوودات، ئەوەش لەچەند ڕوویەکەوەیە:

هیچ کەس نکۆڵی لەوە ناکات کە لەدوای نەبوونەوە دروستکراوە و پاش ئەوەی هیچ نەبووە بەدیهێنراوە، ئنجا ئەوەی دوای ئەوەی هیچ نەبووە دروستی کردووە و بەدیهێناوە، توانای هەیە لەسەر یەکەمجارەوە دروستی بکاتەوە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ﴾(الروم: ٢٧)، واتە: (پەروەردگارتان ئەو خوایەیە کە سەرەتا شت دروست دەکات، پاشان سەرلەنوێ دروستی دەکاتەوە و ئەوەشی بەلاوە ئاسانترە).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴾ (الأنبياء: ١٠٤)، واتە:(هەروەك چۆن یەکەمجار دروستکراومان لەسەرەتاوە بەدیهێناوە سەرلەنوێ دەشیگێڕینەوە و دروستی دەکەینەوە، بەڵێنە و لەلایەن خۆمانەوە و بەویستی خۆمان داومانە، بێگومان ئێمە ئەنجامدەری هەر شتێکین بمانەوێت).

٢-هیچ کەس نکۆڵی لەمەزنیەتی دروستکرانی ئاسمانەکان و زەوی ناکات لەبەر گەورەییان و جوانکاریان، وە ئەو زاتەی دروستیکردوون توانای دروستکردنی خەڵکی و سەرلەنوێ دروستکردنەوەیانی لەسەر یەکەمجارەوە هەیە)، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ ﴾(غافر: ٥٧)، واتە: (بێگومان دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی گەورە و گرانترە لەدروستکردنی خەڵکی)، هەروەها دەفەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾(الأحقاف:٣٣)، واتە: (ئایا نابینن ئەو خوایەی کە ئاسمانەکان و زەوی دروستکردووە و بە دەست دروستکردنیانەوە ماندوو نەبووە بەتوانایە مردووەکان زیندوو بکاتەوە؟ بەڵێ، ئەو خوایە بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە)، وە دەفەرموێت: ﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ

وَالأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَى وَهُوَ الْخَلاَّقُ الْعَلِيمُ * إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (يس: ٨١-٨٢)، واتـە: (ئایـا ئـەو خوایـەی ئاسمانـەکان و زەوی دروستکردووە توانا نیە بەوەی هاوشێوەی ئەوان دروسـت بکـات؟ بـەڵێ، ئـەو خوایـە دروستکەر و زانایە، فەرمانیشی هەر ئەوەندەیە ئەگـەر ویـستی شـتێك بفـەرموێت: ببـە، دەبێت).

هەموو خـاوەن بینایـیـەك دەبینـێ زەوی ڕەق و ڕووتەنـە و ڕووەکـەکانی مـردوون، کـاتێکیش کـە بـارانی بەسـەردا دەبـارێ دەژیێتـەوە و دوای ووشـك بـوون و مـردن ڕووەکـەکانی زیندوودەبنـەوە و دەڕوێنـەوە، ئنجـا ئـەوەی بتـوانێ ڕووەکـەکان دوای مردنیان زیندووبکاتەوە تواناشە بەژیاندنەوەی مردووەکان و زیندووکردنەوەیان، خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾(فصلت: ٣٩)، واتـە: (لەنیشانەکانی دەسەڵاتی خوا ئەوەیە کە دەبینی زەوی کزۆڵ وڕووتە، ئنجا ئەگەر ئاومان بەسـەردا بارانـد سـەوزدەبێ و پـەرە دەسـێنێ و زیندوودەبێتـەوە، ئـەو خوایەیـە کـە زیندوکەرەوەی مردووەکانە، بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە).

سـێهەم: هەسـت و واقـع شایەتیـیان لەسـەر ئـەوە داوە کـە دەکـرێ فـەرمانی زیندووبوونەوە ڕووبدات، لەو واقیعانەی کە خوای گەورە دەربارەی زیندووکردنـەوەی مردووەکان هەواڵی پێداوین، ئەوەیە لەسورەتی (البقرة)دا پێنج ڕووداوی باسـکردووە، یەك لەوانە ئەوەیە دەفەرموێت: ﴿ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾(البقرة: ٢٥٩).

چوارەم: کاربەجێی و حیکمەت وادەخوازێ کە دوای مردن زیندوبوونەوە هەبێت، بۆئەوەی هەر نەفسێك بەپێی ئەوەی بەدەستی هێناوە پاداشت بدرێتەوە، ئەگەر وانەبێ ئەوا دروستکرانی خەڵکی گاڵتەیە و هیچ بەهایەکی نیە و هیچ کاربەجێیەکی تێدا نیەو لەم ژیانەدا جیاوازی لەنێوانی مرۆڤ و ئاژەڵدا نیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لاَ تُرْجَعُونَ * فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾(المؤمنون: ١١٥-١١٦)، واتە: (ئایا واتان داناوە کە ئێمە بەگاڵتە دروستمان کردوون و ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لامان؟ بەرز و پیرۆزی بۆ خوای پاشای ڕاست و ڕەوا، کە بێجگە لەوخوایە هیچ پەرستراوێك نیە و پەروەردگاری عەرشی پیرۆزە).

هەروەها خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى﴾ (طه: ١٥)، واتە: (بەڕاستی قیامەت دێت و لە ڕێدایە، خەریکە لەخۆشم یان لەخەڵکی بشارمەوە بۆئەوەی هەر نەفسێك بەپێی ئەو هەوڵەی دەیدات پاداشت بدرێتەوە).

وە دەفەرموێت: ﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لاَ يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ * لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ * إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (النحل: ٣٨-٤٠)، واتە: (ئەوپەڕی سوێندیان بەخوا دەخوارد کە ئەوی دەمرێت خوا زیندووی ناکاتەوە، بەڵێ، بەڵێنی ڕاست و ڕەوایە و خوا- بەپێی حیکمەتی خۆی - لەسەرخۆی داناوە کە زیندوویان بکاتەوە، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن، خوای گەورە بۆئەوە زیندوویان دەکاتەوە تاکو ئەو شتەیان بۆ ڕوون بکاتەوە کە تێیدا ڕاجیاوازن، وە بۆئەوەی ئەوانەی بێباوەڕبوون بزانن کە درۆزن وگومڕا بوون، ئەگەر بمانەوێ شتێك بەدی بهێنین هەر ئەوەندەی کە پێی بڵێین ببە دەبێت).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴾(التغابن: ٧)، واتە: (ئەوانەی بێباوەڕبوون لافی ئەوەیان لێدەدا کەوا زیندووناکرێتەوە، بڵێ: سوێند بەپەروەردگارم زیندوودەکرێنەوە، پاشان دەربارەی ئەوەی کە کردووتانە هەواڵتان پێ دەدرێت، ئەوەش بەلای خواوە ئاسانە).

ئنجا ئەگەر ئەم بەڵگانەت بۆ ئەوکەسانەی کە نکۆڵی لەزیندوبوونەوە دەکـەن ڕوون کردەوە و سوور بوون لەسەر نکوڵیەکەیان ئەوا خـۆ بـەزلزان و مێـشك ووشـکن، وە ئەوانەی ستەمیانکردووە دەزانن بەچ بارێکدا دەشکێنەوە و بەچ سەرئەنجامێك دەگەن.

(١٦٢) دانەر – ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت – ڕوونـی کردووەتـەوە خـوا هـەموو پێغەمبەرەکانی بۆئەوە ڕەوانە کردووە کە مژدەدەر و ترسـێنەر بـن، وەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ﴾، مـژدەی بەهەشـت بەوانـە دەدەن کـە گوێڕایەڵـیان کردوون و ئەوانەش بە ئاگر دەترسێنن کە سەرپێچـیان کردوون.

ناردنی پێغەمبەرانیش چەند حیکمەتی مەزنی تێدایە لە گرنگترینیـان – بـەڵکو خـۆی گرنگترینیانـە – ئەوەیـە کـە بەڵگـە لەسـەر خـەڵکی بـچەسپێنرێ تـاکو دوای نـاردنی پێغەمبەران بیانووی ئەوەیان لە بەرامبەر خوادا نـەبێت کـە ئاگـاداری نەکردوونەتـەوە و پەیامی بۆنەناردوون، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ﴾.

وە یەکێکی تر لەو حیکمەتانـە ئەوەیـە کـە ڕەوانـەکرانیان لەتەواویـەتی بـەهرەکانی خواوەیە لەسەر بەندەکانی، چونکە ژیـری ئـادەمیزاد هەرچـۆنێك بـێ نـاتوانێ پـەی بـە ووردو درشتی ئەو ئەرکانە ببات کە واجبە بۆ خوای گەورە ئەنـجام بدرێن، لەو مافانەی تایبەتن بە خواوە و ناتوانێ بەسـەر ئـەو سـیفەتە تەواوانـەدا ئاگاداربێـت کـەهی خـوای گەورەن، وە ناتوانێ بەسەر ئەو ناوە جوانانەدا ئاگادار بێت کە هەیەتی، لەبەرئـەوە خـوا

پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) ڕەوانـە کـردووە تـاکو مـژدەدەر و ترسـێنەر بـن و کتێبی لەگەڵدا ناردوون کـە ڕاستیـیان لـەخۆگرتووە بـۆ ئـەوەی لـەو گرفتانـەدا کـە دووبەرەکیـیان تێیدا هەبووە حوکمی نێوان خەڵکی بکات.

مەزنترین شتیش کە پێغەمبەران – لە یەکەمیانەوە کە (نوح)ـە ﷺ تاکو دوایینیـان کـە (محمد)ە ﷺ– بانگەوازیان بۆ کردووە یەکتاپەرستیـیە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾(النحل:٣٦)، واتـە: (لە هەموو ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووە کە پێیان ڕابگەیەنێت خوا بپەرستن و لەطاغوت دووربکەونەوە)، هەروەها پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (الأنبياء:٢٥)، واتـە:(لـەپێش تـۆدا هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە سروشمان بۆ نەکردبێ کە هیچ پەرسـتراوێك نیـە شـیاوی پەرستن بێت بێجگە لـەمن، دە ئێوەش بـمپەرستن).

(١٦٣) پایە بەرزی ئیسلام (محمدی کوڕی عبدالوهاب)–ڕەحمەتی خوای لێ بێـت – ڕوونی کردووەتەوە کە یەکەم نێراو(نوح)ـە ﷺ بەڵگەشی لەسەری بەوە هێناوەتەوە کـە خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ (النساء:١٦٣)، واتە: (ئێمە سروشمان بۆتـۆ کـردووە، هـەروەك سـروشمان بـۆ نـوح و پێغەمبەرانی دوای ئەو کردووە).

وە لـە(صـحيح)دا و لەفـەرموودەی (الشفاعة)دا سـاغبووەتەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێت: « إِنَّ النَّاسَ يَأْتُونَ نُوحًا فَيَقُولُونَ يَا نُوحُ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الأَرْضِ» (رواه البخاري و مسلم)، واتە:(خەڵکی دێنە لای نـوح عليه السلام و پێـی دەڵـێن: تـۆ یەکـەم پێغەمبەری خوا ڕەوانەی کردویت بـۆلای خـەڵکی سـەر زەوی)، وە هـیچ پێغەمبـەرێك لەپێش (نوح)ـەوە عليه السلام نیە، بەمەدا هەڵەی ئەو مێژوو نووسانەمان بۆ دەردەکـەوێت کـە

ووتویانە: (ئیدریس) عليه السلام لەپێش (نوح)ـەوە بووە، بەڵکو ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە (ئیدریس) عليه السلام لەپێغەمبەرانی نەوەی ئیسرائیلە.

دواهەمینی پێغەمبەران و کۆتاییشیان (محمد)ە ﷺ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾(الأحزاب: ٤٠)، واتە: (محمد ﷺ باوکی هیچ کەسێك لەئێوە نیە، بەڵام نێرراوی خوایە و دواهەمینی پێغەمبەرانە، خواش بەهەموو شتێك زانایە)، وە هیچ پێغەمبەرێکی لەدواوە نیە و هەرکەس دوای ئەو لافی پێغەمبەرایەتی لێدات، ئەوە درۆزن و بێباوەڕ و پاشگەزە لەئیسلام.

* * *

وكل أمة بعث الله إليها رسولاً[١٦٤] من نوح إلى محمد، يأمرهم بعبادة الله وحده وينهاهم عن عبادة الطاغوت، والدليل قوله تعالى: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾[١٦٥](النحل:٣٦).
وافترض الله على جميع العباد الكفر بالطاغوت والإيمان بالله، قال (إبن القيم) -رحمه الله -: الطَّاغُوتُ: مَا تَجَاوَزَ بِهِ العَبْدُ حَدَّهُ مِنْ مَعْبُودٍ أَوْ مَتْبُوعٍ أَوْ مُطَاعٍ[١٦٦].

هەموو ئوممەتێکیش خوا نێرراوێکی بۆ ڕەوانەکردوون، لە(نوح)ـەوە هەتا (محمد) کە فەرمانیان بەپەرستنی خوا بەتەنها پێبکات و ڕێگرییان لەپەرستنی (طاغوت) **لێبکات، بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾، **واتە:** (**لەهەموو ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووە کە پێیان ڕابگەیەنێت خوا بپەرستن و لە -** طاغوت **- دووربکەونەوە**)، **وە خوا لەسەر هەموو بەندەکان فەرزی کردووە کە بێباوەڕ بن بە -** طاغوت **- و باوەڕیان بەخوا هەبێت،** (إبن القيم) **- ڕەحمەتی خوای لێ بێت - دەفەرموێت:** (طاغوت) **هەر کەس و شتێکە کە بەندە لەڕادەی خۆی تێی پەڕێنێت، لەپەرستراو یان شوێن هەڵگیراو یاخود گوێڕایەڵیکراو.**

---

(١٦٤) واتە لەهەموو ئوممەتێکدا خوا پێغەمبەرێکی ڕەوانەکردووە کە بۆ پەرستنی خوا بەتەنها بانگیان بکات و ڕێگری هاوبەشدانانیان لێبکات، بەڵگەش لەسەر ئەم ڕاستییە ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ﴾ (فاطر:٢٤)، واتە:(هیچ ئوممەتێك نیە کە ترسێنەرێکی تێدا هەڵنەبژێرابێت) وە دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾.

(١٦٥) شيخ الإسلام – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – مەبەستی لەوەیە کە یەکتاپەرستی بەپەرستنی خوا بەتەنها و بێ هاوبەشدانان، وە دوورکەوتنـەوە لـەطاغـوت نـەبێ تـەواو نابێت، خـوای گـەورەش ئـەوەی لەسـەر بەنـدەکانی فـەرزکردووە و (طـاغوت)یـش لە(طغیان)ـە وەرگیراوە و (طغیـان)یش لەڕادده دەرچوونە، خوای گەورە لەوبارەیەوە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴾ (الحاقة:١١)، واتـە: (کاتێـك ئاوەکە سەرڕێژی کرد ئێمە لەکەشتییەکەدا هەڵمان گرتن)، واتـە : کاتێـك ئاوەکـە لـە ڕاددەی ئاسـایی خـۆی زیـادی کـرد لـە کەشـتییەکەدا هـەڵمان گـرتن) مەبەسـت لەپاپۆڕەکەیە. لە زاراوەشدا جوانترین پەیڤێك کـە لەپێناسـەیدا ووترابێـت ئەوەیـە (إبـن القیم)– ڕەحمەتی خوای لێ بێت – باسی کـردووە و دەفـەرموێت: (طـاغوت: هـەموو شتێکە کە بەندە لەڕاددەی خۆی تێپـەڕێنێت، لەپەرستراو یان شـوێن هـەڵگیراو یـاخود گوێڕایەڵیکراو) مەبەستیشی لەو پەرستراو و شوێن هەڵگیراو و گوێڕایەڵیکراوانەیـە کـە شیاونین، بەڵام ئەوانەی شیاون و (طـاغوت) نین ئەگەرچـی بـشپەرسترێن یـان شـوێنیان هەڵبگیرێت یاخود گوێڕایەڵی بکرێن، ئەو بتانەی بێجگە لەخوا دەپەرسترێن طاغوتن، وە ئەو زانا خراپانەی بانگەواز بۆ گـومڕایی و بێبـاوەڕی دەکـەن یـاخود بـۆ حـەڵاڵکردنی ئەوەی خوا حەرامی کردووە یان بۆ حەرامکردنی ئەوەی خوا حـەڵاڵی کـردووە ئەوانـە طاغوتن، وە ئەوانەی دەرچوون لەبەرنامەی ئیسلام بۆ کاربەدەسـتان جـوان دەکـەن بـۆ هێنانی چەند بەرنامەیەکی پێـچەوانەی ئـایینی ئیـسلام ئەوانـە طاغـوتن، چـونکە ئەوانـە لەڕاددەی خۆیان تێپەڕیون، سنووری زانا ئەوەیـە شـوێنکەوتووی ئـەو پەیامـە بێـت کـە پێغەمبـەر ﷺ پێـی هـاتووە، چـونکە زانایـان لەڕاسـتیدا میراتگـری پێغەمبـەرانن، لەئومەتەکەیاندا زانستو کـردەوە و ڕەوشـت و بانگـەواز و فێرکردنـی لـێ بـەمیرات دەگرن، ئنجا ئەگەر لەم ڕاددەیە تێپەڕین و وایان لێهات لادان لەبەرنامـەی ئیـسلام بـە نـموونەی ئەم پەیڕەویچکانە بۆ دەسەڵاتداران جوان بکەن، ئەوانە طاغوتن، لەبەرئـەوەی

لەو سنووره تێپەڕیان کردووه کە پێویست بوو لەسەریان پابەندی بوونایە ئەویش شوێنکەوتەیی شەریعەتە.

هەروەها- ڕەحمەتی خوای لێ بێت - کە دەڵێت (أو مطاع) واتە: (یان گوێڕایەڵیکراو) مەبەستی لەو فەرمان ڕەوایانەیە کە بەپێی (شەرع)یان (قەدەر) گوێڕایەڵی دەکرێن، ئەو فەرمانڕەوایانەی بەپێی شەرع گوێڕایەڵی دەکرێن ئەگەر فەرمانیان بە شتێك کرد پێچەوانەی فەرمانی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ نەبوو لەم حاڵ و بارەدا ئەوەیان بەسەردا ساغ نابێتەوە کە طاغوت بن، ئەوەی پێویستە لەسەر بەردەستەکانیان گوێڕایەڵی و فەرمانبەریانە، گوێڕایەڵی کردنیشیان بۆ کاربەدەستان لەم حاڵەدا بەم مەرجە گوێڕایەڵیکردنی خوای گەورەیە، لەبەر ئەوە کاتێك ئەو فەرمانە ڕادەپەڕێنین کە کاربەدەست فەرمانی پێدەکات و لەو فەرمانانەیە کە گوێڕایەڵی کردنی پێویستە دەبێ ڕەچاوی ئەوە بکەین کە ئێمە بەو گوێڕایەڵییە بەندایەتی بۆ خوای گەورە دەکەین و بە فەرمانبەرداری کردنی لێی نزیك دەبینەوە چونکە هەستانمان بەڕاپەڕاندنی ئەو فەرمانە لەبەر خاتری پەروەردگارە.

بۆیە دەبێ تێبینی ئەوە بکەین کە ئەو گوێڕایەڵییە بەندایەتییە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (النساء: ٥٩)، واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە گوێڕایەڵی خوا و گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ و کاربەدەستانی خۆتان بکەن).

گوێڕایەڵی فەرمانڕەوایان بەپێی قەدەر بەو پێودانگەیە کە فەرمان ڕەوایان ئەگەر لەدەسەلاتیاندا بەهێز بوون ئەوا خەڵکی ئەگەر چی بەهاندەری باوەڕیش نەبێ بەزۆری دەسەلاتەکەیان گوێڕایەڵییان دەکەن چونکە گوێڕیەڵی کاربەدەست جاری وا هەیە بەهاندەری باوەڕ دەکرێت، ئەو گوێڕایەڵیەش بەکەڵکە، بەکەڵکە بۆ کاربەدەستان، هەروەها بەکەڵکە بۆ خەڵکی، جاری واش هەیە گوێڕایەڵیەکە بەزۆری دەسەلات

دەکرێ کاتێك بەهێز بێت، خەڵکی سڵی لێدەکەنەوە و لێی دەترسن چونکە زەبر بەکەسێك دەگەیەنێ کە سەرپێچی فەرمانەکەی بکات، لەبەر ئەوە دەڵێین: خەڵکی لەگەڵ کاربەدەستانیان لەم مەسەلەیەدا چەند حاڵەتێکیان هەیە:

حاڵەتی یەکەم: ئەوەیە هاندەری باوەڕ و ترسی دەسەڵات بەهێز بێت، ئەمەیان کاملترین و بەرزترین حاڵەتە.

حاڵەتی دووەم: ئەوەیە هاندەری باوەڕ و ترسی دەسەڵات لاواز بن، ئەمەش نزمترین و ترسناکترین حاڵەتیانە لەسەر کۆمەڵگا، هەروەها لەسەر فەرمان ڕەوا وکاربەدەستانی، چونکە ئەگەر هاندەری باوەڕ و ترسی دەسەڵات لاواز بن پشێوی فیکری وکردەوەیی دەکەوێتەوە.

حاڵەتی سێهەم: ئەوەیە هاندەری باوەڕ لاواز بێ و ترسی دەسەڵات بەهێز بێت، ئەمەش پلەیەکی مام ناوەندە لەبەر ئەوەی ئەگەر ترسی دەسەڵات بەهێز بوو لەڕوواڵەتدا بۆ ئوممەت گونجاوترە.

بەڵام ئەگەر هێزی دەسەڵات خامۆش بوو ئەوا هەر مەپرسە لە خراپی بار وگوزەران و ئیش وکاری ئوممەت.

حاڵەتی چوارەم: ئەوەیە هاندەری باوەڕ بەهێز بێ و ترسی دەسەڵات لاواز بێت، ئەم حاڵەتەش بە ڕوواڵەت لە حاڵەتی سێهەم نزمترە بەڵام لە نێوانی مرۆڤ و پەروەردگاردا کاملتر و بڵندترە.

والطواغيت[١٦٧] كثيرة و رؤسهم[١٦٨] خمسة: إبليس[١٦٩] لعنه الله، و من عبد وهو راض[١٧٠]، ومن دعا الناس إلى عبادة نفسه[١٧١]، ومن أدعى شيئاً من علم الغيب [١٧٢] ومن حكم بغير ما أنزل الله [١٧٣].

(طـاغوت)ـانیش زۆرن و سـەرانیان پێـنجن: ئیبلـیس -نـەفرەتی خـوای لێ بـێ- و هەرکـەس بپەرسـترێ و خـۆی پێـی ڕازی بێـت، وە هەرکـەس بـانگی خەڵکی بکات بۆئەوەی خۆی بپەرستن، وە هەرکەس لافی شتێك لەغـەیبزانی لێبدات. وە هەرکەس حوکم بەغەیری ئەو بەرنامەیە بکات کـە خـوا ڕەوانـەی کردووە.

---

(١٦٧)کۆی طاغوتـە و پێشتر تەفسیر کرا.

(١٦٨) واتە سەرکردەکانیان و شوێن هەڵگیراوانیان پێنجن.

(١٦٩) ئیبلیس ئەو شەیتانە ڕسواکراو و نەفرین لێکراوەیە کـە خـوای گـەورە پێـی فەرموو: ﴿ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴾(سورة ص: ٧٨)، واتە:(نەفرینی منـت لـێ بێ تاکو ڕۆژی لێپرسینەوە و قیامەت).

ئیبلیس لـەگەڵ فریشتەکاندا بوو هاوەڵیەتی دەکردن و ئەوان چیـان دەکرد ئـەمیش دەیکرد، کاتێکی فەرمانی بەکڕنووشبردن بۆ ئادەم پێکرا، هەرچـی پیـسی و لاگوێـیو خۆبەزلزانیەکی تێدا بـوو دەریـخـست، ئنجـا بێگوێـیی و خۆبـەزلزانی کـرد و بـوو بەیـەکێك لـەبێباوەڕان و لەبـەزەیی خـوای گـەورە دەرکـرا، پـەروەردگاری مـەزن دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا لآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾(البقرة: ٣٤)، واتە: (کاتێك بە فریشتەکانـمان ووت: کڕنووش بۆ ئـادەم

بەرن، هەموو کڕنووشیان برد ئیبلیس نەبێ کە بێگوێیی و خۆ بـەزلزانی کـرد و بـوو بەیەکێك لەبێباوەڕان).

(١٧٠) واتە بێجگە لـە خـوا پەرسـترا، ئـەویش ڕازی بـوو بـەوەی بێجگـە لـەخوا بپەرسترێت ئەوە – پەنا بە خوا – لەسەرانی طاغوتانە ئنجا لەژیانیدا بپەرسترێت یان پاش مردن – ئەگەر مرد و خۆی بەو پەرسترانە ڕازی بوو – وەك یەك وایە.

(١٧١) واتە: هەرکەس بانگی خەڵکی بۆ پەرسـتنی خـۆی بکـات ئەگەرچـی نەشـی پەرستن هەر لەسەرانی طاغوتانـە، ئنجـا وەڵامـی بانگەشـەکەی بدرێتـەوە یـاخود وەڵام نەدرێتەوە وەك یەك وایە.

(١٧٢) نادیار(غیـب) ئەوەیە لەمرۆڤـەوە دیار نەبێت، ئەویش دوو جۆرە:

ڕەوشـی ئێـستا و داهـاتوو، نادیـاری ئێـستا ڕێژەیـیـە، لای یـەکێك زانـراوە و لای یەکێکی تر نەزانراوە، بەڵام نادیاری داهاتوو ڕاستەقینەیە و بۆ هیچ کەسێك ئاشـکرا نیـە تەنها بۆ خوا نەبێ، یان بۆ یەکێك لەپێغەمبەران کە خوا ئاگاداری دەکات بەسـەریدا بـۆ هیچ کەس ئاشکرا نیە، ئنجا هەرکەس لافی زانینی لێبدات ئەوە بێبـاوەڕە لەبـەر ئـەوەی بەدرۆخەرەوەی خوای گەورە و پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ قُلْ لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾(النمل: ٦٥)، واتە:(ئەی محمد ﷺبڵێ: کەس نیە لەئاسمانەکان و زەویدا نادیار و غەیب بزانێت بێجگە لەخوا، وە ناشزانن کەی زیندوودەکرێنەوە).

ئنجا ئەگەر خوای گەورە فەرمان بەپێغەمبەرەکەی (محمـد) ﷺ بکـات بـەپیاوماقوڵان ڕابگەیەنێ کە هیچ کەس لەئاسمانەکان و زەویدا نیە غەیب بزانێت بێجگـە لـەخوا، بۆیـە هەرکەس لافی غەیبزانی لێبدات ئەوە بـەم قـسەیە خـوای گـەورە و پێغەمبەرەکـەی ﷺ بەدرۆخستووەتەوە.

هەروەها بەوکەسانە دەڵێین: چۆن دەبێ ئێوە غەیب بزانن و پێغەمبـەر ﷺ نـەیزانێت؟ ئایا ئێوە بەڕێزترن یان پێغەمبەر ﷺ، ئەگەر ووتیان: ئێمە بەڕێزترین لەپێغەمبـەر ﷺ، ئـەوا بەم ووتەیە کافردەبن، وە ئەگەر ووتیان: ئەو بەڕێزترە، ئەوا پێیان دەڵێین: ئەی بۆچی ئەو لەغەیبزانین بێبەش کراوە کەچی ئێوە دەیزانن؟ خوای گـەورە دەربـارەی زاتـی پـیرۆزی دەفـەرموێت: ﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلاَ يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلاَّ مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾(الجن: ٢٦-٢٧)، واتە: (ئەو خوایەی غەیبزانەو هیچ کەس ئاگادار ناکات بەسەر غەیبەکانیدا بێجگـە لـەو کەسـەی پێغەمبـەرە و خـۆی ڕازیـیە کە بیزانێت، ئـەویش خـوا چـاودێری فریـشتەی بـۆ دادەنێـت کـە لـەبـەردەم و لەدوایەوە بیپارێزن لەجنۆکە، تاکو نەتوانن نادیارەکەی لێوە فێـر بـبن)، ئەمـەش ئایـەتی دووەمە کە بەڵگەیە لەسەر بێـباوەڕی ئەوکەسـەی لافـی غـەیبزانی لێـدەدات و خـوای گەورە فەرمانی بەپێغەمبەرەکەی ﷺ کردووە کە بەپیاوماقوڵان ڕابگەیـەنێ و بفـەرموێت: ﴿ قُلْ لاَ أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلاَ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ ﴾(الأنعام: ٥٠)، واتە: (بڵێ: پێتان ناڵێم من گەنـجینەکانی خـوام لەلایـە، غەیبیش نازانم، وە پێتان ناڵێم من فریشتەم، من شوێن هیچ شتێك ناکەوم بێجگە لـەوەی لەلایەن خواوە وەحیم بۆ دەکرێت).

(١٧٣) حـوکمکردن بـەو پەیامـەی خـوای گـەورە ڕەوانـەی کـردوە بەشـێکە لەیەکتاپەرستی پەروەردگاریەتی، چونکە ڕاپەڕاندنی حوکمی خوایە کە پەروەردگاریەتیو تەواوی خاوەنیەتی و (تصرف)ی خوا داخوازیەتی، لەبەرئەوە خوای پەروەردگار شـوێن هەڵگیراوانی بەرنامەیەکی تری غەیری ئەو پەیامـەی خـوا ناردوویـەتی بەپـەروەردگار و (أربـاب) بۆ شوێنکەوتووانیان نـاوبردووە و دەفـەرموێت: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾(التوبة: ٣١)، واتە: (مالووم و قەشەکانیان بەپەروەردگاری خۆیان

بێجگە لەخوا داناوە و مەسیحی کـوڕی مەریـەمیش، وە بەپەرسـتنی یەکخواوەنـد نـەبێ فەرمانیان پێنەکراوە و هیچ پەرستراوێك نیە مافی پەرستنی هەبێت بێجگە لەخوا، پـاك و بێگەردی بۆ ئەو خوایە لەوەی دەیکەن بەهاوبەشـی)، خـوای گـەورە شـوێنهەڵگیراوانی بەپـەروەردگار و(أربـاب) نـاوبردووە لـەوەدا کـە لەگـەڵ خـوای گـەورەدا بوونەتـە یاسادانەرو شوێنکەوتووانی بە بەنـدە و(عبـاد)یـان نـاوبردووە کـەوا لەسەرپێـچیکردنی حوکمی خوای بەرز و بێهاوتادا ملکەچیان بوون و گوێڕایەڵییان کردوون.

(عَدِي کوڕی حاتـم) بەپێغەمبەری خوای ﷺ ووت: ئەوان نەیانـپەرستوون، پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: ﴿ بَلْ إِنَّهُـمْ حَرَّمُوَا عَلَيْهِمُ الْحَلاَلَ وَأَحَلُّوْا لَهُـمُ الْحَرَامَ فَاتَّبَعُوهُم فَذلِكَ عِبَادَتُهُمْ إِيَّاهُمْ ﴾(أخرجه الترمذي، وحسنه)، واتـە: (بـەڵام ئـەوان حـەڵاڵیان لـێ حەرامکردوون و حەرامیان بۆ حەڵاڵکردوون و ئەوانیش شوێنیان کەوتوون، ئـا ئەوەیـە پەرستنیان).

ئەگەر لەمە تێگەیـشتی بزانـە هـەر کـەس حـوکم بـەو بەرنامەیـە نـەکات کـە خـوا ناردویەتیو بیەوێ حوکمکردنەکە بۆ بێجگە لەخوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ بێت ئەوە چەند ئایەتێك دەربـارەی هـاتووە کـەوا بـاوەڕی لێـدادەڕنن و چـەندەها ئایـەتیش دەربـارەی کـافربوون و سـتەمکاربوون و لەڕێدەرچـوون (فسق)ی هـاتووە، وەك ئـەوەی خـوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُـمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلاَلاً بَعِيدًا * وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا * فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلاَّ إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا * أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغًا * وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ

أَنَّهُـمْ إِذْ ظَلَمُـوا أَنْفُـسَهُمْ جَـاءُوكَ فَاسْـتَغْفَرُوا اللَّـهَ وَاسْـتَغْفَرَ لَهُـمُ الرَّسُـولُ لَوَجَـدُوا اللَّـهَ تَوَّابًـا رَحِيمًا * فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾(النساء: ٦٠-٦٥)، واتە: (ئایـا ئەوانـەت نـەبینیوە لافی ئەوە لێدەدەن کە باوەڕیان بەو پەیامەی بۆ تۆ نێرراوە و ئەوانەش کە لـەپێش تـۆوە نێرراون هێنـاوە کەچـی دەیانـەوێت حـوکم و دادوەری لای طـاغوت بکـەن، لەگـەڵ ئەوەشدا فەرمانیان پێکراوە باوەڕیان پێی نـەبێ و شـەیتان دەیـەوێ بەگومڕایـەکی دوور لەڕێنمایی گومڕایان بکات، ئەگەر پێشیان بووترێت وەرن بۆلای ئـەو بەرنامەیـەی خـوا ڕەوانەی کردووە و وەرن بـۆلای پێغەمبـەر ﷺ دەبـینی دووڕووەکـان بەپـشتهەڵکردنی تەواو پشتت لێهەڵدەکەن، باشە چی دەکەن ئەگەر بەپێی ئەو تاوانانەی دەیکەن تووشـی نەهامەتییەك هاتن - واتە: دوو ڕوویـیەکەیان ئاشکرا بوو - پاشـان دێنـەلات و سـوێند بەخوا دەخۆن و دەڵێن: کاتێك حوکم و دادوەریـمان بردووەتە لای طاغوت مەبەستمان تەنها چاکە خوازی و یەکخستنی نێوان موسوڵمانان و ئـەوان بـووە؟ ئـەوانن کـە خـوا دەزانێ چی لەدڵیاندایە، تۆش پشتیان لێهەڵکە و ئامۆژگاریـیان بکە و ووتەیەکی هێنـدە ڕەوانیان پێ بڵێ کە لەدڵ ودەروونیان کار بکات، وە هیچ نێردراوێکمان نـەناردوە بـۆ ئەوە نەبێ کە بەفەرمانی خوا گوێڕایەڵی بکرێت و گوێرایەڵیکردنیشی گوێڕایـەڵیکردنی خوایە، ئەگەر کاتێك ئەوان ستەمیان لەخۆیان دەکرد بهاتنایە بۆ لات و داوای لێخـۆش بوونیان لـەخوا بکردایە و پێغەمبەر ﷺ داوای لێخۆشبوونی بۆ بکردنایە دەیـان بینـی کـە خوا چەندە تەوبەگیراو میهرەبانە، نەخێر سوێند بەپەروەردگارت باوەڕیان نابێ تاکو لــەو کێشمە و هەرایـەی لەنێوانیانـدا ڕوودەدات دەتکـەن بـەدادوەر، پاشـان لەدەروونیانـدا هەست بەهیچ تەنگاویـیەك نەکەن سەبارەت بـەو حوکمـەی بـۆت یەکلاکردوونـەوە و بەملکەچکردنی تەواوەتی ملکەچ دەکەن).

خوای گەورە بەچـەند سـیفەتێك وەسـفی ئەوانـەی کـردووە کـە لافـی بـاوەڕداری لێدەدەن و دووڕوون:

یەکەم: ئەوەیە دەیانـەوێ دادوەریکردنیـان لای طـاغوت بێـت، دادوەریکـردن لای طاغوتیش هەموو حوکم کردنێکە کە پێچەوانەی حوکمی خوای گەورە و پێغەمبەرەکەی ﷺ بێت چونکە هەرچییـەك پێچەوانەی حـوکمی خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ بێـت ئـەوە سەرکەشی و دەست درێژیکردنە بۆ سەر حوکمی ئەو زاتەی کە حوکمڕانی بـۆ هەیـە و هەموو فەرمانەکان بۆلای ئەو دەگەڕێنەوە ئـەویش خـوای گەورەیـە، وەك دەفـەرموێت: ﴿أَلاَ لَـهُ الْخَلْـقُ وَالأَمْـرُ تَبَـارَكَ اللَّـهُ رَبُّ الْعَـالَمِينَ ﴾(الأعـراف: ٢٥)، واتـــە: (ئایـــا دروستکردن و فەرمانکردن بەدەستی خوا نیە؟ پاك و پیرۆزی بـۆ خـوای پـەروەردگاری جیهانیان).

دووەم: ئەوەیە ئەگەر بانگهێشت بکرێن بۆ لای ئەو بەرنامەیـەی خـوا ناردوویـەتی و بۆلای پێغەمبەر ﷺ پشت هەڵدەکەن و ڕوو وەردەگێڕن.

سێهەم: ئەوەیە ئەگەر بەهۆی ئەوکردەوانەی بەدەستیان هێنـاوە تووشـی نەهامەتییـەك هاتن – وەك ئەوەی بەکردەوە و ڕەفتارەکانیان بزانرێت – دێن و سوێند دەخـۆن کـەوا هیچ مەبەستێکیان نەبووە تەنها چـاکەخوازی و یەکخـستنەوە نـەبێت، وەك حـاڵی ئـەو کەسەی ئەمڕۆ حوکمەکانی ئیسلام وەلادەنێ و حوکم بەو یاسایانە دەکات کە لەگەڵیدا پێچەوانەن و لافی ئەوە لێدەدات کە ئەو کـارە چـاکە خوازیـیـە و لەگـەڵ بـارودۆخی سەردەمدا ڕێك وگونجاوە.

پاشان پەروەردگار ئەوانەی ووریاکردووەتەوە کەبانگەشەی باوەڕداری دەکەن و ئەو سـیفەتانەیان تێـدا ڕەنگدەداتـەوە بـەوەی خـوا دەزانێـت چـی لەدڵیاندایـە و چـیش حەشـاردەدەن لـەو فەرمانانـەی پێـچەوانەی ئـەو قـسانەیە کـە دەیکـەن و فـەرمانی

بەپێغەمبەرەکەشی کردووە کە ئامۆژگارییان بکات و ووتەیەکی هێندە ڕەوانیان پێــبلێت کە کـار لــەدڵ ودەروونیــان بکــات، پاشــان ڕوونیکردوەتــەوە کــە پەنــد و حیکمــەت لەڕەوانەکرانی پێغەمبەر ﷺ ئەوەیە کە هەر ئەو بــەگوێکراو و شوێنــپێ هــەڵگیراو بێــت نەوەك هیچ کەسی تر لـەخەڵکی هەرچەندە بیرکردنەوە و پەیبردنیان بەهێز بێـت، پاشـان خـوای مـەزن سـوێندی بەپەروەردگاریـەتی خـۆی خـواردوە کـە تایبەتــرین جـۆری پەروەردگاریەتییــە و ئامــاژە بــۆ ڕاســتیەتی پەیامەکــەی پێغەمبــەر ﷺ لــەخۆ دەگرێـت بەسوێندێکی جەخت لەسەرکراو سوێندی پێخواردوە کـەوا بەسـێ مـەرج نـەبێ بـاوەڕ دانامەزرێت:

١- دەبێ لەهەموو کێشە وگیروگرفتێکدا دادوەری ببرێتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ.

٢- دەبێ سینەکان بۆ دادوەریەکەی والآوگوشـاد بـن و دەروونـەکان پێـی بێـزار و تەنگاو نەبن.

٣- دەبێ ملکەچی دروست ببــێ، بەوەی بەو دەرئەنجامـە قایـل بـێ کـە حـوکمی پێکردووە و بەبێ خاوەخاوکردن یان لادان جێبەجێی بکات .

بەشی دووەمیش: وەك ئەوەی خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴾(المائدة: ٣٣)، واته: (هەرکەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا ناردویەتی، ئەوا ئەوانە بێباوەڕن).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ (المائدة: ٤٥)، واته: (هەر کەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا ناردویـەتی، ئـەوا ئەوانە ستەمکارن).

هــەروەها دەفــەرموێت: ﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ (المائدة: ٤٧)، واته: (هەرکەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کە ناردویەتی، ئەوا ئەوانـە سەرکەشن و لەڕێ دەرچوون).

باشە ئایا ئەم سێ وەسفە یەك وەسفکراو دەگرنەوە؟ بە واتای ئەوەی هەرکەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا ناردویەتی ئەوە بێـــباوەڕە، ستەمکارە، سەرکەشـە، لەبـەر ئەوەی خوای گەورە وەسفی بێـــباوەڕانی بەســتەم و سەرکەشـیکردووە و دەفـەرموێت: ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾(البقرة: ٢٥٤)، واتە: (بێـباوەڕان ئەوانەن کە ستەمکارن).

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾(التوبة: ٨٤)، واتە: (ئەوانە بێباوەڕبوون بەخوا و پێغەمبەرەکەی و بەسەرکەشیش مردوون) کە هــەموو بێ باوەڕێك ستەمکار و سەرکەشە، یان ئەو وەسفانە بـەگوێرەی ئـەوە وەســف کـراوان دەگرێتەوە کە هەڵیان دەنێت بۆ حوکم نەکردن بەو پەیامـەی خـوا ڕەوانـەی کـردووە؟ ئەمەیان بەلامەوە لەڕاستییەوە نزیکترە خواش دەزانێت.

ئنجا دەڵێین: هەرکەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا ناردوویەتی لەبەر بەسوك تەماشاکردنی یان بەکەمبایەخ زانینی یان باوەڕبوون بەوەی بەرنامەی تر بۆ خـەڵکی لــەو چاکتر و بەکەڵکترە یان وەك ئەو وایە، ئەوە بەجۆرێك بێباوەڕە کە لەڕێبازی خـوای دەر بکات.

لەو جۆرە کەسانەش ئەوانەن کە یاسا و ڕێسای پێچەوانەی یاسا و ڕێساکانی ئیــسلام بۆ خەڵکی دادەنێن، بۆ ئەوەی ببنە بەرنامە و خەڵك لەسەری بڕۆن، چونکە ئەو کەسانە کاتێك ئەو یاسا و ڕێسایانەیان داناوە کە پێچەوانەی شەریعەتی ئیسلامن باوەڕیان وابووە کە چاکتر و بەسوودترن بۆ خەڵکی، چونکە بەزەرورەتی عەقڵی(الضَّرُورَةَ العَقْلِيَّة) و سیفەتی فیطری(الْجِبِلَّةُ الفِطْرِيَّة) ئاشکرایە کە مرۆڤـ لەبەرنامەیـەك بـۆ بەرنامەیـەکی پێچەوانەی لانادات مەگەر کاتێك باوەڕی بەچاکیەتی ئەو بەرنامەیەی ڕووی تێکردووە و ناتەوای ئەوەی لایداوە لێی هەبێت، هەرکەسیش حوکم بەو بەرنامەیە نـەکات کـە خـوا ناردوویەتی بەڵام بەسووکی تەماشا نـەکات و بەکـەمی نـەزانێ و بـاوەڕی وا نـەبێ کـە

بەرنامەیەکی تر لـەو چاکترە بۆ خۆی یان وەك ئەو وایە ئەم کەسـە ستەمکارەو بێـباوەڕ نیە و پلەکانی ستەمیشی بەگوێرەی حوکم پێکراوەکە و هۆکاری حوکمەکە دەگۆڕێت.

وە هەرکەس حوکم بەو بەرنامەیە نەکات کـە خـوا ناردوویـەتی بـەڵام نـە لـەڕووی بەسووك تەماشاکردنی حوکمی خواوە بێ و نە بەکەمبایەخ زانین و نەباوەڕی وا بێت کە بەرنامەی تر چاکتر و بەکەڵکترە بۆ خەڵکی یان وەك ئـەو وایـە بـەڵکو لەخۆشەویـستی حوکم بۆکراو یان لەبەر ڕەچاوکردنی بـەرتیل یـاخود شـتی تـر لەدەسـتکەوتی دنیـایی حوکم بە بەرنامەی تر بکات ئەوە سەرکەشە و بێباوەڕ نیە، وە پلەکانی سەکەشیـشی بـە گوێرەی حوکم پێکراوەکە و هۆکاری حوکمەکە دەگۆڕێت.

شیخ الإسلام (إبن تیمیة) – ڕەحمەتی خوای لێ بێت – دەربارەی ئەوانەی مالووم و قەشەکانیان بێجگە لـەخوا کـردووە بەپـەروەردگار دەفـەرموێت: (ئەوانـە لەسـەر دوو شێوەن:

یەکەم: ئەوەیە بزانن ئەوانە ئایینی خوایـان گۆڕیـوە و لەسـەر گۆڕینەکـەوە شـوێنیان بکەون و لەبەر شوێنکەوتنی سەرۆکەکانیان باوەڕیان بەحەڵاڵکردنی ئـەو ڕێـسایە هـەبێ کە حەرامە و باوەڕیان بەحەرامکردنی ئەوەش هەبێت کە خوا حەڵاڵی کردووە لەگـەڵ ئەوەی بزانن کە سەرپێچی ئایینی پێغەمبەرانیان کردووە ئەم حاڵەتە بێباوەڕیـیەو خـوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ بەهاوبەشدانانیان داناوە.

دووەم: ئەگەر بیرو بۆچوون و باوەڕیان بەحەڵاڵکردنی حەرام و حەرامکردنی حەڵاڵ – دەستەواژەکەی بەم جۆرە لێوە وەرگـیراوە – چەسـپابێت بـەڵام لەسـەر پێـچیکردنی خوادا گوێڕایەڵـیـان بکەن وەك ئەو بێ فەرمانیانەی موسوڵمان دەیانکـات کـە بـاوەڕی وایـە بـێ فـەرمانین و دەیانکـات، ئـەو جـۆرە کەسـانە حـوکمی هـاو وێنـەی خۆیـان لەگوناهکاران هەیە، جیاوازیـیەکیش لەنێوانی ئەو مەسەلانەدا هەیە کە بەڕێسای گـشتی دادەنرێن و مەسەلەیەکی دیاریکراو کە دادپرس تێیدا حوکم بە بەرنامەیەکی تـر بێجگـە

لەوەی خوا ناردوویەتی دەکات هەیە، چـونکە ئـەو مەسـەلانەی کـە بەڕێـسای گـشتی دادەنرێن ئەو دابەشکردنەی پێشوویان تێدا هەڵنایەتەوە و هـەر تـەنها لەبەشـی یەکـەمن، چونکە ئەم یاسادانەرە کە یاساو ڕێسایەکی پێچەوانەی ئیسلامی داناوە هەر بۆیە داینـاوە چونکە باوەڕی وابووە کە چـاکترە لەئیـسلام و بەکـەڵکترە بـۆ بەنـدەکان وەك پێـشتر ئاماژەم بۆکرد.

ئەم مەسەلـەیەش – مەبەستم پێ مەسەلـەی حوکمکردنـە بـە بەرنامەیـەکی تـر بێجگـە لەوەی خوا ناردویەتی – لـەو مەسەلـە گەورانەیە کە فەرمانڕەوایانی ئەم ڕۆژگارەی پێـوە ئالوودە بووە، ئنجا پێویستە بـاوەڕدار لـەحوکمـدان بەسـەریاندا پەلـە نـەکات، بـەوەی حوکمێکیان بەسەردا بدات کە شایستەی نین تاکو ڕاسـتی بـۆ ڕوون دەبێتـەوە، چـونکە مەسەلەکە ترسـناکە – داوا لـەخوای گـەورە دەکـەین کـە کاربەدەسـت و دەسـت و پێوەندەکانیان بۆ موسوڵمانان چاك بکات– هەروەك پێویستە لەسـەر ئەوکەسـەی خـوا زانستی پێـداوە کـە مەسـەلەکە بـۆ فـەرمانڕەوایان ڕوون بکاتـەوە بۆئـەوەی بەڵگـەیان بـخاتەسەر و پاساویان ڕوون ببێتەوە، ئنجا ئەوەی تیادەچێ لەسەر بەڵگەوە تیا بـچێت و ئەوەی زیندووشە لەسەر بەڵگە بژی، با خۆشـی لەڕوونکردنەوەیـدا بەکـەم نـەگرێت و لەکەسیش سڵ لەڕوونکردنەوەی نەکات، چونکە شکۆمەندی بۆ خـوا و پێغەمبەرەکـەی ﷺ و باوەڕدارانە.

* * *

والدليل [١٧٤] قوله تعالى: ﴿ لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ [١٧٥] قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ [١٧٦] فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى ﴾ [١٧٧] (البقرة: ٢٥٦)، و هذا معنى لا إله إلا الله.

بەڵگەش ئەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾، **واتـە: (تۆپزی و زۆرکاری لەئایینی خوادا نیە و ڕاستەڕێ لـەکوێرەڕێ جیابووەتـەوە، ئنجا هەرکەس باوەڕی بە** (طاغوت) **نەبێ و بڕوا بەخوا بهێنێت، ئەوە دەسـتی گرتووە بەڕشتەی قایمەوە)، ئەمەش واتای** (لا إله إلا الله)**یە.**

---

(١٧٤) واتە لەسەر پێویستبوونی حوکمکردن بەو بەرنامەیـەی خـوا ناردوویـەتی و باوەڕ نەبوون بەطاغوت.

(١٧٥) تـۆ پـزی و زۆرکـاری لەسـەر پـەیڕەویکردنی ئـایینی ئیـسلام نیـە لەبـەر دەرکـەوتوویی و ڕوون و ئاشـکرایی بەڵگـەکانی، لەبەرئـەوە خـوای گـەورە دواتـر دەفـەرموێت: ﴿ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ﴾، ئنجـا ئەگـەر ڕاسـتەڕێ لـەکوێرەڕێکـە جیابووبێتەوە ئەوا حەتمەن هەموو دەروونێکی ساغ ڕاستە ڕێگەکە هەڵدەبژێرێت.

(١٧٦) خوای گەورە بێباوەڕبوون بەطاغوتی پێش باوەڕهێنان بەخوا دەسـتپێکردووە، چونکە کاملێەتی شت لابردنی لەمپەرەکانیەتی پێش بوونی پایـە دامـەزراوەکانی، لەبـەر ئەوە دەووترێ بژارکردن (التخلية) پێش ڕازاندنەوە (التحلية).

(١٧٧) واتە دەست پێوەگرتنێکی تەواو دەستی پێوە گرتبێت، ڕشتەی قایم (العروة الوثقى)ش ئیسلامە، تەماشاکە چۆن خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿فَقَدِ اسْتَمْسَكَ﴾ و نافەرموێت:(تَمَسَّك)! چونکە (إستمساك) بەهێزترە لە(تَمَسُّكْ) و جاری وا دەبێ مرۆڤــ پەیڕەوی (تَمَسُّك) دەکات بەڵام دەستی پێوە ناگرێت.

وفـي الحـديث: « رَأْسُ الأَمْـرِ الإِسْـلاَمُ (١٧٨)، وَعَمُـودُهُ الـصَّلاَةُ(١٧٩) وَذِرْوَةُ سَـنَامِهِ الْجِهَادُ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ »(١٨٠)(رواه أحمد والترمذي وإبن ماجة)، والله أعلم، وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم (١٨١).

لەفەرمووودەشـدا هـاتووە: (سـەری کـار و فرمـان ئیـسلامە و کۆڵەکەکـەی نوێژە و چڵەپۆپە و لوتکەی هەرەبەرزی جیهادکردنە لەپێناوی خـوادا، خـواش زاناترە، وصلی الله علی محمد وعلی آله وصحبه وسلم.

---

(١٧٨) دانەر – ڕەحمەتی خوای لێ بێـت – ویـستوویەتی بـەم فەرموودەیـە بەڵگـە لەسەر ئەوە بهێنێتەوە کە هەموو شتێك سەری هەیە، سەری ئەو فرمانەش کە (محمـد) ﷺ پێی هاتووە ئیسلامە.

(١٧٩) لـەبەرئەوەی بەبێ نوێـژکردن پیـادە ناکرێـت، وە لـەبـەر ئەمـە ڕای پەسـەند ئەوەیە نوێژنەکەر کافرە و هیچ پەیوەندییەکی بەئیسلامەوە نەماوە.

(١٨٠) واتە بلێندترین و تەواوترینی ئیسلام جیهادە لەپێناوی خوادا، چـونکە ئەگـەر مرۆڤ خۆی چاککرد هەوڵدەدات کەسانی تریش بەجیهادکردن لەپێناوی خـوادا چـاك بکات بۆ ئەوەی ئیسلام پیادەبکرێ و ووشـەی خـوا لـەبلێندیـدا بێـت، ئنجـا هەرکـەس کوشتاری کـرد بۆئـەوەی ووشـەی خـوا لەبلێندیـدا بێـت ئـەوە لـەپێناوی خوادایـە و گەیشتووەتە چڵەپۆپە، چونکە بەوە ئیسلام بەسەر ڕێبازی تردا بەرز دەبێتەوە.

(١٨١) پایەبەرزی ئیسلام (محمدی کوڕی عبدالوهاب)– ڕەحمەتی خوای لێ بێت – ئەم پەیامەی بەگێڕانەوەی زانست بۆ خوای گەورە و نـاردنی دوورود و سـڵاو بـۆ سـەر پێغەمبەرەکەی (محمد) ﷺ کۆتایی پێهێناوە.

* * *

ناوەڕۆك

سوپاس بۆ خوا تەواو بوو